

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПАРАКУДА Ірина Вікторівна

УДК 346.57

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

СКЛАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри господарського права

Резнікова Вікторія Вікторівна,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Київ – 2016

ЗМІСТ:

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ СКЛАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	15
1.1. Економіко-правова сутність складської діяльності.....	15
1.2. Поняття та ознаки складської діяльності.....	39
1.3. Правові форми здійснення складської діяльності.....	54
Висновки до Розділу I.....	67
РОЗДІЛ II. ПРАВОВИЙ СТАТУС СКЛАДІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	73
2.1. Поняття, види, значення та функції складів.....	73
2.2. Правовий статус товарного складу.....	82
2.3. Особливості правового статусу зернових складів	102
2.4. Склади зі спеціальним митним статусом.....	120
2.4.1. Особливості правового статусу митного складу.....	126
2.4.2. Особливості правового статусу складу фіскального органу	138
2.4.3. Особливості правового статусу складу тимчасового зберігання.....	148
2.4.4. Вільна митна зона.....	156
2.4.5. Вантажний митний комплекс.....	167
2.5. Особливості функціонування акцизного (податкового) складу.....	174
Висновки до Розділу II.....	180
РОЗДІЛ III. СКЛАДСЬКІ ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ ТА СКЛАДСЬКІ ДОКУМЕНТИ В УКРАЇНІ.....	186
3.1. Поняття, особливості та види складських договорів.....	186
3.1.1. Господарський договір складського зберігання як основний складський договір ...	188
3.1.2. Обслуговуючі (супутні) складські господарські договори.....	211
3.2. Складські документи.....	221
Висновки до Розділу III.....	241
ВИСНОВКИ.....	245
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	250

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ:

АРК	—	Автономна республіка Крим;
АТ	—	акціонерне товариство;
ВГСУ	—	Вищий господарський суд України;
ВМЗ	—	вільна митна зона;
ВМК	—	вантажний митний комплекс;
ГКУ	—	Господарський кодекс України;
ГФ	—	Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно;
ДАРУ	—	Державне агентство резерву України;
ДКСУ	—	Державна казначейська служба України;
ДФСУ	—	Державна фіскальна служби України;
ЄАІС	—	Єдина автоматизована інформаційна система;
ЄС	—	Європейський Союз;
ЗЕД	—	зовнішньоекономічна діяльність;
ЗСУ	—	Збройні Сили України;
ЗУ	—	Закон України;
ККУ	—	Кримінальний кодекс України;
КМУ	—	Кабінет Міністрів України;
МАПУ	—	Міністерство аграрної політики України;
МІУ	—	Міністерство інфраструктури України;
МКЄС	—	Митний кодекс Європейського Союзу;
МКУ	—	Митний кодекс України;
МОУ	—	Міністерство оборони України;
МС	—	митний(і) склад(и);
МФУ	—	Міністерство фінансів України;
ПДВ	—	податок на додану вартість;
ПКУ	—	Податковий кодекс України;
С(В)ЕЗ	—	спеціальна (вільна) економічна зона;

СОТ	—	Світова організація торгівлі;
СТЗ	—	склад тимчасового зберігання;
СФО	—	склад фіскального органу;
ТДВ	—	товариство з додатковою відповідальністю;
ТОВ	—	товариство з обмеженою відповідальністю;
ЦКУ	—	Цивільний кодекс України.

ВСТУП

Розвиток ринкових відносин в Україні обумовлює зміни у складі суб'єктів, які здійснюють господарсько-торгівельну діяльність (у тому числі допоміжну діяльність, що забезпечує реалізацію товарів шляхом надання відповідних послуг). Такі зміни безпосередньо торкнулися й складів (товарних, зернових, митних тощо), які мають статус суб'єктів господарювання та на професійних засадах надають іншим суб'єктам послуги, пов'язані із забезпеченням схоронності товарів та їх властивостей. Саме ці склади, як і та діяльність, яку вони провадять, відіграють важливу роль у просуванні товарів від виробників до інших суб'єктів господарювання та/або безпосередніх споживачів.

Відтак, в рамках ринкової економіки задоволення потреб суб'єктів господарювання у тимчасовому складуванні та зберіганні товарів є однією з форм господарської діяльності, котра зі збільшенням обсягів торгівлі стає все більш запитуваною. Складське зберігання, як особливий вид послуг, потребує й відповідного правового врегулювання, захисту прав та законних інтересів учасників відповідних відносин, удосконалення договірної регулювання складських відносин, порядку відкриття складів та вимог до їх функціонування, оформлення та видачі ними складських документів, ведення складського обліку тощо.

Чинне господарське законодавство потребує удосконалення, системного напрацювання й впровадження норм, що недвозначно визначали б правовий статус складів (як складу, що є господарською організацією загалом, так і окремих спеціальних видів складів, якими є склад товарний, зерновий тощо) – суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність, предметом якої є надання складських та суміжних (допоміжних) послуг у сфері товарного обігу.

Таким чином, тема дослідження є надзвичайно актуальною з огляду на: (а) практичну поширеність, необхідність та зростаючу популярність зазначеного виду діяльності в практиці господарювання; (б) наявність спеціального правового регулювання складської діяльності; (в) відсутність ґрунтовних наукових робіт, фахових правових досліджень із відповідної тематики.

Дослідження господарсько-правового регулювання складської діяльності, як особливого різновиду діяльності господарської, інституту зберігання на товарному складі, зерновому, акцизному тощо для сучасного господарського права України є новим.

У той же час, цивілістичних праць, присвячених вивченню цього питання, також вкрай мало. Окремі аспекти застосування положень ЦК України щодо регулювання відносин зберігання на товарному складі аналізували Е. М. Грамацький, О. В. Дзера, А. Р. Домбругова, С. Ю. Кужко, А. М. Демчук. Комплексному та системному аналізу в науці господарського права вони не піддавалися.

Зазначені обставини вказують на незаперечну актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертаційна робота виконувалася на кафедрі господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Робота виконана в межах бюджетної теми юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (номер теми 11БФ 042-01, номер державної реєстрації 0111 U 008 337).

Мета і задачі дослідження. Головною метою є вирішення теоретичних та прикладних проблем господарсько-правового регулювання складської діяльності в Україні, а також правова характеристика господарських відносин, що виникають при здійсненні складського зберігання, вимог, що висуваються чинним законодавством до складів та/або їх утримувачів, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання складської діяльності в Україні.

Досягнення мети дослідження забезпечується вирішенням таких *задач*:

узагальнити та систематизувати існуючі теоретичні розробки щодо складського зберігання у сфері господарювання;

розкрити економіко-правову сутність складської діяльності;

з'ясувати вплив економічних чинників на сучасне господарсько-правове розуміння складської діяльності;

визначити поняття та ознаки складської діяльності (діяльності зі складського зберігання), класифікувати її;

встановити правові форми здійснення складської діяльності в Україні;

визначити поняття, види, функції та значення складів;

визначити особливості правового статусу на території України товарного складу, зернових складів, складів зі спеціальним митним статусом, акцизного (податкового) складу;

визначити поняття, особливості та види складських договорів, а також складських документів;

сформулювати рекомендації для подальшого розвитку положень господарського законодавства щодо регулювання господарської діяльності зі складського зберігання.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – врегульовані господарським правом суспільні відносини, що виникають при здійсненні складської діяльності у сфері господарювання. *Предметом дослідження* є наукові погляди, ідеї, нормативно-правові акти, що визначають і характеризують економіко-правову сутність складської діяльності, правову природу складського зберігання та форми провадження складської діяльності, правовий статус складів на території України, складські господарські договори та складські документи в господарському обороті України.

Методологічна і теоретична основа дослідження. *Методологічну основу* дослідження складає сукупність теоретико-методологічних засобів досягнення суспільних явищ і процесів, що зумовлена метою та особливостями досліджуваної проблематики, а також загальні принципи наукового пізнання, підходи та методи, що традиційно відносяться до методологічного апарату гуманітарних наук, отримали поширення у загальнотеоретичних і галузевих правових дослідженнях, у тому числі принципи діалектики: розвитку предмета дослідження, його логічна визначеність, діалектичний зв'язок логічного й ретроспективного способів пізнання; загальнонаукові підходи: методи аналізу і синтезу, теоретичного моделювання тощо. До методологічної основи дослідження увійшли також загальнотеоретичні положення діалектики як загального методу пізнання наряду з використанням приватно-наукових методів: системного, формально-логічного, формально-юридичного аналізу тощо. *Системно-функціональний* метод використовувався при визначенні основних правових засад регулювання складського зберігання, ознак, видів та форм провадження складської діяльності, видів складів, а також при дослідженні змісту, форми, видів складських договорів. Використання *формально-логічного методу* дослідження дозволило дати загально-правову характеристику поняттям складського зберігання,

господарського договору зі складського зберігання, складу, в тому числі й загального користування тощо. *Формально-юридичний метод* дозволив сформулювати нові правові дефініції, а *формально-логічний* – виявити недоліки чинного законодавства в досліджуваних відносинах, виробити пропозиції щодо його вдосконалення.

Теоретичну основу дослідження склали висновки, наукові результати, ідеї та положення, що містяться в працях, різноманітних теоретичних розробках як вітчизняних, так і зарубіжних юристів: О. О. Афанасьєвої, К. С. Боуш, Е. М. Грамацького, А. М. Демчука, О. В. Дзери, С. С. Довбій, А. С. Довгєрта, А. Г. Донець, О. С. Іоффе, А. Ю. Кабалкіна, О. С. Коломацької, А. А. Котелевської, С. Ю. Кужка, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Н. О. Новокіонової, В. В. Рєзнікової, Г. Ф. Шєршенєвича, В. С. Щєрбіни, Р. Н. Яхонтова та ін. Теоретичною основою дослідження є і роботи відомих економістів: Е. Ф. Авдокушина, Б. А. Анікіна, О. А. Біловодської, А. М. Гаджинського, С. Ф. Голова, С. В. Мочєрного та ін.

Наукова новизна отриманих результатів визначається метою та предметом дослідження. Вперше в науці господарського права здійснено комплексне дослідження як теоретичних, так і прикладних проблем правового регулювання складської діяльності в Україні, шляхів їх вирішення. Новизна дисертаційного дослідження конкретизується в науково-теоретичних положєнєнєх, висновках і пропозиціях, найважливішими з яких є такі.

Вперше:

виділено *ознаки складської діяльності*, до яких відносяться такі: 1) це вид господарської діяльності одного суб'єкта господарювання (зберігача), предметом якої є надання складської послуги іншій особі (поклажодавцеві); 2) предметом господарської діяльності зберігача є складське зберігання, що провадиться на професійних засадах; 3) складська діяльність передбачає не лише забезпечення фізичної схоронності майна (товару), прийнятого на зберігання, але й продовження та забезпечення відповідного господарського його обороту за рахунок надання супутніх (допоміжних) послуг; 4) поклажодавцем (послугоотримувачем) є учасник господарських відносин; 5) складська діяльність передбачає необхідність ведення спеціалізованого складського обліку товарно-матеріальних цінностей на складі; 6) провадження такої діяльності на професійних засадах супроводжується обігом складських документів (складської квитанції, простого складського свідчення, подвійного складського свідчення);

на підставі зазначених ознак запропоновано визначати *складську діяльність*, здійснювану складами загального користування, як таку господарську діяльність суб'єктів господарювання-зберігачів, предметом якої є надання професійних складських послуг з господарською метою (отримання прибутку та/або досягнення іншого соціально-економічного результату) учасникам господарських відносин в їхніх інтересах та за їх рахунок, що супроводжується обігом складських документів та веденням складського обліку;

класифіковано складське зберігання: 1) за правовими підставами здійснення (договірне та недоговірне); 2) за сферами здійснення (у сфері ЗЕД, сільськогосподарського виробництва, торгівлі тощо); 3) за ступенем обов'язковості (обов'язкове та факультативне); 4) за правовим статусом зберігача (універсальне та спеціалізоване); 5) за засадами здійснення (професійне та непрофесійне); 6) за обов'язковістю сертифікації та/або ліцензування (сертифіковане, ліцензоване, несертифіковане та неліцензоване); 7) за інтересами та потребами (у власних інтересах та для власних потреб; в інтересах та для задоволення потреб інших осіб); 8) за місцем зберігання (на власних складах; на складах загального користування);

обґрунтовано впровадження в науковий обіг у сфері господарювання терміну *«внутрішньогосподарська діяльність»* (в контексті складського зберігання *«внутрішньогосподарська складська діяльність»*, що провадиться структурними підрозділами господарської організації (її складами)), під якою пропонується розуміти діяльність господарських організацій (їх структурних підрозділів, в тому числі відокремлених), спрямовану на створення та підтримання необхідних умов їх господарювання (матеріально-технічних, організаційний та ін.), що провадиться без участі інших суб'єктів господарювання;

визначено основні *вимоги* до складів та/або зберігання товарів на складах: *організаційні та статусоутворюючі* (щодо типу складу; порядку його відкриття та легітимації; порядку організації роботи складу; забезпечення необхідних умов зберігання товарів; облаштування складу та відповідальності утримувача; температурного та світлового режиму, вологості повітря; закріплення постійних місць за товарами; дотримання товарного сусідства; визначення порядку здійснення охорони та забезпечення безпеки тощо); *товарні та товаророзпорядчі* (щодо дотримання умов поміщення на склад товарів та відпуску їх зі складу, розпорядження ними; правового режиму товарів, поміщених на склад; строків

зберігання; операцій, які можуть проводитись із товарами на складі тощо); *облікові та звітні* (щодо ведення оперативного-аналітичного, складського та бухгалтерського обліку; складання звітності за результатами складської діяльності утримувачами складів); *санітарно-гігієнічні* (забезпечення санітарного догляду, проведення профілактичних засобів, попередження втрат та псування товарів тощо); *технічні* (забезпечення порядку зберігання, дотримання умов та техніки збереження, дотримання техніки безпеки, визначення способів зберігання);

обґрунтовано неможливість визначення в сучасних умовах господарювання єдиного, уніфікованого поняття «склад», оскільки воно вживається у трьох значеннях: (а) як суб'єкт підприємницької діяльності, що має статус організації; (б) як спеціально облаштований об'єкт; (в) як спеціальний режим зберігання товарів;

визначено, що основними *функціями* складів з точки зору господарського права є: *зберігально-охоронна, приймально-розподільча, накопичувальна та координаційна*;

систематизовано численні *вимоги*, що висуваються чинним законодавством до функціонування складів зі спеціальним митним статусом, а також їхніх утримувачів, з умовним поділом їх на групи: *статусоутворюючі та організаційні, товарні і товаророзпорядчі; облікові й звітні* (перспективною визнано можливість в майбутньому виділення, нарівні з організаційними, вимог технологічних, технічних, а також вимог до надаваних складських та суміжних до них, допоміжних послуг);

обґрунтовано пропозицію щодо створення замість складів фіскальних (митних) органів госпрозрахункових складів, заснованих на державній власності зі статусом юридичної особи;

визначено *господарські складські договори* як такі господарські договори, за якими зберігання є основним або додатковим обов'язком, що виступають підставою виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання, а також договори, що є обслуговуючими (допоміжними) щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів. Запропоновано поділ складських господарських договорів на дві групи: *основні та обслуговуючі (супутні)*;

визначено поняття *господарського договору складського зберігання* як такого господарського договору, за яким товарний склад (зберігач) зобов'язується за плату прийняти та зберігати протягом визначеного строку товар, переданий йому іншим учасником

господарських відносин – покладавцем, і повернути цей товар у схоронності, а покладавець зобов'язується оплатити послуги зберігача та відшкодувати йому витрати. *Ознаками* такого договору є: (1) належність до групи господарських договорів про надання послуг; (2) спрямованість на забезпечення господарської діяльності; (3) поєднання майнових та організаційних елементів; (4) двосторонній (характеризується особливим суб'єктним складом), строковий та оплатний характер; (5) особливий порядок укладення та письмова форма договору, підтверджувана видачею складських документів; (6) істотні умови: (а) предмет (вид та загальна характеристика надаваної складської послуги), об'єкт зберігання, режим зберігання (індивідуалізоване чи знеособлене), (б) вартість послуги зі зберігання та допоміжних (супутніх) послуг, (в) строк зберігання; (в) всі ті умови складського зберігання, щодо котрих досягнуто згоди за волевиявленням однієї зі сторін; (7) презумпція реальності договору (виняток – договір, яким передбачено обов'язок зберігача прийняти товар на зберігання в майбутньому); (8) мета – забезпечення схоронності товару протягом всього терміну його зберігання; (9) зміст: (а) права та обов'язки, що стосуються приймання, умови зберігання та видачі товару, (б) права та обов'язки сторін з їх розпорядження товаром, що перебуває на зберіганні;

запропоновано шляхом внесення змін до чинного законодавства чітко визначити правовий режим складських свідоцтв як товаророзпорядчих цінних паперів.

Дістали подальшого розвитку:

наукові положення та ідеї щодо можливого розкриття економіко-правової сутності складів, а також здійснюваної ними діяльності через основне господарське призначення – зберігання запасів;

наукові положення щодо багатоманітності видів запасів, що дало можливість класифікувати їх: за призначенням; за рівнем наявності на підприємстві; за відображенням у балансі підприємства; за ступенем ліквідності; за походженням; за виконуваними функціями; за місцем розміщення; за терміном зберігання тощо;

наукові положення щодо багатоманітності видів складів, що дало можливість *класифікувати склади за різноманітними критеріями*: за характером виконуваних функцій; за формою власності; за формою користування; за видом та характером, асортиментними особливостями матеріальних цінностей, що підлягають зберіганню на складі (об'єктів

складування); за призначенням об'єктів складування; за ступенем механізації (автоматизації) вантажопереробки; за транспортними умовами та/або умовами розміщення. Склади, як об'єкти, додатково класифіковано: за розмірами корисної складської площі, складського об'єму та місткості; за конструктивними особливостями; за поверховістю та/або висотністю; за температурним режимом чи утепленістю; за класовістю тощо.

Удосконалено:

визначення поняття «*запаси підприємства*» – це ті його активи, що на даний час ним не використовуються, є власністю підприємства (належать йому на інших похідних від права власності правових титулах: господарське відання, оперативне управління), перебувають на його складах, складах постачальників та/або споживачів, а також в інших призначених для зберігання місцях, утримуються для забезпечення господарської діяльності підприємства: виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), продажу, перепродажу, а також використовуються для управління підприємством;

визначення поняття «*товарний склад*», яке запропоновано закріпити на законодавчому рівні (в ЦК, ГК України, а також в Законі України «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва»), – це комерційна або некомерційна господарська організація, створена у будь-якій організаційно-правовій формі, а також фізична особа – підприємець, що здійснює в межах загальної або виключної компетенції складське зберігання товарів та надає за плату послуги, пов'язані зі зберіганням;

класифікацію товарних складів: за наявністю/відсутністю спеціалізації (універсальні (загальнотоварні) та спеціалізовані (відомчі)); *за типом* (закритого та відкритого типів); *за характером зберігання* (добровільного та обов'язкового зберігання); *за порядком створення* (товарні склади, створення яких не передбачає дотримання спеціальних вимог, та товарні склади, створення яких передбачає отримання спеціального дозволу, ліцензії, отримання сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання тощо);

визначення поняття «*товар*» в контексті складського зберігання, – це продукт праці, що має вартісний характер (споживчу та мінову вартість) і цінову визначеність, є оборотоздатним, призначеним для подальшої реалізації, а не для споживання;

визначення поняття «*зерновий склад*», під яким пропонується розуміти суб'єкта господарювання, що має у власності або у користуванні (оренда, лізинг) зерносховище та

надає або планує надавати фізичним і юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно, з обґрунтуванням доцільності подальшого внесення змін до ст. 1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні».

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає в тому, що за результатами дослідження сформульовано ряд висновків, які визначають напрямки вирішення теоретичних і практичних проблем господарсько-правового регулювання складської діяльності в Україні. Одержані результати можуть бути використані: в подальших теоретичних дослідженнях регулювання складського зберігання; у доопрацюванні й удосконаленні чинного господарського, податкового та облікового законодавства; у практиці правозастосування, зокрема, суб'єктами господарювання, які провадять складську діяльність, ведуть складський облік тощо; у навчальному процесі при викладанні курсу «Господарське право», при розробці відповідних спецкурсів, підготовці навчальних посібників, підручників та методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, а викладені в ній положення, які становлять новизну праці, розроблені автором особисто. Для аргументації окремих положень роботи використовувались праці інших вчених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертації розглядалися на засіданнях кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Результати дослідження оприлюднені у доповідях на наукових конференціях, зокрема: Круглому столі «Забезпечення приватних і публічних інтересів в підприємницькій діяльності» (м. Київ, 26.11.2014 р.); Круглому столі «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства» (м. Вінниця, 14-15.05.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (м. Київ, 10–11.04.2015 р.); XIII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми і перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 3-4.04.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку» (м. Чернівці, 24-25.09.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми модернізації приватного права в

умовах Євроінтеграції» (м. Хмельницький, 2-3.10.2015 р.); Круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України» (м. Київ, 4.12.2015 р.).

Публікації. Основні висновки і теоретичні положення роботи знайшли відображення в 12-ти публікаціях (1-й одноосібній монографії, 6-ти наукових статтях, опублікованих у спеціалізованих фахових виданнях, та 5-х тезах виступів на науково-практичних конференціях).

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 279 сторінка, з них основного тексту – 245 сторінок. Список використаних джерел включає 294 найменування і займає 28 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ СКЛАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Економіко-правова сутність складської діяльності

В країнах з розвиненою ринковою економікою складське зберігання як різновид послуг є необхідним та перспективним, доволі прибутковим, напрямком підприємницької діяльності. Застосування підприємцями договору зберігання на товарному складі в ході провадження своєї комерційної діяльності не лише знижує рівень витрат та полегшує товарооборот, але й збільшує обсяги останнього. Цей ефект досягається шляхом видачі товарним складом на підтвердження прийняття товару до зберігання подвійного та простого складських свідоцтв.

З точки зору економічної сутності, *складське зберігання* визначається як зберігання товарів з моменту їх прибуття до відправлення (чи використання у виробництві). Його, за великим рахунком, як зазначає Дж. Теннент [1, с. 136], можна вважати марною втратою часу: в товарах, що перебувають на складі, є «зв'язаними» грошові кошти, котрі могли б працювати на суб'єкта господарювання. Один із основних принципів провадження господарської діяльності – знати, які товари та матеріальні цінності зберігаються на складі, де саме вони знаходяться і як довго вони там перебувають, щоб їх можна було вилучити звідти у потрібній послідовності та відповідно до потреб суб'єкта господарювання. Наявність цієї інформації дозволить не допустити того, аби будь-які товари прийшли у стан непридатності. По суті, об'єм товарно-матеріальних запасів зумовлюється операціями із закупки та продажу, а тому управління складським зберіганням усього лише дозволяє забезпечити наявність товарів та матеріалів на випадок невідповідності між прибуттям та відправкою.

Необхідно зазначити, що в економіко-правовій літературі терміни «*складське зберігання*» та «*складська діяльність*» вживаються здебільшого як синонімічні. В багатьох випадках вони вживатимуться як синонімічні і в нашому дослідженні. В той же час, ці терміни можуть співвідноситися між собою і як загальне та особливе, оскільки предметом складської діяльності крім безпосередньо послуг зі складського зберігання, можуть бути і суміжні (додаткові) послуги, як то: фасування, маркування, очищення товару, який є

об'єктом складського зберігання, виконання навантажувально-розвантажувальних робіт тощо. Тому термін «складська діяльність» є ширшим за своїм змістом, ніж «складське зберігання». Втім у кожному разі провадження складської діяльності в обов'язковому порядку передбачає здійснення складського зберігання (надання відповідної складської послуги).

Економічна сутність складської діяльності (надання послуг зі складського зберігання), може бути розкрита також через основне господарське призначення складів – *зберігання запасів*. Для здійснення господарської діяльності підприємствами всіх форм власності та галузей економіки використовуються запаси (зокрема, товарно-виробничі), які є найбільш важливою та значною частиною активів підприємства.

В економічній літературі запаси розглядаються саме як одна з найбільш важливих та необхідних складових активів підприємств всіх форм власності (вони займають домінуючу позицію у структурі витрат підприємства, їх облік та оцінка впливають на результати господарської діяльності підприємства та розкриття інформації про його фінансовий стан [2]). *Запаси* – це продукція виробничо-технічного призначення, споживчі й інші товари, що перебувають на різних стадіях виробництва й обігу, та очікують вступу в процес виробничого або іншого споживання. Запаси складають значну частину оборотних активів на підприємствах. Норма запасу – мінімальна кількість матеріальних ресурсів, що забезпечує безперервність виробництва й обігу. Відповідно до П(С)БО «Запаси» [3], останні визначено як активи, які: (а) утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; (б) перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; (в) утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *запас* трактується як певна кількість чогось, заготовленого заздалегідь; наявність чогось, що нагромаджується протягом певного періоду часу [4, с. 431-432], а Економічна енциклопедія дане поняття визначає як наявність відповідних матеріальних ресурсів, до яких належать засоби виробництва, предмети споживання, інші цінності, необхідні для забезпечення розширеного відтворення, обслуговування сфери матеріального виробництва та задоволення потреб населення і ще не використовуються [5, с. 583] та/або як матеріали та продукцію,

складову частину оборотних фондів підприємства, що відображається в активі балансу (включає сировину, допоміжні матеріали, напівфабрикати, готову продукцію і т.п.), які не використовуються в даний момент у виробництві, зберігаються на складах або в інших місцях і призначені для подальшого використання [6, с. 314].

У економіко-правовій літературі можна зустріти чимало різних понять та термінів, пов'язаних із терміном «запаси», проте, слід враховувати, що кожен із них має самостійне значення, як і змістовне навантаження. Так, у навчальній літературі часто застосовується поняття «*виробничі запаси*» як синонімічне поняттю «*матеріали*». Деякі автори при визначенні поняття матеріальних оборотних активів застосовують термін «*цінності*». Однак, таке поняття, як «*цінність*», є описовою категорією, ознакою, якісним або критеріальним показником, що характеризує запаси як економічні елементи, що є корисними для їх власника і можуть сприяти йому в отриманні економічних вигод. Запаси відносяться до складу оборотних активів, тому що можуть бути перетворені на грошові кошти протягом року або одного операційного циклу. Оборотні засоби є фінансово-економічною категорією, яка впливає з існування товарно-грошових відносин, дії закону вартості та організації діяльності підприємства. Застосування терміну «*матеріально-виробничі запаси*» пов'язано з певними суперечливими моментами, адже матеріальними запасами є не тільки предмети праці, але й засоби праці. Тому це поняття є ширшим, оскільки охоплює всі активи, що мають матеріальну форму та використовуються у виробничому процесі. Терміни «*товарно-матеріальні активи*» і «*товарно-матеріальні запаси*» не прийнятні для застосування з причини охоплення ними активів, що мають матеріальну форму, які можуть бути як оборотними, так і необоротними. При цьому акцент робиться на можливість продажу таких активів. Певні протиріччя пов'язані і з використанням терміну «*предмети праці*». Поняття предметів праці достатньою мірою відповідає сутності елементів виробництва, що підлягають обробці, але традиційно використовується не як господарсько-правова, не як облікова категорія, а саме як економічна. Термін «*товарно-виробничі запаси*» найбільшою мірою відображає характерні властивості матеріальних елементів виробництва, основне призначенні яких – обробка у процесі виробництва, формування основи виробів, при цьому враховується можливість перебування їх у складі резервів у вигляді виробничих запасів на складі або готових виробів (товарів), що перебувають на складах. Як зазначає

М. П. Калінська, товарно-виробничі запаси виступають надзвичайно важливим елементом господарської діяльності організації, оскільки багато в чому визначають фінансове становище такої господарської організації, її економічний потенціал загалом, як правило, внаслідок того, що у більшості організацій їх питома вага в загальній структурі активів складає значну частину, а економічна сутність їх розкривається через такі ознаки: прямий чи побічний зв'язок із процесом виробництва; матеріально-речова форма; споживання та/або використання у виробничому процесі; можливість обороту в грошові кошти за період що не перевищує одного року [7]. Водночас, включення до складу матеріально-виробничих запасів активів, призначених для перепродажу, суперечить їхній економічній сутності, оскільки основне їх призначення – використання і споживання у виробничому процесі. Товари, готова продукція є швидше самостійною категорією серед численних запасів господарюючого суб'єкта, оскільки в першому випадку – оминають процес виробництва взагалі, а в другому – вже вийшли з нього, є призначеними для збуту. В літературі дані об'єкти характеризують у зв'язку з цим як «матеріальні запаси комерційного характеру» [7].

Позиції та підходи різних авторів стосовно *сутності категорії «запаси»*, на збереження яких і спрямована діяльність складів, можна систематизувати, виділивши декілька основних груп.

Перша група авторів (О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, О. В. Доровський, Г. В. Кубасова [8, с. 254], В. О. Василенко, С. В. Мочерний, Т. І. Ткаченко [9, с. 47]) розглядає запаси як матеріальні ресурси, до яких належать засоби виробництва, предмети споживання, тобто сукупність сировини, основних і допоміжних матеріалів та інших товарів, які знаходяться на різних стадіях виробничого процесу та збуту, ще не використовуються (резерви підприємства), служать для розширеного відтворення, обслуговування сфери матеріального, нематеріального виробництва, задоволення потреб населення [5, с. 583-584]. У більшості випадків використовують саме таке трактування поняття, що розкриває його сутність з позиції виробничої логістики. Проте, термін «запаси» ототожнюється із «матеріальними ресурсами» та «товарними запасами», без звернення до розгляду інших видів ресурсів [10, с. 159].

Друга група авторів (Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародубцева) трактує запаси як матеріальні цінності, матеріали та продукцію, які у виробництві не

використовуються в даний момент і зберігаються на складах, або в інших місцях і призначені для наступного використання [11, с. 112]. До цієї групи можна також віднести і К. Маркса, який потрактував запаси як матеріальні цінності, що знаходяться на різних складах (на складах постачальників у вигляді готової продукції, на проміжних складах та на складах споживачів) [12, с. 156]. Зазначена група авторів тлумачить категорію запасів також із виробничої позиції, вказуючи чітке місце перебування запасів – на складах. Таке розуміння певною мірою перегукується із загальною позицією першої групи авторів, проте в даному разі запаси розглядаються не як матеріальні ресурси, а як цінності, та дещо звужено розкриває сутність категорії «запаси».

Третя група авторів (Е. А. Зінь, В. А. Козловський, Н. Т. Савруков [13, с. 95], В. А. Савкович [14, с. 8]) розглядає поняття «запаси» як будь-які ресурси, що призначені для використання: це всі матеріальні, фінансові, трудові та інші ресурси, які тимчасово не використовуються [15, с. 105]. Таке визначення досить стисло характеризує категорію запасів, проте широко окреслює склад ресурсів, які можуть підпадати під цю категорію.

Четверта група авторів (З. Б. Живко, М. О. Живко, Г. М. Давидов [16, с. 186], Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча [17, с. 368], Г. В. Нашкерська) вважають запаси активами, які зберігаються для продажу за умов звичайної господарської діяльності, або перебувають у процесі виробництва для такого продажу, що утримуються для перепродажу в майбутньому у звичайних умовах діяльності, перебувають у виробничому процесі для продажу, а також утримуються для споживання [18, с. 121; 19, с. 207-208]. Тракткування категорії «запаси» здійснюється з позицій обліку, проте вказується місце у виробничому процесі, а окремими авторами також окреслюється сфера управління запасами.

З викладеного, таким чином, вбачається, що *запаси підприємства* – це ті його ресурси (активи), що на даний час ним не використовуються, є власністю підприємства (чи належать йому на таких правових титулах, як: господарське відання, оперативне управління), перебувають на його складах, складах постачальників та/або споживачів, а також в інших призначених для цього місцях, утримуються для забезпечення господарської діяльності підприємства: виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), продажу, перепродажу, а також використовуються для управління підприємством.

Запаси за призначенням поділяють на виробничі та товарні, а останні, в свою чергу, поділяють на запаси засобів виробництва й запаси предметів споживання [20, с. 53-55; 21, с. 117]. *Виробничі запаси* – частина сукупних запасів, призначених для виробничого споживання. До виробничих запасів відносять сировина, матеріали, що надійшли до споживачів, але ще не використані й не піддані переробці. *Товарні запаси* – частина сукупних запасів, що перебуває на підприємствах-виробниках у вигляді готової продукції й у каналах сфери обігу (запаси у дорозі та запаси на підприємствах торгівлі). За рівнем наявності на підприємстві розрізняють запаси: *нормативні* (запаси, що відповідають запланованим обсягам запасів, необхідним для забезпечення безперебійної роботи підприємства) та *понаднормативні* (запаси, що перевищують їх нормативну кількість). За відображенням у балансі підприємства: *балансові* (запаси, що є власністю підприємства відображаються в балансі) та *позабалансові* (запаси, що не належать підприємству, і знаходяться в нього тимчасово, в силу певних обставин). За ступенем ліквідності: *ліквідні* (виробничі та товарні запаси, що легко перетворюються на грошові кошти у короткий термін і без значних витрат первісної вартості таких запасів) та *неліквідні* (виробничі та товарні запаси, які неможливо легко перетворити на грошові кошти у короткий термін і без значних втрат первісної вартості таких запасів). За походженням запасів вони можуть бути: *первинні* (запаси, що надійшли на підприємство від інших підприємств і не підлягали обробці на даному підприємстві) та *вторинні* (матеріали та вироби, що після первинного використання можуть застосовуватися вдруге у виробництві (відходи виробництва та споживання продукції)).

За виконуваними функціями та цільовим призначенням запаси поділяють на: *поточні* (циклічні) запаси – створюються протягом середньостатистичного виробничого періоду, або запаси обсягом в одну партію; *резервні* (страхові, буферні) запаси – запаси для компенсації випадкових коливань попиту або пропозиції, а також спекулятивні запаси, створені на випадок очікуваних змін попиту або пропозиції; *автономні* запаси – створені для здійснення діяльності в кожному зі сполучних пунктів процесу з відносною незалежністю один від одного. Л. М. Федак за цим же критерієм розрізняє запаси: поточні, тактичні та стратегічні. Поточні – це запаси, що необхідні підприємствам для забезпечення повсякденної діяльності. Це ті запаси, що необхідні для поточної діяльності. Тактичні – це ті запаси, що забезпечують реалізацію середньострокових планів діяльності. Як правило, тактичні запаси

формуються на період до одного року. Стратегічні запаси формує підприємство на період більше одного року [10, с. 160-161]. За місцем розміщення (перебування) виділяють запаси: *складські* – запаси розміщені на складах; *перехідні* (технологічні, транзитні) запаси [22]. Тобто вони можуть бути такими, що перебувають: у постачальників, посередника, в роздрібній торгівлі, в дорозі, виробничому процесі, на складах підприємства. Місце перебування запасів не впливає на форму їх власності. Запаси можуть зберігатися не на підприємстві та бути його власністю, і навпаки [10, с. 160].

За строком зберігання на підприємстві: *швидко ліквідні, тривалого зберігання, нетривалого зберігання*. Підприємства індивідуально формують часові проміжки стосовно класифікації запасів відповідно до зберігання. Наприклад, підприємства харчової промисловості та машинобудівні підприємства мають відмінні періоди у виготовленні продукції та відмінності в структур запасів, те ж стосується і сфери послуг. Групування запасів за ознакою «строк зберігання» є необхідним, передусім, для цілей управлінського і податкового обліку. В першому випадку деталізація за строками зберігання дозволяє мінімізувати ризик псування запасів, а своєчасне отримання інформації про наявність товарів зі спливаючим строком зберігання (терміном придатності) дозволяє скоротити можливі збитки, уникнути їх шляхом проведення ефективних заходів (наприклад, маркетингових та/або рекламних) за окремими категоріями запасів. В другому – дозволяє обґрунтувати ціни реалізації в цілях обчислення оподатковуваних доходів, виходячи з рівня якості реалізовуваних запасів.

Для цілей бухгалтерського обліку запаси включають: сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, розподілу, передачі, обслуговування виробництва й адміністративних потреб. Для цілей обліку всі запаси підприємства можуть бути поділені на дві групи: (а) власні запаси, (б) запаси, які не є власністю підприємства, але знаходяться на його території [23]. Деякі з авторів також подають класифікацію запасів за планом рахунків бухгалтерського обліку, проте паралельно ще пропонують класифікацію запасів за економічним змістом, виділяючи дев'ять класифікаційних ознак: за місцем перебування, за наявністю на підприємстві, наявністю на

початок та на кінець періоду, стосовно балансу, за ступенем ліквідності, за обсягом, сферою використання, за складом та структурою [2].

Крім усього зазначеного, надзвичайно важливе значення в контексті економіко-правової сутності складської діяльності має також і її *облік* (в тому числі, так званий, *складський облік*). Складський облік – це кількісно-сортний облік матеріальних цінностей, який ведеться на місці їх зберігання безпосередньо матеріально-відповідальною особою, але організовується головним бухгалтером (він встановлює форми реєстрів обліку, оформляє і передає їх на склад, інструктує матеріально-відповідальних осіб про порядок ведення складського обліку та систематично слідкує за ефективністю ведення складського обліку). Складський облік організовують за видами об'єктів, що зберігаються, за місцями зберігання, за кількістю матеріальних цінностей. За необхідності складський облік організовують за партіями надходження запасів. За визначенням І. Любезної, складський облік матеріальних запасів – це важливий оптимізуючий фактор раціонального їх використання, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності в цілому [24]. М. Шейнброт ще близько шести десятиріч тому наголосив на вагомому значенні обліку при збереженні матеріальних цінностей на складах. Основні завдання обліку матеріальних цінностей на промислових підприємства полягають в тому, щоб забезпечити: контроль за збереженням матеріалів на складах, в цехах, у матеріально відповідальних осіб, у переробці, у дорозі тощо; контроль за ощадливим та раціональним збереженням матеріалів, недопущення їх псування; періодичну вибірккову та планову суцільну перевірку в установлені строки усіх матеріалів шляхом їх перевішування, перемірювання та перерахунку (інвентаризація); щоденний контроль за виконанням плану матеріально-технічного постачання підприємства, виявлення якісних показників заготівельної роботи, тобто визначення того, наскільки підприємство знижує накладні транспортно-заготівельні витрати; контроль за раціональним і економним використанням матеріалів у виробничому процесі і попередження перевитрат матеріалів проти встановлених норм; отримання поточних щоденних даних про залишки матеріалів; вірну документацію всіх господарських операцій з руху матеріалів та відображення цих операцій в облікових реєстрах [25, с. 3].

Складський облік товарів на складі є необхідним для контролю за надходженнями, зберіганням та відпуском товарів, їх оплатою та/або оплатою на надані складські послуги, а

також для контролю за надходженням, використанням та вибуттям тари. В процесі обліку враховуються надходження, переміщення всередині складу та вибуття за межі складу товарів в натуральному та/або вартісному вираженні, з використанням відомостей, що містяться в товарних прибуткових чи видаткових документах. Будь-який рух товару суворо документується. Відпуск продукції здійснюється за накладними із зазначенням отримувача, дати відвантаження зі складу, найменування (артикула), кількості та вартості. При виявленні бракованих товарів складається акт на списання. Складські документи направляються в бухгалтерію підприємства, де відбувається їх перевірка та постановка на облік (для прибуткових документів) або списання з обліку (видаткових документів). Відтак у системі господарського обліку надзвичайно важливе значення має складський (кількісний) облік залишків, надходження і витрачання матеріальних цінностей, який здійснюється за допомогою карток складського обліку і складає основу бухгалтерського обліку. Якщо складський облік ведеться з порушенням встановлених вимог, то це може ускладнити процес бухгалтерської обробки документів і перешкодити отриманню повної, неупередженої, точної інформації про витрачання матеріалів на виробництво, складання фінансової звітності тощо.

Складські приміщення повинні відповідати вимогам правильного зберігання запасів. На кожний вид матеріальних цінностей виписується ярлик із зазначенням на ньому найменування цінностей, марки, розмірів, сортів, одиниці виміру, мінімальної та максимальної норми запасу та інші характеристики. Кожному складу і коморі присвоюється постійний номер, який обов'язково вказується при оформленні первинних документів із надходження чи відпуску матеріальних цінностей, що необхідно для групування документів у розрві матеріально відповідальних осіб. Склади повинні забезпечуватися ваговими і вимірювальними приладами, мірною тарою для сипучих матеріалів, механізмами з переміщення вантажів та вантажно-розвантажувальних робіт.

Загалом, аналітичний облік матеріальних цінностей (запасів) ведеться на складах за допомогою карток складського обліку¹, що розміщуються в картотеці за технічними

¹ Картки складського обліку виписуються на кожне найменування, сорт, розмір, профіль, марку окремо. Картки складського обліку оформляються матеріально відповідальною особою в одному примірнику на основі первинних документів у відповідності з номенклатурою запасів. Картка є основою обліку. У ній групуються операції з надходження та витрачання конкретного виду матеріалів і визначається залишок після кожного запису. Після кожної операції з надходження чи витрачання матеріалів на підставі первинних документів робиться запис у картці складського обліку і виводиться залишок матеріалу (запасів) в кінці робочого дня. Якщо протягом дня відбулось декілька однакових (або однорідних) операцій за кількома документами, може бути зроблено один запис з відображенням номерів документів або номера реєстру, який складається за цими документами, та загальної кількості запасів.

групами виробничих запасів відповідно до номенклатури – цінника². Аналітичні рахунки групують за групами матеріалів, місцями зберігання, матеріально відповідальними особами, за синтетичними рахунками бухгалтерського обліку і субрахунками [26, с. 545]. Дані за аналітичними рахунками узагальнюються в оборотно-сальдових відомостях [27, с. 94-96].

Приймання, зберігання, відпуск та облік запасів у місцях їх зберігання здійснює матеріально відповідальна особа. Керівник підприємства, відповідно до ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» затверджує перелік посадових осіб, яких наділяє правом підписувати документи на отримання та відпуск з місць зберігання запасів, давати дозвіл на вивезення запасів з підприємства та отримання їх від інших підприємств. Відтак, за загальним правилом, облік матеріалів (запасів) на складі здійснюється завідуючим складом (комірником), який є відповідальним за приймання та відпуск матеріальних цінностей, за правильне і своєчасне оформлення цих операцій, а також цілісність матеріальних цінностей, тобто матеріально відповідальною особою. Її приймають на роботу, переміщують та звільняють, як правило, за згодою головного бухгалтера підприємства. Бухгалтерія підприємства у встановлені строки здійснює приймання і обробку первинних документів на сировину, матеріали тощо. Всі документи сортуються і перевіряються. Прибуткові ордери звіряються з рахунками, що до них належать, транспортними документами, приймальними актами тощо. Лімітні картки, що надійшли зі складу, зіставляються з іншими примірниками, одержаними від підрозділів – споживачів, накладні на переміщення матеріалів, здані складами – відправниками, з примірниками тих же накладних, що надійшли зі складів – одержувачів. Зазвичай, при використанні матеріальних звітів немає потреби у складанні інших документів на витрачання матеріалів, що спрощує облік матеріалів у підзвіт, оскільки в якості реєстрів аналітичного обліку використовуються звіти матеріально-відповідальних осіб.

На основі карток можна здійснювати оперативний контроль за повнотою оприбуткування вантажів і дотриманням норм запасів. При незначній номенклатурі запасів замість карток складського обліку може застосовуватися книга обліку залишків запасів на складі.

² Важливою умовою правильної та раціональної організації обліку товарно-матеріальних цінностей (матеріалів) є розробка їх номенклатури – переліку матеріалів, який упорядковано за їх технічними властивостями та роллю у процесі виробництва. Розробка номенклатури розпочинається із визначення переліку груп, які використовуються на підприємстві. Кількість та назва груп залежить від загальної кількості назв матеріалів; їх властивостей; економічного призначення у виробництві, а також вимог до групування при розрахунку потреби, плануванні процесу постачання, контролю за використанням та складанням звітності. Мінімальна кількість груп обмежена кількістю рахунків та субрахунків, максимальна дорівнює десяти. При шифруванні груп достатньо одного цифрового знака. Група повинна відобразити техніко-економічний зміст, включених до неї матеріалів. На підставі номерів груп та підгруп у схемі та порядкових номерів, названих у підгрупі встановлюється номенклатурний номер матеріалів. Номенклатури-цінники використовуються всіма підрозділами підприємства. Загалом, правильна класифікація та кодування матеріальних цінностей (запасів) є фундаментом ефективно організації складського обліку.

Складський облік традиційно здійснюється двома методами: кількісно-сумовим та оперативно-бухгалтерським. Сутність кількісно-сумового методу полягає в паралельному веденні реєстрів кількісно-сумової й кількісно-сорової форм у двох структурних підрозділах – у бухгалтерії та на складі. На складі кількісно-соровий облік ведуть матеріально-відповідальні особи у Книзі складського обліку запасів (ф. №3-9). Кожен запис у книзі здійснюється на підставі прибутково-видаткових документів, після чого виводяться залишки відповідного виду запасів. На підставі зазначених записів матеріально-відповідальна особа здійснює аналіз запасів матеріальних цінностей і в разі відхилення фактичного залишку матеріальних цінностей від установлених норм, а також виявлення «нерухомості» окремих запасів повідомляє про ці факти службу постачання. Прибутково-видаткові документи комплектує в міру їх надходження завідувач складу і відповідно до графіка документообігу передає разом із оформленим реєстром приймання-здачі документів (ф. № М-13) до бухгалтерії. У бухгалтерії на підставі первинних документів ведуться книга кількісно-сумового обліку (ф. № 3-6) чи картка кількісно-сумового обліку (ф. № 3-7). У зазначених реєстрах інформація фіксується за аналітичними рахунками, що відкриваються за кожним найменуванням (гатурком) запасів у цілому по підприємству, установі, організації. За даними зазначених реєстрів щомісячно складається оборотна відомість (ф. №3-11), в якій інформація щодо запасів формується за кількістю та вартістю щодо кожної групи аналітичних рахунків, які в сукупності утворюють дані за відповідним синтетичним рахунком. Виведені за кожним субрахунком сумові підсумки мають відповідати показникам синтетичного обліку. Під час перевірки бухгалтерією порядку ведення та даних книги складського обліку щомісячно проводить звірення даних складського й бухгалтерського обліку.

Найбільш типовими для практики господарювання є дві причини виникнення проблем у складському обліку підприємства, в тому числі й розбіжностей між складським та бухгалтерським обліком запасів. По-перше, пересортиця, яка може бути викликана як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Наприклад, у митній декларації товар іменується як «Циліндричні елементи» і під такою назвою іменується в бухгалтерії, а торговий відділ оперує (вказує в витратних документах) більш звичною для покупця назвою – «труби». До суб'єктивних причин належить і «людський» чинник, тобто помилки співробітників, викликані не недостатньою кваліфікацією бухгалтера чи завідувача складом

(хоч і таке буває), а браком знань у галузі товарознавства. Як наслідок, інформація з одного й того ж документа може бути неоднаково відображена в обліку різних підрозділів. По-друге, некоректний облік переходу права власності. Наприклад, товар проданий, але й далі знаходиться на складі підприємства на відповідальному зберіганні. У бухгалтерії й торговому відділі він списаний, а на складі продовжує відображатися в картках складського обліку без змін. Тому для правильного і раціонального складського обліку запасів рекомендується: правильно і своєчасно відображати у документах операції з ними і забезпечити достовірні дані з їх заготівлі, надходження та відпуску; контролювати їх цілісність у місцях зберігання і на всіх етапах руху; своєчасно виявляти непотрібні та зайві запаси для їх наступної реалізації; затвердити чітку систему документообігу і суворий порядок оформлення операцій з їх руху; регулярно проводити інвентаризації, контрольні вибіркові перевірки залишків запасів і відображати у бухгалтерському обліку їх результати.

Складський облік значно спрощується на сьогодні при використанні комп'ютерної техніки. В цьому випадку всі прибутково-видаткові документи обробляються щоденно або в міру їх надходження зі складів. Для забезпечення інформації для потреб управління на виробництві важливе значення має розробка методики обліку наявності і руху запасів, яка б відповідала потребам підприємства і П(С)БО «Запаси» [3]. Раніше діючі методики обліку запасів, які були вироблені наукою і практикою, на протязі останніх років значною мірою вже втратили актуальність, оскільки в основному були орієнтовані на систему ручної праці в умовах, так званих, твердих (планових) регульованих державою цін [28]. Важливість і трудомісткість ведення кількісного аналітичного обліку запасів, значні їх якісні показники зумовили необхідність пошуку більш раціональних методів обліку матеріальних запасів з метою усунення дублювання одних і тих же самих операцій. В літературі виділяють у зв'язку із цим три *варіанти сучасного ведення складського обліку*: (1) *сортний* – на кожен вид запасів на підставі первинних документів відкривається картка аналітичного обліку, де їх обліковують у натуральному і грошовому вираженні. Оборотні відомості аналітичного обліку складаються по закінченні звітної періоду. З даними карток складського обліку порівнюються залишки та обороти по них; (2) *партійний* – первинні документи групуються за номенклатурними номерами, і в кінці звітної періоду кінцеві дані по кожному з номерів заносяться до оборотних відомостей. Оборотні відомості складаються в натуральному і

грошовому вираженні по кожному складу і для кожного рахунку; (3) *сальдовий (оперативно-бухгалтерський)* – базується на використанні реєстрів аналітичного обліку карток складського обліку. Щоденно (щотижня, раз на 10 днів) працівником бухгалтерії перевіряється правильність записів надходження і витрачання матеріалів на складі і підтверджується залишок по картці складського обліку особистим підписом бухгалтера, а кожного першого числа місяця залишок по кожному номенклатурному номеру переноситься до відомості обліку залишків виробничих запасів на складі (без виділення оборотів витрат і надходження запасів). На підставі даних відомості виводяться підсумки по складу. Рівновидом оперативно-бухгалтерського обліку є, так званий, оперативно-груповий аналітичний метод обліку виробничих запасів, де їх облік ведеться в розрізі їх видів, груп і підгруп [29, с. 277]. Наказом МФУ, до речі, затверджено 10.01.2007 р. Методичні рекомендації з обліку запасів [30], які враховують сучасний стан економіки та вимоги НП(С)БО. Основні положення зазначених Методичних рекомендацій передбачають організацію обліку запасів на підприємствах на основі принципів сальдового (оперативно-бухгалтерського) методу обліку з використанням комп'ютерних технологій, а також із зазначенням, що на дату балансу для контролю за збереженістю запасів здійснюється їх огляд для виявлення фактів псування, зниження ціни, закінчення терміну зберігання. У випадку зазначення втрати економічної вигоди запасів здійснюється перегляд їх первісної вартості, яка коригується до рівня чистої вартості реалізації (уцінка). При прийманні запасів на відповідальне зберігання складається акт про приймання матеріалів. Такі запаси на складі зберігаються відокремлено від запасів, які визнано активами підприємства³ (п.3.9. Методичних рекомендацій). При застосуванні автоматизованих систем складського обліку наявності та руху запасів підприємство використовує реєстри та звіти в електронній формі, що створюються, передаються і обробляються відповідно до ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» [31]. Фахівці радять суб'єкту господарювання при виборі програми (автоматизованої системи) складського обліку звертати увагу на такі основні

³ Відповідно до п. 2.1. Методичних рекомендацій з обліку запасів, запаси визнаються активом, якщо: підприємству перейшли ризики й вигоди, пов'язані з правом власності або з правом повного господарського відання (оперативного управління) на придбані (отримані) запаси; підприємство здійснює управління та контроль за запасами; існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням; вартість запасів може бути достовірно визначена. Запаси, визнані активом у результаті минулих подій, стосовно яких існує ймовірність того, що підприємство не отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, у звітному періоді активами не визнаються, а їх вартість визнається іншими витратами операційної діяльності [30].

моменти: наявність докладної довідкової системи; інструменти для формування необхідної звітності; зручні можливості внесення даних в систему; відображення реального стану справ шляхом ведення різних типів обліку товарно-матеріальних цінностей; можливість створення резервної копії бази даних [32; 33]. А також звертають увагу на те, що кожна господарська операція з руху товарно-матеріальних цінностей у такій (автоматизованій) системі складського обліку оформлюється відповідним документом – накладною на внутрішнє переміщення, складським ордером або актом списання. Облік запасів здійснюється на картках складського обліку. Відповідні програми підтримують сортовий і партійний облік запасів. Спосіб обліку визначається на рівні групи, при заповненні номенклатурного довідника. За даними документів обліку товарно-матеріальних цінностей можна отримати різноманітні звіти за їхніми залишками, обігом, надходженням і вибуттям [34, с. 269-270].

Перевірка фактичної наявності запасів, їх стану та умов зберігання відбувається шляхом проведення інвентаризації, що здійснюється відповідно до Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого наказом МФУ від 02.09.2014 р. [35].

В результаті природних фізико-хімічних процесів, таких як: вивітрювання, усушка, розпилювання, кришення, виморожування, витік, розлив (при перекачуванні і відпуску рідких товарів) тощо, маса товару або продукції під час зберігання може змінитися. Крім того, товар може зіпсуватися в процесі транспортування або розвантаження з причини його природної ламкості, ніжності (фрукти) або інших властивостей. Прийнято вважати, що перелічені процеси призводять до природного убутку товарів. Під *нормами природного убутку* слід розуміти гранично допустиму величину безповоротних втрат матеріалів, які виникають при транспортуванні і зберіганні товарно-матеріальних цінностей внаслідок зміни фізико-хімічних та біологічних властивостей матеріалів. Практично товарні втрати можна розподілити на декілька категорій за різними ознаками: 1) втрати, виявлені в процесі інвентаризації залишків, і втрати при постачанні товарів; 2) втрати на складі та втрати в торговому залі; 3) втрати внаслідок розкрадань і втрати в результаті об'єктивних причин (усихання, утрушування); 4) втрати понад норми і в межах норм, установлених законодавством або організацією самостійно. *Товарні втрати* – зменшення кількості та погіршення якості товарів унаслідок впливу негативних і шкідливих умов зовнішнього середовища, фізико-хімічних і біологічних особливостей товарів, а також неправильного

зберігання чи транспортування товарів, необережного, безгосподарного поводження з ними або ж крадіжок товарно-матеріальних цінностей. Розрізняють два види втрат: 1) втрати нормовані (природні); 2) ненормовані втрати (актовані). До нормованих товарних втрат відносять природні втрати, а також норми бою деяких товарів і завищення маси тари [36]. Природні товарні втрати, як вже зазначалось, – це втрати товарів у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до продажу та реалізації, викликані природними чи технологічними чинниками (усушка; розпил; розкришування, яке виникає під час продажу товарів, за винятком обсипної карамелі та цукру-рафінаду; витікання (танення, просочування); розлив під час перекачування та продажу рідких товарів; витрати речовин на дихання (борошно, крупа). На підприємствах торгівлі природні товарні втрати окремих товарів нормуються як під час перевезень вантажів, так і під час зберігання товарів на складах. Ненормовані товарні втрати виникають унаслідок неправильного зберігання чи транспортування товарів, необережного, безгосподарного поводження з ними або крадіжок товарно-матеріальних цінностей. Їх оформляють актом із наведенням у кожному конкретному випадку причин втрат і винуватців, з яких стягуються матеріальні збитки.

Таким чином, на допустимі під час зберігання втрати чинним законодавством встановлюються норми природного убутку: Норми природного убутку продовольчих товарів у торгівлі та інструкції з їх застосування, затверджені наказом Міністерства торгівлі СРСР від 2.04.1987 р. [37]; Норми втрат від бою скляної тари з харчовими товарами на складах, базах, у роздрібних торговельних підприємствах, що застосовують технологію руху товару після перетарювання товарів на складах із транспортної тари постачальника в тару-обладнання, затверджені наказом Міністерства торгівлі СРСР від 16.01.1991 р.; Норми втрат парфумерно-косметичних товарів при транспортуванні, зберіганні та реалізації, затверджені наказом Міністерства торгівлі СРСР від 29.12.1989 р.; Норми втрат (бою) виробів із пластмас (господарських, галантерейних і культтоварів) при транспортуванні, зберіганні та реалізації, затверджені наказом Міністерства торгівлі СРСР від 27.11.1991 р.; Норми втрат (бою) фарфоро-фаянсових, майолікових і гончарних товарів, посуду скляного сортового, господарського, кухонного з жаростійкого скла і колб для термосів при транспортуванні, зберіганні і реалізації та Порядок їх застосування, затверджені наказом Міністерства торгівлі

СРСР від 04.01.1988 р.; Норми втрат (бою) спорттоварів, автомотозапчастин і приладдя при транспортуванні, зберіганні і реалізації, затверджені 21.12.1990 р. та ін.

Зазначені нормативно-правові акти, попри те, що були прийняті за часів СРСР, залишаються все ще чинними, оскільки нових норм природного убутку так і не було прийнято вітчизняним законодавцем, перегляду вони, на жаль, не підлягали. Водночас, як відомо, Постановою ВРУ від 12.09.1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» встановлено, що до прийняття відповідних актів законодавства України на території республіки застосовуються акти законодавства СРСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України. Як сказано в листі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 07.05.2002 р. №56-31/164, нормативним документом щодо норм природного убутку та норм списання втрат товарів є Наказ Міністерства торгівлі СРСР від 23.03.1984 р. «Про затвердження диференційованих розмірів списання втрат непродовольчих і продовольчих товарів у магазинах (відділах, секціях) самообслуговування». Тож можемо констатувати, що й всі інші документи щодо природного убутку товару також є чинними для вітчизняних суб'єктів господарювання.

Процес складського зберігання передбачає, що комплекс складських операцій здійснюється в певній послідовності: (1) *розвантаження і приймання вантажів*, що виконується відповідно до умов укладеного договору. Технологія виконання вказаних робіт (надання послуг) на складі залежить від характеру вантажу (шпучний, сипкий), від типу транспортного засобу (трейлер, контейнер), а також від виду використовуваних засобів механізації. В процесі приймання відбувається звірення фактичних параметрів прибулого вантажу з даними товарно-супровідних документів, оформлення прибулого вантажу через інформаційну систему і формування складської вантажної одиниці; (2) *переміщення прийнятого на складі вантажу в зону зберігання*. Цей процес включає забезпечення відповідних для цього умов і контроль за наявністю запасів на складі. Для впорядкованого зберігання вантажу і економічного його розміщення використовують систему адресного зберігання за принципом твердого (фіксованого) або вільного (вантаж розміщується на будь-якому вільному місці) вибору місця складування; (3) *процес комплектації* – зводиться до підготовки товарів відповідно до замовлень споживачів і включає відбір товару за

замовленням клієнта, підготовку товару до відправки (укладання в тару), об'єднання окремих замовлень в партію відправки і оформлення транспортних накладних, вантаження вантажів у транспортні засоби; (4) *внутрішньоскладське транспортування* припускає переміщення вантажів між різними зонами складу: з розвантажувального майданчика – в зону приймання, звідти – в зону зберігання, комплектації і на навантажувальну рампу. Транспортування вантажів усередині складу повинно здійснюватися по наскрізних прямоточних маршрутах. Це дозволяє уникнути повторного повернення в будь-яку зі складських зон і неефективного виконання операцій. Число перевалок (з одного виду устаткування та інше) має бути мінімальним. Водночас окремі автори, такі як Н. В. Васюк, виділяють у процесі складського зберігання умовно лише три етапи: етап I – підготовка до складського зберігання (розвантаження, приймання товарів за кількістю та якістю, перевалка запасів до місця зберігання); етап II – здійснення безпосередньо складського зберігання (підтримання належних умов для забезпечення збереження кількісних та якісних характеристик товарно-матеріальних цінностей); етап III – повернення товарно-матеріальних цінностей зі зберігання поклажодавцю (перевалка товарів до місця навантаження, підготовка до навантаження тощо) [38, с. 48].

В економічній літературі виділяють такі особливості (здебільшого негативні), що є характерними для *складських операцій* [39]: (а) на складах не створюється додаткова споживча вартість, а тому, складські операції як вид діяльності не приносять користі; (б) з плином часу якість запасів погіршується, можливі їх крадіжки; (в) здійснення складських операцій вимагає значних витрат; (г) тривале зберігання значної кількості запасів призводить до уповільнення обіговості оборотних коштів. Втім, окремі автори звертають увагу і на наявність позитивних рис [40; 41]: (а) перетворення виробничого асортименту в споживчий відповідно до попиту і з метою виконання замовлень клієнтів; (б) складування і зберігання продукції з метою вирівнювання тимчасового, кількісного та асортиментного розривів між виробництвом і споживанням продукції, що дає змогу здійснювати безперервне виробництво і постачання на базі створюваних товарних запасів, а також у зв'язку з сезонним споживанням деяких видів продукції; (в) консолідація і розукрупнення вантажів – склад може здійснювати функцію об'єднання (консолідації) невеликих партій вантажів для декількох клієнтів, до повного завантаження транспортного засобу, що сприяє зменшенню

транспортних витрат. У той же час, на склад можуть надходити вантажі від виробників, призначені кільком замовникам, які потім розділяються на більш дрібні партії за замовленнями і відправляються кожному споживачу; (г) надання послуг (передусім, це надання клієнтам різних супутніх послуг, які забезпечують підприємству високий рівень обслуговування споживачів). Однак, тут належить враховувати, що збереження запасів (матеріальних ресурсів) – це основне призначення складів, економічна сутність здійснюваної складської діяльності. Натомість, метою створення складів у системах логістики є не збереження матеріальних ресурсів, а перетворення параметрів⁴ матеріальних потоків для їх найбільш ефективного використання, що знаходить так чи інакше, але своє відображення й у переліку ознак складських операцій, що виділяються різними авторами.

Зі збільшенням кількості складів транспортні витрати на доставку на склад зростають, тому що збільшиться пробіг транспорту, але в той же час зменшаться транспортні витрати на доставку товарів клієнтові, що пов'язане з наближенням розташування складів до місця споживання цих товарів і, отже, зменшенням пробігу транспорту. Сумарні транспортні витрати, як правило, обернено пропорційні зміні кількості складів. Оскільки вантажі на сортувальний термінал потрапляють великими партіями, то забезпечується економія транспортних витрат і полегшується організація транспортування. Також склад можна використовувати для того, щоб затримати процес кінцевого складання продукції. Наприклад, лише дочекавшись реального попиту на товар, на складі здійснюється його маркування, постачання етикеток та товарної упаковки. Це дозволяє скоротити ризики, оскільки кінцеве складання й пакування товару здійснюється лише після надходження реального замовлення, та знизити рівень запасів, оскільки на один і той самий товар можна наклеїти різні етикетки та по-різному упакувати. Скорочення ризику та рівня запасів призводить до скорочення загальних витрат. З іншого боку, накопичення запасів (створення запасів сезонної продукції) для деяких галузей є життєво необхідним. Нагромадження запасів створює певним чином захист, що дозволить налагодити ефективне виробництво в умовах, пов'язаних із обмеженими джерелами ресурсів і коливанням попиту.

⁴ Під «параметрами» зазвичай розуміють розміри і склад транспортних партій вантажів, тип і спосіб упакування, кількість найменувань вантажів у транспортних партіях, час прибуття і відправлення транспортних партій та ін.

Основні вимоги щодо складів та/або зберігання товарів на складах можна виділити такі: *організаційні та статусоутворюючі* (щодо типу складу; порядку його відкриття та легітимації; порядку організації роботи складу; забезпечення необхідних умов зберігання товарів; облаштування складу та відповідальності утримувача; температурного та світлового режиму, вологості повітря; закріплення постійних місць за товарами; дотримання товарного сусідства; визначення порядку здійснення охорони та забезпечення безпеки тощо); *товарні та товаророзпорядчі* (щодо дотримання умов поміщення та склад товарів та відпуску їх зі складу, розпорядження ними; статусу товарів, поміщених на склад; строків зберігання; операцій, які можуть проводитись із товарами на складі тощо); *облікові та звітні* (щодо ведення оперативно-аналітичного, складського та бухгалтерського обліку; складання звітності за результатами складської діяльності утримувачами складів); *санітарно-гігієнічні* (забезпечення санітарного догляду, проведення профілактичних засобів, попередження втрат та псування товарів тощо); *технічні* (забезпечення порядку зберігання, дотримання умов та техніки збереження⁵, дотримання техніки безпеки, визначення способів зберігання).

Розрізняють такі *способи зберігання*: (1) *сорттовий* – спосіб зберігання, при котрому товари різних сортів розміщуються окремо один від одного; (2) *партійний* – при цьому способі зберігання кожна партія товару, що поступила на склад, зберігається окремо, при цьому до складу партії можуть бути включені товари різних видів та найменувань; (3) *партійно-сорттовий* – цей спосіб зберігання передбачає, що кожна партія товару, яка прийшла на склад, зберігається окремо, але всередині партії товари розбиваються за типами та сортами, котрі також відмежовуються між собою; (4) *за найменуванням* – спосіб зберігання товарів, при котрому товари кожного найменування зберігаються окремо. За характером заповнення складського об'єму розрізняють, як правило, *підлоговий, підвісний та комбінований* способи зберігання. Вибір того чи іншого способу розміщення товарів при зберіганні здійснюється з урахуванням окремих факторів найважливішими з котрих є фізико-хімічні параметри, ступінь масовості вантажів і механізованої їх переробки, вимоги до техніки безпеки. *Штабельне зберігання* здійснюється, коли потрібно зберігати затарені або шпунні товари. При цьому формують штабель з урахуванням тиску, котрий створюють

⁵ Підумовами зберігання товарів розуміють зовнішнє середовище (температура, вологість та освітлення). Під технікою зберігання – порядок і способи розміщення матеріалів на складі.

верхні товари та/або матеріали. Цей спосіб оптимальний при зберіганні вантажів великих кількостей і невеликої номенклатури. Перевага штабельного зберігання в максимальному використанні площ та об'ємів. Крім цього, цей спосіб зберігання спрощує облік матеріалів та контроль за їх рухом. Недолік у тому, що він може використовуватися тільки при обмеженні номенклатури вантажів та/або товарів, а також у незручності виймання їх зі штабеля і неможливості автоматизації складських процесів [42]. *Стелажне зберігання* – найбільш часто використовуваний спосіб для багатомноменклатурних вантажів, груп товарів. Він забезпечує механізацію та автоматизацію складських процесів. Його недоліком можна вважати недостатнє використання складських площ та об'ємів складу потребу у стелажах та в більш складному підйомно-транспортному обладнанні.

Поняття «зберігання» загалом може вживатися у багатьох значеннях і, зокрема, в економічному та юридичному.

В економічному значенні зберігання може означати певний вид господарської діяльності, спрямований на забезпечення фізичної, біологічної, хімічної схоронності об'єктів матеріального світу, на недопущення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Так, зберігання (схов) може здійснюватися власником речі одноособово або іншими особами (зберігачами) на підставі господарських договорів, закону чи інших правових засад. У такому разі виникають відповідні зберігальні правовідносини, а відтак, зберігання стає правовою категорією, оскільки зберігач набуває відповідного юридичного обов'язку забезпечити на певних умовах внутрішню та зовнішню схоронність речі.

В праві центральне місце в інституті зберігання, безумовно, займають норми, які регулюють договірні відносини щодо зберігання майна. Інститут зберігання майна не обмежується нормами, що безпосередньо регулюють договір такого зберігання. Зобов'язання зі зберігання майна можуть виникати й з інших договорів (купівлі-продажу, підряду, перевезення та ін.), адміністративних актів, судових рішень тощо. Між тим, ця обставина у ЦКУ в главі «Зберігання» повною мірою не врахована, що засвідчує невідповідність між назвою глави «Зберігання» та змістом фактично вміщених в неї статей, які регулюють лише ті відносини зберігання, що виникають безпосередньо з договору зберігання майна. Так і Е. М. Грамацький обґрунтовує доцільність визнання *зберігання* комплексним (змішаним) правовим інститутом, що, відповідно, є сукупністю правових норм ЦКУ, інших актів

законодавства, що регулюють відносини, в яких одна сторона приймає на себе як основний обов'язок на підставі договору, адміністративного акту чи іншої правової підстави забезпечити схоронність майна інших осіб від втрати, пошкодження, псування, тобто забезпечити фізичну і певну юридичну схоронність такого майна [43, 98-102]. Таке визначення все ж певною мірою обмежує коло правових норм, що мають входити до інституту зберігання майна, оскільки до їх числа не повинні включатися норми, які прямо чи опосередковано регулюють зберігальні обов'язки, які є супутніми, допоміжними по відношенню до інших, основних. У кожному разі, необхідно враховувати, що сукупність норм інституту зберігання майна не обмежується нормами ЦКУ та/або ГКУ, – такі норми містяться у численних законодавчих актах, у тому числі різногалузевої належності. Це, зокрема: МКУ, Кодекс торговельного мореплавства, Повітряний кодекс, ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» та ін.

Слід зазначити, що раніше в правовій доктрині такі поняття як «збереження» та «схоронність» розмежовувалися [44, с. 442]. Це пов'язувалося з тим, що в законодавстві було врегульовано декілька видів договорів, які зовнішньо нагадували один одного, але спрямованість яких суттєво відрізнялася. Якщо потрібно було з боку зберігача застосувати спеціальні заходи щодо схоронності речей, які йому передавалися, застосовувався договір збереження. Якщо ж передбачалося, що впродовж певного строку одержувалась річ просто для схоронності останньої, то укладався договір поклажі. Одержувач повинен був відноситись до неї так як і до своїх речей. З аналізу положень ст. 936 ЦКУ вбачається, що договір зберігання увібрав у себе елементи як договору збереження, так і договору поклажі.

З аналізу ж юридичної літератури можна виділити декілька підходів до визначення поняття «збереження», «зберігання». Так, Г. Ф. Шершеневич вважав, що зберігання передбачає вжиття відносно речі всіх заходів, необхідних для недопущення можливості її загибелі або пошкодження [45, с. 498], тобто збереження її цілісності та споживчих властивостей. Ця точка зору підтримується окремими правниками і в сучасних умовах [46, с. 688; 47, с. 605]. О. С. Іоффе, на відміну від Г. Ф. Шершеневича, досить вузько підходив до вирішення цієї проблеми, вважаючи, що в договорах зберігання (схову) зберігач повинен зберегти річ від небезпеки бути вкраденою. Між тим автор зауважував, що встановити, чи

несе зберігач обов'язок зберегти річ від інших небезпек можливо, лише виходячи зі змісту та спрямованості договору [48, с. 496]. Існує також точка зору, відповідно до якої потрібно розмежовувати договір охорони та договір зберігання майна, а звідси і поняття *охорони* та *зберігання*. Коли вказується про охорону речей, то йдеться про їх зовнішню недоторканність. Зобов'язання по зберіганню (схову за ЦК УРСР) передбачає повернення поклажадавцеві тієї ж самої речі без втрати і пошкодження, тобто збереження її внутрішніх і зовнішніх властивостей [49, с. 409]. Між тим, незалежно від того, як той чи інший автор тлумачить сутність зберігання, не можна не відзначити, що всі вони одностайні в одному, – обов'язок по зберіганню вимагає від зберігача виконання певних дій: забезпечення недоторканності предмета зберігання, вжиття заходів, які унеможливають його втрату чи пошкодження та ін. Отже, *зберігання* за своєю суттю та своїм проявом – це діяльність, а саме комплекс заходів з боку зберігача, що спрямовані на належне виконання ним свого обов'язку по забезпеченню схоронності предмета зобов'язання. На тому, що зберігання – це діяльність, наполягає і А. Г. Донець [50, с. 245]. Такий висновок підтверджується і визначенням, закріпленим у ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», відповідно до ст. 1 якого, зберігання зерна є комплексом заходів, які включають прийняття, доробку, зберігання та відвантаження зерна [51]. Що ж до ЦКУ, то в ньому, як вже зазначалося, зберігання визначається через поняття «*схоронність*». Втім, це жодним чином не заперечує характеристики зберігання як діяльності.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови термін «*схоронність*» має декілька значень. Це і збереження чого-небудь у доброму стані, і намагання залишити що-небудь незмінним тощо [4, с. 1422]. Зберігати – це тримати що-небудь у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування; дбаючи, тримати що-небудь у доброму стані; намагатися залишити незмінним; не втрачати чогось [4, с. 440].

Порівнюючи зазначені визначення понять «*зберігання*» та «*схоронність*», через які ЦКУ дає визначення поняттю зберігання, однозначного висновку про сутність кожного з них зробити неможливо, оскільки обидва вони тлумачаться одне через одне. А. Г. Донець однак припускає, що схоронність майна – поняття більш широке, ніж зберігання, бо воно включає як обов'язок схову, так і обов'язок охорони речі [50, с. 245-246]. Такий підхід поділяється й іншими правниками, які вважають, що зобов'язання схову, як правило, передбачає

збереження, а потім повернення майна у цілісності особі, яка здала майно на схов [49, с. 409]. А отже, – ті властивості предмета зберігання, на які спрямована діяльність (зберігання), а саме цілісність речі та її споживчі властивості, зовнішня недоторканність, відсутність втрати і пошкодження, її внутрішні і зовнішні властивості, й опосередковують поняття схоронності. Відтак, *схоронність* – це властивість речі, яку зберігач передає поклажодавцеві, що характеризується: (а) наявністю її у зберігача; (б) її недоторканністю; (в) її зовнішньої незмінністю та, (г) незмінністю її функціональних властивостей по відношенню до моменту передачі предмета зберігачеві, з урахуванням природного зносу. А *зберігання* – це діяльність зберігача, спрямована на забезпечення наявності у нього предмета зберігання, його недоторканності, зовнішньої незмінності та незмінності функціональних властивостей цього предмета по відношенню до моменту передачі його зберігачеві, з урахуванням природного зносу. Необхідною ознакою зберігання є обв'язаність зберігача, яка на практиці забезпечується шляхом акту приймання-передачі певної речі. Для здійснення ж такого акту необхідна наявність у предмета зберігання певних фізичних властивостей, які дозволяють здійснити його фактичне перенесення у сферу діяльності зберігача [52, с. 125]. У зв'язку з цим із кола предметів зберігання виключається певний сегмент майна, а саме нерухомість, хоча це не виключає необхідності в певних ситуаціях забезпечення її схоронності (за допомогою договору охорони, що тісно пов'язаних з договором зберігання).

Договір охорони, як відомо, є новелою чинного ЦКУ, хоча відносини з охорони майна мають тривалу історію, впродовж якої вони нерозривно пов'язувалися з відносинами по забезпеченню схоронності майна шляхом зберігання останнього. Це призводило до того, що на законодавчому рівні існувала певна термінологічна плутанина. Так, зберігач, за договором схову називався охоронцем (ЦК УРСР 1964 р.). Пов'язаність цих договорів обумовлена їх спрямованістю на надання послуг, які мають на меті один і той же результат – збереження майна [46, с. 727], тобто забезпечення його схоронності. Головне, що різнить такі договори – це передача об'єкта договору його виконавцю. При укладенні договору зберігання предмет зберігання передається у відання зберігача, у той час коли об'єкт договору охорони не вибуває з володіння замовника за договором охорони [47, с. 606]. З. І. Цибуленко, порівнюючи обидва договори, зазначає, що предмет зобов'язання по зберіганню передається в тимчасове володіння осіб, які надають послуги. У зобов'язаннях по охороні майно не

передається у володіння послугодавця, воно продовжує залишатися в охоронюваних приміщеннях – складах, базах, крамницях, котрі також не передаються у володіння охорони, таким чином не виходить із господарської сфери послугоотримувача [53, с. 11]. Договір охорони укладається, як правило, без огляду та опису майна, що свідчить про стадію прийому речі, без якої договір зберігання не може існувати [46, с. 728]. Таким чином, забезпечення схоронності за договором охорони має певну специфіку, яка полягає у дещо звуженому розумінні цього поняття. Слід погодитися з О. С. Іоффе, який зазначав, що охорона передбачає виконання тільки технічних функцій, необхідних для того, щоб зберегти майно від небезпеки фізичного знищення, пошкодження та втрати, які можуть загрожувати йому з боку стихійних лих або дій неправомочних осіб [48, с. 491]. Такий підхід зустрічається й у інших авторів, які вказують, що у договорі охорони йдеться лише про забезпечення зовнішньої недоторканності переданого під охорону майна [54, с. 693]. Охоронець не може відповідати за внутрішній стан предмета зберігання, а це означає, що схоронність за договором звужується до поняття недоторканості. А. Г. Донець з огляду на викладене доводить, що за аналогією зі зберіганням, *охорона* – це діяльність охоронця, яка спрямована на забезпечення недоторканості предмета охорони від впливу зовнішніх чинників, зокрема протиправних. У той же час, діяльність охоронця – це частина діяльності зберігача по забезпеченню схоронності предмета зберігання, бо останній так само, як і охоронець, повинен у рамках виконання свого зобов'язання забезпечити зовнішню недоторканність переданого йому майна. Таким чином, обґрунтовується висновок, що охорона – це частина зберігання [50, с. 245]. О. В. Дзера також звертає увагу на той факт, що схоронність майна включає як обов'язок схову, так і обов'язок охорони речі [49, с. 409]. Між тим, це аж ніяк не означає, що відносини охорони є спеціальним видом відносин зі зберігання майна, оскільки:

- (а) відносини охорони можуть мати своїм об'єктом забезпечення схоронності більш широкого кола майна, зокрема і нерухомості;
- (б) предметом цього договору може виступати життя та здоров'я фізичних осіб, тобто їх безпека;
- (в) саме поняття схоронності у відносинах охорони вужче ніж у відносинах зі зберігання;
- (г) у відносинах охорони відсутня умова, яка характерна для зберігання, – обізнаність виконавця стосовно об'єкта відносин (така обізнаність забезпечується фактом прийняття).

Відтак, зобов'язання із договору зберігання, хоча і включає зобов'язання з охорони об'єкта зберігання, але не є родовим відносно

зобов'язання з охорони. Така думка побутує серед вітчизняних науковців. Деякі з них при цьому, наприклад С. С. Довбій та В. Л. Яроцький, вважають, що цей договір вже склався, стверджуючи, що договір охорони – це окремий спеціальний вид договору надання послуг по забезпеченню недоторканності особи або майна [55, с. 301; 56, с. 4]; самостійна договірна модель про надання послуг, а не спеціальний вид договору зберігання, як це передбачено ЦКУ [57, с. 271-272]. Висловлюються й переконання з приводу того, що зобов'язальні відносини не стільки є окремими видами зобов'язань з надання послуг, скільки окремими підвидами більш широкого, ніж вони, але вужчого, ніж надання послуг, виду зобов'язань із забезпечення схоронності [50, с. 251], оскільки, – зобов'язання зі збереження охоплюють усі зобов'язання, які опосередковують надання послуг зі збереження схоронності свого предмета, як у широкому (зберігання), так і у вузькому (охорона) значенні.

1.2. Поняття та ознаки складської діяльності

Найперше, що необхідно відзначити, так це те, що потребує вдосконалення, а подекуди й напрацювання відповідний категоріальний апарат (*склад, структура складу, складська послуга, складська діяльність, здійснення складської діяльності, складування, складське господарство, організація складського господарства, складська інфраструктура тощо*). Існування різних термінів, що застосовуються в господарському законодавстві, потребує їх розмежування з метою точного і найбільш адекватного відображення певних явищ та їх характеристики.

Наприклад, вітчизняний Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД: 2010) [58] оперує терміном «*складське господарство*», що до нього включає: діяльність зі зберігання та складування всіх видів товарів: експлуатацію зерносховищ, товарних складів загального призначення, складів-холодильників, бункерів тощо, а також зберігання товарів у зонах вільної торгівлі, заморожування продуктів в інтенсивному потоці повітря тощо. Поряд із цим у економічній літературі під терміном «*складське господарство*» розуміється зазвичай система складів, обладнання, технологічних транспортних мереж та засобів, людських та інших ресурсів, які задіяні в процесі переробки та зберігання часто різнорідних запасів. Н. Й. Коніщева, Н. В. Трушкіна до *складського господарства* відносять: складування продукції та її зберігання, розрахунок складських витрат, ведення звітності та обліку,

організація процесу навантаження та транспортування продукції, контроль за виконання заявок на поставку продукції [59]. Виділяють такі основні завдання складського господарства: організація постійного і безперервного забезпечення виробництва матеріальними ресурсами, а збуту – готовою продукцією; скорочення витрат, пов'язаних зі здійсненням складських операцій; комплектування матеріальних ресурсів та готової продукції; підбір, сортування, дозування та інші операції підготовчого або заключного характеру; управління товарними запасами [60, с. 117]. В. О. Матросова та В. В. Котова вбачають також основне призначення складського господарства в тому, що це є акумуляція матеріальних ресурсів в об'ємах і номенклатурі, достатніх для безперервності процесу виробництва; належне зберігання і облік матеріалів; планомірне і безперебійне постачання до цехів і ділянок виробничими запасами; підготовка матеріалів до їх безпосереднього споживання, здійснення комплексу операцій, пов'язаних з виконанням контролю, сортування виробничих запасів [27, с. 94].

Також у цьому значенні вживається термін *«складська інфраструктура»*, з відзначенням, що на сучасному етапі розвитку для неї є характерним недостатній рівень культури як ринкових відносин загалом, так і складських господарських відносин зокрема, відсутність надійної й повної інформації про функціонування ринку складських послуг, недостатній розвиток тарно-пакувальної бази, недостатнє наповнення обсягу й асортименту складських та/або допоміжних послуг. Недостатній розвиток складської інфраструктури, своєю чергою, перешкоджає зниженню рівня трансакційних витрат та підвищенню ефективності товарних ринків загалом. Забезпеченість складською мережею в Україні значно відстає від країн з розвинутою ринковою економікою. Якщо в цілому по Україні в розрахунку на 1000 чол. населення припадає трохи більше ніж 100 м. кв. площі загальнотоварних складів, то в США, наприклад, цей показник вище у 20 разів [61; 62; 63]. Н. О. Новокшоновна зокрема наполягає на тому, що розвиток економіки держави вимагає вдосконалення складської інфраструктури, й зокрема реформування система складського господарства. Більшість підприємств, що мають складські площі, в умовах спаду виробництва тривалий час простоюють. Утримання таких приміщень та обслуговуючого персоналу потребує від підприємства значних витрат, котрі не завжди є виправданими. У зв'язку з чим в торговельному обороті, за переконанням авторки, і з'явилась конструкція, що

дозволяє в таких умовах приймати від сторонніх організацій товари на зберігання за винагороду. Наряду з цим, окремі види товарів потребують особливого режиму зберігання, з використанням спеціального обладнання, особливих технологій, підвищеного рівня вимог до обслуговуючого персоналу, чим власне й зумовлено розвиток професійного підходу до складського зберігання [64, с. 3-4].

Зустрічається й розуміння *складського господарства* як оперативного підрозділу комерційної служби промислового підприємства, яка покликана забезпечувати безперебійну роботу виробничих цехів (із застереженням, що основні складські операції виконуються в системі *складування*). Л. В. Гусак, наприклад, при розкритті *значення складського господарства* для суб'єктів господарювання наголошує на тому, що наявність складів (склад, в розумінні авторки – це складна технічна споруда, спеціальний пристрій, будівля з наявним технологічним обладнанням, що забезпечує розміщення та приймання товарно-матеріальних цінностей та технічних засобів, їх безперебійний та раціональний розподіл між споживачами з урахуванням якості матеріалопотоків) є необхідною запорукою для проведення нормальної господарської діяльності [65, с. 77-78].

Йдеться по-суті, на сьогодні (в розумінні ст. 3 ГКУ), про *дві групи господарських відносин, що виникають та/або складаються в процесі провадження складської діяльності*: а) *внутрішньогосподарські* – відносини між суб'єктом господарювання – господарською організацією та складом як його структурним підрозділом, між складами як структурними підрозділами господарської організації, між складом та іншими структурними підрозділами господарської організації; б) *майново-господарські* – відносини, що виникають у сфері торгівлі та просування на ринку товарів за участю господарської організації, що провадить складську діяльність на професійних засадах (надає іншим учасникам господарських відносин послуги зі складського зберігання).

Система складування визначається в літературі, в свою чергу, як певним чином організована сукупність взаємозалежних елементів, що забезпечує оптимальне розміщення матеріальних ресурсів та/або матеріальних потоків на складі [66; 67]. Структуру системи складування утворюють: (1) *техніко-економічна підсистема* (складається з сукупності елементів, що характеризують технічні та технологічні параметри складського приміщення та обладнання, види товароносіїв. Серед них розрізняють: а) складовані вантажні одиниці –

вантаж, скомпонований і сформований на зовнішніх товароносіях); б) будівлі та споруди, які призначені для складування і розриваються за конструкцією та кількістю поверхів; в) підйомно-транспортне обладнання – технічні засоби, призначені для переміщення вантажу на території складу, (2) *функціональна підсистема* (елементи функціональної підсистеми визначають процес вантажопереробки на складі, до них відносяться: а) вид складування – єдність технологічного устаткування, призначеного для складування вантажу зі способом розміщення товарів на складі й їх зберіганням; б) система комісіювання – комплекс операцій із підготовки, відбору та комплектації товарів, і їх доставки відповідно до вимог клієнта; в) управління переміщенням вантажів, обумовлене можливостями технологічного та обслуговуючого обладнання) та (3) *підтримуюча підсистема* (елементи підтримуючої підсистеми надають інформаційну, правову, організаційно-економічну підтримку та інше для забезпечення ефективного функціонування складської мережі) [60, с. 118].

Окремі вчені, як то: О. М. Куницька та Л. А. Мандро відзначають необхідність розрізнити мікрологічну та макрологічну системи складського господарства [68, с. 186]. Перша (*мікрологічна*) означає окремий господарюючий суб'єкт у певний час, інакше сукупність підрозділів і відділів підприємства, пов'язаних між собою господарськими відносинами, мета яких – випуск конкурентоздатної продукції або товарів, і місце складу в цій системі. Так, наприклад, на виробничому підприємстві існують склади загального цехового призначення основного і допоміжного виробництва, склади загальногосподарського призначення сировини, матеріалів і готової продукції та склади на робочих місцях. Отже, в залежності від призначення складу, витрати на складування і експлуатацію складського господарства будуть включатися в цехову або виробничу собівартість готової продукції. Собівартість зберігання при цьому – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємств, безпосередньо пов'язані з підготовкою та здійсненням процесі зберігання, а також із виконанням робіт і послуг, що забезпечують такий процес, у тому числі на повернення запасів покладавцю [38, с. 47]. Під другою (*макрологічною системою*) мається на увазі сукупність підприємств та осіб, пов'язаних між собою договірними відносинами, мета яких довести готову продукцію виробника до кінцевого споживача. Так, до прикладу, існують склади виробничих і торговельних підприємств – постачальників, а також склади споживачів та склади у вигляді розподільчих центрів для

консолідації або розконсолідації товарів, склади посередників, вантажоперевізників тощо [68, с. 187].

Окремі автори оперують також терміном *«складська система підприємства»* (*«система складування»*), розуміючи під ним систему, яка складається із взаємопов'язаних елементів, що має певну структуру та виконує ряд функцій із перетворення матеріальних потоків (є складовою виробничо-збутової системи підприємства), та формується раціонально в результаті такої послідовності дій: 1) визначення стратегічної мети створення складської мережі, що належить до функціональної діяльності складу в межах господарської/логістичної системи й установлює взаємозв'язок складу із зовнішнім середовищем, зокрема із транспортними засобами; 2) визначення загальної спрямованості технічної оснащеності складської системи з обліком поставленої стратегічної мети, а також конструктивних особливостей складських приміщень; 3) визначення елементів кожної підсистеми складування з обліком технічних, технологічних та економічних обмежень, тобто узгодження технічних можливостей приміщення, призначеного під складування, характеристик складського устаткування, технології переробки вантажів і фінансових можливостей підприємства; 4) розроблення різних комбінацій елементів системи складування з урахуванням їх сумісності; 5) проведення техніко-економічної оцінки кожного конкурентоспроможного варіанта організації системи складування на основі аналізу показників ефективності використання складських площ та об'ємів і величини загальних витрат; 6) вибір раціонального варіанта системи складування (оптимальним є варіант із максимальними значеннями показників ефективності використання складських площ та об'ємів при мінімальних загальних витратах) [42]. В складі складської системи підприємства виділяють також окремі елементи, які в сукупності можуть формувати базові підсистеми: вид складування, складське обладнання (обладнання з обслуговування складу), система комплектації, обробка інформації, схема складського обліку, складована товарна одиниця, а також саме приміщення складу тощо [21, с. 357]. Склад за такого підходу виступає одним із елементів (основним) складської системи, тому від розглядається не ізольовано, а лише як інтегрована складова частина всієї системи господарювання, яка і формує організаційні, технічні, товарні, економічні та правові вимоги до складської системи, встановлює цілі та критерії її оптимального функціонування. Склади, як і суб'єкти господарювання, що

проводять складську діяльність на професійних засадах, зустрічаються практично у всіх сферах господарювання. У кожній з них функціонування складу пов'язано з певною спеціалізацією і цільовим призначенням, має свої особливості.

Нам же імпонує з суто господарсько-правової точки зору використання термінів: *«складське зберігання»*, *«складська діяльність»*, *«господарська діяльність зі складського зберігання»*. Саме таку термінологію вважаємо за доцільне покласти в основу дослідження.

Складській діяльності, на нашу думку, притаманними є такі *ознаки*.

1. Складська діяльність – це вид господарської діяльності одного суб'єкта господарювання (зберігача), предметом якої є надання складської послуги іншій особі (поклажодавцеві). В процесі здійснення складської діяльності суб'єкт господарювання, що її провадить, умовно кажучи – склад (товарний склад, склад загального користування тощо) приймає від поклажодавця товарно-матеріальні цінності та зобов'язується їх повернути в схоронності за першою ж вимогою пред'явника складських документів, а поклажодавець зобов'язується оплатити послуги складу (зберігача) та відшкодувати понесені ним витрати. Що правда, в практиці господарювання понесені зберігачем витрати включаються до собівартості наданої ним поклажодавцеві складської послуги.

В господарському обороті можуть існувати та фактично провадяться такі види господарської діяльності, котрі не отримують і/або не повинні отримувати втілення в чомусь матеріальному (уречевленому результаті). У випадку, коли одна особа укладає в інтересах іншої особи господарську угоду, – це забезпечує певний корисний ефект, однак виражається він не у матеріальному вигляді, а в юридичних наслідках, в набутті прав та обов'язків за угодою тим суб'єктом, в інтересах та за рахунок котрого її було укладено. У зобов'язаннях із приводу виконання робіт одному з контрагентів доручається досягнення певного матеріального результату (якщо ж матеріального результату не досягнуто в натурі, то зобов'язання вважається невиконаним). У зобов'язаннях із надання послуг один із контрагентів доручає іншому ведення певної справи, не пов'язаної зі створенням матеріального (уречевленого) результату, однак спрямованої на досягнення іншого ефекту. Саме тому, якщо доручена справа ведеться належним чином, то вважається, що контрагент виконав взяті на себе зобов'язання, навіть якщо очікуваний ефект і не настав, крім випадків, коли виконавець допустився в своїх діях умислу чи грубої необережності. Коли чужі

товарно-матеріальні цінності приймаються на зберігання, то наслідком цього є забезпечення їх схоронності. В цьому випадку не отримано будь-якого нового результату, однак все направлено на те, аби досягнути схоронності попереднього стану відповідних товарно-матеріальних цінностей.

Поняття «послуга» включає в себе комплекс багатоманітних видів економічної (господарської) діяльності. Щодо визначення поняття «*послуга*», то єдності серед вчених немає, як не вироблено і єдиних, уодноманітнених підходів. Н. В. Нікіфорова відзначає, що послугі властивою є здатність впливати на стан споживача (освітні послуги), стан іншого предмету матеріального світу (послуги зі страхування, складського зберігання) або є на те, і інше разом. Виходячи з цього, авторка пропонує розуміння послуги як зміни стану особи чи предмета, який належить будь-якому з учасників економічних відносин, що досягається в результаті (за наслідками) свідомого впливу іншого учасника даних відносин, при цьому вплив відбувається на підставі їх попередньої домовленості та на умовах визначених такою домовленістю [69, с. 41]. Так, Н. А. Новокшопова пропонує наступне визначення *послуги* – це цілеспрямована, послідовна діяльність однієї сторони за договором, направлена на досягнення корисного ефекту, позбавлена уречевленого результату; характеризується невідокремлюваністю, невіддільністю від предмета впливу, а також збігом у часі моментів її надання та споживання, нестійкістю якості [64, с. 13-14]. К. С. Боуш обґрунтовує висновок про те, що «*послуга*» має завжди подвійний характер: по-перше, вона виражається в самому процесі трудової діяльності управленого суб'єкта, а по-друге, послуга завжди несе в собі певний корисний результат [70, с. 8-9]. В літературі виділяють зазвичай такі характерні ознаки нематеріальних послуг: а) діяльність послугонадавача не втілюється в будь-якому уречевленому результаті; б) послуго надавач не гарантує досягнення передбачуваного результату [71, с. 540]. *Перелік характерних ознак послуги* у вітчизняній науці господарського права, як нам видається, найбільш повно було виділено та описано В. В. Резніковою [72, с. 163]: 1) корисний ефект; 2) невіддільність від джерела (синхронність надання та отримання послуги); 3) непомітність, невідчутність; 4) нематеріальність; 5) диференційованість якості послуги (залежить від кваліфікації, професійних якостей безпосереднього виконавця, послугонадавача); 6) ексклюзивність; 7) неможливість зберігання; 8) невичерпність. З огляду на зазначені ознаки, як *послугу* загалом, так і *складську*

послугу зокрема, може бути визначено як діяльність (що є господарською за своєю суттю), структурними складовими елементами котрої є окремі юридично значимі фактичні та юридичні дії суб'єкта господарювання (зберігача, послугонадавача), та яка не пов'язана зі створенням упередметненого результату як матеріального блага. При цьому результатом надання послуги є певний корисний ефект, як відповідне нематеріальне благо, що характеризується матеріальною непомітністю (тобто невідчутністю, оскільки споживання послуги не передбачає переходу права власності на неї), має споживчу вартість і задовольняє потреби іншого суб'єкта господарювання (поклажодавця, послугоотримувача), є невіддільним від свого джерела (самої діяльності), характеризується невичерпністю та неможливістю зберігання, якість якого є диференційованою і який споживається в момент здійснення такої діяльності (тобто в процесі здійснення самої діяльності). У той же час, варто звернути увагу на той факт, що, не зважаючи на споживання послуги зі складського зберігання в процесі її надання, зобов'язання зі складського зберігання є завжди спрямованим на досягнення кінцевого результату – видачу (повернення) майна поклажодавцеві (послугоотримувачеві) в належному стані по закінченні обумовленого строку.

За своїм характером та правовою природою, складська діяльність – це є діяльність по забезпеченню схоронності майна. Складське зберігання може здійснюватися як щодо майна свого, належного самому суб'єктові господарювання (на праві власності, господарського відання, оперативного управління), так і чужого. Відтак, складське зберігання може здійснюватися як для власних потреб самим суб'єктом господарювання, так і являти собою надання послуг зі складського зберігання професійним зберігачем на оплатних засадах іншим особам. В першому випадку йдеться про складське зберігання як, так би мовити, «внутрішньогосподарську складську діяльність» (наприклад, для виробничого підприємства зберігання власної продукції на своїх же складах, що провадиться такими складами як структурними підрозділами підприємства). Немає прямої мети отримання прибутку від здійснення безпосередньо складського зберігання, у той же час витрати, понесені на складське зберігання матеріалів, сировини та/або готової продукції, відносяться до собівартості такої продукції. Оскільки має місце спрямованість на господарче забезпечення власної виробничої чи іншої діяльності, створення та/або підтримання необхідних матеріально-технічних умов господарювання, складське зберігання в такому разі –

невід’ємна складова здійснюваної суб’єктом господарської діяльності в цілому. В другому ж випадку – це є типово господарська діяльність (в розумінні ст. 3 ГКУ), суттю якої є надання суб’єктом господарювання (зберігачем) іншому учаснику господарських відносин (поклажодавцеві) складської послуги. Складська послуга є послугою вартісного характеру, що має цінову визначеність, а також є послугою нематеріального характеру, які (з економічної точки зору) слід розглядати як дію/діяльність, яка є корисною та споживається в процесі її здійснення (виконання). Результат складської послуги, що полягає у забезпеченні схоронності майна (товару), не має упредметненого результату, виявляється в отриманні одним учасником господарських відносин (поклажодавцем) відповідного корисного ефекту (з поверненням йому збереженого майна (товару)), а також в отриманні іншим суб’єктом господарювання (зберігачем) плати за надану ним складську послугу.

Щоправда, *складська діяльність* подекуди розглядається в літературі і як *вид логістичної діяльності* [39; 73; 74 та ін.], співвідноситься з якою як спеціальне та загальне, а із господарською діяльністю – як із категорією ще більш загального порядку.

Слід зазначити, що розробкою концептуальних підходів до визначення поняття «логістика» займається на сьогодні чимало вчених, розуміючи під ним в переважній більшості випадків управління інтегрованою спільною діяльністю функціональних підрозділів підприємства, а також різних підприємств та господарських організацій по ефективному просуванню товарів і послуг вздовж всього ланцюга (закупівля сировини, виробництво, розподіл, продаж, споживання) на основі координації всіх функцій, процедур і операцій, які виконуються в рамках даного процесу.

Водночас, існуючі визначення цієї дефініції можна систематизувати таким чином: формулювання змісту логістики як науки або наукового напрямку [75, с. 37; 76, с. 113; 77, с. 7; 78, с. 372]; як науки і практики управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками [39, с. 183; 79, с. 32]; розгляд логістики як управління процесами матеріально-технічного постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції [11, с. 185; 80, 32]; визначення логістики як організації процесів постачання, виробництва, транспортування і збуту продукції [76, с. 115; 78, с. 373]. Не вироблено єдиного підходу і до визначення терміна «логістична діяльність». Про це свідчать дефініції, що вживаються в літературі: «логістичний процес», «логістика підприємства», «логістично орієнтовані промислові виробництва», «види

логістичної діяльності», «канали розподілу» та ін. Так, під *логістичним процесом* розуміють системну структуру для прийняття рішень, яка поєднує транспортування, запаси, складський простір, системи обробки матеріалів, упаковку та інші пов'язані види діяльності, що всі разом виконують необхідні компроміси, що включають витрати і сервіс від постачальника до споживача (ланцюг поставки) [81, с. 30]. Водночас, *логістика підприємства* визначається, на думку одних вчених, як система поточкових процесів, що дозволяє ефективно управляти складною системою, враховуючи особливості кожного її ланцюжку і визначати фактори логістичного характеру, які впливають на ефективність діяльності в цілому [82, с. 276]. На думку інших, ринкове середовище стимулює виникнення логістично орієнтованих промислових виробництв як результат системного підходу до управління економічними відносинами та визначеними ними виробничими, комерційними та іншими видами діяльності у їх взаємозв'язку, віднесених до проектування і управління поточковими процесами, що проходять у внутрішньому і зовнішньому середовищі [83, с. 319-321]. Деякі автори вживають також термін «*канали розподілу*», відносячи до видів послуг, які надаються цими каналами такі: фізичний розподіл, транспортування і складське зберігання товарів (матеріальних запасів) [84, с. 510]. Узагальнюючи існуючі в науці визначення логістики як напряму діяльності та/або логістичної діяльності належить відзначити відсутність уодноманітних підходів. До однієї з основних логістичних функцій (функцій логістичної діяльності на підприємстві) вчені здебільшого відносять: складування і зберігання продукції на складі [85, с. 140-147]; планування, організацію і управління складським господарством [86, с. 64]; управління запасами готової продукції, складування готової продукції, навантажувально-розвантажувальні та транспортно-складські роботи з готовою продукцією, облік запасів готової продукції [87, с. 28]. У той же час, під *управлінням логістичною діяльністю підприємства* розуміється безперервний процес, який здійснюється через реалізацію функцій управління (прогнозування, планування, організацію, облік, контроль, аналіз і регулювання) єдиним комплексом послідовних процесів логістичної діяльності підприємства (матеріально-технічне забезпечення, виробництво продукції, формування запасів готової продукції, складування, транспортування продукції, обслуговування споживачів і збут готової продукції) [59].

Отже, складська діяльність, на нашу думку, є діяльністю господарською, оскільки здійснюється суб'єктами господарювання у сфері суспільного виробництва, є спрямованою на надання складських послуг (послуг зі складського зберігання), що мають вартісний характер і цінову визначеність у господарському обороті. Як господарська діяльність складське зберігання є діяльністю самостійною, ініціативною (суб'єкт зберігання – зберігач є юридично незалежним у господарському обороті від інших суб'єктів; складське зберігання як вид здійснюваної ним господарської діяльності від обирає самостійно. Діючи за власною волею (з власної ініціативи) без будь-якого примусу, опираючись на потребу ринку в тих складських послугах, які він може надати на господарських засадах).

2. Складське зберігання є предметом господарської діяльності зберігача, провадиться на професійних засадах. Характеризується тим, що є переважно основним (в окремих випадках, встановлених законодавством – виключним) видом господарської діяльності суб'єкта господарювання, що впливає із такої ознаки господарської діяльності як систематичність.

Діяльність складу загального користування є професійною діяльністю, оскільки провадиться не інакше як на професійних засадах. Водночас, поняття «*професійної діяльності*» в жодному нормативно-правовому акті не визначено, крім ЗУ від 7.03.1996 р. «Про страхування» [88], в якому зазначається, що обов'язковим видом страхування є страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим КМУ. На жаль, на сьогоднішній день КМУ не визначено переліку осіб, професійна діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, не дано визначення поняття «професійна діяльність». Проте на основі аналізу норм ЗУ від 7.03.1996 р. «Про страхування» та Класифікатора професій [89] можна визначити, що це: 1) діяльність, яка здійснюється особами-професіоналами, особливі ознаки яких визначено Класифікатором професій, та 2) їх діяльність може спричинити шкоду третім особам. Вихідною є теза, відповідно до якої виникнення професійної діяльності як економіко-соціального явища та її стан є продуктом інституційного (економічного, інтелектуального та ін.) розвитку. Історичні дослідження доводять, що з ускладненням економічного та соціального життя, розвитком моральних, етичних теорій суспільство поступово передає виконання все більшого обсягу видів діяльності, об'єму функцій, що регулюють його життя,

спеціально виділеним особам – професіоналам у відповідній сфері. Це і є всезагальний процес спеціалізації [90, с. 126-131]. Діяльність стає професійною, коли вона змінює суб'єкту, особистісну сторону функціонування відповідних суспільних відносин, коли для роботи у специфічних сферах життєдіяльності необхідною стає особлива група спеціально підготовлених осіб. Професійна діяльність співвідноситься, перш за все, із затратами саме професіоналів – осіб, що здійснюють професійну діяльність, докладаючи спеціальних зусиль, пов'язаних з перетворенням того чи іншого об'єкта, на основі прийнятих на себе повноважень з урахуванням відповідних процедур та для досягнення поставлених тими чи іншими суспільними відносинами цілей. Саме тому поняття „*професійна діяльність*”, яке наділене якісними та кількісними ознаками, повинно відобразити її інтелектуальну сторону, активний, суб'єктний момент, виявити процес виконання суб'єктом певних дій в рамках наданого йому відповідного статусу, який необхідний для реалізації та застосування його професійних знань та умінь, для забезпечення ефективного провадження відповідної професійної діяльності в практиці господарювання. Така модель професійної діяльності відображає все те, що професіонали роблять або повинні робити в рамках своєї професійної діяльності на підставі моральних та правових норм для вирішення поставлених перед ними суспільних завдань. Професійна діяльність – це реальне, а не абстрактне явище. Це те, що при належному регулюванні та інтенсивності забезпечує дієвість суспільно-правової системи, а при неналежному стані регулювання – губить її. *Професійна діяльність* визначається подекуди як цілеспрямована багатоступенева активність особи щодо формування смислотвірних мотивів, ціннісних орієнтацій на результати професійного продукту [91]. Поряд із цим, В. О. Сластьонін ширше трактує це поняття: *професійна діяльність* – особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на передачу культури та/або досвіду, накопичених людством, створення умов до виконання соціальних ролей, визначених у суспільстві, створення професійно важливого продукту діяльності [92]. Професійна діяльність має таку структуру: 1) суб'єкти професійної діяльності, а саме: професіонали – носії тієї чи іншої діяльності; 2) виконання професіоналами своїх обов'язків, їх праця, витрати часу та зусиль, інтелектуальної енергії; 3) статус, який мають ці особи-професіонали; 4) нормативно-ціннісна база тієї чи іншої діяльності, що стосується відповідної професійної галузі та пов'язана з професійною етикою. Професійну діяльність у цьому випадку слід

розглядати як цілісний соціально-значущий, психічний та фізичний процес, який конкретизується через надання йому ознак професіоналізму (щодо посередництва, тобто професійного зайняття посередницькою діяльністю) та конкретної професійної ознаки щодо різноманітних сфер, зокрема туризму, страхування, ЗЕД, фінансів тощо. Змістом будь-якої професійної діяльності є професійна праця, робота, послуга, яка полягає у виконанні професійних обов'язків, та професійна поведінка, яка пов'язана з виконанням відповідних доручень, робіт або з наданням професійних послуг [72, с. 83-84]. Отже, *змістом професійної складської діяльності є надання якісної складської послуги*. За рахунок цього відбувається задоволення відповідних потреб суспільства в професійному забезпеченні збереження (схоронності) товарно-матеріальних цінностей. В цьому, власне, і полягає соціальна значущість такої діяльності.

3. Складська діяльність (надання послуги складського зберігання) передбачає не лише забезпечення фізичної схоронності майна (товару), прийнятого на зберігання, але й продовження та забезпечення відповідного господарського його обороту за рахунок надання супутніх (допоміжних) послуг (наприклад, експедирування, сушка, мийка, маркування тощо). Як цілком слушно зазначає Н. С. Кіреєва, на сучасному етапі розвитку економіки вже не достатньо просто зберігати товари на складі, – клієнти, що користуються послугами складів (професійних зберігачів), стають все більш вимогливими до рівня сервісу, якості та асортименту послуг, що їм надаються супуно. Склади натомість прагнуть розширити свою діяльність та пропонують до користування комплекс послуг з управління та обробки продукції замовників [93, с. 11]. А. Д. Чудаков також наголошує, що сучасні склади не тільки виконують функції збереження та накопичення великої кількості тих або інших товарів, забезпечуючи тим самим демпфірування (згладжування) невідповідностей на різного роду стиках між темпом і характером надходжень цих товарів, з однієї сторони, і споживання – з іншої. На складах виконується також ряд вантажно-розвантажувальних робіт, сортувальних, комплектувальних, а також деяких специфічних технологічних операцій [94, с. 85].

Серед супутніх (допоміжних) послуг, складських операцій та процедур сервісного характеру, що їх надає та/або здійснює склад загального користування (професійний зберігач), можна виділити: (а) *ті, що надають товарам додаткової вартості*; (б) *ті, що пов'язані з управлінням товарно-матеріальними потоками (послуги сервісного характеру)*.

Так, зокрема, додаткової вартості товарам надають: фасування, пакування, маркування, стікерування тощо. Водночас кількість *послуг сервісного характеру, покликаних полегшити процес управління товарно-матеріальним потоком*, є достатньо великою. Серед найбільш розповсюджених можна назвати: сортування змішаних вантажів; підбір та комплектацію замовлень; обмір та зважування вантажів на запит клієнта; відбракування продукції, утилізація, зниження браку; формування товарних, транспортних чи інших супровідних документів на запит клієнта; підготовка необхідної звітної документації за запитом клієнта; доставка вантажів. Можливості сучасних складів, обладнаних новітніми системами управління складською діяльністю, дозволяють здійснювати управління віддаленим складом клієнта (контроль товарних залишків, серійний облік, інвентаризація тощо), а також прямими та зворотними потоками сезонних товарів (одяг, взуття та ін.). Крім зазначеного, деякі склади (професійні зберігачі) розширюють свою діяльність до дистриб'юції та пропонують послуги, що включають в себе розподіл та доставку консолідованих товарних партій клієнта його замовникам. Наочною, таким чином, є багатоманітність надаваних складом (професійним зберігачем) супутніх (допоміжних) послуг.

4. *Поклаждодавцем (послугоотримувачем) є учасник господарських відносин.* Фізичні та юридичні особи є учасниками широкого кола відносин, які охоплюються предметом правового регулювання тієї чи іншої галузі. Кожна з таких галузей права визначає свій різновид правосуб'єктності щодо означеного суб'єкта як учасника відносин, що охоплюються її правовим впливом (правосуб'єктність у цивільному процесі, у фінансових правовідносинах тощо). Положення чинного ГКУ встановлюють щодо суб'єктів господарювання спеціальну правосуб'єктність, яку розглядають як синонім терміна «господарська компетенція» (ч. 1 ст. 55, ч. 1 ст. 207 ГКУ). Господарська правосуб'єктність передбачає здатність особи бути учасником господарських правовідносин, що виникають у процесі безпосереднього здійснення господарської діяльності, у тому числі з приводу встановлення організаційних зв'язків між елементами господарської інфраструктури. Коло учасників відносин у сфері господарювання визначено ст. 2 ГКУ. Відносини складського зберігання, в яких замовником (послугоотримувачем) не виступатиме учасник господарських відносин, не будуть господарськими, а отже, виступатимуть об'єктом дослідження інших галузевих наук.

5. Проведення складської діяльності супроводжується веденням спеціалізованого складського обліку товарно-матеріальних цінностей на складі, сутність та порядок ведення котрого нами вже було розкрито раніше.

6. Проведення професійної складської діяльності супроводжується обігом складських документів (складської квитанції, простого складського свідоцтва, подвійного складського свідоцтва). Складські документи мають наряду з майново-правовим змістом (служать для передачі майнових прав – права власності та права застави), також і зобов’язально-правовий зміст, що полягає в праві вимагати товар (основне зобов’язання) у його безпосереднього володільця (товарного складу), а також вправі вимагати відшкодування завданих збитків у випадку загибелі товару (додаткове зобов’язання).

Будучи за своєю суттю товаророзпорядчими документами, вони виступають паперовим еквівалентом товару. Як наслідок, – товар не змінює свого місцезнаходження, відсутні зайві витрати на перевезення, навантаження та розвантаження, зменшуються природні втрати товару, хоч складські свідоцтва й передаються з рук в руки за передавальними написами (перехід права власності на такий документ означає й перехід права власності на товар). В господарському обороті складські документи можуть використовуватися та/або перебувати в обігу як товаророзпорядчі документи для передачі права власності на товар (зокрема, зерно) без його фізичного переміщення при господарських (комерційних) операціях; як механізм та/або предмет застави при отриманні банківського кредиту; як один із механізмів поставки товару за строковими контрактами. Більш докладно про це йтиметься в третьому розділі роботи.

Складське зберігання може бути як *договірним*, так і *недоговірним*. У той же час, господарський договір складського зберігання і, відповідно, таке складське договірне правовідношення, що виникає на його основі, є найпоширенішою юридичною підставою складського зберігання.

На підставі виділених ознак *складську діяльність* як зберігання, здійснюване складами загального користування, може бути визначено як таку господарську діяльність суб’єктів господарювання – зберігачів, предметом якої є надання професійних складських та супутніх (допоміжних) послуг з господарською метою (отримання прибутку та/або досягнення іншого соціально-економічного результату) учасникам господарських відносин в їхніх інтересах та

за їх рахунок, що супроводжується обігом складських документів та веденням складського обліку. Класифікувати складське зберігання можна: 1) за правовими підставами здійснення (договірне та недоговірне); 2) за сферами здійснення (у сфері ЗЕД, сільськогосподарського виробництва, торгівлі та ін.); 3) за ступенем обов'язковості (обов'язкове та факультативне); 4) за правовим статусом зберігача (універсальне та спеціалізоване); 5) за засадами здійснення (професійне та непрофесійне); 6) за обов'язковістю сертифікації та/або ліцензування (сертифіковане, ліцензоване, несертифіковане та неліцензоване); 7) за інтересами та потребами (у власних інтересах та для власних потреб; у інтересах та для задоволення потреб інших осіб); 8) за місцем зберігання (на власних складах; у складах загального користування).

1.3. Правові форми здійснення складської діяльності

За загальним правилом, складське зберігання майна здійснюється *самим суб'єктом господарювання* – власником у рамках безпосереднього здійснення ним його ж власної господарської діяльності (виконання робіт, надання послуг, виробництва продукції) на належних йому (власних чи орендованих) складських площах. Між тим, складське зберігання *може здійснюватися й іншою особою* (складом загального користування – професійним зберігачем). Однією з форм здійснення складського зберігання майна іншою особою є договірна форма, яка знайшла закріплення на рівні ЦК та ГК України, а також інших нормативно-правових актів. Ця форма здійснення складської діяльності набуває все більшого поширення у господарському обороті, оскільки все більш запитуваною стає сама послуга складського зберігання, надавана професійним зберігачем. Переваги очевидні: від суб'єкта господарювання не вимагається фінансових вкладень ані в будівництво самого складу, ані в його оснащення; немає потреби в постійному контролі (нагляді) щодо порядку роботи складу, компетентності та порядності персоналу; присутність на складі працівників суб'єкта господарювання – поклажодавця також не є обов'язковою; зазвичай професійні зберігачі, що пропонують послуги складського зберігання, мають хороше обладнання та висококваліфікованих працівників. При зберіганні суб'єктом господарювання власних товарно-матеріальних цінностей на орендованому складі йому доведеться: самостійно організовувати та забезпечувати дотримання як температурного так і кліматичного режимів; вирішувати питання, пов'язані з організацією охорони, а також забезпечення безпеки;

забезпечувати завантаження/вивантаження товарів, проведення відповідних робіт на складі власними силами; оплачувати користування всім приміщенням складу, незалежно від зайнятої фактично товарами площі тощо. З цього приводу висловлюють свою позицію В. М. Назаренко, К. С. Назаренко, – деякі фірми зберігають частину товарного запасу на самому підприємстві або неподалік від нього, а інше – на складах в різних частинах країни. Фірма може мати власні склади, або орендувати місце в складах загального користування. Ступінь контролю вище, якщо фірма має в наявності власні склади. Однак, в цьому випадку, склади пов'язують капітал; при необхідності зміни місця збереження фірма не може достатньо чітко реагувати. З іншої точки зору, склади загального користування не тільки вимагають плати за свої послуги та/або плати за оренду фірмою складської площі, але й надають додаткові послуги з перевірки зовнішнього вигляду товару, його упаковки, відвантаження і оформлення рахунків-фактур. Користуючись послугами складів загального користування, фірма має широкий вибір як місць збереження, так і типів складських приміщень [95, с. 180]. Ю. В. Пономарьова також аналізує переваги як власного складу (високий ступінь контролю над операціями, що дає абсолютні повноваження з прийняття всіх господарських рішень; забезпечення інтеграції складських операцій з іншими елементами внутрішнього господарського процесу підприємства; полегшення комунікацій; нематеріальні переваги, пов'язані з іміджем підприємства, оскільки власні склади справляють сильніше враження надійності й довгострокової стабільності підприємства; можливість більшого контролю за продукцією), так і складу загального користування (гнучкість, що дозволяє враховувати мінливий попит, наприклад, сезонний; доступ до кваліфікації й досвіду, яких саме підприємство і не має; використання найсучаснішого устаткування й останніх методів проведення складських операцій; відсутність необхідності у великих інвестиціях у розвиток складського господарства; полегшення доступу до більш широкого географічного регіону; використання економії на масштабах для зниження витрат на складування; зниження витрат на транспортування об'єднанням вантажів з вантажами інших підприємств; гарантія високої якості й ефективного обслуговування) [96, с. 180].

В практиці господарювання послуга складського зберігання, що надається товароволодільцеві на професійних засадах іншою особою – зберігачем іменується подекуди

також 3PL-логістикою [97]⁶. У зв'язку з цим можна виділити, залежно від того хто (який саме суб'єкт господарювання) виступає зберігачем, дві форми зберігання: для власних потреб суб'єкта господарювання та для задоволення потреб інших учасників господарських відносин (професійне). Професійною вважається така форма зберігання, за якої послуга (складська) інших особам (поклажодавцям/послужокористувачам) надається будь-якою фізичною особою – підприємцем, комерційною чи некомерційною господарською організацією, для котрої здійснення складської діяльності (відповідального зберігання) є однією з основних цілей її професійної діяльності, предметом її основної (статутної) діяльності. Якщо ж зберігання здійснюється для власних господарських потреб, або ж обов'язки зі зберігання приймає на себе будь-яка інша некомерційна організація, фізична особа, яка не наділена статусом суб'єкта підприємництва, на непрофесійних засадах, то така форма зберігання визнається в літературі непрофесійною [98, с. 7-8]. Необхідно зазначити, – з огляду на те, що професійність зберігання передбачає фаховість, кваліфікованість виконавця, іменування в літературі «непрофесійною» останньої форми складського зберігання носить доволі умовний характер. Адже той факт, що зберігання здійснюється суб'єктом господарювання для власних потреб, а не для задоволення потреб інших осіб, зовсім не означає, що складське зберігання в такому разі носить непрофесійний характер, здійснюється нефахово, виключає кваліфікованість виконавця тощо.

Здійснюється складська діяльність на сьогодні і у формі *утворення логістичних, виробничих парків, логістичних комплексів, індустріальних парків з елементами логістики, вантажних митних комплексів* тощо, з метою зосередження на спеціально облаштованій території з відповідною інфраструктурою різноманітних господарюючих суб'єктів, а також системи об'єктів, які б зробити можливим надання зацікавленим особам усього комплексу необхідних їм послуг (складських, транспортних, митного оформлення тощо). Основний сенс їхнього утворення, це, передусім – концентрація на одній території суб'єктів господарювання з суміжними (взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими) предметами діяльності. Їх

⁶ Вперше 3PL (Third Party Logistics – логістика третьої сторони) була запропонована логістичними провайдерми на Заході в кінці XX ст. Концепція її передбачала повний аутсорсінг складської логістики. Компанія – оператор, маючи в наявності сучасне програмне забезпечення складської діяльності, а також спеціально навчених працівників, пропонувала до послуг користувачів здійснення всіх необхідних господарських операцій із завантаження-розвантаження транспорту замовника, всієї передпродажної підготовки товарно-матеріальних цінностей, а також безпосередньо саму послугу складського зберігання з повною відповідальністю за забезпечення збереження товару. Наступним кроком у розвитку, так званої, 3PL-логістики став «кросс-докінг» – послуга, що дозволяє швидко перевантажити товар з одного транспортного засобу на інший (за необхідності – з перекомплектацією) на території складу без поміщення його у зону зберігання.

утворення – одна зі світових тенденцій розвитку складського господарства. На запитання, чому потрібні логістичні парки, І. Г. Смирнов відповідає, – їх поява відбиває дві світові тенденції в сфері складського господарства та логістики – намагання господарюючих суб'єктів передати логістичну складову бізнесу на аутсорсинг (контрактну логістику) та пов'язане з цим розширення спектру логістичних, складських послуг. Крім якісного відповідального зберігання товарів суб'єктам господарювання потрібні також митні послуги, сертифікація, пакування, маркування, дрібна підбірка, транспортування, а також можливість управляти розвитком свого бізнесу. При цьому, як правило, економічно доцільніше, коли весь спектр послуг виконує одна господарська організація – оператор. Нині є аксіомою, що швидке зростання бізнесу вимагає максимальної концентрації підприємства на вирішенні профільних завдань. Складська логістика – одна з найважливіших складових у забезпеченні скорочення витрат сучасного підприємства, а також суворого дотримання вимог щодо точності виконання замовлення та доставки товарів. Тому надзвичайно важливо мати партнера, який міг би швидко надати нові площі під зберігання товарів з врахуванням вимог, що зросли. Підприємницьким організаціям необхідно розвивати бізнес і капіталізувати інвестиції, але конкуренція сьогодні настільки сильна, що завоювати значний сегмент ринку можливо тільки за рахунок оптимізації технологічних процесів, у тому числі складських, логістичних. Тому і з'являються цілісні логістичні комплекси – логістичні парки, що відповідають найсучаснішим вимогам та реально дозволяють повністю передати логістичну складову на аутсорсинг [99]⁷. Кожен проект логістичного парку та/або складського комплексу обов'язково адаптується до конкретних умов регіону, де такий парк та/або комплекс буде створено, при цьому в проект закладаються єдині стандарти європейської якості, менеджменту і сучасні технології. Створення відповідних парків сприяє економічному розвитку регіону, у тому числі за рахунок залучення інвестицій, підвищення рівня життя

⁷ Така ж тенденція спостерігається і у країнах ближнього зарубіжжя. Так, наприклад, у Російській Федерації в березні 2004 р. було відкрито Національною логістичною компанією (НЛП) Національний логістичний парк (НЛК – Хімки). Відмінна риса парку в тому, що тут надаються послуги не лише з професійного складського зберігання товарів, але й максимально повний комплекс логістичних послуг, який дозволяють проводити обробку будь-яких складських вантажів аж до створення готових до продажу одиниць товару. До того ж, НЛП повністю задовольняє запити клієнтів щодо розширення бізнесу. Що ж до самої НЛК, то в її структурі діють декілька самостійних суб'єктів, які надають клієнтам максимально повний комплекс логістичних послуг. Так, до складу НЛК входять: Національна логістична компанія (логістичний оператор), Національний митний брокер, ТЕК «Карго-Транс» (експедиторські та митно-складські послуги на складах тимчасового зберігання), НЛК development (будівництво логістичних парків у Москві та регіонах). Крім НЛП «Хімки» НЛК володіє побудованими раніше митно-складськими комплексами «Термінал Лісовий» та «РентЦентр» біля Москви, а також логістичними термінами в Єкатеринбурзі та Новосибірську.

населення, збільшення податкових надходжень у державний та місцевий бюджети, створення додаткових місць праці. Ю. В. Толстенкова, О. Г. Курган наполягають на тому, що сучасний складський комплекс, який володіє досконалими технологіями, дозволяє вирішувати багато проблем, пов'язаних з обігом товарно-матеріальних цінностей [100]. Поки що в Україні переважають великі, достатньо неорганізовані складські комплекси, які не відповідають сучасним нормам зберігання товарів. Поряд з цим, на вітчизняний ринок виходить все більше великих світових компаній – виробників а дистриб'юторів, які висувають зовсім інші вимоги до складського сервісу. Західні компанії з величезним досвідом роботи приходять в Україну в надії знайти тут такі ж складські, транспортні, логістичні послуги, що в Європі та Америці, а їм пропонують бувші овочесховища або великі неопалювальні склади. Це одна з причин, чому логістичні оператори з світовим ім'ям не спішають відкривати в нас свої представництва та розгортати бурхливу господарську діяльність (незважаючи на надзвичайно вигідне транзитне розташування України на перехресті європейських шляхів). Що правда на вітчизняних теренах також є досвід проектування та застосування логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів⁸. Крім того, згідно з Концепцією програми формування мережі логістичних центрів в системі міжнародних транспортних коридорів, пропонується збудувати близько 50 логістичних центрів [101, с. 41]. Відтак, утворення логістичних, виробничих парків, логістичних комплексів, індустріальних парків з елементами логістики тощо потребує належного (спеціального) правового забезпечення як самого процесу їх утворення, так і функціонування, ліквідації, чого наразі в рамках господарського законодавства, на жаль, немає.

Складська діяльність може здійснюватися, а складські послуги, відповідно, надаватися, на договірних засадах (в договірній формі), тобто добровільно, та в обов'язковому порядку (в недоговірній формі), згідно з приписами чинного законодавства.

⁸ В Україні, до прикладу, віднедавна також функціонує Індустріальний парк з елементами логістики «Берег-Карпати» (Закарпатська обл., Берегівський р-н, с. Дийда). Його площа – 200 га. Форма власності – державна. Метою його заснування стало створення на підприємницькій основі на українсько-угорському кордоні індустріального парку з елементами логістики, як міжнародної промислової, економічно-торгової, транспортно-логістичної зони зі складськими територіями біля шенгенського кордону. Індустріальний парк «Берег-Карпати» розміщений на кордоні з Угорщиною і має вигідне географічне розташування, адже територію парку проходить міжнародний транспортний коридор №5 (Кріпський) Лісабон – Трієст – Будапешт – Чоп – Київ). Безпосередня близькість до 4-х держав-членів ЄС, розвинуте транспортне сполучення, використання транзитних можливостей регіону, розвиток прикордонної інфраструктури, наявність висококваліфікованого кадрового потенціалу, доступ до дешевих природно-сировинних та енергетичних ресурсів. На території парку проходить магістраль міжнародного газопроводу високого тиску (з платформою передач) та міжнародної електричної мережі з великою потужністю (ЛЕП 400 К Вольт). Поблизу парку проходить автомобільна дорога державного значення стандартні та широкі колії залізничних шляхів, офіси міжнародних транспортних компаній.

Відтак, і *складське зберігання*, як здійснювана відповідним суб'єктом господарська діяльність, може бути: *добровільне (договірне) та обов'язкове (законне)*. Як типовий приклад останнього можна навести *зберігання продукції в державному резерві України*, що провадиться відповідно до ЗУ «Про державний матеріальний резерв» [102]. Крім того зазначена форма зберігання регулюється також такими нормативно-правовими актами, як: Положення про Державне агентство резерву України, затверджене постановою КМУ від 8.10.2014 р. [103]; Порядок формування, розміщення та проведення операцій з матеріальними цінностями державного резерву, затверджений постановою КМУ від 8.10.1997 р. [104]; Особливості формування, розміщення та проведення операцій з матеріальними цінностями мобілізаційного резерву, затверджені постановою КМУ від 29.01.1998 р.; Порядок відшкодування підприємствам, установам та організаціям витрат, пов'язаних з відповідальним зберіганням матеріальних цінностей державного резерву, затверджений постановою КМУ від 12.04.2002 р. [105] та ін. Державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених ЗУ «Про державний матеріальний резерв». Зміст поняття «матеріальні цінності» в даному випадку є узагальненим, оскільки не конкретизує певні їх види. До складу державного резерву входять: (а) мобілізаційний резерв – запаси матеріально-технічних та сировинних ресурсів, призначених для забезпечення розгортання виробництва військової та іншої промислової продукції, ремонту військової техніки та майна в особливий період, розгортання у воєнний час робіт по відновленню залізничних та автомобільних шляхів, морських та річкових портів, аеродромів, ліній і споруд зв'язку, газо-, нафтопродуктопроводів, систем енерго- і водопостачання для організації безперебійної роботи промисловості, транспорту і зв'язку, подання медичної допомоги; (б) запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави; (в) запаси матеріально-технічних ресурсів для виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та для виконання інших заходів, передбачених законодавством.

Запаси матеріальних цінностей державного резерву розміщуються на підприємствах, в установах і організаціях, спеціально призначених для зберігання матеріальних цінностей державного резерву. Розміщення і будівництво на території України підприємств, установ,

організацій та інших об'єктів системи державного резерву здійснюються в порядку, що встановлюється КМУ. Законодавство, а саме абз.1 ч.2 ст.11 ЗУ «Про державний матеріальний резерв» і п.4 Порядку формування, розміщення та проведення операцій з матеріальними цінностями державного резерву, передбачають можливість розміщення і зберігання частини запасів матеріальних цінностей державного матеріального резерву на промислових, транспортних сільськогосподарських, постачальницько-збутових та інших підприємствах, установах і в організаціях незалежно від форм власності на договірних умовах. Для підприємств, установ і організацій, заснованих повністю або частково на державній власності (державні підприємства, установи і організації, акціонерні товариства, у статутному капіталі яких контрольний пакет акцій належить державі, орендні підприємства, засновані на державній власності), а також для суб'єктів господарської діяльності всіх форм власності, визнаних відповідно до законодавства України монополістами, відповідальне зберігання матеріальних цінностей державного резерву є обов'язковим, якщо це не завдає їм збитків.

Відповідні правовідносини підпадають під ознаки договору зберігання, правовий режим якого визначено гл.66 ЦКУ. Такий договір згідно з ч.1. ст. 937 ЦКУ укладається у письмовій формі. Водночас, законом не встановлено наслідків у вигляді недійсності договору відповідального зберігання матеріальних цінностей державного резерву через недодержання форми його укладення, а тому господарські суди змушені у кожному конкретному випадку з'ясовувати дійсний зміст правовідносин сторін на предмет наявності між ними договірних відносин щодо зберігання відповідних матеріальних цінностей. Доказами такої наявності можуть бути, зокрема, документи, зазначені у п. 10 Порядку формування, розміщення та проведення операцій з матеріальними цінностями державного резерву, а саме: акт про приймання матеріальних цінностей та належно оформлені бухгалтерські документи складського обліку.

Встановивши обставини, пов'язані з укладенням між ДАРУ та підприємствами, установами і організаціями, що входять до єдиної системи державного резерву України (згідно з ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про державний матеріальний резерв»), договорів, за якими зазначені підприємства, установи, організації взяли на себе зобов'язання за дорученням ДАРУ вчинити від свого імені, але за рахунок ДАРУ правочини щодо закупівлі та закладення до державного

резерву матеріальних цінностей, господарський суд повинен з'ясувати: (а) правову природу відповідного договору, виходячи з дійсного змісту правовідносин сторін, у тому числі обставини, пов'язані з передачею ДАРУ відповідних повноважень зазначеним підприємствам, установам і організаціям щодо формування державного матеріального резерву; (б) питання, пов'язані з необхідністю укладення договору відповідального зберігання підприємствами, установами і організаціями, зазначеними в ч. 5 ст. 4 ЗУ «Про державний матеріальний резерв», безпосередньо з Держрезервом України [106].

ЗУ «Про державний матеріальний резерв» передбачено можливість відшкодування підприємствам, установам і організаціям, що виконують відповідальне зберігання, витрат, пов'язаних із таким зберіганням (п. 5 ст. 11). Згідно з цією нормою та п. 7 Порядку відшкодування підприємствам, установам та організаціям витрат, пов'язаних з відповідальним зберіганням матеріальних цінностей державного резерву, таке відшкодування здійснюється на підставі договору, укладеного Держрезервом України і відповідальним зберігачем за встановленою формою.

Так, ВАТ «Укртелеком» в особі філії «Дирекція первинної мережі ВАТ «Укртелеком» звернулося до Господарського суду м. Києва з позовом до Державного комітету України з державного матеріального резерву про стягнення 510732,70 грн. Позивач в обґрунтування своїх вимог посилається на те, що, відповідно до п. 3 ст. 11 ЗУ «Про державний матеріальний резерв» він є відповідальним зберігачем матеріальних цінностей мобілізаційного резерву на підставі фактичного існування майнових відносин зберігання, у зв'язку з чим з посиланням на ст. ст. 11, 509 ЦКУ, а також на те, що здійснюючи за відсутності укладеного договору відповідальне зберігання матеріальних цінностей мобілізаційного резерву, він за період з 1.10.-31.12.2006 р. поніс фактичні видатки, що складаються: з оплати праці складських працівників; нарахування на зарплату; придбання матеріалів; оплати послуг; оплати матеріалів, обладнання інвентарю, у тому числі (консерванти і лако-фарбові матеріали, паливо-мастильні матеріали, малоцінний інвентар для обслуговування мобілізаційного резерву, канцелярські витрати, санітарно-гігієнічні потреби, в т.ч. спец. харчування); оплати транспортних перевезень мобілізаційного резерву та вантажно-розвантажувальні роботи; оплати поточного ремонту, в т.ч.: (складських приміщень, технічне обслуговування мереж водо та теплопостачання, обслуговування електромереж та споруд); оплати послуг

зв'язку; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; оплата охорони мобілізаційного резерву; оплата земельного податку; амортизаційні відрахування від вартості складських приміщень, обладнання, тощо. Відсутність договору відповідального зберігання між сторонами було підтверджено також довідкою КРУ у Вінницькій області від 21.10.2005 р.

Рішенням від 4.08.2010 р. Господарського суду м. Києва в задоволенні позову про стягнення 510732,70 грн. витрат, пов'язаних зі зберіганням матеріальних цінностей державного матеріального резерву, відмовлено повністю. Постановою від 19.10.2010 р. Київського апеляційного господарського суду вказане рішення залишено без змін. Постановою від 12.01.2011 р. Вищого господарського суду попередні рішення залишено також без змін, оскільки судами попередній інстанцій в даному випадку правильно враховано приписи ст. 11 ЗУ «Про державний матеріальний резерв», згідно з яким зберігання цінностей державного мобілізаційного резерву для позивача є обов'язковим, а також Порядок відшкодування підприємствам, установам та організаціям витрат, пов'язаних з відповідальним зберіганням матеріальних цінностей державного резерву, затверджений постановою КМУ від 12.04.2002 р., в п. 7 якого зазначено, що для відшкодування витрат, пов'язаних з відповідальним зберіганням матеріальних цінностей державного резерву, відшкодування витрат, пов'язаних із зберіганням матеріальних цінностей державного резерву, здійснюється виключно на підставі договору укладеного між Держкомрезервом та відповідальним зберігачем за формою згідно додатку, за рахунок асигнувань державного бюджету та інших джерел, визначених законодавством. Отже, обґрунтованим в даному випадку є висновок судів, що для відшкодування позивачу витрат, пов'язаних із зберіганням матеріальних цінностей державного резерву за рахунок асигнувань державного бюджету та інших джерел, визначених законодавством, йому необхідно було укласти відповідний договір за формою встановленою в додатку до вказаного Порядку. Судами правомірно також не було взято до уваги наявну в матеріалах справи копію договору про відповідальне зберігання матеріальних цінностей мобілізаційного резерву № 22 від 29.11.2000 р., оскільки такий не зазначено позивачем як підставу заявлених вимог, навпаки останній наполягав на існуванні між сторонами спору лише фактичних відносин щодо зберігання матеріальних цінностей. Також, судами обґрунтовано не взято до уваги посилення позивача на ст. 509 ЦК, якою передбачено можливість виникнення господарських

зобов'язань безпосередньо із закону, оскільки, саме ЗУ «Про державний матеріальний резерв» передбачено, що відшкодування витрат підприємствам, установам і організаціям, які виконують відповідальне зберігання провадиться у порядку, встановленому КМУ. З огляду на викладене, колегія суддів Вищого господарського суду дійшли висновку, що судові рішення прийнято при правильному застосуванні норм матеріального та процесуального права і підстави для їх скасування відсутні [107].

Такі моделі матеріального резервування, крім України, практикують Республіки Казахстан, Узбекистан та ін. Існує також фінансова модель резервування. У результаті порівняльного аналізу фінансової та матеріальної моделей резервування, найбільш ефективною можна вважати модель, в основі якої лежить створення матеріального резерву під керівництвом спеціального державного органу. На переконання О. Б. Тарасюк та О. О. Кас'янової, матеріальне резервування є дієвим механізмом, що дозволяє амортизувати негативні наслідки надзвичайних ситуацій, пов'язаних з природними або техногенними катастрофами, економічними кризами та іншими проблемами, що підтверджується досвідом ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, паводків у Закарпатті, стабілізації цін на стратегічні продукти під час економічної кризи тощо [108, с. 93]. Сьогодні навіть найпалкіші прихильники фінансової моделі резервування – країни ЄС – надають перевагу матеріальному резервуванню. Як приклад, – Директива 2006/67/ЄС від 24.07.2006 р., яка передбачає створення тримісячного запасу нафтопродуктів [109], що була підписана з метою забезпечення енергетичної безпеки країн ЄС.

Відповідний підхід щодо доцільності виокремлення таких форм складського зберігання, як *зберігання в силу закону* та *в силу договору*, вже раніше мав місце з боку окремих вчених – правників. Так, Р. М. Яхонтов до першої форми зберігання відносить ті зобов'язання, які виникають при настанні зазначених в законі певних обставин. При цьому автор відзначає невдалість формулювання «*зберігання в силу закону*», оскільки закон не породжує сам по собі правових відносин, не є безпосередньою юридичною підставою виникнення конкретних правовідносин, а тому пропонує замінити його на «*зобов'язання зберігання, що виникли не з договору, а з інших юридичних фактів, вказаних в законі*». Водночас, зберігання може здійснюватися і в силу договору – це відносини, що виникають з договору між поклажодавцем та зберігачем (після його фактичного оформлення та

підписання, та/або після видачі поклажодавцеві відповідного складського документа) [98, с. 8-9]. Тіхонов В. Н. також виділив два види зобов'язань зі зберігання: в основі котрих – угода сторін, а також ті, котрі виникають в силу закону. Під *зобов'язанням зберігання в силу закону* автор пропонує розуміти такі правовідносини, що виникають на підставі дій з передачі та/або прийняття майна на зберігання (у сукупності з іншими юридичними фактами), але при закріпленні в законі замість права обов'язку його зберігати, за котрим одна сторона (депозитарій) зобов'язується зберігати прийняте нею майно від другої сторони (депозитора), а також повернути його в схоронності, крім випадків, передбачених законом [110, с. 9-11].

В літературі звертається також увага на той факт, що *складська діяльність може виступати*, в свою чергу, *формою провадження інших видів господарської діяльності*, до прикладу, торговельної. Йдеться, зокрема про складську форму торгівлі, а також матеріально-технічного забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів. Так, І. О. Бурак, за наслідками порівняльного дослідження транзитної та складської форм торгівлі (торговельної діяльності), відзначає, що головною рисою складської форми торгівлі є реалізація товарів споживачам безпосередньо зі складів торговельного підприємства. Тобто, на відміну від транзитної форми торгівлі, складська торгівля є більш масштабнішою і витратнішою, оскільки включає в себе цілий комплекс складських послуг: розвантаження транспорту, приймання товарів, внутрішньоскладське переміщення товарів, відбір товарів з місць зберігання, комплектування та пакування товарів, вантаження. Чим більше число постачальників та покупців, тим вища інтенсивність роботи складу, більше замовлень, більше документів до оформлення, менше часу на виправлення помилок, а значить вище вимоги до персоналу, системи обліку та налагодженості складських процедур. Важливу роль для ефективної роботи складського комплексу в даній взаємодії відіграють такі фактори, як рівномірність поставок, кількість товару у упаковці (коробі, ящику тощо) і його числова стабільність, кількість товарів на палеті, наявність штрихового коду і склад зашифрованої в ньому інформації. Як і за транзитної форми торгівлі, складська форма передбачає укладання господарських договорів між діловими партнерами. При цьому, якщо за умовами транзитної форми торгівлі, торговельне підприємство, як правило, відразу має покупця товару, то при складській формі торгівлі доволі часто товар залежується на складі або ж на полицях роздрібних торговельних підприємств [111, с. 42]. Г. Тонндорф також розглядає складську

діяльність як одну з можливих форм торгівлі та дистриб'юції, виділяючи при цьому загалом вісім видів каналів дистриб'юції [112, с. 25]: 1) пряма поставка товару від виробника в роздрібну торгівлю (це шлях найпростіший та найшвидший, однак не завжди найекономніший); 2) поставка товару через центральний склад виробника, де продукція накопичується та відправляється в роздрібну торгівлю (цей канал називають «класичним каналом дистриб'юції»); 3) поставка товару через центральний склад виробника і регіональні склади, які розміщуються поблизу споживачів (чим більше ринок і чим далі він знаходиться, тим довшим буде канал дистриб'юції); 4) поставка товару за участю гуртової торгівлі, яка діє як посередник: купує товари у виробника, складає їх та розділяє на окремі партії для своїх покупців; 5) об'єднання роздрібних торговців переймають на себе роль виробників та гуртовиків, здійснюють дистрибуцію через власний центральний склад; 6) останнім часом з'являється тенденція до зменшення значення центрального складу шляхом використання транзитного складу (Cross Docking Center), де товари не складуються, а лише перекомплектовуються, без втрат часу доставляються в пункти пролажу; 7) гуртовики створюють дрібнооптові склади – магазини типу «Cash & Carry», в яких дрібні клієнти купують та отримують свої товари; 8) нарешті частина товарів надходить до споживача не через роздрібну торгівлю, а напряму, шляхом посилкової торгівлі (за каталогами) та методом прямих продаж. О. А. Біловодська також виокремлює дві форми, однак вже не торгівлі, а товароруху [113]: складську та транзитну. Складська форма забезпечує зберігання товарів і здійснює всі потрібні операції з підбору асортименту товарів для роздрібно-торгівельної мережі: розпакування, перевірку якості, комплектування невеликих партій товарів у широкому асортименті; в окремих випадках на складах здійснюються також операції з фасування продовольчих товарів, підготовки товарів до продажу та ін. Склади мають можливість відправляти в магазини товари збільшеними або навпаки зменшеними партіями, у підсортованому асортименті (у тому числі укладаючи в одну одиницю транспортної тари – контейнера, тари-обладнання – по кілька одиниць або блоків товарів різних найменувань). Складська форма дає змогу сконцентрувати товарні запаси на складах роздрібно-торгівлі, забезпечити у роздрібній торгівлі ширший асортимент товарів і безперебійну торгівлю ними з меншими поточними запасами; разом з тим товаропостачання роздрібно-торгівельної мережі з торгових складів зумовлює необхідність здійснення додаткового комплексу

складських операцій, повторного виконання завантажувально-розвантажувальних робіт, що призводить до зростання витрат обігу підприємств торгівлі. Авторка, на основі порівняльної характеристики обох форм, доходить висновку, що, з погляду швидкості доставки і найменших витрат па перевезення, більш раціональною формою товароруку є транзитна. Завезення товарів на склад уповільнює швидкість товарного обігу, збільшує витрати на зберігання й інші складські операції. В. В. Апопій, І. П. Міщук та ін. також виділяють складську форму як одну з форм оптового продажу та видів оптового обороту, – за складського товарообігу оптова база завозить товари на свої склади, здійснює на них складську обробку і зі складів відпускає товари в роздрібну торговельну мережу зони своєї діяльності. Складський товарообіг має велике значення для поліпшення товаропостачання роздрібною торговельною мережі. Його застосовують під час поставок товарів складного асортименту, оскільки при концентрації товарів на складах оптового підприємства можливе підсортування, комплектування асортименту, регулярна доставка невеликих партій товарів у магазини. Через склади може здійснюватися також продаж товарів простого асортименту в тих випадках, коли покупці за розмірами свого обігу не мають можливості (через відносно високі мінімальні норми відвантаження) одержувати ці товари безпосередньо з виробничих підприємств. За складського обігу досягається централізація товарних запасів на складах, що дозволяє зменшити розмір поточних товарних запасів порівняно з запасами, що розосереджуються по окремих роздрібних торгових підприємствах [114].

Має місце й класифікація форм господарсько-торговельної діяльності, за якою складська діяльність (зберігання на товарному складі) розглядається як одна з допоміжних форм такої діяльності. Так, К. О. Хрімлі до основних форм господарсько-торговельної діяльності віднесено ті форми, за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і збут; енергопостачання; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торговельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва; заготівля. Натомість, до допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності віднесено ті форми, які допомагають реалізовувати продукцію, а саме: оренда засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентська діяльність); інші допоміжна діяльність [115, с. 9]. Зустрічається в літературі думка й щодо можливості та доцільності виокремлення складської форми

матеріально-технічного забезпечення господарської діяльності підприємств (нарівні з транзитною) [116; 117; 118]. Процес постачання (матеріально-технічного забезпечення) визначається при цьому як сукупність господарських операцій, що забезпечують підприємство необхідними предметами та засобами праці. Основне завдання – своєчасне безперебійне та комплексне забезпечення виробництва всіма необхідними матеріальними ресурсами при мінімальних витратах. Суть складської форми матеріально – технічного забезпечення полягає в тому, що матеріали передаються від постачальників на склади, а потім вже до споживачів, тобто має місце перевантаження матеріально-технічних запасів та їх подальше складське зберігання. Складська форма сприяє відносному скороченню виробничих запасів та забезпечує комплектність поставок. Однак, цій формі є властивими додаткові витрати, пов'язані зі здійсненням складських операцій з вивантаження, зберіганням та завантаженням матеріалів.

Вважаємо, що з точки зору господарського права, на відміну від економічних наук (економічної теорії, менеджменту, логістики та ін.) такий підхід не є виправданим, а визначення складських форм торгівлі та/або матеріально-технічного забезпечення через здійснення складської діяльності (надання складських послуг) – не досить коректним. Оскільки зберігання товару в продажу торговельним підприємством, як і здійснення торгівлі зі складу є елементом господарської (в даному випадку торговельної) діяльності торговельного підприємства. В кожному разі йдеться про дві первинно визначені форми зберігання товарів суб'єктами зберігання: а) на власному (в тому числі орендованому) складі; б) на складі професійного зберігача (складі загального користування) через звернення до нього за наданням складських послуг. Надання складських послуг аж ніяк не виключає виконання суміжних додаткових робіт (надання суміжних послуг), що прямо чи опосередковано, але сприяє просуванню товарів на ринок, з економічної точки зору, від їх виробника до кінцевого споживача.

Висновки до Розділу I

Економіко-правова сутність складської діяльності, здійснюваної суб'єктами господарювання – складами, може бути розкрита через основне їхнє господарське призначення – зберігання запасів. *Запаси підприємства* – це ті його активи, що на даний час

ним не використовуються, є власністю підприємства (належать йому на інших похідних від права власності правових титулах, таких як: господарське відання, оперативне управління), перебувають на його складах, складах постачальників та/або споживачів, а також в інших призначених для цього місцях, утримуються для забезпечення господарської діяльності підприємства: виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), продажу, перепродажу, а також використовуються для управління підприємством. Класифікувати їх можна: *за призначенням* (виробничі та товарні (останні, в свою чергу, поділяються на запаси засобів виробництва й запаси предметів споживання); *за рівнем наявності на підприємстві* (нормативні й понаднормативні); *за відображенням у балансі підприємства* (балансові, позабалансові); *за ступенем ліквідності* (ліквідні, неліквідні); *за походженням* (первинні, вторинні); *за виконуваними функціями* (поточні (циклічні), резервні (страхові, буферні), автономні); *за місцем розміщення* (складські, перехідні (технологічні, транзитні)); *за терміном зберігання* (швидко ліквідні, тривалого зберігання, нетривалого зберігання).

Складський облік має важливе значення в контексті економіко-правової сутності та порядку провадження складської діяльності, – це кількісно-сортний облік товарно-матеріальних цінностей на зберіганні, який ведеться на місці їх зберігання безпосередньо матеріально-відповідальною особою. Організують його за видами об'єктів, що зберігаються, за місцями зберігання, за кількістю товарно-матеріальних цінностей, за партіями надходження запасів. Варіантами ведення складського обліку є: сортний, партійний та сальдовий (оперативно-бухгалтерський). *Процес складського зберігання* – це комплекс складських операцій, що здійснюється в певній послідовності: підготовка до складського зберігання (розвантаження, приймання товарів за кількістю та якістю, перевалка їх до місця зберігання на складі); здійснення безпосередньо складського зберігання (підтримання належних умов для забезпечення збереження кількісних та якісних характеристик товару); повернення товару зі зберігання (перевалка товарів до місця навантаження, підготовка до навантаження тощо).

Основні вимоги щодо складів та/або зберігання товарів на складах: організаційні та статусоутворюючі (щодо типу складу; порядку його відкриття та легітимації; порядку організації роботи складу; забезпечення необхідних умов зберігання товарів; облаштування складу та відповідальності утримувача; температурного та світлового режиму, вологості

повітря; закріплення постійних місць за товарами; дотримання товарного сусідства; визначення порядку здійснення охорони та забезпечення безпеки тощо); *товарні* та *товаророзпорядчі* (щодо дотримання умов поміщення та склад товарів та відпуску їх зі складу, розпорядження ними; статусу товарів, поміщених на склад; строків зберігання; операцій, які можуть проводитись із товарами на складі тощо); *облікові* та *звітні* (щодо ведення оперативного-аналітичного, складського та бухгалтерського обліку; складання звітності за результатами складської діяльності утримувачами складів); *санітарно-гігієнічні* (забезпечення санітарного догляду, проведення профілактичних засобів, попередження втрат та псування товарів тощо); *технічні* (забезпечення порядку зберігання, дотримання умов та техніки збереження, дотримання техніки безпеки, визначення способів зберігання). Способами зберігання є: сортовий, партійний, партійно-сортний, за найменуванням.

Поняття «зберігання» може вживатися як в економічному, так і в юридичному значенні. В економічному значенні зберігання може означати певний вид господарської діяльності, спрямований на забезпечення фізичної, біологічної, хімічної схоронності об'єктів матеріального світу, на недопущення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. Так, зберігання (схов) може здійснюватися власником речі одноособово або іншими особами (зберігачами) на підставі господарських договорів, закону чи інших правових засад. У такому разі виникають відповідні зберігальні правовідносини, а відтак, зберігання стає правовою категорією, оскільки зберігач набуває відповідного юридичного обов'язку забезпечити на певних умовах внутрішню та зовнішню схоронність речі. *Схоронність* – це властивість речі, яку зберігач передає поклажодавцеві, що характеризується: наявністю її у зберігача, її недоторканністю, її зовнішньою незмінністю, а також незмінністю її функціональних властивостей по відношенню до моменту передачі предмета (речі) зберігачеві, з урахуванням природного зносу. *Зберігання ж* – це діяльність зберігача, спрямована на забезпечення наявності у нього об'єкта зберігання, його недоторканності, зовнішньої незмінності та незмінності функціональних властивостей предмета (речі) по відношенню до моменту передачі його зберігачеві, з урахуванням нормального зносу. Необхідним є вдосконалення, а подекуди й напрацювання відповідного категоріального апарату (склад, складська діяльність, складське господарство, складська послуга тощо). Існування різних термінів, як у

господарському обігу, так і у господарському законодавстві, потребує їх розмежування з метою точного та найбільш адекватного відображення певних явищ, їх характеристики.

До *ознак складської діяльності* може бути віднесено такі: 1) це вид господарської діяльності одного суб'єкта господарювання (зберігача), предметом якої є надання складської послуги іншій особі (поклажодавцеві); 2) складське зберігання є предметом господарської діяльності зберігача, провадиться на професійних засадах; 3) передбачає не лише забезпечення фізичної схоронності майна (товару), прийнятого на зберігання, але й продовження та забезпечення відповідного господарського його обороту за рахунок надання супутніх (допоміжних) послуг; 4) поклажодавцем (послугоотримувачем) є учасник господарських відносин; 5) необхідність ведення спеціалізованого складського обліку товарно-матеріальних цінностей на складі; 6) провадження такої діяльності на професійних засадах супроводжується обігом складських документів (складської квитанції, простого складського свідоцтва, подвійного складського свідоцтва).

Як *послугу* загалом, так і *складську послугу* зокрема, може бути визначено як діяльність, що є господарською за своєю суттю, структурними складовими елементами котрої є окремі юридично значимі фактичні та юридичні дії суб'єкта господарювання (зберігача, послугонадавача), та яка не пов'язана зі створенням упредметненого результату як матеріального блага. При цьому результатом надання послуги є певний корисний ефект, як відповідне нематеріальне благо, що характеризується матеріальною непоміпністю (невідчутністю, оскільки споживання послуги не передбачає переходу права власності на неї), має споживчу вартість і задовольняє потреби іншого суб'єкта господарювання (поклажодавця, послугоотримувача), є невіддільним від свого джерела (самої діяльності), характеризується невичерпністю та неможливістю зберігання, якість якого є диференційованою і який споживається в момент здійснення такої діяльності (тобто в процесі надання самої діяльності). У той же час, варто звернути увагу на той факт, що, не зважаючи на споживання послуги зі складського зберігання в процесі її надання, зобов'язання зі складського зберігання є завжди спрямованим на досягнення кінцевого результату – видачу (повернення) майна поклажодавцеві (послугоотримувачеві) в належному стані по закінченні обумовленого строку. *Складське зберігання*, здійснюване складами загального користування (складську діяльність), може бути визначено як таку господарську

діяльність суб'єктів господарювання – зберігачів, предметом якої є надання професійних складських послуг з господарською метою (отримання прибутку та/або досягнення іншого соціально-економічного результату) учасникам господарських відносин в їхніх інтересах та за їх рахунок, що супроводжується обігом складських документів та веденням складського обліку. Класифікація його можлива: 1) за правовими підставами здійснення (договірне та недоговірне); 2) за сферами здійснення (у сфері ЗЕД, сільськогосподарського виробництва, торгівлі та ін.); 3) за ступенем обов'язковості (обов'язкове та факультативне); 4) за правовим статусом зберігача (універсальне та спеціалізоване); 5) за засадами здійснення (професійне та непрофесійне); 6) за обов'язковістю сертифікації та/або ліцензування (сертифіковане, ліцензоване, несертифіковане та неліцензоване); 7) за інтересами та потребами (у власних інтересах та для власних потреб; у інтересах та для задоволення потреб інших осіб); 8) за місцем зберігання (на власних складах; у складах загального користування).

Складське зберігання майна здійснюватися: а) *самим суб'єктом господарювання – власником* у рамках безпосереднього здійснення ним його ж власної господарської діяльності (виконання робіт, надання послуг, виробництва продукції) на належних йому (власних чи орендованих) складських площах; б) *іншою особою* (складом загального користування – професійним зберігачем). Склади можуть функціонувати: (а) *як самостійні юридичні особи чи фізичні особи – підприємці*, які провадять господарську діяльність з надання складських послуг, а також послуг пов'язаних із ними; (б) *як структурні підрозділи тих чи інших господарських організацій* (як приклад, можна віднести акцизніклади, а такожклади транспортних організацій). Йдеться по-суті про *дві групи господарських відносин, що виникають та/або складаються в процесі провадження складської діяльності*: (а) *майново-господарські* – відносини, що виникають у сфері торгівлі та просування на ринку товарів за участю господарської організації, що провадить складську діяльність на професійних засадах (надає іншим учасникам господарських відносин послуги зі складського зберігання); (б) *внутрішньогосподарські* – відносини між суб'єктом господарювання – господарською організацією та складом як його структурним підрозділом, між складами як структурними підрозділами господарської організації, між складом та іншими структурними підрозділами господарської організації. У зв'язку з цим пропонується впровадити в науковий оборот у сфері господарювання термін «*внутрішньогосподарська діяльність*» (в контексті

складського зберігання, – «*внутрішньогосподарська складська діяльність*»), що нею є діяльність господарських організацій (їх структурних підрозділів, в тому числі відокремлених), спрямована на створення та підтримання необхідних умов їх господарювання (матеріально-технічних, організаційний та ін.), що провадиться без участі інших господарюючих суб'єктів. Відтак, внутрішньогосподарська складська діяльність провадиться структурними підрозділами господарської організації (її складами). Організаційно-господарських відносин між учасниками складського зберігання в процесі провадження складської діяльності практично не виникає. *Складська діяльність може здійснюватися, а складські послуги, відповідно, надаватися, на договірних засадах (в договірній формі), тобто добровільно, та в обов'язковому порядку (в недоговірній формі), згідно з приписами чинного законодавства.*

РОЗДІЛ II.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СКЛАДІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, види, значення та функції складів

До визначення поняття «склади», розуміння їхньої економіко-правової природи, сутності можна виділити декілька основних підходів.

Згідно з *першим* підходом, склад – це господарська організація, яка здійснює зберігання товарів на підприємницьких засадах. Саме таким є підхід до визначення поняття та розуміння сутності *товарного складу* як у літературі, так і в чинному законодавстві (згідно зі ст. 956 ЦК та ст. 294 ГК України, *товарний склад* – це організація, яка здійснює зберігання товарів на підприємницьких засадах). За ЗУ від 4.07.2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні», наприклад, *зерновий склад* – це суб'єкт підприємництва, що є власником зерносховища і надає фізичним та юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно та в передбаченому законом порядку отримав право на здійснення такої діяльності шляхом участі в Гарантійному фонді виконання зобов'язань за складськими документами на зерно (ГФ). Відтак склад розуміється як, передусім, суб'єкт господарювання (фізична та/або юридична особа – підприємець), що здійснює господарську діяльність, предметом якої є надання за винагороду складських та пов'язаних із ними послуг.

Відповідно до *другого* підходу, сучасні *склади* – це складні господарські та/або технологічні системи, які складаються із будівель, споруд, технічних засобів, що призначені для прийняття, розміщення, зберігання, підготовки до споживання та видачі споживачам матеріально-технічних ресурсів, готової продукції, товарів тощо, оскільки об'єктивна необхідність у спеціально обладнаних місцях для утримання запасів існує на всіх стадіях руху матеріального потоку, починаючи від первинного та закінчуючи кінцевим споживачем. Так, А. Г. Кальченко зазначає, що *склад* є спеціальним стаціонарним чи пересувним приміщенням, іншим місцем зосередження матеріальних цінностей (він забезпечує необхідний ступінь їх збереження, як правило, обладнаний власними чи обслуговується залученими засобами механізації (автоматизації) робіт) [119, с. 189]. Характерною особливістю цього підходу є те, що склад розглядаються як об'єкт, що є відповідним чином облаштованим, пристосованим для зберігання товарно-матеріальних цінностей. За

визначенням І. М. Комарницького й П. С. Питуляк, *склади* – це будівлі, споруди і спеціальні пристосування, що бувають з різними режимами температури та повітря, призначені для приймання, розміщення, обслуговування і зберігання товарів, які надходять до них, підготовки їх до споживання і доставки споживачеві [120, с. 93]. О. К. Пашков, Ю. М. Полярін під *складом* розуміють також спеціальне стаціонарне чи рухоме (пересувне) приміщення (ємність) та/або інше місце, призначене для прийому, зберігання та відпуску матеріальних цінностей, оснащене постійними чи залучуваними засобами механізованого виконання робіт [121, с. 5]. Розуміє *склад* як технічну споруду, призначену для управління запасами, виконання функцій зі зберігання й перетворення матеріального потоку, і Н. С. Кіреєва [93, с. 20]. Д. О. Бородай також визначив *склад* як складну технічну споруду, спеціальний пристрій, будівлю з наявним технологічним обладнанням, що забезпечує розміщення та приймання товарно-матеріальних цінностей і технічних засобів, їх безперебійний та раціональний розподіл між споживачами з урахуванням якості матеріалопотоків [42]. Належить визнати, що такий підхід до розуміння складу (саме як споруди та/або приміщення різноманітного обладнання та внутрішньої транспортної системи, яка застосовується для прийому, розміщення та зберігання матеріальних цінностей, підготовки їх до споживання та видачі отримувачу) набув найбільшого визнання та поширення в науковій літературі.

Розуміння складу як приміщення потребує уточнення, – складські приміщення поділяються на такі *групи*: основного призначення, допоміжні та підсобного призначення. До приміщень *основного призначення* відносяться приміщення, призначені безпосередньо для зберігання товарів (секції зберігання), холодильні камери, резервуари тощо. *Допоміжні приміщення* призначені для розміщення апарату управління, адміністрації (це службові офісні приміщення, приміщення медпункту, пунктів харчування, санітарно-побутові приміщення тощо). Складські приміщення *підсобного призначення* використовуються для зберігання пакувальних та обв'язувальних матеріалів, для розміщення технологічного обладнання, інвентарю, тари, збиральних машин, відходів упаковки, мийки інвентарю і виробничої тари, ін.). При цьому, для виконання технологічних операцій з приймання, зберігання і відправки товарів їхнім отримувачам на складах виділяються відповідні зони. На загальнотоварних складах виділяються такі основні зони: розвантаження транспортних

засобів; приймання товарів за кількістю та якістю; зберігання; фасування товарів; відібрання, обробки та фасування замовлень; вантаження приймаючого транспортного засобу.

Склади, як об'єкти, можуть бути класифіковані: *за розмірами корисної складської площі, складського об'єму, місткості* (малі (до 5 тис.кв.м.; 30 тис.куб.м.; до 1 тис.т.); середні (від 5 до 10 тис.кв.м.; від 30 до 60 тис.куб.м.; від 1 до 6 тис.т.); великі (понад 10 тис.кв.м.; понад 60 тис.куб.м.; понад 6 тис.т.)). Критерієм класифікації складів як об'єктів є також їх *поверховість та висота приміщень*. Відтак розрізняють *одноповерхові низьковисотні склади* (їх робоча висота сягає 7,2 м.), *середньовисотні* (їх висота становить від 7,2 до 12,6 м.), *висотні* (їх висота – понад 12,6 м.) та *багатоповерхові* склади. І. М. Комарницький, Н. С. Притуляк вважають натомість, що за висотою укладання товарів на складах їх може бути умовно поділено на дві групи: *звичайні* (склади, де сировина, матеріали, готова продукція зберігається на висоті не більше людського зросту), *склади високого складування* (для мінімізації складських витрат передбачають у своїй конструкції висотне складування за допомогою спеціальних пристроїв, здатних підняти і точно розкласти товар на висоту 21 м. і більше) [120, с. 95]. *Залежно ж від конструктивних особливостей* складські будівлі бувають: *закритими, напівзакритими, відкритими*. *Закриті склади* є переважаючим видом складських будівель. Вони, як правило, розподіляються у певній послідовності на окремі приміщення, призначені для виконання різних видів робіт (приймання, зберігання, фасування, комплексування партій товарів тощо). Закриті склади розрізняють за утепленістю, кількістю поверхів, матеріалів, стін, за ступенем вогнестійкості (пожежобезпечні, мало пожежонебезпечні, в міру пожежонебезпечні, пожежонебезпечні [121, с. 8]). До *напівзакритих* належать різного роду навіси. За конструкцією вони можуть бути або зовсім без стін, або мати одну, дві, три стіни. Висота їх досягає 4-6 м. Довжина може бути рівною, але не більше 180 м. Фундаменти навісів, як правило, асфальтують чи бетонують. *Відкриті* склади є рівними майданчиками з незначним схилом до країв для стоку дощової води. В таких складах зберігаються матеріальні цінності, яким не загрожує температурний чи атмосферний вплив. *Залежно від температурного режиму чи утепленості* закриті склади поділяються, у свою чергу, на: *неутеплені (неопалювані), утеплені (опалювані)* та *склади-холодильники*. *Неутеплені (неопалювані)* – це склади без температурного режиму обігріву, призначені переважно для товарів, зберігання яких не вимагає дотримання спеціальних

температурних вимог. *Утеплені (опалювані)* – це склади з системою опалення, призначені для зберігання та обслуговування товарів, умови зберігання яких передбачають захист від різних перепадів зовнішньої температури та вологості повітря. *Склади – холодильники* є складами з низькотемпературним режимом, що призначені для зберігання та обслуговування товарів, які зберігаються при мінусовій температурі.

В сучасних умовах господарювання актуалізується також поділ складів (як спеціально обладнаних приміщень для складування) на класи: А, В, С та D [122, с. 63]: *клас «А»* – сучасні складські приміщення – одноповерхові споруди, збудовані за сучасними технологіями: висота стелі – від 10 м., що дозволяє здійснювати установку новітнього обладнання для складування вантажів; обов’язкова наявність центрального кондиціонування чи вентиляції, системи охоронної сигналізації, організована охорона, офісні площі на складі; майданчик та маневрування автопоїздів, оптико-волоконні телефонні лінії; *клас «В»* – капітальна одно- чи багатоповерхова споруда з висотою стелі 4,5-8 м.; підлога бетонна чи асфальтована, пожежна сигналізація і гідратна система пожежогасіння, навантажувально-розвантажувальні конструкції, офісні приміщення при складі, телефонні лінії, охорона по периметру території; *клас «С»* – капітальне виробниче приміщення чи теплий ангар, висота стелі залежно від конструкції, підлога асфальтована або нею слугує бетонна плита; як правило, автотранспорт розвантажуються всередині будівлі; *клас «D»* – підвальні, виробничі приміщення та ангари, що не опалюються, гаражі та інші приміщення, що використовуються під склади.

За *третьім* підходом сутність складу розкривається через спеціальний режим зберігання товарів (наприклад, таким є режим МС).

В економіко-логістичній літературі [123; 124; 125; 119] звертається увага на той факт, що, оскільки склади використовуються в різних сферах (постачання, виробництво, розподіл продукції), то вони мають не тільки певну спеціалізацію, а відповідно й різне функціональне призначення залежно від спеціалізації, як то: (а) *склади постачання* спеціалізуються на зберіганні матеріально-технічних ресурсів і виконують властиві їм функції (приймання матеріальних цінностей з їх кількісною та якісною перевіркою, облік і оформлення необхідних документів; розвантаження вантажів, сортування, перетарування, переміщення та розміщення на складі; зберігання вантажів; підготовка і відпуск матеріально-технічних

ресурсів у виробництво)⁹; (б) *склади виробничі* входять до складу організаційної системи виробництва та призначені для забезпечення технологічних процесів (на цих складах зберігаються об'єкти незавершеного виробництва, прибори, інструменти, запасні частини та ін.); (в) *склади розподільчі* призначені для підтримки безперервності руху товарів зі сфери виробництва до сфери споживання (вони можуть належати як виробникам (розподільчі склади виробників), так і підприємствам торгівлі (склади оптово-посередницьких та торгових організацій); (г) *склади готової продукції* забезпечують приймання готової продукції та розміщення її на складах, зберігання готової продукції, підготовку партій готової продукції до відвантаження (сортування, маркування, етикетування, комплектування, пакування тощо); підготовку вантажів до відвантаження за номенклатурою, асортиментом, кількістю та якістю з оформленням відповідної документації, а також навантаження готової продукції на приймаючі транспортні засоби; (г) *склади оптово-посередницькі* забезпечують концентрацію товарів на складах, приймання, розвантаження, переміщення, розміщення товарів на складах, перекомплектацію, підбір товарів у потрібному асортименті, формування товарів дрібними партіями та їх відвантаження споживачам, збереження резервних партій товарів; (д) *склади торгівлі* – отримують товари від виробничих підприємств великими партіями, комплектують і відправляють вже подрібнені партії товарів замовникам (покупцям) на місця тощо. Склади торгівлі, у свою чергу, прийнято поділяти на дві групи: *склади оптової торгівлі* товарами народного споживання в основному забезпечують дрібних споживачів і роздрібну мережу (відповідно до свого функціонального призначення такі склади концентрують залишки вантажу широкої номенклатури і з нерівномірним обігом (іноді сезонного попиту) товару, що реалізується різними партіями) та *склади роздрібної торгівлі* (забезпечують роздрібні торговельні мережі, об'єднані зі складом в організаційно-господарську одиницю) [119, с. 187-189]. Виділяють подекуди також за критерієм характеру виконуваних функцій склади транзитно-перевалочні та накопичувальні. *Транзитно-перевалочні* призначаються, переважно, для переправлення товарів із місць їхнього виробництва до пунктів споживання різними видами транспорту. Ці склади виконують роль перевалочних пунктів, забезпечуючи вивантаження товарів, що прибули на одному з видів транспорту, приймання їх за масою та

⁹ З огляду на особливості переробки вантажопотоків, господарську приналежність (постачальника – виробника, посередника, виробника – споживача), їх ще часом поділяють на такі дві групи: *склади сировинних матеріалів* (для них характерна переробка однорідних вантажів, котрі постачаються великими партіями, інтенсивними вантажопотоками за ритмічним графіком постачання споживачу) та *склади продукції виробничого призначення*, як правило, з тарними вантажами з відносно однорідною номенклатурою.

кількістю місць, сортування згідно з місцем призначення та навантаження на інший вид транспорту. *Накопичувальні склади* призначені для сезонного та тривалого зберігання товарів. Оскільки вони забезпечують накопичення та відносно тривале зберігання товарів, то неабиякого значення набуває також контроль за якістю зберігання товарів (разом із основними функціями накопичення та зберігання товарів ці склади виконують допоміжні технологічні операції, пов'язані з прийманням та відпуском товарів оптовим покупцям (йдеться про їх перепакування, сортування тощо)). Зустрічається в літературі й виділення в окремі групи за функціональним призначенням складів спеціальних (наприклад, МС) та складів сезонного зберігання [93, с. 11-14]. *Склади сезонного зберігання* призначені для зберігання продукції, що має сезонний характер виробництва чи споживання (такі склади характерні, передусім, для агропромислового комплексу, де виробництво сільськогосподарської продукції носить яскраво виражений сезонний характер, так само як і споживання паливно-мастильних матеріалів для сільськогосподарської техніки). До *спеціальних* може бути віднесено МС, що являють собою спеціально обладнані приміщення чи майданчики, де товари, ввезенні на територію країни чи такі, що підлягають вивозу з неї, зберігаються під митним контролем без сплати митних зборів, податків, інших обов'язкових платежів, а також без застосування заборон та обмежень економічного характеру.

Залежно від виду та характеру матеріальних цінностей, що підлягають зберігання на складі, їх асортименту, розрізняють універсальні, спеціалізовані (використовуються для зберігання й складської обробки однієї з груп товарів), *вузькоспеціалізовані* (використовуються для зберігання товарів одного виду, як правило, простого асортименту, але таких, які вимагають особливого режиму зберігання на комбінованих складах), *комбіновані, неспеціалізовані* (призначені для зберігання й проведення різних технологічних операцій з кількома групами товарів, не пов'язаних між собою єдністю споживчого призначення (склади м'ясних, рибних та інших товарів)) склади, а також склади *змішаного зберігання* (складські операції виконують з основними видами продовольчих та непродовольчих товарів). Примітно, що деякі автори за цим же критерієм виділяють лише два види складів: спеціалізовані, тобто призначені для зберігання вантажів лише якогось одного найменування (зерно, вугілля, нафтопродукти тощо), та універсальні – для вантажів різних найменувань [121, с. 5].

Важливим критерієм для класифікації складів (на загальнотоварні та спеціалізовані) є їх *технічна побудова, що визначає режим зберігання товарів*. Загальнотоварні склади призначені для зберігання й складської обробки товарів, які не потребують дотримання спеціальних умов зберігання. *Спеціалізовані* – призначені для зберігання товарів, фізикохімічні властивості котрих потребують створення спеціальних конструкцій будівель та технологічних пристроїв.

Різняться й склади *залежно від ступеню механізації (автоматизації) вантажопереробки*: немеханізовані, механізовані, комплексно-механізовані, автоматизовані, автоматичні. *Немеханізованими* є склади з ручною вантажопереробкою, *механізовані* ж є складами, що мають ділянки з локально механізованими технологічними операціями за умов ручного укладання та комплектування продукції. *Комплексно-механізованими* є склади з механізованою вантажопереробкою, що відбувається протягом усього технологічного циклу. *Автоматизованими* є склади, що мають автоматизовану систему пошуку та розміщення вантажів, програмно-керований працетехнічний чи автооперативний комплекс, експлуатований у максимальному режиму, чи комплекс устаткування з локальними системами автоматизованого управління, оснащений електронною автоматикою. *Автоматичні склади* є програмно керованими складами, що експлуатуються в автоматизованій системі управління технологічним процесом за допомогою сучасної комп'ютерної техніки без безпосередньої участі людини, тобто склади – автомати з технологією, що не потребує участі людини [126].

За транспортними умовами та/або умовами розміщення, за можливістю доставки та вивозу об'єктів складування виділяють: пристаневі або портові, прирейкові, неприрейкові (внутрішньоміські) склади. Так, зокрема, враховуючи розміщення поблизу залізничних чи водних шляхів, склади відповідно називають *прирейковими* (розташовані біля магістральних залізничних шляхів або мають під'їзні шляхи), *склади при пристанях* (розташовані на річкових пристанях, які мають причали), *портові* (розташовані у морських портах), *неприрейкові* (внутрішньоміські) склади (безпосередньо не зв'язані з транспортними шляхами). Щоправда, зустрічається в літературі й інший підхід до класифікації складів за цим критерієм. Так, наприклад, Н. С. Кіреєва за наявності зовнішніх транспортних зв'язків

виділяє склади, що мають сполучення з причалами, з залізничним під'їздом, автодорожнім під'їздом та комплексні склади [93, с. 12].

За масштабом дії розрізняють також: *міні-склади* (склади, призначені для зберігання та обслуговування власних товарів конкретного підприємства і мають локальне місце розташування); *склади місцевого значення* (склади, які призначені для зберігання і обслуговування товарів декількох підприємств, і які мають локальне місце розташування); *склади регіонального значення* (великі склади, масштаб дії яких характеризується межами певного регіону, призначені для зберігання і обслуговування товарів одного або декількох підприємств); *склади міжрегіонального значення* (великі склади, масштаб дії яких виходить за межі певного регіону, призначені для зберігання і обслуговування товарів одного або декількох підприємств); *склади національного значення* (великі склади-комплекси, масштаб дії яких зосереджується в межах певної країни, призначені для зберігання і обслуговування товарів одного або декількох підприємств).

Крім цього, класифікувати склади можна і за умовами та технікою зберігання в них товарів. Під умовами зберігання товарів розуміють зовнішнє середовище (температура, вологість, освітлення тощо). Під технікою зберігання – порядок і способи розміщення товарів на складі. Так, за способами розміщення товарів у складському приміщенні розрізняють *склади з сортовим (номенклатурним) порядком розміщення товарів* на місцях зберігання (при такому розміщенні кожному найменуванню, марці, сорту, розміру товару відводиться певне місце збереження); *склади з партійним розміщенням* (товари зберігаються окремо партіями, що постачаються, з окремим оформленням кожної партії, котра складається з матеріальних цінностей із індивідуальними відмінностями якості (наприклад, цемент різних марок тощо)); *склади з комплектним способом зберігання* (зберігаються в одному місці або в суміжних осередках товари різних найменувань, розмірів, сортів, що складають комплект товарів, матеріалів одночасно споживаних у виробництві). За способом зберігання, характером заповнення складського об'єму розрізняють *склади з підлоговим, підвісним та комбінованим способом зберігання*.

Значення складів для ефективного господарювання складно переоцінити. Наочним прикладом може слугувати той факт, що в загальній структурі видатків середньостатистичного суб'єкта господарювання витрати на утримання запасів складають

більше 50 %, а більша частина оборотного капіталу господарюючого суб'єкта, як правило, є залученою до виробничих запасів, втіленою у них (від 10 до 50 % всіх активів суб'єкта господарювання). Майкл Р. Линдерс, Харольд Е. Фирон, водночас, зауважують, що для кожного виробу (товару), який зберігається на складі, витрати, пов'язані з його зберіганням, мають бути нижчими за витрати, пов'язані з відсутністю останнього. Складування здійснюється лише за цієї причини, – наголошують автори [22, с. 214]. Таким чином, резерви покращення економічних показників господарювання окремих суб'єктів криються в раціональному управлінні запасами, ефективному їх зберіганні, найбільш швидкому виконанні всіх складських процедур, якості надаваних складських та пов'язаних із ними послуг тощо¹⁰.

До основних *функцій* складів, зазвичай, відносять: приймання, складування та зберігання матеріальних цінностей (в тому числі товарів, продукції, витратних матеріалів тощо); накопичення товарних запасів і забезпечення належних умов їхнього зберігання; перетворення виробничого асортименту товарів, вантажів тощо у споживчий асортимент відповідно до попиту; унігізація в цілях транспортування вантажів (для скорочення транспортних витрат склад може здійснювати функцію об'єднання (унігізацію) невеликих партій для декількох замовників до повного завантаження приймаючого транспортного засобу); надання різноманітних допоміжних послуг (фасування продукції, заповнення контейнерів, розпакування, перепкування та ін.), пов'язаних із наданням складованій продукції товарного вигляду, із необхідною її обробкою; надання транспортно-експедиційних послуг та ін. За такого підходу відбувається певне ототожнення функцій складів з переліком тих послуг, які ними надаються (як основних, так і допоміжних). Це до певної міри можна пояснити розумінням поняття «*функції складів*» як основних напрямів діяльності складів та/або тих економічних, досягнення яких забезпечується у разі застосування господарюючим суб'єктом такої форми зберігання товарів як склад (індивідуального чи загального користування).

¹⁰ Наведемо статистику: в Києві на 1000 жителів припадає близько 50 м.кв. складських площ, в інших метрополісах – у два рази менше. В цілому ж по Україні на 1000 чоловік припадає менш, ніж 15 м.кв. складських площ. У Західній Європі рівень насичення складською нерухомістю на душу населення в 15-17 разів вищий. Якщо ж врахувати якісний показник, то в Західній Європі складська нерухомість відповідає сучасним вимогам, оснащена новим обладнанням, у той час як в Україні високоякісні склади (класу «А» і «В») – дефіцит. Ставки за оренду висококласної складської нерухомості в Києві на 20-50% вищі, ніж у столицях Східної та Центральної Європи.

2.2. Правовий статус товарного складу

Правове регулювання відносин, пов'язаних із діяльністю товарних складів та зберіганням у товарному складі здійснюється нормами ЦКУ (ст.ст. 956-966) [127] та ГКУ (ст. 294) [128], згідно з приписами яких (ст. 956 ЦКУ та ст. 294 ГКУ) *товарний склад* – це організація, яка здійснює зберігання товарів на підприємницьких засадах. А також ЗУ від 23.12.2004 р. «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» [129], відповідно до якого *товарний склад* – це організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності (ст. 1). Товарним складом відтак визнається організація, підприємницька діяльність якої полягає у здійсненні зберігання і наданні пов'язаних із ним послуг. Товарний склад є професійним зберігачем за ч. 2 ст. 936 ЦКУ і несе всі обов'язки, які покладені чинним законодавством на професійних зберігачів.

Згідно зі ст. 936 ЦКУ професійним зберігачем є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Крім того, в ч. 3 ст. 936 ЦКУ виділяється категорія публічного договору, якщо зберігання здійснюється суб'єктом підприємницької діяльності на складах загального користування. Е. М. Грамацький звертає увагу на те, що наведенні положення в правовому розумінні сформульовані не найкращим чином, – в обох випадках зберігачами є суб'єкти підприємницької діяльності. У першому випадку професійними зберігачами мають вважатися всі суб'єкти підприємницької діяльності, з чим не можна погодитись, оскільки укладати договори зберігання мають право всі суб'єкти підприємництва [130, с. 11-15]. Ймовірно, що вводячи категорію професійних зберігачів розробники ЦКУ мали на увазі не всіх суб'єктів підприємництва, а лише тих, для яких зберігання є основною статутною діяльністю, як це передбачалось навіть ЦК УРСР 1963 р. в ст. 418. У зв'язку з цим, доцільним було б внесення змін до ч. 2 ст. 936 ЦКУ шляхом викладення цієї норми в такій редакції, аби професійним зберігачем визначалася особа – суб'єкт підприємництва, для якого зберігання є її основною статутною (професійною) діяльністю. Н. А. Новокшорова між іншим, свого часу вже висловлювала подібну пропозицію розуміти під терміном «*товарний склад загального користування*» не що інше як такий товарний склад, із установчих документів (зокрема, тексту статуту) та з правил роботи,

чи з інших локальних актів котрого вбачається, що товарний склад зобов'язаний приймати товари на зберігання від будь-якого поклажодавця [64, с. 189-195].

Відтак, товарний склад прийнято вважати *професійним зберігачем* з огляду на те, що: зберігач має бути належним чином зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності; діяльність щодо зберігання товарів на складі є основним видом його статутної діяльності; у зберігача у власності або в оренді мають бути відповідні засоби та обладнання для здійснення діяльності зі зберігання товарів на складі; у випадках, встановлених законом, наявність ліцензій та сертифікатів [131, с. 7].

Товарні склади можуть зберігати найрізноманітніші речі. Разом із тим, деякі види майна потребують спеціальних умов зберігання. Тому значна частина товарних складів спеціалізується на зберіганні лише певних видів речей, що, як правило, знаходить відображення у назві товарного складу. Наприклад, товарні склади, що зберігають овочі та фрукти, – овочефруктосховищами, нафту – нафтосховищами тощо. Прикладом товарних складів, які здійснюють зберігання зерна (суб'єктами зберігання зерна), є: зернові склади (елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства) та інші суб'єкти підприємницької діяльності, які беруть участь у зберіганні зерна (ч. 1 ст. 7 ЗУ від 4.07.2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» [51]). Товарний склад визнається складом загального користування, якщо відповідно до закону, інших нормативно-правових актів або виданого суб'єкту господарювання дозволу та/або сертифіката він зобов'язаний приймати на зберігання товари від будь-якої особи – товароволодільця. Відтак, розрізняють склади загального користування та, так звані, спеціалізовані (відомчі)¹¹, котрі обслуговують організації, відомства, задовольняють потреби в складських послугах у певній сфері (МС,

¹¹ Типовим прикладом відомчих складів можуть слугувати склади військові, що функціонують відповідно до ЗУ від 21.09.1999 р. «Про господарську діяльність у Збройних силах України» [133], за яким така діяльність здійснюється суб'єктами господарської діяльності: військовими частинами, закладами, установами та організаціями ЗСУ, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного герба України і своїм найменуванням. Порядок реєстрації військових частин як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах, затверджений постановою КМУ від 3.05.2000 р. [134]. Складське господарство відноситься до переліку тих видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам [135]. Функціонують військові склади відповідно до Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України, затверджене наказом МОУ від 16.07.1997 р. [136], Інструкції про організація обліку, зберігання і видачі стрілецької зброї та боєприпасів у Збройних Силах України, затвердженої наказом МОУ від 29.06.2005 р. [137] тощо, з огляду на зміст котрих поділяються додатково на такі види: склади культурно-освітнього майна; склади пального та мастильних матеріалів; продовольчі склади; склади речові; склади квартирної майна; інженерні склади; склади служб радіаційного, хімічного, біологічного захисту (РХБ захисту); склади засобів зв'язку; артилерійські склади; склади медичного забезпечення; склади ветеринарного майна. Крім того, можна виділити також об'єднані військові склади, що є універсальними, комплексними за своїм призначенням.

транспортні, біржові, військові склади тощо). Останні, як зазначається в літературі, приймають до зберігання товари від наперед визначеного кола товароволодільців, але, при наявності вільних складських потужностей, не позбавлені права укладати договори зберігання зі сторонніми організаціями (про це вони повинні інформувати потенційних поклажодавців шляхом публічної оферти) [132, с. 17].

До видів товарних складів відносять: спеціалізовані товарні склади, що здійснюють зберігання різноманітних категорій товарів (сховища дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, зерносховища тощо), МС, склади тимчасового зберігання (СТЗ) [138, с. 11-12].

Визначаючи поняття «товарний склад», законодавець вказує на наявність у товарних складів статусу юридичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності (діяльності, що спрямована на надання послуг по зберіганню товарів). Однак, у той же час, у наведених визначеннях відсутні всі необхідні ознаки, які б належним чином вказували на особливості правового статусу товарних складів.

В науковій літературі доктринальне визначення поняття «*товарний склад*» було запропоноване О. С. Коломацькою, яка уточнює, що це є комерційна організація (юридична особа), яка є професійним зберігачем, що використовує складські документи, та для якої зберігання є основним видом підприємницької діяльності, що відображено в статуті, або діяльність по зберіганню, яка не закріплена в статуті, але підтверджується систематичним характером відповідних операцій і наявністю спеціально обладнаного приміщення (території) [139, с. 45]. За визначенням А. М. Демчука, *товарний склад* – це підприємницьке товариство або фізична особа – підприємець, що здійснюють професійну сертифіковану та ліцензовану діяльність із забезпечення схоронності товарів та забезпечення їх обороту [131, с. 7]. П. А. Панкратов розглядає та визначає, відповідно, *товарний склад* із двох точок зору: (а) як суб'єкт підприємницької діяльності (юридична особа чи фізична особа – підприємець), котрий у якості напрямку своєї комерційної діяльності надає комплекс послуг зі зберігання товарів; (б) як об'єкт права, що являє собою майновий комплекс, призначений для здійснення підприємницької діяльності з надання послуг по зберіганню товарів (як різновид підприємства, товарний склад є нерухомим майном, може бути об'єктом договору купівлі-продажу, оренди тощо) [140, с. 229]. За переконанням Ю. С. Соловйової також, *товарним складом* має визнаватися не лише організація, але й індивідуальний підприємець, котрий

здійснює в якості підприємницької діяльності зберігання товарів, а також надає пов'язані зі зберіганням послуги [141, с. 10-13]. О. С. Дудко пропонує також розширене визначення. Під поняттям «*товарні склади*», вважає автор, належить розуміти комерційні господарські організації, створені у будь-якій організаційній формі, які в межах загальної або виключної компетенції здійснюють допоміжну господарсько-торгівельну діяльність у сфері товарного обігу, шляхом надання послуг по збереженню товарів та їх властивостей, з транспортування та/або транспортного експедирування цих товарів, мають спеціальні приміщення, обладнання, пристрої та інше майно, яке відповідає нормативним вимогам, необхідні дозвільні документи (сертифікат, дозвіл) та несуть відповідальність у межах та порядку визначеному законами та договором. Передусім також автор звертає увагу на те, що: (1) поняття, яке розглядається, необхідно визначати саме у множині. Тобто не «товарний склад», як це зазначено в ЦКУ та ГКУ, ЗУ від 23.12.2004 р. «Про сертифіковані товарні склади і подвійні складські свідоцтва», а товарні склади, оскільки вони складаються з різних видів, що зумовлено особливостями змісту послуг, які надаються такими складами, наприклад, видами таких складів є МС, зернові, відомчі склади, склади загального користування тощо; (2) відповідно до ЦКУ та ГКУ товарні склади мають статус комерційних господарських організацій, засновники яких не обмежені у виборі їх організаційно-правових форм господарювання [142, с. 69-70]. У цьому, вважаємо, належить погодитися з автором.

Відповідно до ст. 55 ГКУ, суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які: (а) здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), (б) мають відокремлене майно і (в) несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Відтак, основними ознаками таких суб'єктів є: безпосереднє здійснення господарської діяльності; створення у встановленому законом порядку (порядок створення для різних суб'єктів господарювання різний, але так чи інакше, – встановлений законом, включаючи державну реєстрацію для більшості з них), а звідси й – легітимність існування у якості суб'єкта; наявність відокремленого майна, необхідного для здійснення обраного суб'єктом або покладеного на нього виду господарської діяльності (таке майно може закріплюватися за ним на різних правових титулах: праві власності, господарського відання, оперативного управління тощо); наявність господарської правосуб'єктності (визнаної

державою за певним суб'єктом господарювання можливості бути суб'єктом прав (мати і здійснювати господарські права та обов'язки, відповідати за їх належне виконання і мати юридичну можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень), а також самостійна відповідальність за результатами господарювання. Ці ознаки притаманні й товарним складам, але вони мають ряд особливостей щодо саме цих підприємницьких організацій, конкретизація яких сприятиме встановленню особливостей правового статусу товарного складу.

Першу ознаку стосовно таких господарських організацій, як товарні склади можна конкретизувати, виходячи зі змісту поняття «зберігання у товарному складі». С. С. Алексєєв пропонує визначати *зберігання на товарному складі (складське зберігання)* як важливий економічний елемент підприємницького обороту, що забезпечує не лише вільне переміщення товару, але і його уодноманітне застосування в різних країнах [143, с. 298-301]. О. С. Дудко, поряд з цим, пропонує під цим поняттям розуміти допоміжну господарсько-торгівельну діяльність у сфері товарного обігу, яка опосередковується через договір складського зберігання між товарним складом та суб'єктом господарювання й спрямована на надання послуг по забезпеченню внутрішнього і зовнішнього збереження рухомих товарів (основні послуги), їх властивостей, а також послуг по транспортуванню та/або транспортному експедируванню цих товарів (вторинні послуги) з метою отримання прибутку [144, с. 194]. Отже, безпосереднє здійснення господарської діяльності товарними складами полягає в їх участі в допоміжній господарсько-торгівельній діяльності у сфері товарного обігу, шляхом надання послуг по збереженню товарів та їх властивостей, транспортуванні та/або транспортному експедируванні цих товарів.

Загалом же, вважаємо, специфіка зберігання на товарному складі може бути виражена в тому, що мають місце: (а) особливий суб'єкт; (б) особливий об'єкт; (в) особливий характер формалізації відповідного договору.

Про особливості суб'єктного складу вже йшлося. В той же час, В. П. Мозолін, до прикладу, вважає принципово важливим той факт, що зберігачем виступає саме товарний склад – організація, яка здійснює зберігання товарів у якості підприємницької діяльності, а також надає пов'язані з цим послуги (з сортування, очистки, упаковки товару тощо). Така організація, зазначає автор, за статусом може бути як комерційним, так і некомерційним

суб'єктом, якщо обсяг наявної у нього правоздатності передбачає можливість провадження діяльності відповідного виду [145] (наприклад, державні підприємства, що володіють майном на праві оперативного управління). Такої ж думки дотримується й І. В. Кравченко, зазначаючи, що відповідні організації, які здійснюють в якості підприємницької діяльності зберігання товарів та надання пов'язаних зі зберіганням послуг, можуть бути як комерційними, так і некомерційними (якщо їх діяльність спрямована на досягнення цілей, задля досягнення котрих вони створені та, якщо це прямо не заборонено установчими документами) [132, с. 15-16]. Крім того, в літературі точаться дискусії щодо надання товарному складу статусу професійного зберігача. Так, на думку О. С. Коломацької, відомості щодо зберігання як професійної діяльності мають вбачатися зі статуту (установчого договору) організації – зберігача. Відносно ж організацій, наділених загальною правоздатністю, задля визначення наявності чи відсутності ознаки професійності зберігача необхідною є оцінка характеру діяльності, з точки зору частоти укладення договорів зберігання, а також наявності спеціально обладнаних приміщень (територій) для зберігання товарів. Авторка підкреслює, що метою діяльності і товарного складу, і професійного зберігача, є систематичне отримання прибутку. Однак, оскільки товарному складу властивою є особливість – видання на підтвердження факту прийняття до зберігання товару складських документів, то поняття «професійний зберігач» та «товарний склад» не є рівнозначними. Поняття «професійний зберігач» за своєю природою є більш широким та включає в себе поняття «товарний склад» (як різновид професійного зберігача). Тому до товарного складу й висуваються відповідні вимоги як до професійного зберігача: можливість укладати консенсуальні договори зберігання, підвищена відповідальність за порушення умов договору зберігання та ін. [138, с. 12-14]. Натомість І. В. Кравченко, до прикладу, переконана, що надання товарному складу такого статусу зовсім не є обов'язковим, оскільки не було раніше, та й немає зараз прямих вказівок у законодавстві на таку обов'язкову умову як те, що зберігання може здійснюватися лише як одна з цілей «професійної» діяльності, а також на те, аби діяльність в якості товарного складу була виключним видом діяльності відповідної організації. Натомість, має місце лише вказівка на надання послуг зі зберігання в рамках підприємницької діяльності [132, с. 16]. Тим не менш, товарний склад відповідно до «букви закону» на сьогодні все ж є одним з професійних зберігачів у значенні, передбаченому ст. 936

ЦКУ, що надає послуги по зберіганню та супутні послуги на підставі договорів складського зберігання.

Об'єктом же зберігання є не просто річ, а річ як *товар* (тобто продукт праці, призначений для подальшої реалізації, а не для споживання), оскільки, на відміну від загального визначення договору зберігання, наведеного у ст. 936 ЦКУ, об'єктом зберігання на товарному складі є не будь-який об'єкт матеріального світу (річ), а саме річ, що має ознаки товару. *Товаром* є продукт, призначений для продажу, що спроможний задовольняти потреби фізичних та юридичних осіб, та еквівалентна вартість якого має вираження в ціні [146, с. 10].

Під *товаром* у широкому значенні розуміють матеріальну або нематеріальну власність, яка реалізується на ринку. Товаром можуть бути продукт як фізичної, так і розумової праці, результат послуги, сама здатність до праці, земля та її надра – все, що має споживчу вартість і може бути обміняне на інший товар (гроші) власником цієї споживчої вартості. У вузькому значенні під *товаром* розуміють продукт праці, вироблений для обміну [147, с. 37-41]. Загалом же, товар є складним поняттям, яке інтегрує в собі багато відчутних та невідчутних властивостей, до яких належать, приміром, упаковка, колір, ціна, престиж виробника тощо, котрі покупець приймає для задоволення своїх потреб та побажань [148, с. 5].

Законодавство також містить непоодинокі визначення поняття «товар», однак легальні визначення цього поняття перебувають у прямому взаємозв'язку з цілями видання, предметом регулювання відповідних нормативно-правових актів. За визначенням поняття «*товар*», що наводиться у ст. 1 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» [149], ним є будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі). Відповідно до ПКУ (п.п. 14.1.244. п. 14.1. ст. 14) [150] *товари* – матеріальні та нематеріальні активи, у тому числі земельні ділянки, земельні частки (паї), а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення. В цілях митного оформлення та оподаткування операцій з переміщення через митний кордон, *товар* – це будь-які рухомі речі, у тому числі ті, на які законом поширено режим нерухомої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності, а також електроенергія, що переміщується лініями електропередачі (ч.1 ст. 4 МКУ). У той же час,

відповідно до ст. 40 ЗУ від 2.10.1992 р. «Про заставу», предметом застави товарів в обороті або у переробці можуть бути сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо [151]. У деяких же законодавчих актах часто використовується термін «товар», але поняття при цьому не розкривається і може бути виведено тільки непрямым шляхом. Характерним прикладом цьому є ЗУ від 12.05.1991 р. «Про захист прав споживачів» [152], у якому текстуально розмежовано захист прав споживачів при продажу товарів (розд. II) і при виконанні робіт, наданні послуг (розд. III), однак, ці поняття не визначені законодавцем. Аналіз вітчизняного законодавства вказує на те, що в поняття товару у кожному з випадків вкладається різний зміст. Це, у свою чергу, свідчить про необхідність його уніфікації в цілях регулювання господарсько-торгівельної діяльності.

В кожному разі, серцевину змісту поняття «товар» утворює споживча та мінова вартість. *Споживча вартість* – це здатність об'єкта завдяки своїм корисним властивостям задовольняти свої різноманітні потреби учасників суспільних відносин. *Міновою вартістю* є здатність товару обмінюватися на інше економічне благо, яке у більшості випадків виконує функцію загального еквівалента. Ринкова вартість товару в її загальній формі не є тотожною сумі всіх витрат (в грошовому виразі) на його виробництво, вона завжди перевищує альтернативні витрати на величину економічного прибутку. За своєю споживчою вартістю товари поділяються на *три групи*: (1) *товари виробничого призначення* – товари, які призначені для задоволення виробничих потреб (до цієї групи належать сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби тощо); (2) *товари народного споживання* – товари, які призначені для задоволення побутових, особистих потреб¹²; (3) *товари загального призначення* (об'єкти життєзабезпечення) – товари, що мають загальну споживчу вартість для всіх покупців (потребу у них відчують всі суб'єкти, незалежно від сфер їх життєдіяльності). Складуванню ж та зберіганню та товарних складах підлягають товари, які за своєю правовою природою належать до групи «товари – майно»¹³. За строками використання більшість товарів, що належать до групи «майно», поділяють на: (а) *товари короткострокового*

¹² Варто зауважити, що товари і виробничого, і споживчого призначення можуть володіти або загальною, або спеціальною споживчою вартістю. *Загальна споживча вартість* – це здатність товару задовольняти попит, викликаний найбільш типовими господарськими (або споживчими) потребами, що виникають у різних галузях суспільного виробництва (або у більшості громадян). *Спеціальна споживча вартість* – це здатність товару задовольняти попит, зумовлений або господарськими потребами, що виникають у суб'єктів, які займаються певним різновидом господарської діяльності (наприклад, спеціальне виробниче обладнання), або винятково в окремих категоріях громадян (приміром, інвалідів, осіб, які страждають на певні захворювання).

¹³ На рівні з цією групою товарів вчені виділяють також такі ще групи товарів: інформація, яка не є об'єктом права інтелектуальної власності; товари – результати робіт; товари – послуги [146, с. 10-14].

використання (товари, що швидко псуються та, відповідно, мають невеликий термін придатності, що обчислюється годинами, днями, тижнями або місяцями); (б) *товари тривалого використання* (товари, що довгий час зберігають свою споживчу вартість, і термін придатності яких може бути необмеженим або обчислюватися роками). Всі товари є об'єктами сфери обміну (сфери товарно-грошових відносин), однак не всі з них є об'єктами сфери обігу (не всі товари піддаються оцінці за критерієм оборотоздатності). Об'єктом сфери обігу є тільки товар, що має статус об'єкта права власності (тобто майно у широкому значенні слова). *Оборотоздатність товару* – це спроможність його до обігу, тобто переходу із власності однієї особи до іншої (вільно чи з певними обмеженнями).

За критерієм *оборотоздатності* майно як об'єкт цивільних та/або господарських прав, що здатний набувати товарної форми, поділяється на три види: (1) *вільне в обороті* (те, що може вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої); (2) *обмежене в обороті* (об'єкти, які відповідно до закону можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному та/або господарському обороті допускається за спеціальним дозволом); (3) *вилучене з обороту* (види об'єктів, «рух» яких не допускається як у цивільному, так і господарському обороті, прямо встановлені у законі). Стаття 178 ЦКУ також визначає *види режимів* щодо об'єктів цивільних прав: об'єкти цивільних прав, які знаходяться у вільному цивільному обороті; об'єкти цивільних прав, які обмежені в цивільному обороті; об'єкти цивільних прав, вилучені з цивільного обороту; об'єкти цивільних прав, які є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Так, ЗУ 15.11.2001 р. «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину» встановлено заборону на ввезення і реалізацію на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину [153]. Таким чином, етиловий бензин, вилучений із цивільно-правового обороту, не може бути товаром і у сфері господарсько-торгівельної діяльності. Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення [154; 155], встановлено відповідні заборони щодо виробництва, складування та реалізації хімічної зброї. Конвенцією про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення [156; 157], встановлено відповідні заборони щодо виробництва, накопичення (в тому числі й складування), реалізації таких озброєнь. Отже, такі види зброї не

можуть виступати товаром. Окремі види товарів можуть вилучатися з торговельного обороту. Так, наприклад, як це має місце за ЗУ від 14.01.2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» [158]. Вилучення продукції з обігу – фактичне припинення обігу (реалізації) продукції, здійснене в установленому порядку, за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їх повноважень. Правовий режим вилучених з обігу об'єктів не регулюється господарським правом. З огляду на викладене, товаром є речі, які: а) мають вартісний характер, б) цінову визначеність та в) не вилучені з торгового обороту. Таким чином, товарообмін, як і зберігання, усіх видів товарів (у широкому значенні цього слова) повинен здійснюватися у межах встановлених щодо них правових режимів. Адже такі об'єкти, як: продукти харчування, тютюнові вироби та алкогольні напої, бензин та інші нафтопродукти, лікарські засоби тощо, різняться за своїм правовим режимом, як і за умова їхнього зберігання. Для формування правових режимів об'єктів, що створюються (виробляються) та/або реалізуються в межах господарського обороту, безпосереднє значення мають не їх фізичні властивості, які втілено в суто цивілістичному поділі майна на рухоме та нерухоме майно, а ціла низка характеристик, що відбивають їх призначення (товари виробничого призначення, товари побутового (особистого) призначення; товари подвійного використання); ступінь безпечності (безпечні товари, цільове використання яких не створює шкідливого впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище за умови їх виробництва з дотриманням встановлених чинним законодавством вимог; об'єкти підвищеної небезпеки – вибухові матеріали промислового призначення; психотропні та отруйні речовини тощо); характер споживання (товари масового споживання, товари індивідуального використання); ступінь потреби у них (товари, що мають суттєве соціальне значення для населення) тощо. Правовий режим товарів створюється різними способами, в тому числі й шляхом встановлення порядку зберігання (вимог до місць зберігання) окремих видів товарів тощо. Установлення спеціального правового режиму того чи іншого виду товару є одним з основних засобів забезпечення поєднання приватних та публічних інтересів під час правового регулювання суспільних відносин, що виникають з приводу таких об'єктів.

Поняття товару як об'єкта господарсько-торговельної діяльності¹⁴ обмежується сферою матеріального виробництва (ст. 261 ГКУ). До останньої, як відомо, належать галузі, які визначаються видами діяльності, що створюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага (продукцію, енергію, природні ресурси), а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції та інших видів діяльності¹⁵.

У нормативних актах як синонім поняття «*товар*» нерідко використовується термін «*продукт*», «*продукція*», під яким розуміються використовувані для виробничих цілей сировина, матеріали, напівфабрикати, готові вироби тощо. Тож розглянемо, *чим відрізняється товар від продукту*, адже одяг, взуття та/або інші продукти, вироблені певним господарюючим суб'єктом, можуть бути спожиті самим виробником, подаровані комусь або реалізовані на ринку. У перших двох випадках зазначені блага є натуральними продуктами, у третьому – стають товаром. Чому це відбувається? Вони ж не змінюються за своїми властивостями, формою, якістю і призначенням. Таким чином, причину товарної форми продукту праці слід шукати не в природних властивостях того чи іншого блага, а в суспільних відносинах, які роблять благо товаром. Висновок: товаром стає той продукт праці або благо, які призначені не для власного споживання, тобто він має бути суспільним благом. Однак і цього замало. Суспільство має «визнати», так би мовити, це благо або продукт через його купівлю-продаж. Якщо продукт праці чи благо не продані або під час обміну за них не отримано певного еквівалента, то вони суспільству не потрібні і не можуть бути товаром. Товар – це продукт праці або благо, здатні задовольнити певні потреби людини і призначені для обміну (купівлі та продажу) [159]. Ю. С. Соловійова наголошує на тому, що пристосовно до договору складського зберігання під *товаром* належить розуміти рухомі речі матеріального світу, визначені родовими ознаками чи індивідуально-визначені, призначені не для споживання, а для подальшої їх реалізації поклаждодавцем як об'єкту товарного обороту [141, с. 12-15]. Відтак, в контексті складського зберігання, товаром є винятково продукція (об'єкти матеріального світу), яка призначена для продажу. Саме ознака

¹⁴ *Господарсько-торгівельною* є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг. У галузях матеріального виробництва (ст. 262 ГКУ) здійснюється виробництво матеріальних благ, призначених як для використання у сфері виробництва в якості засобів виробництва (продукція виробничо-технічного призначення), так і для використання у сфері особистого споживання (вироби народного споживання).

¹⁵ Всі інші види діяльності у своїй сукупності становлять сферу нематеріального виробництва (невиробничу сферу).

призначення для продажу або іншої оплатної передачі відрізняє товари, що зберігаються на товарному складі, від речей, що передаються за іншими договорами зберігання, і вказує на те, зокрема, що товароволоділець не є їх кінцевим споживачем.

За своїм змістом товар являє собою передусім речі, визначені родовими ознаками (хоча можливі й винятки). Саме цим обумовлюється можливість товарного складу розпоряджатися товарами, які перебувають на зберіганні, за певних обставин та при умові надання в розпорядження поклажодавця (в такому варіанті зобов'язання термін «поклажодавець», навпаки, видається більш коректним, оскільки фактичним товароволодільцем виступає товарний склад) прийнятої на зберігання кількості речей того ж роду та тієї ж якості. В зарубіжній теорії права відносини такого характеру отримали назву «видиме зберігання». В такому випадку право власності на переданий товар виникає у зберігача (тобто товарного складу), а у поклажодавця залишається право вимоги. За своєю правовою конструкцією зберігання на товарному складі з правом розпорядження переданими на зберігання речами нагадує відносини сторін за договором позики чи банківського вкладу¹⁶. Належність речових та зобов'язальних прав має неабияке значення для сторін, зокрема тому, що ризик випадкової загибелі та/або пошкодження товару несе власник. І хоча при зберіганні на товарному складі фігурують речі, визначені родовими ознаками, для такого виду послуг презюмується роздільне зберігання, тобто без знеособлення та змішування з однорідними товарами. Умова зберігання зі знеособленням має бути прямо передбаченою договором¹⁷. Цей принцип повністю відповідає практиці складського зберігання більшості країн з розвинутою ринковою економікою.

¹⁶ Інститут зберігання (depositum) був відомий ще римським юристам і одним із видів договору зберігання, найбільш наближеним до договору зберігання на товарному складі, був іррегулярний схов (depositum irregulare). Предметом звичайного договору зберігання були індивідуально визначені речі. Однак іноді виникала потреба передати на зберігання речі, що мали родові ознаки (наприклад, зерно, вовну тощо). Якщо родові речі при цьому були якимось чином індивідуалізовані (наприклад, зерно і мішках, вовна в скринях), це був звичайний договір зберігання, якщо ж ні, тоді це був іррегулярний схов. У такому разі речі депонента переходили у власність депозитарія, який мав потім повернути не обов'язково ті самі речі, але таку ж саму їх кількість. Цей договір був подібний до договору позики, але відрізнявся паузою [160].

¹⁷ Умови зберігання товарів можуть бути різними. Якщо товари, що належать поклажодавцю, наприклад, зерно, наперед упаковані поклажодавцем, і ця ара маркована, йдеться про індивідуалізацію товарів, тобто товар наділений тільки йому властивими ознаками, що відрізняють його з-поміж інших однорідних товарів. Після закінчення терміну зберігання товарний склад зобов'язаний повернути поклажодавцеві саме ті товари (те саме зерно), які були передані останнім на зберігання. Якщо ж за умовами договору складського зберігання товари одного власника поміщуються в те ж саме приміщення, де вже знаходяться на зберіганні аналогічні товари, що належать іншій особі, і змішуються з останніми, відбувається знеособлення товарів. Зберігання за таких умов іменується «зберіганням із знеособленням» або «іррегулярним зберіганням». Поклажодавцю в цьому випадку після закінчення терміну зберігання повертаються вже не ті товари, які спочатку були поміщені ними на склад, а товари того ж роду, якості і в такій же кількості. Принципова відмінність між звичайним (регулярним) і іррегулярним зберіганням полягає в тому, що в першому випадку належне виконання договору виявляється в поверненні тієї ж речі, а при іррегулярному заміна відбувається в режимі «відступного» способу припинення зобов'язання, що здійснюється відповідно до ст. 600 ЦКУ.

За вітчизняним законодавством, відповідно до ст. 941 ЦКУ, зберігання із знеособленням, або зберігання товару визначеного родовими ознаками на загальних підставах допускається за згодою поклажодавця. При цьому §1 гл. 66 ЦКУ містить загальні положення про зберігання та закріплює можливість застосування такого способу зберігання. Це означає, що зберігання зі знеособленням може застосовуватися не тільки при складському зберіганні, але і при інших видах зберігання. Проте, на практиці зберігання зі знеособленням застосовується переважно саме у сфері зберігання на товарному складі. Такий висновок підтверджується ст. 958 ЦКУ, в якій передбачено право товарного складу розпоряджатися переданими йому на зберігання товарами, якщо це впливає із закону, інших правових актів або договору. Особливості такого виду зберігання обумовлюються значною кількістю товарів, що передаються на склади для зберігання, необхідністю забезпечення їхнього правильного приймання, зберігання та видачі поклажодавцям, а також дотримання інших умов, пов'язаних зі зберіганням. Речі, передані на іррегулярне зберігання, знеособлюються (оскільки вони є замінними), і зберігачеві надається право розпоряджатися ними. Право товарного складу розпоряджатися товарами, що зберігаються, може виникнути саме у випадку іррегулярного зберігання, оскільки інакше склад зобов'язаний буде повернути власнику саме ті товари, які були передані на зберігання, а тому він не може розпоряджатися цими товарами. Однак у такому разі до відносин сторін застосовуються положення про договір позики, а час та місце повернення товарів мають визначатися у договорі згідно з вимогами до договорів зберігання. Таким чином, межу між звичайним та іррегулярним зберіганням прийнято позначати, беручи до уваги властивості речей, що дозволяє здійснити їх поділ на індивідуально-визначені і такі, що володіють родовими ознаками. В той же час, коли предметом звичайного зберігання є речі індивідуально визначені, іррегулярне зберігання можливе лише відносно речей із родовими ознаками. Проте, на думку А. М. Демчук [161, с. 137], вказана точка зору потребує уточнення, у зв'язку з чим автор вважає за доцільне звернутися до ст. 423 ЦК УРСР 1963 р. – прямої попередниці ст. 941 чинного ЦКУ. У першій, – доволі вдало було звернуто увагу на те, що об'єктом іррегулярного зберігання є не просто речі, що володіють ознаками, а саме «речі, визначені в договорі родовими ознаками». Законодавець явно акцентував увагу на тому, що родовою є річ (товар), яка визначена такою у відповідному договорі. Таким чином, зберігання стає

ірегулярним не тому, що річ належить до родових, а лише як наслідок того, що зміст договору передбачає можливість зберігача замінювати передані речі. Вся суть в тому, що договір складського зберігання нехтує в таких випадках тими індивідуальними ознаками, які можуть бути властиві предмету договору. І навпаки, при звичайному зберіганні обов'язковою є індивідуалізація предмета договору [162, с. 78-86]. З викладеного стає зрозумілим, чому в ст. 941 ЦКУ встановлена вимога, за якою ірегулярний характер зберігання носить лише «у випадках прямо передбачених договором зберігання».

Не зважаючи на те, що ірегулярне зберігання набирає розповсюдження в товарному обороті, дотепер немає єдності в питанні щодо того, хто повинен вважатися в таких випадках власником речей, які перебувають на зберіганні (хоч відповідне питання є ключовим і від нього залежить зміст відносин, які складаються між учасниками при ірегулярному зберіганні). Загалом же, йдеться про *три підходи* до вирішення даного питання: (1) передача речей на знеособлене зберігання означає перехід їх у власність зберігача; (2) речі, передані одним поклажодавцем, разом з речами, одержаними від інших поклажодавців, стають їх спільною частковою власністю; (3) передані речі при ірегулярному зберіганні, подібно до зберігання звичайного, передаються поклажодавцем зберігачеві тільки у володіння, а значить, їх власником продовжує залишатися поклажодавець. Прихильником *першого* підходу був, зокрема, О. С. Іоффе, – якщо хто-небудь повинен повернути не ті ж самі речі, а їх еквівалент, вже один цей факт доводить те, що особа володіє правом вимоги, але не правом власності. І якщо поклажодавець виступає в цих відносинах як носій права вимоги, то слід визнати зберігача власником зданого на зберігання майна [163, с. 498]. *Другий* – обґрунтував С. Н. Ландкоф, який дійшов висновку, що переданий на зберігання товар не стає власністю складу. За борги складського підприємства не можуть підлягати опису товари, передані складу на зберігання [164, с. 231]. За переконанням М. Г. Масевич, при ірегулярному зберіганні виникає спільна часткова власність всіх поклажодавців і втрати, при випадковій загибелі переданого на зберігання майна, повинні розподілятися ними між собою пропорційно кількості зданих речей, якщо інше не передбачене договором зберігання [165, с. 472]. А це означає, що на товарний склад покладається відповідальність за втрату, недостачу або пошкодження речей, прийнятих на зберігання. Тим самим він повинен нести ризик випадкової загибелі майна, що зберігається. Щодо ж до *третього* підходу, то його

фундатором стала М. В. Зімельова, яка зазначила та обґрунтувала, що управління майном здійснюється товарним складом на основі доручення, яке витікає з договору поклажі [166, с. 44]. На її думку, в подібних випадках у власника товару виникає не спільна часткова власність на весь запас товарів даного сорту, які знаходяться на товарному складі, а власність на частки цього запасу. Розпорядження загальним запасом неможливе: кожен господар (власник) самостійно розпоряджається кількістю товарів того ж сорту, що належить йому [166, с. 49]. На думку І. В. Кравченко, право власності на товар при іррегулярному (зі знеособленням) зберіганні має належати товароволодільцеві [132, с. 16-18]. Н. А. Новокшоновна також зазначає, що у товарного складу, на її думку, не виникає ані права власності та товар, переданий на зберігання зі знеособленням, ані права часткової власності на такий товар, оскільки для цього немає жодних правових підстав. Обов'язок повернення товарів того ж роду та тієї ж якості за договором зберігання зумовлюється самою суттю даного виду договору [167, с. 15-16]. Ю. С. Соловйова вважає, що власником зазначених товарів залишається поклажодавець, а товарний склад на період зберігання наділяється лише правом титульного володіння. У випадку ж передачі речі з правом розпорядження (приватний випадок іррегулярного зберігання), право власності на такий товар виникає у зберігача, а у поклажодавця залишається лише право вимоги [141, с. 12-14]. Приблизником третього підходу є і А. М. Демчук, який наголошує на тому, що власником переданої на зберігання речі залишається поклажодавець. Він, передаючи речі на зберігання, не переслідує мети передачі майна у власність, а тільки в тимчасове володіння і в особливих випадках користування. Інші законні підстави для передачі права власності на товар зберігачеві, переконаний автор, відсутні, а особливий порядок повернення товарів з іррегулярного зберігання обумовлений його властивостями [161, с. 139]. Висновок, – при іррегулярному зберіганні, так само як і при звичайному, зберігач вступає в правовідносини з поклажодавцями, однак у той же час ніяких юридичних наслідків між поклажодавцями не виникає. Ще одне дискусійне питання, яке потребує однозначного вирішення на законодавчому рівні, – це ступінь ідентифікації товарів (зокрема, при укладенні договору іррегулярного зберігання). Об'єктом зберігання зі знеособленням від початку були речі, які визначались родовими ознаками. Однак, на думку М. В. Зімельової, таке положення вимагає уточнення, а саме, – об'єктом знеособлення є товар того ж сорту, а не роду. Речі однакового

сортів узагальнюються не поняттям родових речей, а відмінним від нього поняттям речей замінних. Поняття роду включає в себе дуже широкі категорії предметів, для того, щоб між ними могла існувати якісна тотожність і еквівалентність, що є необхідними передумовами замінності [166, с. 37]. Подібне зауваження, на перший погляд, є справедливим з практичної точки зору, оскільки, до прикладу, зерно в цілому, як продукт, є річчю, яка визначається родовими ознаками, проте між собою розрізняється по сортах. Водночас, уточнення в цій частині відповідних правових норм, очевидно, все одно не забезпечить повного захисту інтересів покладавця. Продукція одного і того ж сорту (наприклад, окремі види овочів) може рзнитися й за іншими ознаками, наприклад, за розміром. Крім того, поняття «сорт» не застосовується до деяких товарів, наприклад, до нафти.

Ані ЦКУ, ані ГКУ не встановлюють, які саме товари можуть бути об'єктом зберігання на товарному складі. Натомість ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» (ч. 4 ст. 13) визначає випадки, коли товар не може бути прийнятим товарним складом на зберігання. Це якщо: за результатами проведення незалежної оцінки якісні та/або вартісні характеристики товару виявилися гіршими від тих, що заявлені; зберігання товару потребує спеціальних умов, які склад не в змозі забезпечити; товар має властивості, що становлять небезпеку для оточення; документи, що засвідчують якісні характеристики товару, відсутні. Проте, це не означає, що зазначені товари, не можуть зберігатися в інших, ніж товарні склади, місцях. Наприклад, товари, які мають «властивості, що становлять небезпеку для оточення», повинні зберігатися у спеціально облаштованих місцях, майданчиках, складських приміщеннях та спорудах (до прикладу, ст. 1 ЗУ від 6.04.2000 р. «Про перевезення небезпечних вантажів» [168]). Крім того, речі, що мають ознаки товару, не обов'язково повинні зберігатися на товарному складі. Товароволоділець (покладодавець) за бажанням може розмістити свої товари і в іншому місці, наприклад, на звичайному складі.

Що ж до особливого характеру формалізації відповідного договору зазначимо наступне. Як випливає з ч. 3 ст. 294 ГКУ, правовою підставою зберігання товарів у товарному складі є договір складського зберігання. Згідно зі ст. 957 ЦКУ та ч. 1 ст. 10 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» за договором складського зберігання товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий

йому поклажедавцем, і повернути цей товар у схоронності. Як вже зазначалось, сторонами договору складського зберігання є товарний склад і поклажедавець (товароволоділець). Договір складського зберігання, укладений складом загального користування, є публічним договором. Наприклад, публічним договором, типова форма якого затверджується КМУ, є договір складського зберігання зерна (ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Частина 3 ст. 957 ЦКУ та ч. 2 ст. 10 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» вимагають, щоб договір складського зберігання укладався у письмовій формі. Письмова форма договору складського зберігання вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складським документом (для сертифікованого товарного складу – простим або подвійним складським свідоцтвом). Згідно з ч. 1 ст. 961 ЦКУ товарний склад на підтвердження прийняття товару видає один із таких складських документів: складську квитанцію; просте складське свідоцтво; подвійне складське свідоцтво. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 37 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» форма бланків складських документів на зерно, порядок їх випуску, передачі, продажу зерновим складам встановлені Порядком випуску бланків складських документів на зерно, їх передачі та продажу зерновим складам, затвердженим постановою КМУ від 11.04.2003 р. «Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно» [169]. Цією ж постановою затверджено форму договору складського зберігання.

Майнова відокремленість, як ознака товарних складів, означає наявність у них майна, яке необхідне для здійснення цієї діяльності та досягнення відповідних результатів. Особливість такої відокремленості у цих суб'єктів господарювання полягає в тому, що, крім вимоги мати відокремлене майно, в законодавстві встановлені вимоги щодо того, яким саме майном повинні бути облаштовані товарні склади. Такі вимоги обумовлені тим, що зберігання товарів залежно від їх виду можливе лише за наявності певних умов, тобто коли товарний склад має спеціальне приміщення, обладнання, пристрої, вентиляційну систему забезпечення провітрювання приміщення, систему забезпечення необхідної у ньому температури, освітлення, систему сигналізації, відеоспостереження тощо. Так, у ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» встановлено вимоги до майна товарних складів, яке необхідне для забезпечення схоронності відповідних товарів, що

є умовою видачі їм сертифікату, який підтверджує відповідність надання послуг зі зберігання на окремі групи товарів, зазначені в сертифікаті. Отже, для товарних складів встановлюються додаткові вимоги щодо їх майна, вимагається наявність відповідних територій, приміщень, обладнання, пристроїв тощо. Відтак, до майнової відокремленості товарних складів встановлені підвищені вимоги щодо їх майна, оскільки для забезпечення якості товарів, зберігання яких здійснюють ці суб'єкти господарювання, необхідним є створення відповідних умов.

Ще одна ознака товарних складів, – наявність у них господарської компетенції як системи юридичного забезпечення реалізації функцій суб'єкта господарювання. Основним елементом такої компетенції є права та обов'язки, оскільки, як вважають окремі автори, саме в них найбільш чітко проявляється правове становище суб'єкта господарювання, закріплене правом, конкретне значення, роль і місце цього суб'єкта серед інших суб'єктів права [170, с. 286]. В правовій науці питання господарської компетенції є дискусійним. Попри це, при визначенні змісту цієї ознаки щодо товарних складів, за основу може бути прийнято точку зору В. С. Щербини, який обґрунтовує, що в ГКУ йдеться саме про господарську компетенцію суб'єктів господарювання, яка позначається сукупністю їх прав та обов'язків, залежно від обсягу яких є всі підстави розрізняти: загальну, спеціальну (у тому числі виключну) господарську компетенцію [171, с. 84-99]. Варто зазначити, що, відповідно до чинного законодавства, товарні склади наділені загальною компетенцією. Оскільки норми ЦКУ та ГКУ не обмежують право цих організацій на здійснення, крім зберігання товарів, інших видів господарської діяльності, що не заборонені законом. При цьому серед них є й суб'єкти господарювання з виключною компетенцією. До таких суб'єктів відносяться, наприклад, МС, які зберігають під митним контролем іноземні або вітчизняні товари (ст. 121 МКУ), а також зернові склади, які надають послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно (ЗУ «Про зерно та ринок зерна»). Отже, вказана ознака має різні варіанти прояву щодо товарних складів, які можуть бути наділені як загальною, так і виключною господарською компетенцією, що певним чином залежить сфери їх господарювання, а також видів товарів, які передаються цим складам для зберігання.

Серед ознак суб'єктів господарювання виділяють також легітимність їх існування в якості саме таких суб'єктів, тобто державне підтвердження законності входження суб'єктів у

господарський оборот. Для забезпечення такого входження використовується поняття «легітимація», що, як правило, пов'язується з державною реєстрацією юридичних та фізичних осіб – підприємців. Разом із тим, легітимація охоплює більш широке коло процедур визнання суб'єкта учасником господарських відносин. Це безпосередньо стосується й товарних складів. До таких процедур ще не так давно відносилося й отримання ліцензії МС, яке було скасовано ЗУ від 19.10.2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» [172]. На сьогодні до процедур легітимації відносяться [142, с. 69]: (а) отримання товарними складами сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання, наявність якого дає їм право видавати прості і подвійні свідоцтва на окремі групи товарів, зазначені у цьому сертифікаті; (б) надання утримувачам складів зі спеціальним митним статусом (МС, СТЗ тощо) дозволів на відкриття та провадження діяльності зі зберігання товарів шляхом внесення інформації про них до відповідних реєстрів складів. Недоцільність загального ліцензування діяльності товарних складів у сучасних умовах обґрунтовується тим, що: (а) у випадку зупинення діяльності та/або анулювання ліцензії, – публічне оповіщення про цей факт може призвести до падіння ринкових коригувань на цінні папери, видані товарним складом, що буде означати значні збитки для держателів складських свідоцтв; (б) для введення ліцензування складського зберігання, як виду діяльності, необхідно буде встановити ряд вимог до товарних складів, в тому числі й інституційного характеру (вимоги до змісту установчих документів, до структури балансу, до системи внутрішнього документообігу тощо), а також цілий ряд технічних вимог, що практично неможливо зробити якісно без прив'язки до специфіки конкретних видів товарів, як і специфіки надаваних складських послуг; (в) при введенні ліцензування одразу ж виникне питання, – який орган влади у даному випадку має виконувати функцію органу ліцензування, оскільки спеціального органу виконавчої влади, відповідального за обіг складських свідоцтв, не створено; (г) необхідно відповісти на питання, – як будуть додатково захищені права добросовісного набувача складського свідоцтва, якщо воно буде видано складом без відповідних повноважень? [132, с. 16-17]. Втім, аналіз ст. 7 ЗУ від 2.03.2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності» свідчить, що ліцензуванню все ж підлягає зберігання окремих видів товарів, з огляду на їх специфічні властивості, як то: зберігання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ в

обсягах, що перевищують рівень, встановлений ліцензійними умовами; зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів (виняток: якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами); культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого КМУ, зберігання, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку [173], розроблення, виробництво, виготовлення, а також зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку тощо [174]. За законодавством ряду інших країн (наприклад, Канада, Словенія) щодо діяльності товарних складів у окремих випадках містяться вимоги про обов'язкове ліцензування. Однак, закон вимагає наявності ліцензії на зберігання конкретного виду товару, як правило, а зовсім не ліцензії на видачу складських розписок, і у всіх випадках, де від складу вимагається спеціальна правоздатність, він виступає як склад загального користування, який укладає публічний договір. Таким чином, і ця ознака має певні особливості щодо товарних складів, оскільки передбачає проходження додаткових процедур у процесі легітимації як суб'єкта господарювання.

Щодо такої ознаки, як самостійна відповідальність усім майном (крім випадків передбачених законодавством) за невиконання, неналежне виконання господарських зобов'язань або порушення правил здійснення господарської діяльності, то її особливість стосовно товарних складів полягає у тому, що вона визначається законами (ЦКУ та МКУ, ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва», ЗУ «Про зерно та ринок зерна») за порушення умов здійснення цієї діяльності, а також договором, у випадку порушення договірних зобов'язань.

Серед товарних складів виділяють окремий вид – *сертифікований товарний склад*. Він визначається як товарний склад, який отримав сертифікат про відповідність надання послуг щодо зберігання, що дає право видавати – прості та подвійні складські свідоцтва на окремі групи товарів, зазначені у сертифікаті про відповідність надання послуг зі зберігання

(ЗУ від 23.12.2004 р. «Про сертифіковані товарні склади і подвійні складські свідоцтва»). Відтак, за вказаним законом сертифікований товарний склад має право видавати складські свідоцтва виключно після одержання сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання товарів і тільки на ті групи товарів, які зазначені в сертифікаті. Сертифікований товарний склад діє на підставі регламенту – документа, що визначає порядок приймання на зберігання, зберігання та видачі зі зберігання товару, розробляється відповідно до чинного законодавства. Уніфікованого порядку одержання суб'єктами господарювання сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання товарів наразі немає, відповідний нормативно-правовий акт відсутній. На даний час в Україні сертифікація товарних складів перебуває на стадії розвитку та/або становлення. Процедура сертифікації товарних складів не є розробленою та унормованою. З часом передбачається запровадження сертифікації діяльності товарних складів щодо окремих груп товарів, що можуть прийматися на зберігання, а на сьогодні – зберігання практично всіх видів товарів не потребує сертифікації товарного складу, який приймає їх на зберігання.

2.3. Особливості правового статусу зернових складів

Зерно, як відомо, являє собою живу біохімічну систему, в котрій проходять різноманітні фізіолого-біохімічні процеси (їх інтенсивність залежить від умов зберігання). Відповідно до ст. ЗУ від 4.07.2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» [51] *зберігання зерна* – це є комплекс заходів, які включають приймання, доробку, зберігання та відвантаження зерна. Основні завдання зберігання зерна та продуктів його переробки: зберегти зерно від втрат у масі або зберегти з мінімальними втратами; зберегти зерно без погіршення якості або ж підвищити якість зернових продуктів; скоротити витрати праці та різноманітних засобів при найкращому збереженні його кількості та якості [175, с. 4]. *Суб'єктами зберігання зерна* є: зернові склади (елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства), суб'єкти виробництва зерна, які зберігають його у власних або орендованих зерносховищах, та інші суб'єкти господарювання, які беруть участь у процесі зберігання зерна (ст. 7).

Класифікація зернових складів можлива за різними критеріями. *Залежно від розташування (місцезнаходження)* вони можуть бути лінійними (на лініях залізних доріг),

пристаневими (на річкових пристанях), глибинними (розташованими вдалині від залізних доріг та пристаней). *За характером надаваних послуг* вони можуть бути: *заготівельні*, призначення котрих полягає у прийомці зерна за заготівлями, формуванні однорідної партії, обробці, зберіганні та відвантаженні за призначенням; *перевалочні*, основне призначення котрих – здійснювати приймання та перевалку зерна з одного виду транспорту та інший (з води на залізну дорогу чи навпаки, з залізної дороги вузької колії на дорогу звичайної колії), а також обробляти та зберігати зерно; *базисні*, призначення котрих – зберігання крупних партій зерна (крім приймання та відвантаження, застосовують чистку та сушку зерна, а в ряді випадків – виконують функції й заготівельних підприємств (елеваторів)); *портові*, призначення котрих – приймання з залізничного транспорту крупних партій зерна та відвантаження його на морські судна (обробка зерна здійснюється переважно до необхідної для транспортування кондиції); *виробничі*, призначення котрих – приймання зерна, обробка його до кондицій, що вимагаються для переробки й зберігання певних оперативних запасів зерна тощо. С. П. Пунков та А. І. Стародубцева виділяють такі три види зернових складів: тимчасові сховища, немеханізовані склади, механізовані склади [175, с. 113-114, с. 191].

Всі вони є невід’ємною складовою *інфраструктури ринку зерна* – комплексу виробничих і невиробничих формувань, які забезпечують умови виробництва зерна, його заготівлі, зберігання, переробки, реалізації, страхування, кредитно-фінансових та інших послуг. О. М. Стасенко звертає увагу на те, що з інфраструктурою зберігання зернових культур в Україні існують численні проблеми, – зерно за ринкових умов краще продавати тоді, коли можна реалізувати за найвищими цінами, його зберігають більш або менш довгостроковий термін. Якість довгострокового зберігання зерна залежить від вологості та температурного режиму зерносховищ. Проблема ще й в тому, що, будучи монополістами, елеватори, як основні зберігачі зерна, диктують свої умови, а саме: досить високі ціни на очищення, сушіння та зберігання. Іще однією проблемою є те, що елеватори потребують великих затрат на обслуговування чи оренду. Більшість господарств в Україні, зазначає автор, не можуть забезпечити дороге консервування насіння. Крім цього, ще одним негативним чинником також є, в переважній більшості випадків, далека відстань між підприємствами та елеваторами, а також завантаженість елеваторів [176, с. 282-288]. *Зерновий склад*, у свою чергу, це – суб’єкт підприємництва, що є власником зерносховища і

надає фізичним та юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно та в передбаченому законом порядку отримав право на здійснення такої діяльності шляхом участі в Гарантійному фонді виконання зобов'язань за складськими документами на зерно (ГФ). *Власником зернового складу* визнається фізична особа – підприємець, яка є власником зерносховища, учасник повного, командитного товариства, ТДВ, що здійснює діяльність зернового складу, або учасник інших видів товариств (у тому числі акціонер АТ), частка якого перевищує 10 % у статутному капіталі юридичної особи – зернового складу.

З викладеного прямо вбачається *декілька характерних особливостей правового статусу зернового складу*.

Першою характерною особливістю є те, що *зерновий склад* за умовами ЗУ від 4.07.2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» визнається не інакше як суб'єктом підприємництва, а місце, що спеціально обладнаним для зберігання зерна (приміщення, будівля тощо), іменується *зерносховищем*. За розташуванням зерносховищ розрізняють: *надземні* та *підземні*. Залежно від матеріалу з якого вони виготовлені, зерносховища можуть бути: кам'яні, залізобетонні, металеві й плівкові (пневмонадувні та пневмокаркасні) тощо. До зерносховищ висувається чимало вимог, спрямованих на забезпечення схоронності зерна з мінімальними втратами, без зниження якості зерна, та найменшими витратами. Всі вимоги, що висуваються до зерносховищ, можна умовно поділити на: технологічні, конструктивні, експлуатаційні та економічні [175, с. 114].

Іншою характерною особливістю є те, що як суб'єкти зберігання зерна загалом, так і зерновий склад (один із таких суб'єктів) зокрема, відповідно до укладених договорів складського зберігання із суб'єктами ринку зерна гарантують забезпечення якості та дотримання нормативів природних втрат зерна протягом терміну його зберігання.

Крім цього, зерновий склад має отримати право на здійснення діяльності, предметом якої є надання послуг зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно шляхом участі в ГФ. Це означає, що така участь для зернового складу є обов'язковою (якщо він надає чи планує надавати фізичним та юридичним особам послуги зі зберігання зерна). Визначення поняття ГФ міститься у ст. 1 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», – державна спеціалізована непідприємницька установа, яка створена з метою забезпечення та захисту

прав і законних інтересів володільців складських документів на зерно у разі неспроможності зернового складу та виконує функції державного управління у сфері гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно. При цьому неспроможністю зернового складу вважається неможливість такого складу, що є учасником (тимчасовим учасником) ГФ, здійснити виконання своїх зобов'язань перед покладавцями за складськими документами на зерно через неможливість повернути вказану у складських документах кількість зерна відповідної якості та/або відшкодувати в повному обсязі вартість такого зерна незалежно від причин виникнення цієї неможливості.

За правовим статусом ГФ є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності. Він має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в банках. ГФ має діяти на підставі Положення, що затверджується КМУ. На даний час таке Положення КМУ не затверджено, попри те, що відповідний ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно» було прийнято ще 20.11.2012 р. [177]. Основними завданнями ГФ є: мінімізація ризиків суб'єктів ринку зерна; забезпечення прав володільців складських документів на зерно у разі невиконання зерновими складами – учасниками (тимчасовими учасниками) ГФ своїх зобов'язань внаслідок неспроможності зернового складу; гарантування відшкодування вартості зерна за складськими документами на зерно, виданими зерновими складами – учасниками ГФ, у разі неспроможності зернових складів. На ГФ покладено також виконання широкого кола *функцій*, зокрема: (а) здійснення організаційних заходів з метою відшкодування вартості зерна володільцям складських документів на зерно у разі неспроможності зернового складу; (б) забезпечити накопичення фінансових ресурсів, призначених для відшкодування володільцям складських документів на зерно вартості зерна у разі неспроможності зернового складу; (в) здійснення організаційних заходів з оцінки вартості зерна володільців складських документів на зерно; (г) перевірка діяльності зернових складів – учасників (тимчасових учасників) ГФ з метою запобігання зростанню ризиків настання неспроможності зернових складів; (г) перевірка правильності обрахування та сплати зерновими складами – учасниками (тимчасовими учасниками) внесків до ГФ.

Законодавство чітко визначає *обсяг відповідальності* ГФ. Так, ГФ гарантує кожному володільцю складських документів на зерно відшкодування вартості зерна у разі

неспроможності зернового складу – учасника (тимчасового учасника) ГФ в розмірі, що не перевищує 90% вартості зерна, переданого на зберігання такому зерновому складу і неповернутого у зв'язку з неспроможністю, на суму, що залишається невідшкодованою в результаті самостійного відшкодування вартості неповернутого зерна таким зерновим складом, визначеною на підставі оцінки, порядок і спосіб проведення якої встановлюється КМУ. При цьому, в цих межах щороку, до 30 липня, розмір відшкодування вартості зерна встановлюється Адміністративною радою ГФ. ГФ може відмовити у виплаті відшкодування, зокрема, коли така вимога надходить від зацікавлених осіб (наприклад, членів органів управління ГФ), якщо вартість зерна за складськими документами на зерно становить менше 100 гривень та якщо зерновий склад перебуває у стані санації, банкрутства та/або ліквідації чи ліквідований. Окрім зазначеного, при розгляді справи про банкрутство суб'єкта господарювання, який є учасником (тимчасовим учасником) ГФ виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, до справи залучається ГФ виконання зобов'язань за складськими документами на зерно. Важливим є запроваджений посилений захист володільця складських документів при процедурі банкрутства, оскільки зерно, що зберігається на зерновому складі, включається до складу його майна лише після повного повернення зерна покладавцям за всіма складськими документами на зерно, виданими таким суб'єктом господарювання. З метою регулювання відносин на ринку зерна, ГФ має право застосовувати до учасників (тимчасових учасників) такі *заходи впливу*: (а) переводити учасників ГФ до категорії тимчасових; (б) виключати з числа учасників (тимчасових учасників) ГФ; (в) здійснювати стягнення в регресному порядку суми погашеної ГФ заборгованості зернового складу перед володільцями складських документів; (г) здійснювати стягнення з учасника (тимчасового володільця) ГФ суми простроченої заборгованості зі сплати внесків тощо. Відтак ГФ має широкі контрольні повноваження, зокрема – здійснює перевірки учасників (тимчасових учасників) ГФ, в тому числі шляхом залучення фізичних та юридичних осіб, на предмет підтвердження неспроможності зернового складу та своєчасності й повноти сплати внесків, під час яких має право вилучувати та одержувати від юридичних і фізичних осіб інформацію та документи, необхідні для виконання його функцій, у порядку, затвердженому Адміністративною радою ГФ. Для того, щоб стати учасником ГФ зерновий склад має звернутися до нього із заявою. Підставами для відмови у

прийнятті до складу тимчасових учасників ГФ є наявність однієї з таких ознак: (а) невідповідність зерносховища заявника загальнообов'язковим вимогам; (б) невідповідність заявника вимогам до фінансової стабільності учасників ГФ, встановленим ГФ не раніше ніж у попередньому календарному році; (в) власник заявника, члени органу управління заявника чи особи, які є близькими до них, були власником, членом органу управління іншого зернового складу на момент припинення провадження у справі про його банкрутство у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про його ліквідацію; (г) заявнику біло відмовлено у прийнятті до складу тимчасових учасників ГФ раніше ніж за один календарний рік до дня подання заяви. ГФ веде Реєстр зернових складів – учасників (тимчасових учасників).

З викладеного зрозуміло, що ГФ є новим учасником складських правовідносин, який має компенсувати володільцям складських документів на зерно можливі втрати у разі неспроможності зернового складу. ГФ є своєрідним аналогом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, лише на ринку зерна. Крім цього, ГФ виконує й певні функції управління у сфері гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, хоча органом державної влади не являється.

Загалом, поява на ринку зерна такого учасника складських правовідносин, як – ГФ, оцінюється фахівцями по-різному. Серед позитивів зазначають про встановлення єдиної для усіх складських документів на зерно мінімальної ліквідності, спрощення доступу до кредитних ресурсів під заставу зерна, а звідси – й збільшення обсягів виробництва. Так, наприклад, на думку В. Ю. Уркевича, слід вважати, що функціонування ГФ дозволить гарантувати права аграрних товаровиробників на вироблену ними продукцію, уникнути їх участі у судових тяганинах із зерновими складами у разі їх неспроможності повернути передане на зберігання зерно, а також покращить можливості отримання сільськогосподарськими підприємствами державної підтримки в межах режиму державних заставних закупівель [178]. До певної міри В. Ю. Уркевич безумовно правий, оскільки в сучасних умовах самі по собі складські документи на зерно, покликання яких, – збільшити обсяги інвестування для сільського господарства, не виконують належним чином своїх завдань. Причиною є значні ризики, які можуть спіткати зерно під час його зберігання. Від власника зерна, що під складський документ передає його на зберігання, ще можна, та й то

гіпотетично, вимагати брати на себе ризики неналежного виконання зобов'язань зерновим складом, оскільки між цими особами існують тривалі відносини: виробник зерна і зерновий склад здійснюють діяльність в одній місцевості і мають уявлення про ділові якості один одного. Вимагати ж цього від інвестора, який (будучи відділеним, в переважній більшості випадків, за своїм місцезнаходженням) купує складський документ або надає кредит під його заставу, означає покладення на такого інвестора обов'язку при наданні інвестиції перевіряти ризики, пов'язані не лише з особою боржника, але й із зерновим складом, що видав складський документ. Норма ст.15 ЗУ від 23.12.2004 р. «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» передбачивши можливість волонтарного страхування ризиків, не визначає умов такого страхування та, по суті, є своєрідною декларацією доцільності страхування. Страхове законодавство загалом, як і ЗУ від 7.03.1996 р. «Про страхування» [88] зокрема, пов'язує набрання законної сили договором страхування зі сплатою страхової премії. Це означає, що власнику зерна, для того, щоб отримати кредит під свої зерно, не достатньо мати відповідну кількість зерна, йому треба ще залучити додатково кошти (так би мовити, інвестицію) на сплату страхового платежу, розмір якого залежить від часу здійснення страхування та періоду його здійснення. Практика взаємних неплатежів, зменшення кількості обігових коштів, що простежується у всіх суб'єктів господарювання останнім часом, як ніколи створює загрозу інвесторам постраждати від невиконання зобов'язань зерновим складом, навіть, якщо зерно (як товар) не постраждало від форс-мажорних обставин, а було розкрадене на складі, знищене в результаті порушення технологій його зберігання або ж складський документ взагалі сфальсифікований. Відтак, страхування фінансового ризику невиконання зобов'язань зерновим складом страховими компаніями практично не здійснюється, а якщо й вдається переконати укласти окремий такий договір – розмір страхової премії за ним може становити до 10% вартості зерна [179]. Уникнути наслідків неналежного виконання зерновим складом своїх зобов'язань за складськими документами на зерно може допомогти лише впровадження практики взаємного страхування зернових складів. Особливість зерна як товару полягає в тому, що він, коли вибув з одного зернового складу, обов'язково має з'явитися на іншому зерновому складі. Це змогу створити систему взаємного контролю зернових складів за виконанням зобов'язань перед споживачами їх послуг. Якщо склад, який приймає викрадене зерно на

зберігання, буде зобов'язаний відшкодувати вартість ошуканим власникам зерна – в такого зернового складу з'явиться стимул не допускати крадіжок колегами. Інвестори, які придбавають складські документи або беруть їх у заставу, звільняються від необхідності проведення перевірки і моніторингу зернових складів. Все це, в сукупності, є спроможним призвести до підвищення ліквідності складських документів на зерно, а відтак – до збільшення обсягів інвестування під забезпечення ними, що за ринковими законами, у свою чергу, тягне за собою зниження плати за користування.

Традиційні моделі взаємного страхування на ринку складських послуг зі зберігання зерна неприйнятні. ЗУ «Про страхування» чітко не розмежовує підходів до регулювання діяльності страхових компаній, створених з метою отримання, і страхових компаній, що здійснюють взаємне страхування своїх учасників без мети заробити на цьому. До того ж, створення страхової компанії для здійснення взаємного страхування потребуватиме від її засновників формування досить значного статутного капіталу, придбання ліцензії, а також регулярного перерахування до державного бюджету визначеного відсотка коштів, зібраних для взаємного гарантування зобов'язань. Вихід, – створення системи гарантування зобов'язань за складськими документами на зерно, відповідно до якої зернові склади самостійно, пропорційно до обсягу взятих на себе зобов'язань повернути довірене їм зерно, наповнюють фонд взаємного страхування. З огляду наднизькі горизонтальні інтеграційні процеси серед зернових складів, ініціатором створення такого фонду, і це логічно, мала виступити держава (це як ніяк не означало (а) покладення на державу функції гарантування виконання зобов'язань приватними особами, – все, що вимагалось від держави, так це створити такий фонд і встановити чіпкі, прозорі правила його функціонування; (б) несення значних затрат, – йшлося лише про здійснення на поворотних умовах першого внеску, який запустив би роботу саморегульованої системи взаємного гарантування зерновими складами своїх зобов'язань перед власниками складських документів, і проконтролювати до моменту повернення такого кредиту, щоб кошти не були розкрадені недобросовісними зерновими складами). Саме з таких міркувань та мотивів, очевидно, і приймався ЗУ від 20.11.2012 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно», який і було передбачено: створення ГФ (ст. 51 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»); обов'язкова участь у ньому всіх зернових

складів для уніфікації ліквідності всіх складських документів на зерно, виданих в Україні (ст. 52); розподіл зборів на його формування та вступний (внесення якого до початку здійснення діяльності зі зберігання зерна підтверджує належний майновий (фінансовий) стан учасника); регулярний (пропорційний до обсягу виданих складських документів) та спеціальний (разові збори для поповнення фонду у випадку значних виплат чи недостатності фактичних коштів для погашення всіх заявлених вимог), як встановлює ст. 56 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»; подвійний контроль за використанням коштів ГФ: державою, яка призначає більшу частину вищого органу управління ГФ, та суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність на ринку зерна (ст. 59). Таким чином, законодавець виходив з того, що ГФ може стати реальної альтернативою страхуванню та забезпечить доступ сільськогосподарських виробників до кредитів, забезпеченням для яких виступатимуть складські свідоцтва, видача зерна за якими забезпечена ГФ.

Поділ зернових складів на постійних та тимчасових учасників ГФ було впроваджено, як вбачається, з метою самостійного відмежовування суб'єктами ринку добросовісних зернових складів від їх недобросовісних колег, які здійснюють свою діяльність, створюючи неприйнятні ризики неспроможності самостійного виконання зобов'язання перед власниками зерна. Не можна зобов'язувати добросовісні зернові склади погашати борги своїх недобросовісних колег. Для цього й передбачено було процедуру виключення зернових складів з ГФ, а щоб не допустити помилки при цьому, – введено процедуру тимчасового членства, протягом якого короткий проміжок часу ГФ отримує можливість здійснення додаткового контролю за діяльністю зернового складу для визначення заходів, здійснити які вимагається від зернового складу заради безпечності в роботі системи зберігання зерна в Україні (ст. 52 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Недобросовісний зерновий склад виключається з ГФ лише після того, як продемонструє неспроможність здійснювати добросовісну діяльність протягом свого тимчасового членства – і це, схоже, єдине значення інституту тимчасового членства в ГФ. У той же час, Я. Чекер наголошує на тому, що до кінця незрозумілим залишається питання тимчасових учасників, оскільки їхній статус має подвійну правову природу – він є (а) індикатором застосування до учасників такого заходу впливу як переведення учасника ГФ до категорії тимчасових учасників ГФ (ст. 50 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»), (б) зернові склади, зареєстровані на 1 січня року, наступного за

роком створення ГФ, стають тимчасовими учасниками ГФ шляхом направлення повідомлення ГФ про таке рішення до 1 січня наступного календарного року, тобто набувають такого статусу автоматично в силу лише своєї реєстрації або створення (якщо протягом трьох років з дня прийняття зернового складу до числа тимчасових учасників ГФ такий зерновий склад не допустив порушення обов'язків, тимчасовий учасник вважається включеним до числа учасників ГФ) [180]. Необхідно відмітити, що статус тимчасового учасника передбачає можливість брати участь у Загальних зборах ГФ і таким чином впливати на прийняття рішень вищим органом управління ГФ, який має доволі значні повноваження в сфері контролю, про що вже йшлося. Крім того, оскільки на законодавчому рівні передбачено й функціонування публічного Реєстру зернових складів – учасників (тимчасових учасників) ГФ, він міститиме інформацію про новостворені склади як про тимчасових учасників, що може бути розцінено потенційними інвесторами як ознака неблагонадійності суб'єкта господарювання – партнера.

ГФ не звільняє учасників від обов'язку виконувати свої зобов'язання перед власниками зерна. ГФ, частково виконавши зобов'язання зернового складу перед власником складського документа, в свою чергу, відшкодовує такі витрати з зернових складів, які допустили неспроможність (ст. 61 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Таким чином, в будь-якому разі, зерновий склад зберігає повний обсяг своєї відповідальності. Заслугує на увагу також той факт, що законодавством не передбачено особливого статусу для портових зернових складів (елеваторів), оскільки це, враховуючи їх пропускну здатність та завантаженість, змінність зерна та необхідність сплачувати внески залежно від обороту, призвело б до банкрутства таких складів. Справедливості заради зазначимо, ЗУ від 20.11.2012 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно», а разом із ним і відповідна редакція ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» піддається в літературі конструктивній критиці (справа в тому, що, якщо гравці зернового ринку загалом підтримали нововведення, то власники зернових складів виступили з різкою критикою як самої ідеї створення ГФ в такому вигляду, як це мало місце, так і окремих положень зазначених законів [180]).

За наслідками проведеного аналізу зведемо зазначену критику до необхідного, задля виконання завдань нашого дослідження, конструктиву.

✓ Основною вадою вважається *обов'язкова участь зернових складів у ГФ*. Якщо зерновий склад хоче здійснювати діяльність зі зберігання зерна, він зобов'язаний укласти договір про участь у ГФ з метою забезпечення виконання зобов'язань за складськими документами. В основі ідеї створення ГФ лежить, як відомо, американська модель системи гарантування – альтернатива страхуванню цивільно-правової відповідальності зернового складу перед третіми особами – як механізм залучення короткострокових кредитів для сільськогосподарських товаровиробників під заставу зерна, метою запровадження якої є захист прав володільців складських документів, зокрема, кредиторів. Однак, вітчизняні принципи та правова основа створення й функціонування ГФ не відповідають основним принципам американської системи, де участь зернового складу у подібному ГФ є добровільною. Чинний ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» встановив такий порядок та умови участі у ГФ: (а) зернові склади, зареєстровані на момент створення ГФ, повинні були, як передбачалось, стати учасниками ГФ шляхом направлення повідомлення про таке рішення до 01.03.2014 р.; (б) зернові склади, зареєстровані станом на 01.01.2014 р. – тимчасовими учасниками шляхом направлення ГФ повідомлення про таке рішення до 01.01.2015 р.; (в) зернові склади, які до 01.01.2015 р. не уклади договору про участь у ГФ, втрачають право здійснювати діяльність зернового складу. Фактично, за законодавчому рівні створено умови, за яких зерновий склад повинен стати учасником ГФ не для того, щоб забезпечити гарантування зобов'язань за своїми складськими документами у випадку своєї неспроможності, а для того, щоб продовжувати здійснювати свою діяльність зі зберігання зерна. Таке обумовлення надання послуг зі зберігання зерна участю суб'єкта зберігання зерна у ГФ порушує, в свою чергу, конституційний принцип свободи підприємницької діяльності.

Відтак, – пропонується змінити сам підхід до участі зернового складу в ГФ (з обов'язкового на добровільний). Для цього видається за доцільне викласти положення *ст. 52 «Участь у Гарантійному фонді»* ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» частково в новій редакції: *«Участь у Гарантійному фонді є добровільною. Учасником Гарантійного фонду може стати зерновий склад, який надає фізичним і юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно. Гарантійний фонд може відмовити зерновому складу у прийнятті до складу учасників Гарантійного фонду, виключно якщо власник заявника, члени органу управління заявника або особи, які є близькими до них*

відповідно до частини четвертої статті 49 цього Закону, були власниками або членами органу управління іншого зернового складу на момент припинення провадження у справі про його банкрутство, у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про ліквідацію. Зерновий склад також може бути виключений з числа учасників Гарантійного фонду у випадку нездійснення діяльності зі зберігання зерна протягом двох календарних років. Виключення зернового складу з числа учасників Гарантійного фонду не позбавляє володільців складських документів на зерно, передане на зберігання цьому складу до дня виключення його з числа учасників Гарантійного фонду, права на отримання у випадку неспроможності зернового складу від Гарантійного фонду відшкодування вартості зерна протягом строку, за який цим зерновим складом було сплачено регулярний внесок учасника Гарантійного фонду».

✓ Вітчизняним законодавством фактично позбавлено зернові склади права обирати альтернативні форми гарантування зобов'язань – банківські гарантії, страхування цивільної відповідальності від неправомірних дій третіх осіб та ін. Страхування як-не-як, а все ж було і залишається реальною альтернативою ГФ, хоч і потребує вдосконалення законодавчого регулювання в цій частині (йдеться передусім про ст. 15 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» та ЗУ «Про страхування»). Однак, у той же час, не є доречним страхування в умовах функціонування ГФ з обов'язковою участю в ньому всіх зернових складів.

Зазначена проблема, в комплексі з попередньою, може бути частково вирішена шляхом внесення змін до ст. 33-1 «Система гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно» ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» такого змісту: «Систему гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно формує діяльність суб'єктів ринку зерна з організації і здійснення належного виконання зобов'язань зерновими складами перед власниками зерна, збереження стабільності ринку послуг із зберігання зерна та із захисту прав і законних інтересів володільців складських документів на зерно. Головним елементом системи гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно є Гарантійний фонд, який у порядку, передбаченому цим Законом, гарантує виконання зобов'язань зернових складів –учасників Гарантійного фонду виключно за складськими документами на зерно Гарантійний фонд несе субсидіарну

відповідальність за зобов'язаннями зернових складів – учасників Гарантійного фонду. Зернові склади, які не є учасниками Гарантійного фонду, зобов'язані застрахувати свою цивільну відповідальність перед володільцями складських документів, включаючи поклажодавця за договором зберігання зерна, за винятком пов'язаних осіб, відповідно до правил добровільного страхування. Учасник Гарантійного фонду має право на вільний вихід зі складу учасників Гарантійного фонду шляхом подання заяви на ім'я директора Гарантійного фонду без сплати жодних штрафних санкцій. Після виходу зернового складу зі складу учасників Гарантійного фонду строк виконання Гарантійним фондом зобов'язань за складськими документами на зерно, виданими цим учасником, поширюється на весь період, за який цим учасником було сплачено його регулярний внесок. Гарантійний фонд не може відмовити учасникові Гарантійного фонду у виході з фонду».

✓ ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» передбачає дві категорії учасників (учасники та тимчасові учасники), не проводячи, однак, чіпкої різниці між їхніми правовими статусами. При цьому передбачається *три види внесків* для обох категорій учасників: *вступні, регулярні та спеціальні*, – не визначаючи формул їхнього нарахування та порядку використання.

Необхідність внесення внесків до ГФ (кошти ГФ повинні покривати не менше 10% і не більше 20% загальної вартості зерна за складськими документами на зерно виданими зерновими складами – учасниками (тимчасовими учасниками) ГФ за попередній рік) призведе до подорожчання вартості послуг зберігання і, як наслідок, подорожчання ціни самого зерна. Актуальною проблемою, в зв'язку з цим, є також невизначеність, непрорахованість вартості мінімального членського внеску, а залишення цього питання на розсуд загальних зборів. ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» передбачає можливість залучення кредитів з державного бюджету у випадку браку коштів на відшкодування навіть після залучення спеціальних внесків. При цьому розмір та строки плати за користування таким кредитом, згідно з законом, визначаються КМУ. Відповідно, ця плата за державний кредит, як і спеціальні внески, ляже на плечі зернових складів у вигляді збільшення розмірів внесків або введення додаткової спеціальної плати. Таким чином, зерновий склад, стаючи учасником ГФ, не знає напевне, які саме витрати йому доведеться нести, що суперечить принципу передбачуваності фінансових витрат.

✓ Оскільки відшкодування вартості зерна володільцям складських документів є основною функцією ГФ, то *умови та порядок здійснення відшкодування повинні бути чітко врегульовані*. Натомість, на законодавчому рівні встановлено лише верхню граничну межу відшкодування – не більше 90% вартості неповернутого зерна на суму, що залишилась після самостійного відшкодування вартості складом. Тобто спочатку склад повинен самостійно відшкодувати ту частину вартості неповернутого зерна, яку він може компенсувати на підставі оцінки, порядок та спосіб здійснення якої встановлює КМУ. При цьому, розмір відшкодування встановлюється щорічно до 30 липня Адміністративною радою ГФ. Слід також підкреслити, що після здійснення відшкодування до ГФ переходить право регресної вимоги до зернового складу, який допустив неспроможність. Окрім безпосереднього відшкодування вартості неповернутого зерна, ГФ ще виконує функцію оцінки вартості зерна та поточну функцію перевірки діяльності зернових складів з метою попередження ситуації неспроможності. Водночас, визначення порядку та способу оцінки вартості зерна законодавець відніс до компетенції КМУ, а порядок поточної перевірки зернових складів, включаючи отримання від них документів та інформації, необхідної для виконання ГФ своїх повноважень, – до компетенції Адміністративної ради ГФ.

З викладеного вбачається, що відсутність у ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» чіпкої регламентації порядку здійснення ГФ своїх повноважень щодо оцінки вартості неповернутого зерна та проведення поточних перевірок зернових складів створює для суб'єктів зберігання зерна ризик надмірної зарегульованості їхньої господарської діяльності у майбутньому, що не відповідає державній політиці дерегулювання ринку зерна. Існує необхідність гарантування зобов'язань зернових складів за власним зерном, що не підпадає під відшкодування ГФ, але може суттєво збільшити витрати зернових складів.

✓ Важливою для учасників ринку зерновий складів є й *персоніфікація відповідальності* за псування та/або іншу втрату зерна, що знаходиться на зберіганні у зернового складу. Таким чином, пропонується в рамках ГФ створювати особисті рахунки, на які зерновий склад може покласти суму в розмірі від 90% вартості зерна, яке знаходиться у нього на зберіганні і, за умови, що ніяких страхових випадків не трапиться, отримати в кінці року назад з нарахованими відсотками по депозиту.

✓ Ще одним недоліком ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» є відсутність в його тексті детально визначених правових норм, які б забезпечували захист прав кредиторів в операціях із зерном, що зберігається на зернових складах. Це на фоні передбачуваного зростання витрат за його зберігання не сприятиме підвищенню ліквідності складських документів і отже отриманню задекларованих економічних переваг усіма учасниками ринку зерна.

✓ ЗУ від 20.11.2012 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно» знищує як клас орендарів зернових складів, оскільки, відповідно до його положень, учасниками (тимчасовими учасниками) ГФ можуть бути суб'єкти підприємства, які є власниками зерносховища і надають або планують надавати фізичним та юридичним особам послуги зі зберігання зерна з обов'язковою видачею складських документів на зерно. Таким чином, орендарі мають або викупити на праві власності такі склади, або вони втрачають право на провадження відповідного виду діяльності.

Пропонується вирішення цієї проблеми шляхом визначення поняття «зерновий склад» як суб'єкта господарювання, що має у власності або у користуванні (оренда, лізинг) зерносховище та надає або планує надавати фізичним і юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно з подальшим внесенням відповідних змін до ст. 1 «Визначення термінів» ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні».

✓ Має місце нечітке визначення процедури призначення керівних органів ГФ, що на практиці може позбавити учасників дієвих важелів і механізмів впливу на його діяльність та негативно позначатиметься на можливості учасників ринку послуг зі зберігання зерна брати участь у формуванні державної політики у відповідній сфері господарювання.

✓ Деякі учасники ринку, підрахувавши збитки від надання складських послуг зі зберігання зерна, можуть припинити надавати такі послуги дрібним та середнім сільськогосподарським товаровиробникам, зберігати на зернових складах виключно своє зерно. Це призведе не тільки до подальшої вертикальної інтеграції діяльності в сфері аграрного виробництва, але й обмежить можливість доступу до зернових складів цим виробникам, що, у свою чергу, враховуючи високу вартість транспортного перевезення,

призведе до банкрутства ряду суб'єктів господарювання, послаблення конкуренції у галузі в цілому.

✓ Наразі залишається відкритим питання щодо прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються регулювання різних аспектів функціонування ГФ, його Адміністративної ради та порядку здійснення повноважень щодо ведення публічного реєстру зернових складів. Для ефективної реалізації ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» необхідним є, на сьогодні, прийняття багатьох підзаконних нормативно-правових актів та актів органів ГФ, таких як: постанова КМУ «Про положення про Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно»; постанова КМУ «Про склад Адміністративної ради Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно»; рішення Адміністративної ради ГФ «Про затвердження Положення про порядок ведення Реєстру зернових складів – учасників (тимчасових учасників) Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно».

Таким чином, в Україні триває впровадження системи гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, яка не відповідає стандартам зарубіжних аналогів систем гарантування і передбачає створення ГФ з примусовою участю в ньому всіх зернових складів. При цьому, зерновий склад, який не укладе договір про участь у ГФ, не матиме права надавати послуги зі зберігання зерна. Існує значний ризик того, що впровадження усіх встановлених, на сьогодні, ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» правил гарантування зобов'язань за складськими документами на зерно на практиці з часом призведе до значного зростання вартості послуг зі зберігання зерна та відмови сільськогосподарських товаровиробників від його зберігання на зернових складах. Під питанням може опинитися власне функціонування всієї системи публічного зберігання зерна в Україні. Між іншим, О. М. Стасенко вважає перспективним, на сучасному етапі, досвід аргентинських фермерів, які зберігають зерно у пластикових мішках і практично не застосовують зернових складів, зберігаючи врожай прямо на полях. Така технологія дозволяє економити ресурси та енергію, яка використовується при перевезенні зерна до складів та обслуговуванні самого зернового складу, тобто не потребує особливих витрат і додаткових зусиль. Пристрій для наповнення мішка зерном – бейгер – має досить просту конструкцію: на трьох колесах широкий металевий обід, на який надівається горловина мішка, згоди –

завантажувальний бункер і подавальний шнек, який карданним валом з'єднується з розподільчим валом трактора. Без доступу повітря зникає здатність до розмноження та розвитку паразитів і грибків, що забезпечує довгострокове зберігання. Їх можна застосовувати як альтернативу зерновому складу, так і в складах (де часто суб'єкти господарювання зберігають в невеликих кількостях зерно) [176, с. 287]. П. Т. Саблук зазначає, що на сьогодні для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників таке зберігання зерна – це вихід зі скрутної ситуації, адже перевагами даної технології є: економія засобів на зберігання зерна за рахунок скорочення витрат на сховища, логістику та транспорт; зберігання відсортованого зерна; відсутність заниженої оцінки елеваторами якості зерна; здобуття на виході зерна вищої якості за рахунок післяжнивного дозрівання в «рукавах». Більше того – світовий досвід свідчить, висловлює переконання автор, що в аграрно розвинених країнах до 80% урожаю зберігається саме в його виробника [181, с. 4-14].

Проблеми функціонування ГФ, як і пошук конкретних шляхів їхнього ефективного вирішення, цілком можуть стати предметом окремого дослідження. Між іншим, нещодавно КМУ вніс на розгляд ВРУ законопроект №3735 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно», основною метою якого є відміна ГФ як інституту, котрий не відповідає сучасним реаліям і очікуванням учасників ринку зерна. Для цього норми, що регулюють на сьогодні діяльність ГФ, пропонується виключити із відповідних законів, де вони містяться [294]. При цьому жодних альтернатив гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно не передбачається.

До недавнього часу ще однією характерною особливістю правового статусу зернових складів була необхідність одержання сертифіката на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки. Зерновий склад можна було вважати типовим прикладом сертифікованого товарного складу. Однак, 9.04.2014 р. прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» [182], який вніс зміни до Переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності [183] та 26.04.2014 р. набрав чинності. В аграрному секторі для суб'єктів господарювання скасовано необхідність, зокрема, сертифікації якості зерна та отримання сертифікату послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки. Свого часу,

наявність сертифіката відповідності послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки одночасно з можливістю надання послуг по зберіганню зобов'язувала зернові склади дотримуватися вимог стандартів та інших нормативних документів у сфері зберігання зерна та продуктів його переробки. Такий крок законодавця було зумовлено передусім тим, що, відповідно до законодавства ЄС, послуги зі зберігання зерна є діяльністю з низьким ступенем ризику. У зв'язку з цим, сфера надання послуг зі зберігання не потребує сертифікації, проходження процедур оцінки відповідності. Відтак, з 18.08.2014 р. вже й при укладенні договору про користування основним реєстром складських документів на зерно, а також зерно, прийняте на зберігання від суб'єктів господарювання, не вимагається надання сертифікату відповідності зернового складу технічному регламенту. У той же час, не до кінця вирішеною на законодавчому рівні залишається проблема видачі простих і подвійних складських свідоцтв, які, відповідно до чинного законодавства – ЗУ «Про сертифіковані товарні склади і подвійні складські свідоцтва», можуть видаватись лише сертифікованими товарними складами. Так, між іншим й Положення про обіг складських документів на зерно, затверджене наказом МАНУ від 27.06.2003 р. [184] залишається чинним, хоч і з внесеними по тексту змінами (словосполучення «сертифікований зерновий склад» скрізь по тексту у відповідних відмінках замінено на словосполучення «зерновий склад»). Варто також зауважити, що не всі фахівці вважають відповідний крок законодавця – позитивним, адже сертифікація – процедура, за допомогою якої уповноважений орган документально засвідчував відповідність послуг зі зберігання зерна, систем управління довкіллям, персоналу тощо встановленим законодавством вимогам. Нагадаємо, – уповноваженим органом із організації та проведення сертифікації послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки було свого часу визначено Державну інспекцію з контролю якості сільськогосподарської продукції та моніторингу її ринку, а практичне здійснення сертифікації зернових складів було покладено на Державну хлібну інспекцію АРК та області хлібні інспекції МАНУ, відповідно було затверджено Технічний регламент зернового складу – основний нормативний документ, де містяться вимоги по наданню зазначених послуг. Ю. Міняйлик переконаний, що вимоги, викладені в Технічному регламенті, стимулювати зернові склади до запровадження сучасних технологій зберігання зерна, систем обліку інформації та обігу документів із застосуванням засобів комп'ютерної техніки, були направлені на здешевлення тарифів на послуги по

добробці й зберіганню зерна, на збереження та відновлення навколишнього середовища, створення для працівників найбільш сприятливих умов праці [185]. Слід визнати, що обов'язкова державна сертифікація зернових складів на відповідність послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки, давала можливість більш жорстко та в більшому обсязі здійснювати державний контроль як за якістю послуг зі зберігання зерна всіма суб'єктами ринку зерна, незалежно від форм власності, так і за якістю самого зерна. Крім того, необхідність проходження сертифікації примушувала власників зернових складів вкладати кошти як в технічне переоснащення підприємств, так і у вирішення питань соціальної сфери.

2.4. Склади зі спеціальним митним статусом

Процес здійснення імпорту-експорту товарів регламентується величезною кількістю нормативно-правових актів, які вимагають дотримання суб'єктами ЗЕД відповідних правил щодо здійснення окремих видів контролю, залежно від виду товару, який ввозиться на територію України або вивозиться з неї. Крім того, при виконанні окремих видів зовнішньоекономічних договорів виникає потреба в підготовці зазначених товарів до продажу та/або до подальшого транспортування (наприклад, проведення сортування, пакування, перепаккування, маркування товарів тощо). Таку підготовчу роботу, пов'язану з експортно-імпортними операціями не завжди можна здійснити протягом одного робочого дня. Іноді отримання необхідних дозволів на ввезення або вивезення окремих видів товарів триває по декілька місяців. Для зберігання товарів, які вже пред'явлено для оформлення, але митне оформлення яких ще не здійснено, або митне оформлення вже здійснено, але фактично товар ще не вивезено, і створюються митні склади (МС) (ст. 70, ст.ст. 121-129, ст.ст.424-429 МКУ [186]), склади фіскальних органів (СФО)¹⁸ (ст.ст. 238-242 МКУ), а також

¹⁸ Тут і надалі термін «склади фіскальних органів» (СФО) вживатиметься нами замість та/або одночасно з терміном «склади органів доходів та зборів», яким все ще оперує на сьогодні МКУ (а також терміном «склади митних органів», який все ще застосовується в науці господарського та/або митного права). Нагадаємо, що Державна митна служба України (*Держ.митслужба*) – колишній спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади України в галузі митної справи, утворений в 1996 році [187] та був реорганізований у Міністерство доходів і зборів України у грудні 2012 року [188]. У зв'язку з цим слова «митний орган» було замінено словами «орган доходів і зборів» у всіх відмінках та числах в тексті МКУ відповідно до Закону України від 04 липня 2013 року «Про внесення змін до Митного кодексу України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» [189]. В березні 2014 р. КМУ прийняв рішення ліквідувати Міністерство доходів і зборів і відновити діяльність Державної податкової та Державної митної служб України. Проте, врешті на базі Міндоходів (реорганізувавши його шляхом перетворення) була утворена ДФСУ [190; 191]. ДФСУ є на сьогодні центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. Таким чином, МКУ

склади тимчасового зберігання (СТЗ) (ст.ст. 201-206 МКУ). Саме ці три види складів використовуються в переважній більшості випадків у період здійснення митного оформлення товару. Вони набули популярності, значного поширення в практиці надання складських послуг, а тому особливості їх правового статусу розглянемо більш детально. Окрім зазначених видів складів, відповідно до господарського та/або митного законодавства України, до складської інфраструктури зі спеціальним митним статусом може бути також віднесено: вільну митну зону (ВМЗ) (ст.ст. 430-436 МКУ) та вантажний митний комплекс (ВМК) (ст.ст. 442-446 МКУ).

Всі *склади зі спеціальним митним статусом* мають низку спільних ознак, особливостей правового статусу їх утримувачів, що є, відповідно, суб'єктами господарювання.

✓ Для більшості зі складів зі спеціальним митним статусом (як то: МС, ВМЗ) властивою є дуалістична природа їхньої економіко-правової сутності, та, відповідно, – правового становища. З одного боку, такі склади є спеціально облаштованим місцем (приміщенням, холодильною та/або морозильною камерою, резервуаром тощо) зберігання товарів під митним контролем, а з іншого – митним режимом, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем. І лише щодо окремих категорій складів (наприклад, СТЗ) йдеться про те, що вони є лише спеціально облаштованими приміщеннями для зберігання товарів під митним контролем.

✓ До осіб утримувачів (власників та/або користувачів) складів зі спеціальним митним статутом чинне законодавство висуває ряд вимог. Утримувачем може бути особа, яка має статус суб'єкта господарювання (фізична чи юридична особа – підприємець) та є резидентом. Спеціальні вимоги законом передбачено для утримувача ВМК, оскільки ним може бути лише суб'єкт господарювання – юридична особа (спеціалізована митна організація), резидент, що має ліцензію на здійснення митної брокерської діяльності.

У зв'язку з цим, у супереч приписам чинного законодавства, категорія «статус» («правовий статус», «митний статус») була б більш прийнятною для застосування щодо суб'єктів, якими є утримувачі (власники та/або користувачі) складів, замість об'єктів, якими є

безпосередньо самі склади. Адже категорія «статус» в науці господарського та/або митного права відображає правове становище суб'єкта права у митних правовідносинах. Основними елементами правового статусу є: правові норми, права, свободи та обов'язки, гарантії реалізації прав, свобод, виконання обов'язків та відповідальність. Одне з провідних місць у структурі правового статусу належить нормі права. Так, наприклад, норми митного законодавства визначають правовий статус митних посередників, як суб'єктів митних правовідносин: утримувача ВМЗ, утримувача МС, утримувача СТЗ, утримувача ВМК тощо. У кожному разі, – утримувача (як суб'єкта), а не складу як такого (останній, варто наголосити, митним законодавством визначається лише як митний режим та/або відповідним чином облаштоване приміщення, місце для зберігання товарів під митним контролем). Між іншим, у науковій літературі висловлювались навіть пропозиції щодо впровадження в науковий оборот спеціального терміну «нормативно-статусне регулювання» (різновид правового регулювання), що є упорядкуванням суспільних відносин, які складаються у зв'язку з утворенням та загальними засадами функціонування різноманітних суб'єктів права. Таке регулювання може носити моно- та багатогалузевий характер (приватний та/або публічно-правовий). Одним із інструментів нормативно-статусного регулювання може слугувати прийом нормативного обмеження організаційних форм підприємництва для осіб, що провадять професійну діяльність у сфері митної справи. Так, наприклад, фізична особа – підприємець не може займатись окремими з видів такої діяльності [238, с. 17-18].

При здійсненні утримувачами, як суб'єктами господарювання (винятком є СФО), діяльності з надання складських та суміжних, пов'язаних із ними (сушіння товару, його обробка та перепакування, розфасовка тощо) послуг у сфері митної справи, а також сама можливість реалізації подібного роду діяльності завжди пов'язана з їхнім вступом у правовідносини з фіскальними (митними) органами, не залежно від волевиявлення цих суб'єктів.

✓ При безпосередньому здійсненні господарської (підприємницької) діяльності утримувачами складів зі спеціальним митним статусом, предметом якої є надання складських (послуг зі зберігання товарів та/або транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем) та допоміжних послуг при однаковому суб'єктному складі (учасниками таких відносин є утримувач складу, фіскальний (митний) орган, а також

споживач послуги) правовідносини, що складаються можуть мати різний характер. Надання послуг зі зберігання товарів під митним контролем здійснюється, по суті, в рамках правовідносин двох видів: господарсько-виробничих (такими є відносини, що складаються між суб'єктом господарювання – утримувачем складу, а також замовником (отримувачем) надаваних складських послуг) та організаційно-господарських (наприклад, при проходженні дозвільних процедур, пов'язаних із відкриттям складу; при веденні обов'язкових видів обліку та складанні звітності утримувачем складу за результатами його діяльності; при здійсненні фіскальними (митними) органами митного контролю та притягнені утримувача МС до відповідальності за митні правопорушення тощо). Зобов'язання, що виникатимуть, відповідно будуть майново-господарські за своїм характером, в першому випадку, та організаційно-господарські – в другому. Перші будуть пов'язані з безпосереднім здійсненням митної складської діяльності, а другі – з управлінням нею.

СФО за своєю природою та сутністю докорінно різняться від інших складів зі спеціальним митним статусом. На перший погляд, в цьому випадку мали б виникати внутрішньогосподарські відносини (відносини між фіскальним органом та СФО як його структурною складовою). Однак, насправді це не так. Виділення законодавцем в окрему групу внутрішньогосподарських відносин (ч. 7 ст. 3 ГКУ) здійснюється за критерієм сфери їх виникнення та дії – всередині організації (між її структурними підрозділами, органами, між організацією в особі органів управління та їх посадових осіб та її учасниками, між організацією та її структурними підрозділами). Однак організації – господарської, а не будь-якої іншої. Фіскальний (митний) орган не є господарською організацією. За своєю суттю, це є орган влади, орган управління. Під СФО, нагадаємо, розуміються приміщення, які належать таким органам або використовуються ними і спеціально обладнані для зберігання товарів. Вважаємо, що не допустимим є «завуальоване» надання такими органами господарських за своєю суттю послуг зі зберігання товарів та транспортних засобів комерційного призначення, адже замість оплати споживачем за послуги в даному разі має місце відшкодування витрат фіскальних органів на зберігання таких товарів та транспортних засобів комерційного призначення. Більш виправданим, на нашу думку, було б створення при фіскальних (митних) органах госпрозрахункових складів державної форми власності зі статусом юридичної особи.

✓ Склади зі спеціальним митним статусом є невід’ємною частиною, так званої, «навіоломитної інфраструктури». При цьому професійні складські та додаткові послуги, що надаються утримувачами таких складів, дозволяють фіскальним органам більш успішно виконувати певні покладені на них завдання з регулювання правовідносин, що виникають в процесі переміщення товарів через митний кордон України.

Аналіз чинного митного законодавства та наукової літератури дозволяє говорити про те, що намітилась тенденція до зменшення державного (публічно-правового) регулювання відповідних відносин. М. С. Денисова вбачає також таку тенденцію, зокрема, в делегуванні фіскальними органами окремих своїх функцій суб’єктам, які не є органами управління – юридичним особам, що надають послуги в митній сфері [239, с. 7-10]. Г. О. Кормаков вважає, що нова схема організації митного контролю товарів, заснована на попередньому інформуванні, декларуванні товарів в електронному режимі за принципом «єдиного вікна» тощо, неминуче призведе до посилення диспозитивних начал у митному регулюванні, наділення учасників ЗЕД більшими правами, більш широкого застосування договірних конструкцій у митній справі [238, с. 4-6]. До того ж, чинним МКУ (2012 р.) вже не передбачено необхідності отримання ліцензії для здійснення складських видів діяльності (наприклад, МС, який раніше й іменувався «митним ліцензійним складом»). Формою допуску на ринок складських послуг у сфері митної справи є на сьогодні надання відповідного дозволу, а також включення інформації про суб’єкта господарювання – утримувача складу, до реєстру (з подальшим обов’язковим наданням витягу із реєстру утримувачеві складу). Якщо раніше за видачу ліцензії справлялась плата і видавались вона на певний строк, то надання дозволу є безкоштовним, а діє він безстроково.

✓ Необхідною передумовою спеціального правового статусу, що дозволяє суб’єктам митних та/або господарських правовідносин – суб’єктам господарювання (утримувачам складів), що надають складські та допоміжні послуги, пов’язані зі зберіганням товарів та/або транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем, є, передусім, наділення їх спеціальною правосуб’єктністю. Спеціальною правосуб’єктністю такі господарські організації наділяються лише у випадках надання фіскальним органом відповідного дозволу, внесення відомостей про них до реєстрів осіб, що провадять підприємницьку діяльність у сфері митної справи (реєстр МС, реєстр СТЗ тощо) з видачею

витягу із такого реєстру. У випадку невиконання покладених законодавством на утримувача складу вимог, такий суб'єкт господарювання може бути позбавлений права на здійснення складської діяльності у сфері митної справи шляхом анулювання відповідного дозволу, що тягне за собою й виключення з відповідного реєстру. У той же час, такі суб'єкти господарювання не припиняються в обов'язковому порядку та не втрачають права бути учасником інших правовідносин (крім митних).

✓ Численні вимоги, що висуваються чинним законодавством до функціонування складів зі спеціальним митним статусом, а також – осіб їхніх утримувачів, можна систематизувати з умовним поділом їх на декілька груп: *статусоутворюючі* та *організаційні* (щодо типу складу; порядку його відкриття та легітимації; порядку організації роботи складу; забезпечення необхідних умов зберігання товарів під митним контролем; облаштування складу та відповідальності утримувача тощо), *товарні* та *товаророзпорядчі* (щодо дотримання умов поміщення та склад товарів та відпуску їх зі складу, розпорядження ними; митного статусу товарів, поміщених на склад; строків зберігання; операцій, які можуть проводитись із товарами на складі тощо), а також *облікові* та *звітні* (щодо ведення оперативного-аналітичного, складського ба бухгалтерського обліку; складання звітності за результатами складської діяльності утримувачами таких складів). Перспективною видається також можливість виділення, нарівні з організаційними, вимог технологічних, технічних, а також вимог до надаваних складських та суміжних до них, допоміжних послуг. Відповідний поділ дає можливість системного бачення існуючих недоліків правового рулювання, перспектив та напрямів удосконалення в цій частині митного та/або господарського законодавства.

✓ Характерною особливістю правового статусу практично всіх суб'єктів господарювання, які провадять діяльність з надання складських послуг у сфері митної справи та/або митного регулювання (за винятком МС закритого типу, СТЗ закритого типу тощо) є обов'язок з укладення договорів із іншими суб'єктами – учасниками ЗЕД (публічний договір). Відмова від укладення договору при наявності можливості щодо надання таких послуг не допускається.

2.4.1. Особливості правового статусу митного складу

Відповідно до ст. 121 чинного МКУ, *МС – це митний режим, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем із умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД*. Однак, таке легальне визначення МС видається нам не зовсім вдалим, оскільки поняття «МС» виводиться із поняття «митного режиму» та, по суті, отожднюється з ним.

У літературі з цього приводу чимало різнополярних підходів. При цьому визначення ознак, що характеризують поняття «режим» ускладнюється тим, що, залежно від авторської позиції, вкладається різний зміст у це поняття, воно трактується у вузькому й широкому розумінні. Так, «режим» у вузькому значенні – це сукупність правил поведінки, а в широкому – вся система заходів, що використовуються для досягнення поставленої мети [192, с. 105-110]. М. В. Мельник вважає, що найбільш прийнятним для визначення поняття «правовий режим» є широкий підхід, оскільки охоплює як правовий статус суб'єктів відносин, так і встановлені державою методи забезпечення передбачених законом правовідносин [193]. О. Нападистий впевнений, що для визначення поняття «митний режим» насамперед необхідно окреслити найважливіші положення, які становлять зміст цього поняття: а) сукупність правил, що застосовуються митними органами (залежать від заявленої мети переміщення товарів фізичними чи юридичними особами через митний кордон); б) сукупність правил, що регулюють безпосередньо сам порядок переміщення товарів і застосування до них митних процедур [194, с. 71]. О. М. Козирін до змісту митного режиму відносить: а) умови митного режиму – обставини, які зумовлюють можливість розміщення під нього товарів та транспортних засобів; б) вимоги – дії, під час виконання яких є можливість завершити митний режим; в) обмеження – прямі або непрямі заборони здійснення з ними деяких дій [195, с. 15]. Загалом же, поняття «митний режим», за визначенням В. В. Белєвцевої [196], слугує для визначення можливості переміщення товарів, порядку митного оформлення і митного контролю, розміру митних платежів за переміщуваними товарами і транспортними засобами, а також визначає інші дії. Роль і значення митного режиму полягає в тому, що він встановлює: а) порядок переміщення товару через митний кордон залежно від призначення товару; б) умови перебування товару на митній території та/або

поза нею; в) межі використання товару; г) права й обов'язки особи, що переміщує товар; д) вимоги до товару, що поміщається під певний режим. Відтак *митний режим* може бути визначено як комплекс взаємопов'язаних правових норм, що, відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України, визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення. В свою чергу, під *митною процедурою* розуміються зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей та порядок їх виконання. Митні режими [197] можна умовно поділити на *дві основні групи*. До *першої групи* належить режими, при розміщені в які товари переходять у повне розпорядження особи, що переміщує їх, тобто режими даної групи мають завершений характер (випуск у вільний обіг, експорт, реекспорт тощо). Митні режими, що відносяться до *другої групи*, припускають використання товарів тільки для суворо визначених цілей і при дотриманні встановлених фіскальними органами умов. До цієї групи належить режими: МС, ВМЗ, відмова на користь держави, знищення товарів тощо. Більшість з перелічених режимів другої групи мають своєю метою вирішення різноманітних економічних завдань: складування товарів – мета режиму «МС»; перевезення товарів – мета режиму «транзит»; використання товарів при виконанні визначених умов – мета режимів «тимчасове ввезення (вивезення)», «ВМЗ»; переробка товарів – мета режимів переробки «переробка на митній території України», «переробка за межами митної території України». Забезпечення зберігання товарів в режимі «МС» здійснюється шляхом використання спеціально виділеного та обладнаного приміщення – МС.

Відтак необхідно розмежовувати поняття «МС» та «*режим МС (митного складування)*». Оскільки, МС являє собою *місце*, у котрому в установленому законом порядку допускається складування товарів, котрі підпадають під дію певного *митного режиму* (наприклад, товари, що не є об'єктом зовнішньої торгівлі). Значення МС для підприємництва та зовнішньої торгівлі визначається передусім тим, що товар, поміщений під цей режим, з однієї сторони, повністю підпадає під дію загального митного та податкового регулювання, а з іншої сторони, за допомогою спеціальних митних процедур надається можливість сплачувати митні збори та/або підпадати під дію нетарифних методів регулювання (квотування, ліцензування, спеціальні дозволи) лише за фактом конкретної

господарської операції. *Поміщення товарів на МС є одним із способів оптимізації митних платежів, оскільки використання відповідного митного режиму дозволяє відкласти (відстрочити) оплату митних зборів та платежів на весь період зберігання товарів на складі, забирати товар зі складу в необхідних обсягах, сплачуючи при цьому всі митні збори та платежі лише на відповідну частину товару, що забирається зі складу.* В літературі виділяють чотири найбільш значущих переваги режиму МС: 1) ввізні податки та збори не стягуються¹⁹; 2) заходи нетарифного регулювання не застосовуються; 3) партії товарів можуть випускатися зі складу з подальшим поверненням (для проведення сертифікації, для участі у виставках); 4) утримувачі МС можуть застосовувати спрощений порядок митного оформлення товарів за договорами консигнації або договорами про переробку ввезеної давальницької сторони іноземного замовника, будучи стороною цих договорів [198, с. 28].

У той же час, ст. 424 МКУ містить ще одне легальне визначення МС – *це відповідним чином облаштовані складське приміщення, резервуар, холодильна чи морозильна камера, критий чи відкритий майданчик, призначені для зберігання товарів під митним контролем.* Відтак зберігання товарів у режимі МС забезпечується шляхом використання спеціально призначеного та обладнаного приміщення та/або іншого місця для зберігання – МС. О. В. Толкушкін також наводить два визначення МС, одне з яких сформульовано через категорію «місце», – спеціально виділене та облаштоване приміщення чи інше місце, що використовується для забезпечення зберігання товарів, що перебувають під митним контролем; а інше через категорію «митний режим», – це митний режим, при якому ввезені товари зберігаються під митним контролем без справляння митних зборів і податків і без застосування до товарів заходів економічної політики в період зберігання, а товари, призначені для вивозу відповідно до митного режиму експорту, зберігаються під митним контролем з наданням пільг, передбачених законом [199, с. 802-803]. Тим самим підкреслюється дуалістична природа МС. З одного боку, МС є спеціально облаштованим місцем зберігання товарів під митним контролем, а з іншого – митним режимом, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем.

¹⁹ Ввізне (вивізне) мито не сплачується відповідно до ст. 212 МКУ. Акцизний податок не сплачується відповідно до п. п. 213.3.3 п. 213.3 ст. 213 розділу VI ПКУ. Податок на додану вартість не сплачується згідно з п. п. 206.2.3 п. 206.2 ст. 206 розділу V ПКУ.

Правовою основою функціонування МС є, передусім, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р. [200; 201], глави 20 та 61 МКУ, Порядок надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу, затвердженого наказом МФУ від 16.07.2012 р. [202].

При цьому, в розумінні законодавця, МС – це, не що інше, як митний режим, зона митного контролю та/або складський об'єкт, якому у встановленому законом порядку надано статус «МС». Вважаємо за необхідне наголосити, – це об'єкт. Суб'єктом же є утримувач МС – суб'єкт господарювання (виключно резидент), у власності чи користуванні якого перебуває такий склад. Надання складському об'єкту статусу «МС» здійснюється шляхом внесення інформації про суб'єкта господарювання до Реєстру МС. Позбавлення статусу здійснюється шляхом виключення складського об'єкта з Реєстру МС [203]. Припинення діяльності митниці, зміна зони її діяльності не є перешкодою для продовження функціонування МС. В цьому разі центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи (ДФСУ), вносяться зміни до Реєстру МС щодо зміни митниці, яка здійснює контроль за діяльністю МС.

МС може бути *закритого* або *відкритого типу*. *МС закритого типу* призначається виключно для зберігання під митним контролем товарів, що переміщуються через митний кордон України згідно із зовнішньоекономічними договорами (контрактами), що укладаються утримувачем цього складу або учасниками об'єднання підприємств, учасником якого є утримувач складу. *МС відкритого типу* призначається для зберігання під митним контролем товарів, що переміщуються через митний кордон України згідно із зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними як утримувачем цього складу, так і будь-якими іншими особами. Утримувачем МС відкритого типу може бути лише суб'єкт господарювання, який має ліцензію на здійснення митної брокерської діяльності. МС закритого типу відкриваються, як правило, у випадках недоцільності відкриття та/або функціонування МС відкритого типу. При цьому МС відкриваються: особами, які спеціалізуються на зберіганні товарів, призначених для їх професійної діяльності (сервісне обслуговування тощо); для зберігання власних товарів, а також тих товарів, що перевозяться, якщо утримувач МС є одночасно і перевізником; для зберігання товарів третіх осіб, визначених утримувачем складу при його утворенні.

В літературі зустрічається й поділ МС за складом фундаторів: на склади засновані митними органами, та склади, засновані приватними особами, із застереженням, що склади, засновані митними органами, в усіх випадках є відкритими, у разі ж заснування МС приватними особами, – МС може бути як відкритого, так і закритого типу [204].

МС може вважатися один або декілька складських об'єктів за умови їх розташування за однією адресою або в межах нерозривної огороженої по периметру території (п. 2.1. Порядку надання складським об'єктам статусу «МС» та позбавлення такого статусу). *Територія МС є зоною митного контролю* і становить невід'ємну складову частину митної території України, на якій діє законодавство України, МКУ, нормативні акти ДФСУ, а також нормативні акти інших відомств, що регулюють вимоги до товарів, які ввозяться в Україну або вивозяться з України, відповідно до МКУ України. Утримувачі МС сплачують на депозитні рахунки митних установ, в зоні діяльності яких вони знаходяться, збір за здійснення працівниками митниць митного оформлення товарів у зонах митного контролю на територіях і в приміщеннях МС. Декларування товарів на МС закритого типу здійснює утримувач МС, який і несе відповідальність за сплату всіх митних платежів. Декларування товарів при їх розміщенні на МС відкритого типу має право здійснювати виключно утримувач МС. Декларування товарів при їх випуску з МС відкритого типу може проводити як утримувач складу, так і власник товару. При цьому відповідальність за сплату всіх належних митних платежів несе особа, що здійснює декларування товарів. Для забезпечення декларування товарів на МС відкритого типу утримувач складу має отримати свідоцтво про визнання його декларантом.

На МС можуть розміщуватися товари: 1) поміщені у митний режим МС (у тому числі консолідовані вантажі); 2) поміщені у митні режими транзиту, тимчасового ввезення, переробки на митній території, експорту, тимчасового вивезення, переробки за межами митної території (без зміни цих митних режимів на митний режим МС); 3) призначені для тимчасового зберігання під митним контролем (на умовах, встановлених для СТЗ). Товари, поміщені в різні митні режими, що знаходяться на одному МС, зберігаються на ньому окремо. У режимі «МС» можуть розміщуватися будь-які товари, як імпорتنі, так і призначені для вивезення, які обкладаються митом та/або іншими митними зборами, а також ті, ввезення чи вивезення яких підпадає під обмеження, за винятком заборонених. До таких відносяться:

товари, заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через територію України; товари, строк придатності для споживання або використання яких закінчився; товари, що надходять в Україну як гуманітарна допомога; живі тварини; електроенергія, що переміщується лініями електропередачі. Види товарів, які дозволяється зберігати в конкретному МС, визначаються в «Процедурі експлуатації МС», яка оформляється перед наданням дозволу на відкриття та експлуатацію МС залежно від конструкції МС, видів товарів, які будуть зберігатися в ньому, товарообігу та інших факторів функціонування конкретного складу.

Порядок видачі, переоформлення, зупинення дії та анулювання митницею дозволів суб'єктам господарювання на відкриття та експлуатацію МС регулюється Порядком надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу, затвердженого наказом МФУ від 16.07.2012 р. Так, зокрема, процедура отримання такого дозволу передбачає, що суб'єкт господарювання, який має намір відкрити МС, подає до митниці заяву про відкриття МС разом із документами, вичерпний перелік яких визначено п. 3.3. зазначеного Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу. Митницею у строк, що не перевищує 10 робочих днів з дати отримання заяви, здійснюється огляд складських об'єктів, прилеглої до МС території, перевірка відомостей, зазначених у поданих документах. Для суб'єкта господарювання, який має намір відкрити та експлуатувати МС відкритого типу, перевіряється також наявність відомостей про нього в реєстрі митних брокерів. За результатами огляду оформляється акт. У разі визнання відповідності складського об'єкта вимогам, встановленим Порядком надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу, митниця у строк, що не перевищує 3 робочих днів з дати складання акта, видає наказ про прийняття рішення щодо надання дозволу на відкриття та експлуатацію МС, затверджує Процедуру експлуатації МС, погоджену утримувачем МС, і не пізніше наступного робочого дня після затвердження Процедури направляє електронною поштою до ДФСУ²⁰ лист-повідомлення для внесення складського об'єкта до Реєстру МС. Протягом 1 робочого дня з дня отримання листа-повідомлення уповноважена посадова особа ДФСУ вносить інформацію до Реєстру МС.

²⁰ В своїй роботі ми вживаємо термін «ДФСУ» замість «Держмитслужба України», який використовується за текстом Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу, затвердженого наказом МФУ від 16.07.2012 р., оскільки останній, на сьогодні, потребує внесення до нього змін. В тексті зазначеного Порядку необхідно слова «Держмитслужба України» замінити словами «Державна фіскальна служба» у всіх відмінках та числах.

Протягом 3 робочих днів з дати прийняття рішення про надання дозволу митниця направляє заявнику витяг з Реєстру МС. Слід зауважити, що до 2012 р. діяльність МС (а точніше – митних ліцензійних складів, бо саме так вони тоді називались) ліцензувалася шляхом видачі ліцензії Держмитслужбою України відповідно до Положення про відкриття й експлуатацію митний ліцензійних складів, затвердженого наказом Держмитслужби України від 31.12.1996 р. та постанови КМУ від 02.12.1996 р. «Про впорядкування діяльності митних ліцензійних складів», яка з 28.01.2012 р. втратила чинність. Згідно з чинним МКУ, набуття суб'єктом господарської діяльності права на відкриття та експлуатацію МС без отримання відповідного дозволу не допускається, за винятком уповноважених економічних операторів, сертифікати яких замінюють собою такий дозвіл. Важливо зауважити у той же час, що, на відміну від ліцензій, які видавалися на відкриття та експлуатацію митних ліцензійних складів, дозволи надаються і переоформляються безоплатно, не обмежені строком дії.

Товари повинні зберігатися на МС під митним контролем з обов'язковим накладенням митного забезпечення митного органу. Митне забезпечення – це одноразові номерні запірно-пломбувальні пристрої, печатки, штампи, голографічні мітки та інші засоби ідентифікації, що використовуються митними органами для відображення та закріплення результатів митного контролю та митного оформлення. Водночас із митним забезпеченням обов'язковою є наявність пломби утримувача МС [205, с. 163-167].

Робота МС має бути організована таким чином, щоб ввезення та вивезення зі складу товарів здійснювалося відповідно до вимог митного законодавства, а порядок зберігання товарів гарантував їх постійне перебування під митним контролем в режимі «МС» та виключав можливість надходження (вилучення) товарів поза митним контролем. Для поміщення товарів у митний режим МС фіскальному органу подаються митна декларація, товарно-транспортний документ на перевезення та рахунок (інвойс) або інший документ, який визначає вартість товару. Товари, що поміщуються у митний режим МС, декларуються фіскальному органу утримувачем МС. Розміщення на МС товарів, поміщених в інші, ніж МС, митні режими (транзиту, тимчасового ввезення, переробки на митній території, експорту, тимчасового вивезення, переробки за межами митної території) для їх зберігання, перевантаження або дозавантаження транспортного засобу здійснюється на підставі митної декларації, раніше оформленої відповідно до таких інших митних режимів, або документа,

що її замінював, – накладної УМВС (СМГС), накладної ЦІМ (СІМ), накладної ЦІМ/УМВС (ЦІМ/СМГС, СІМ/СМГС), книжки МДП (Camet TIR) тощо. У цьому разі поміщення таких товарів у митний режим МС не відбувається. Товари, що вивантажуються на МС і призначені для зберігання більше ніж на 90 днів, підлягають поміщенню у митний режим МС (ст. 122 МКУ).

З товарами, що зберігаються на МС, без дозволу фіскального органу можуть проводитися прості складські операції, необхідні для забезпечення збереження цих товарів: переміщення товарів у межах складу з метою раціонального розміщення; чищення; провітрювання; створення оптимального температурного режиму зберігання; сушіння (у тому числі із створенням потоку тепла); захист від корозії; боротьба із шкідниками; інвентаризація. Власник товарів, що зберігаються в митному режимі МС на МС, або уповноважена ним особа з дозволу органу доходів і зборів може проводити підготовку таких товарів до продажу (відчуження) та транспортування: консолідація та подрібнення партій, формування відправлень, сортування, пакування, перепакування, маркування, навантаження, вивантаження, перевантаження, взяття проб і зразків товарів та інші подібні операції. Операції, що проводяться з товарами, що зберігаються в митному режимі МС на МС, не повинні змінювати характеристик, за якими ці товари були класифіковані згідно з Українською класифікацією товарів ЗЕД [206]. При цьому І. Смирнов поділяє також всі операції, що можуть проводитися з товарами, які знаходяться в режимі МС, на дві групи: а) *призначені для забезпечення збереженості товарів* (подрібнення партій, формування відправок, сортування, пакування, перепакування, маркування, навантаження, розвантаження, перевантаження, доукомплектування та приведення до робочого стану, переміщення товарів у межах складу, розміщення та монтування товарів на демонстраційних стендах (у разі виставок), здійснення передпродажної підготовки, підготовки товарів до роздрібного продажу з покращенням їх зовнішнього вигляду тощо); б) *призначені для підготовки товарів до транспортування та продажу* (чистка, провітрювання, сушка, охолодження, заморожування, нагрівання, поміщення в захисну упаковку, фарбування з метою захисту від іржавіння, введення забезпечувальних присадок, нанесення антикорозійного покриття перед транспортуванням) – ці заходи дозволяють тривале

зберігання товарів на складі без втрати якості товарами, навіть з покращенням деяких характеристик [207, с. 36].

Для оперативного управління діяльністю МС утримувач може призначити відповідальну особу – керуючого МС [208, с. 93-99]. Якщо власника товару не задовольняють умови зберігання його товару на складі чи занадто висока ціна за послуги зі збереження, він може розірвати угоду з утримувачем МС і укласти її з іншим утримувачем МС. Утримувач складу несе повну матеріальну відповідальність згідно з МКУ і у разі безпідставних втрат товарів окрім вартості товару повинен сплатити ще й ввізні (вивізні) податки та збори, що підлягали б сплаті у разі оформлення товарів відповідно до митного режиму імпорту (експорту).

Підсумовуючи викладене, систематизуємо **основні вимоги**, що їх передбачено чинним законодавством щодо МС.

1. Статусоутворюючі та організаційні: а) надання складському об'єкту статусу «МС», а відтак відкриття та функціонування МС потребує *отримання утримувачем МС* (суб'єктом господарювання, у власності чи користуванні якого перебуває МС) відповідного дозволу, а відтак, – і *прийняття митницею рішення щодо надання дозволу на відкриття та експлуатацію МС шляхом видання відповідного наказу* (п. 3.4. Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу). Дозвіл видається безоплатно та діє безстроково (ст. 411 МКУ). Відкриття та експлуатація МС відноситься до тих видів діяльності, контроль за провадженням яких здійснюється фіскальними органами (ДФСУ) відповідно до ст. 404 МКУ. Набуття права на провадження зазначеної діяльності (відкриття та експлуатація МС) без отримання відповідного дозволу не допускається (ст. 405 МКУ). Це обов'язкова вимога, однак є і виняток з правила. Його передбачено для суб'єкта господарювання (підприємства), що має статус уповноваженого економічного оператора. Відповідний статус надається підприємству митницею шляхом видачі сертифіката уповноваженого економічного оператора та включення його до Єдиного реєстру уповноважених економічних операторів. Отримання сертифіката надає відповідній особі право на провадження видів діяльності, зазначених у пунктах 3, 5, 6 статті 404 МКУ (в тому числі й право на відкриття та експлуатацію МС), за умови виконання до отримання зазначеного сертифіката вимог щодо облаштування відповідних об'єктів; б) *вимоги до облаштування МС*. Як МС можуть експлуатуватися та діяти один або декілька складських

об'єктів за умови дотримання вимоги щодо їх розташування за однією адресою або в межах нерозривно огороженої по периметру території (п.п.2.1.-2.3. Порядку надання складським об'єктам статусу «МС» та позбавлення такого статусу, затвердженого наказом МФУ від 16.07.2012 р.). *Утримувач МС повинен забезпечити:* наявність прилеглої до МС території з твердим покриттям, обладнаної для стоянки вантажних транспортних засобів (якщо як МС використовуються декілька складських об'єктів, за бажанням утримувача МС можна використовувати територію, прилеглу до одного з цих складських об'єктів; наявність і функціонування на в'їзді прилеглої до МС території контрольно-пропускної системи, що забезпечує реєстрацію та облік транспортних засобів, які доставляють товари на МС (якщо МС має статус зони прибуття автотранспорту, контрольно-пропускна система повинна забезпечувати автоматичну фіксацію (зчитування) даних реєстраційних номерних знаків транспортних засобів, вагу транспортних засобів та внесення цієї інформації до системи електронного обліку; цілодобову охорону та/або функціонування охоронної та протипожежної сигналізації (крім функціонування таких сигналізацій на майданчиках), наявність засобів пожежогасіння; освітлення МС та прилеглої до МС території згідно із санітарними нормами й правилами; наявність сертифікованого (повіреного) спеціального обладнання для зважування товарів (з урахуванням специфіки товарів), а на МС МС, призначеному для зберігання наливних чи насипних товарів, – сертифікованих (повірених) засобів обліку таких товарів і контролю за ними; наявність рампи, оглядового майданчика, навантажувально-розвантажувальної техніки (з урахуванням специфіки МС); проведення навантажувально-розвантажувальних операцій на МС або на прилеглої до МС території; наявність і функціонування системи відеоспостереження для нагляду за в'їздами на прилеглу територію МС та виїздами з неї, воротами та дверними отворами МС, через які здійснюється розміщення товарів на склад або випуск товарів зі складу, фіксування такого відображення для виявлення несанкціонованого вилучення товарів і транспортних засобів, що перебувають під митним контролем, а також ведення відповідного архіву; безперешкодний доступ посадових осіб митниці до системи відеоспостереження; можливість накладення на ворота та двері МС не менше ніж двох засобів забезпечення; обладнання ґратами вікон (за їх наявності), якщо як МС використовується приміщення; наявність каналів і засобів зв'язку для роботи посадових осіб митниці та інших державних контролюючих органів (у разі їх

розміщення). *Утримувач МС зобов'язаний*: дотримуватись вимог законодавства України з питань державної митної справи, виконувати вимоги митниці щодо конструкції, облаштування, стану і місця розташування МС; виключити можливість несанкціонованого доступу на МС сторонніх осіб, а також вилучення з нього товарів, що перебувають під митним контролем; забезпечувати безперешкодний доступ посадових осіб митниці під час здійснення ними службових обов'язків до товарів, розміщених на МС, та документів на них, створювати цим особам належні умови для роботи на МС, надавати необхідні для роботи приміщення, комп'ютерну техніку, обладнання й засоби зв'язку тощо; *в) внесення інформації про відкриття МС до Реєстру МС та надання суб'єктові господарювання – заявникові (утримувачеві МС) витягу з реєстру*. Інформація до бази даних (Реєстру МС) Єдиної автоматизованої інформаційної системи ДФСУ (ЄАІС) вноситься посадовою особою ДФСУ за допомогою програмно-інформаційного комплексу ЄАІС. Реєстр МС ведеться в електронному вигляді; *г) щодо типу МС (закритого чи відкритого) та особи його утримувача* (вимоги до утримувача МС напряму залежать від типу останнього). Так, утримувачем МС може бути лише резидент (щодо утримувача МС закритого типу – це єдина вимога), а утримувачем МС відкритого типу може бути лише суб'єкт господарювання (крім того, що резидент), що має ліцензію на здійснення митної брокерської діяльності; *г) щодо розробки та затвердження Процедури експлуатації МС*. Процедура експлуатації МС є тим документом локально-правового характеру, проект якого розробляється утримувачем МС, погоджується ним та затверджується митницею (п.п. 3.3., 3.4. Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу), що видає наказ про прийняття рішення щодо надання дозволу на відкриття та експлуатацію МС. Процедура експлуатації МС визначає взаємовідносини утримувача МС з фіскальним органом (ст. 425 МКУ), а також встановлює: перелік посадових осіб, які мають право доступу на МС; особу керуючого МС; мінімальну кількість посадових осіб органу доходів і зборів, які будуть залучені до здійснення митного контролю та митного оформлення; режим роботи МС; терміни подання утримувачем МС звітів про рух товарів на складі; особливості функціонування МС (за наявності); *д) щодо відповідальності утримувача МС*. Він несе відповідальність: (1) за недодержання порядку зберігання товарів на МС та здійснення з цими товарами операцій; (2) за видачу товарів без дозволу фіскального органу; (3) за втрату

товарів. У разі втрати чи видачі без дозволу фіскального органу товарів, крім втрати товарів при здійсненні операцій, передбачених ч. 2 ст. 127 МКУ, утримувач МС зобов'язаний сплатити митні платежі, установлені законом на імпорту цих товарів. Утримувач МС звільняється від обов'язку зі сплати митних платежів, установлених законом на імпорту товарів, якщо товари, що зберігаються на МС, втрачено внаслідок аварії, дії обставин непереборної сили, що підтверджено в установленому порядку, а також у разі природних втрат за нормальних умов зберігання (ст. 428 МКУ).

2. Товарні та товаророзпорядчі: *а) щодо дотримання умов поміщення товарів у митний режим МС.* МКУ передбачено як загальні умови (ст. 122) поміщення товарів у митний режим МС, так і спеціальні: умови поміщення у митний режим МС товарів, розміщених на МС, розташованих на територіях морських і річкових портів, аеропортів, залізничних станцій, в межах яких є пункти пропуску через державний кордон України, та їх реекспорту (ст. 123); умови розміщення товарів, що переміщуються у складі консолідованих вантажів, на МС та подальшого розпорядження ними (ст. 124); *б) щодо дотримання строків зберігання товарів у митному режимі МС.* Загальний строк зберігання товарів у митному режимі МС не може перевищувати 1095 днів від дня поміщення цих товарів у зазначений митний режим. Однак, ст. 125 МКУ передбачено і спеціальні строки зберігання у митному режимі МС: підакцизних товарів, іноземних товарів, які були попередньо поміщені у митні режими транзиту, тимчасового ввезення або переробки на митній території України, а також продуктів переробки (не може перевищувати 365 днів від дня поміщення у митний режим МС); товарів, призначених для експорту (не може перевищувати одного року з дати поміщення їх у цей режим) тощо; *в) щодо митного статусу товарів, поміщених у митний режим МС,* який залежить від того, є ці товари українськими чи іноземними, оскільки: (а) іноземні товари, поміщені у митний режим МС, зберігають статус іноземних товарів; (б) українські товари, поміщені в митний режим МС, втрачають статус українських товарів з моменту відшкодування сум ПДВ, відповідно до ПКУ (ст. 126 МКУ); *г) щодо операцій, які можуть проводитися з товарами, які зберігаються на МС.* На підставі аналізу змісту ст. 127 МКУ, вважаємо, можливим є умовний поділ таких операцій на дві групи: (а) здійснення яких не потребує отримання попереднього дозволу з боку фіскальних органів (ДФСУ) та (б) здійснення яких відбувається з дозволу фіскального органу; *г) щодо розміщення та*

зберігання товарів на МС (ст.ст. 426, 427 МКУ). На МС можуть розміщуватися товари: (1) поміщені у митний режим МС (у тому числі консолідовані вантажі); (2) поміщені у митні режими транзиту, тимчасового ввезення, переробки на митній території, експорту, тимчасового вивезення, переробки за межами митної території (без зміни цих митних режимів на митний режим МС); (3) призначені для тимчасового зберігання під митним контролем (на умовах, встановлених МКУ для СТЗ). Товари, поміщені в різні митні режими, що знаходяться на одному МС, зберігаються на ньому окремо. Товари можуть бути розміщені на МС без вивантаження їх з транспортних засобів за згодою утримувача МС та за умови погодження власником товару (або уповноваженою ним особою) таких дій із особою, відповідальною за транспортний засіб. Небезпечні товари, товари, що можуть зашкодити іншим товарам, або товари, що вимагають спеціальних умов зберігання, не можуть розміщуватися на МС, які не забезпечують відповідні умови для зберігання таких товарів.

3. Облікові та звітні: *а)* до утримувача МС МКУ (ст. 428) висуває вимогу ведення *обліку товарів, що розміщуються на цьому складі та випускаються з нього*. Облік товарів на МС ведеться утримувачем МС на рівні підгрупи (чотирьох знаків) згідно з УКТЗЕД з використанням звичайних правил складського обліку; *б)* *утримувач складу щоквартально повинен подавати фінансовому органу звіт про рух товарів на складі за попередній квартал за формою, що встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику (ДФСУ). Фінансовий орган має право вимагати подання позачергового звіту не частіше, ніж один раз на рік.*

З викладеного вбачається, що недостатнім є контроль за дотриманням законодавства утримувачами МС. Тому доцільним було б на рівні нормативно-правового акту запровадити обов'язкові планові перевірки фінансовими органами діяльності МС на предмет дотримання ними вимог законодавства щодо їх діяльності, проведення інвентаризації розміщених на МС товарів і транспортних засобів.

2.4.2. Особливості правового статусу складу фінансового органу

У юридичній літературі побутує думка, що режим МС діє у двох організаційних формах: 1) МС; 2) склад митниці [209] (фінансового органу) (СФО). При цьому, досить гнучка цінова політика приватних власників МС сприяє популярності використання саме режиму МС. Однак використання СФО та МС не обмежується засобами зберігання товарів

під митним контролем. Товари та транспортні засоби можуть перебувати і на тимчасовому зберіганні під митним контролем (такі товари розміщуються на СТЗ, що належать господарюючим суб'єктам – їх утримувачам). Така позиція обґрунтовується зазвичай посиланням на те, що у Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р., до прикладу, поняття «МС» визначається як: «митний режим, передбачений додатком Е.3, не застосовується до частин територій, оголошених районами порто-франко та вільними зонами, при зберіганні товарів у місцях тимчасового зберігання товарів, при переробці або виробництві під митним наглядом товарів, умовно звільнених від мита в місцях, дозволених митницею. Термін «режим митного зберігання» означає режим, за яким товари складаються та знаходяться під контролем у визначеному місці без сплати мита на імпорт. До зберігання допускаються будь-які види товарів, окрім заборонених до ввезення або вивезення. МС поділяються Конвенцією на два види – державні, призначені для зберігання товарів усіма, та приватні, – для зберігання товарів лише визначених осіб. Види товарів, що розміщуються на МС, визначаються компетентними органами влади, які мають повноваження надавати право на використання режиму митного зберігання [200; 201].

О. П. Гребельник зауважує при цьому також, що поняття «МС» та «*склад митниці*» не еквівалентні, оскільки під *складами митних органів* розуміють приміщення, які належать митним органам або використовуються ними і спеціально обладнані для зберігання товарів [210]. Товари, які зберігаються на СФО можна класифікувати на *дві групи*: товари, які зберігаються виключно фіскальним (митним) органом, та товари, які можуть зберігатися на складах митниці. До *першої* групи належить: не пропущені під час ввезення на митну територію товари внаслідок установлених заборон чи обмежень на їх ввезення; товари, які ввозяться громадянами і підлягають обкладенню митними платежами, якщо зазначені платежі не сплачено; товари, які до закінчення строків тимчасового зберігання підприємствами не були задекларовані власником або уповноваженою ним особою до відповідного митного режиму; товари, які заявлені у режимі відмови на користь держави. *Другу* групу складають: товари, що знаходяться на тимчасовому зберіганні під митним контролем; товари, що вивозяться за межі митної території України та після закінчення митного оформлення зберігаються під митним контролем до фактичного їх вивезення; товари і транспортні засоби, які перебувають у митних режимах (транзиту та МС); зразки

товарів та техніко-технологічна документація, взяті митними органами для проведення класифікації товарів або здійснення верифікації сертифікатів, проби та зразки товарів, необхідні для проведення експертизи у справах порушення митних правил. Ввезення товарів на склад митниці не означає визначення митного режиму, в якому буде регламентовано використання товару (імпорт, експорт, транзит, переробка під митним контролем, реекспорт тощо). Завезення ж товару в режимі «МС» чітко передбачає не тільки мету його ввезення, а й процедуру застосування системи митного оподаткування та контролю. Спробуємо ж з'ясувати істину, а також встановити особливості правового статусу СФО.

Основними завданнями ДФСУ у сфері здійснення державної митної справи є: реалізація державної політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів; забезпечення захисту економічних інтересів України [191; 211]. ДФСУ здійснює свої повноваження безпосередньо та через міжрегіональні митниці, митниці і спеціалізовані митні установи, організації [212, с. 102-103]. У процесі реалізації, покладених на неї завдань взаємодії у встановленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями. Розвиток же митної справи в Україні характеризується постійними змінами в системі митних органів. Особливо це стосується регіональних митниць. Їх кількість постійно змінювалась і коливалась від 9 до 1. Сьогодні в системі митних органів налічується одна регіональна митниця – Київська. МКУ (2012 р.), на відміну від попереднього, не виділяє регіональні митниці як окрему ланку, включаючи їх до системи митниць. Система митних органів та їх структурних підрозділів визначається Класифікатором митних органів, їх структурних підрозділів, митних організацій, спеціалізованих навчальних закладів та науково-дослідної установи митної служби України [213].

Відповідно до МКУ (ст. 239) під *СФО* розуміються складські приміщення, резервуари, криті та відкриті майданчики, холодильні чи морозильні камери, які належать фіскальним

органам або використовуються ними і спеціально обладнані для зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення. З наведеного визначення вбачається, що як СФО можуть використовуватися визначені наказом митниці приміщення, резервуари, криті та відкриті майданчики, холодильні чи морозильні камери, які належать фіскальним органам або використовуються ними і спеціально обладнані для зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем. На СФО створюються зони митного контролю, у межах яких відповідні органи здійснюють митні формальності.

СФО функціонують відповідно до розділу VII МКУ (ст.ст. 238-245), Порядку роботи складу митного органу, затвердженого наказом МФУ від 30.05.2012 р. [214], Порядку відшкодування витрат на зберігання товарів та транспортних засобів на складах митних органів, Порядку обчислення сум витрат у справах про порушення митних правил та їх відшкодування, а також Розмірів відшкодувань за зберігання на складах митних органів товарів і транспортних засобів, затверджених наказом МФУ від 15.06.2012 р. [215]. Особливості правового статусу СФО перебувають у прямому взаємозв'язку зі статусом фіскальних органів як таких, а також впливають зі змісту тих чисельних вимог, які висуваються чинним законодавством щодо них. Тому з'ясуємо *вимоги до СФО*.

1. Організаційні: *а) щодо порядку організації роботи СФО.* Робота СФО повинна бути організована таким чином, щоб увезення на склад і вивезення зі складу товарів, транспортних засобів комерційного призначення здійснювалися відповідно до вимог митного законодавства, а порядок зберігання товарів гарантував їх постійне перебування під митним контролем та унеможлилював надходження (вилучення) товарів, з порушенням законодавства з питань державної митної справи (п.1.3. Порядку роботи складу митного органу). Доступ на СФО осіб, які не забезпечують його роботу, здійснюється за присутності завідуючого складом або керівника митниці чи особа, яка виконує його обов'язки; *б) щодо відшкодування витрат фіскальних органів на зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення, яке здійснюється власниками або уповноваженими ними особами* відповідно до Порядку відшкодування витрат на зберігання товарів та транспортних засобів на складах митних органів, Порядку обчислення сум витрат у справах про порушення митних правил та їх відшкодування, а також Розмірів відшкодувань за зберігання на складах митних органів товарів і транспортних засобів, затверджених наказом МФУ від 15.06.2012 р.

За загальним правилом, витрати відшкодовуються шляхом перерахування відповідної суми в безготівковій формі на спеціальний реєстраційний рахунок фіскального органу або готівкою до каси фіскального органу через відділення вповноваженого банку. Датою покриття витрат в безготівковій формі є дата зарахування коштів на спеціальний реєстраційний рахунок фіскального органу, відкритий в органі ДКСУ. Строк зберігання товарів і транспортних засобів на СФО для обрахунку витрат обчислюється, починаючи з одинадцятого дня після оформлення відповідних документів про фактичне прийняття товарів і транспортних засобів на зберігання фіскальним органом і до дня їх видачі зі складу власникам або уповноваженим особам. При обрахунку витрат строк зберігання обчислюється в календарних днях. День видачі зі СФО товарів і транспортних засобів власникам або уповноваженим особам до загального строку при обрахунку витрат не включається; *в) забезпечення необхідних умов зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення* (ст. 239 МКУ, п.п.2.6. Порядку роботи складу митного органу); *г) щодо відповідальності фіскальних органів*. Фіскальні органи несуть передбачену законом відповідальність за втрату або пошкодження товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що зберігаються ними. Крім того, у випадках, передбачених ч. 4 ст. 239 МКУ, таку відповідальність несе адміністрація підприємств, на складах яких розміщуються товари, передані фіскальними органами цим підприємствам на зберігання (ст. 239 МКУ; п. 1.5. Порядку роботи складу митного органу). За характером діяльності фіскальних (митних) органів така відповідальність має бути безвинною [216, с. 16-18]; *г) до облаштування СФО* (Розділ II Порядку роботи складу митного органу). Зокрема: 1) *до приміщень СФО*, які повинні: бути ізольованими від інших службових і допоміжних приміщень; мати огорожувальні конструкції, що забезпечують належне зберігання, а також міцні стіни, перегородки, покриття підлоги й стелі; віконні отвори між рамами або з внутрішнього боку приміщення, а також місця проходження теплопроводів, димоходів, вентиляційних каналів та інші місця, доступні для проникнення на склад ззовні, обов'язково повинні мати металеві ґрати; замикатися на двоє дверей (зовнішні, що відчиняються назовні, мають ізсередини оглядове вічко, замикаються на два внутрішні врізні замки; внутрішні, що відчиняються всередину, виготовлені у вигляді ґрат і замикаються на навісний замок). Двері СФО повинні бути забезпечені пристроєм для опечатування їх особистою металевою печаткою або пломбатором завідуючого складом.

Приміщення СФО обов'язково обладнуються охоронною та протипожежною сигналізаціями; 2) до території СФО, яка поза спорудами фіскального органу повинна бути огорожена; 3) до обладнання СФО. Склад повинен бути укомплектований необхідною кількістю технічного обладнання.

2. Товаророзпорядчі: а) щодо переліку товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що зберігаються фіскальними органами на СФО (ст. 238 МКУ, розділ IV Порядку роботи складу митного органу). Так, обов'язковій передачі фіскальному органу для зберігання підлягають: товари, не пропущені під час ввезення на митну територію України внаслідок установлених законодавством заборон чи обмежень на їх ввезення в Україну або транзит через територію України і не вивезені з території України у день їх ввезення; товари, що ввозяться громадянами на митну територію України і підлягають оподаткуванню митними платежами, якщо вони не сплачені; товари, які до закінчення встановлених ст. 204 МКУ строків тимчасового зберігання під митним контролем на СТЗ, складах організацій – отримувачів гуманітарної допомоги, митних складах не були задекларовані власником або уповноваженою ним особою до відповідного митного режиму або такі, що декларувалися, але щодо яких після закінчення строків зберігання під митним контролем двічі надавалася відмова у митному оформленні; товари, граничний строк перебування яких під митним контролем на території зони митного контролю закінчився; товари, транспортні засоби комерційного призначення, які перебувають під митним контролем і за якими власник або уповноважена ним особа не звернулися до закінчення граничних строків, встановлених ст. 199 МКУ; товари, заявлені у режим відмови на користь держави; товари, які були виявлені (знайдені) під час здійснення митного контролю в зонах митного контролю та/або у транспортних засобах, що перетинають митний кордон України, і власник яких невідомий; зразки товарів і техніко-технологічна документація, взяті фіскальними органами для проведення класифікації товарів; зразки товарів та документація, одержані фіскальними органами під час здійснення верифікації сертифікатів походження товару; проби та зразки товарів, необхідні для проведення експертизи у справах про порушення митних правил; інші зразки товарів, одержані фіскальними органами відповідно до ч. 4 ст. 401 МКУ. Інші товари можуть прийматися на зберігання на СФО в порядку передбаченому ст. 238 МКУ, п.п. 4.2.-4.5. Порядку роботи складу митного органу; б) щодо порядку розміщення товарів,

транспортних засобів комерційного призначення на СФО (розділ V Порядку роботи складу митного органу); **в)** щодо оцінки товарів, транспортних засобів комерційного призначення на СФО (розділ VI Порядку роботи складу митного органу); **г)** щодо строків зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення фіскальними органами (розділ VIII Порядку роботи складу митного органу). Такі строки залежно від групи товарів можуть бути різними, а тривалість їх на законодавчому рівні визначено ст. 240 МКУ [217]. За загальним правилом, граничний строк зберігання товарів під митним контролем складає 90 календарних днів. За заявою власника чи уповноваженої ним особи вказаний строк може бути продовжено (не більше ніж на 30 днів) фіскальним органом (ч. 3 ст. 204 МКУ). Після спливу цього строку товар підлягає обов'язковій передачі для подальшого зберігання на СФО відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 238 МКУ, де він може зберігатися ще 90 календарних днів (ч.1 ст. 240 МКУ). При цьому, подання заяви щодо продовження тимчасового зберігання впливає на загальний строк подальшого зберігання товарів на СФО. Так, якщо після закінчення продовженого строку зберігання (на 30 днів) товар не було поміщеного до відповідного режиму, то він підлягає передачі на СФО на підставі ч. 1 ст. 240 МКУ, де може зберігатися на протязі 90 днів. Таким чином, граничний строк зберігання товарів під митним контролем складає 210 днів (120+30+90 днів). Якщо ж заява не подавалась, то товар передається на склад за ч. 5 ст. 240, де може зберігатися 180 днів (загальний строк зберігання складатиме в такому випадку 270 днів). За збігом вказаних строків, товар підлягає реалізації, безоплатній передачі у володіння і користування або переробці, утилізації чи знищенню (ст. 243 МКУ); **г)** *щодо операцій з товарами, які зберігаються на СФО* (ст. 241 МКУ, розділ VII Порядку роботи складу митного органу). Так, власники товарів, що зберігаються на СФО під митним контролем, або уповноважені ними особи можуть з дозволу та під контролем цих органів здійснювати із зазначеними товарами операції, передбачені ст. 325 («Операції з товарами, транспортними засобами комерційного призначення, митне оформлення яких не закінчено») МКУ, а також: підготовку товарів до продажу (відчуження, транспортування, консолідацію, подрібнення партій, маркування, формування відправлень, сортування, зберігання у цілях транзиту); змішування товарів (компонентів) без надання одержаній продукції характеристик і властивостей, що істотно відрізняють її від вихідних складових; прості складські операції, необхідні для забезпечення збереження цих товарів (переміщення товарів у межах складу з

метою раціонального розміщення; чищення; провітрювання; створення оптимального температурного режиму зберігання; сушіння, у т.ч. із створенням потоку тепла; захист від корозії; боротьба із шкідниками); взяття проб та зразків; *д) щодо порядку та особливостей видачі товарів, транспортних засобів комерційного призначення зі СФО* (ст. 242 МКУ, розділи IX, X Порядку роботи складу митного органу). За загальним правилом, товари, що зберігаються на СФО під митним контролем, можуть бути видані їх власникам або уповноваженим ними особам, а також особам, до яких протягом строку зберігання перейшло право власності на ці товари або право володіння ними, лише після митного оформлення зазначених товарів, відшкодування витрат фіскальних органів на їх зберігання, а також сплати відповідних митних платежів. Тимчасова (з подальшим поверненням) видача товарів допускається для: проведення експертизи товарів, вилучених у справах про порушення митних правил, на підставі постанови, винесеної посадовою особою митниці, у провадженні якої перебуває справа про порушення митних правил; проведення експертизи під час вирішення питань щодо розпорядження товарами, транспортними засобами комерційного призначення, термін зберігання яких на СФО закінчився або які перейшли у власність держави. Як правило, строк, на який товари видаються зі складу митного органу тимчасово, не може перевищувати одного місяця; *е) щодо розпорядження товарами, транспортними засобами та коштами* (глава 38 МКУ). Перелік товарів, транспортних засобів комерційного призначення та коштів, які можуть підлягати реалізації визначено ст. 243 МКУ, серед них зокрема: товари, транспортні засоби комерційного призначення, що зберігаються на СФО, за якими власник або уповноважена не звернулися до закінчення встановлених строків зберігання; товари, граничний строк перебування яких під митним контролем закінчився; товари, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання та ін. МКУ передбачає, що товари і транспортні засоби комерційного призначення реалізуються в порядку, встановленому законодавством, на митних аукціонах, редукаціях або за договором комісії.

Порядок реалізації товарів на митних аукціонах на сьогоднішній день врегульовано Постановою КМУ від 26.04.2003 р. «Про затвердження Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації» [218]. Найперше, привертає до себе увагу той факт, що зазначеним

документом встановлено значно вужчий перелік предметів реалізації, до яких належать: (а) товари, строк зберігання яких під митним контролем закінчився, а власник не звернувся за ними в установлений строк, крім товарів, не пропущених на митну територію України внаслідок заборон і обмежень на їх ввезення в Україну або транзит через територію України і не вивезених з території України; (б) товари, що швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, у тому числі товари - предмети порушення митних правил; (в) товари, від яких власник відмовився на користь держави. В цій частині доцільним є приведення наведених положень у відповідність з приписами МКУ, їх взаємоузгодження. В. А. Рекун звертає також увагу на некоректність деяких законодавчих формулювань [219, с. 218], – адже по суті, аукціонна торгівля є різновидом комісійної торгівлі, коли продавець уповноважує продати своє майно іншу особу. В нашому випадку фіскальний орган укладає з організатором митного аукціону відповідну комісійну угоду про реалізацію товарів [220, с. 40]. Тож виділяти окремо реалізацію товарів за договором комісії, принаймні, некоректно. Тим більше, що МКУ не встановлює, з ким такі комісійні угоди можуть укладатися. В той же час, на законодавчому рівні (наприклад, у межах МКУ) обов'язково слід передбачити, хто саме може виступати контрагентом митниці у договорах комісії з метою забезпечення прозорості процесу реалізації та доступності такої торгівлі для потенційних покупців. За аналогією з Положенням про умови та порядок проведення тендера (конкурсу) з визначення спеціалізованих підприємств – організаторів митних аукціонів, затвердженим наказом Державної митної служби від 14.02.2011 р. [221], слід визначити порядок обрання інших продавців, відмінних від організаторів митних аукціонів, які мають право продажу товарів та транспортних засобів комерційного призначення, що знаходяться у володінні митниці, визначити чіткі вимоги до них. Адже чинний на сьогодні Порядок організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації, затверджений Постановою КМУ від 26.04.2003 р. потребує оновлення, особливо в частині регулювання продажу товарів на товарних біржах та через спеціальні торговельні підприємства. Прийняття нового порядку здійснення такого продажу є вкрай важливим для оптимізації механізму розпорядження товарами. Крім того, чітка, однозначна та зрозуміла регламентація залучатиме до кожної операції з продажу більше потенційних

покупців. Що не може не позначитися на ціні такого продажу, а це, врешті, є вигідним як для держави загалом, так і для окремих суб'єктів державної митної справи в Україні.

До цього часу немає законного механізму реалізації митного редукування, оскільки ані визначення цього поняття, ні тим більше порідку організації такого виду торгівлі чинним митним законодавством не передбачено. Зазвичай поняття «редукування» асоціюється з тендером та вживається у контексті державних закупівель і являє собою торги зі зменшенням ціни. Варто зауважити, що чинний на сьогодні ЗУ від 10.04.2014 р. «Про здійснення державних закупівель» [222], як і попередній ЗУ від 01.06.2010 р. «Про здійснення державних закупівель», на відміну від їхніх попередників, уник застосування цього терміну, урегулювавши натомість загалом конкурсні торги. До цього існуюча первинно процедура редукування зазнала трансформації у електронний реверсивний аукціон (відкриті електронні торги зі зменшенням ціни з веденням їх на сайті в мережі Інтернет у режимі «он-лайн»). Сутність редукування полягала в тому, що покупець (замовник) укладав договір купівлі-продажу з тим продавцем, який у ході торгів пропонував найнижчу ціну за товари чи послуг певної якості. Стосовно ж, так званого, митного редукування, то процедура його проведення має кардинально відрізнятись, оскільки в даному випадку продавець – один (фіскальний орган), а покупців може бути декілька. Однак, основною умовою, з огляду на назву, повинно залишатися правило зниження ціни у ході торгів. І. В. Міщенко висловив пропозицію в контексті зазначеного запозичити зарубіжний досвід у формі, так званого, «голландського аукціону», який передбачає, що в якості стартової ціни оголошується максимальна ціна, за яку можливо продати товари і транспортні засоби комерційного призначення (виходячи з ринкових цін). В ході торгів ця ціна поступово знижується на крок аукціону доти, доки один із зареєстрованих учасників – потенційних покупців – не погодиться придбати товар. При цьому очевидно, що ціна не може знижуватися до нульового значення, – лише до певної мінімальної межі, яка встановлюється з урахуванням митної вартості, податків та інших видатків. Голландський аукціон зазвичай передбачає багатолотову (оптову) торгівлю, коли його переможець стає власником відразу кількох найменувань товарів (лотів) або значної кількості одного виду, що є досить зручним для продажу товарів партіями [223, с. 136].

У кожному разі, організація редукування та порядок продажу товарів у такий спосіб, так само як і у випадку з митним аукціоном, мають біти чітко регламентовані. Зокрема,

законодавцю слід визначитися з критеріями застосування тієї чи іншої форми реалізації товарів, тобто встановити, коли вдаватися до митних аукціонів, редукацій, а коли обмежуватися продажем «за комісійними угодами» з торговельними підприємствами. Належить погодитися з В. А. Рекун у тому, що потрібно також встановити вимоги до таких підприємств та порядок їх вибору, бажано на тендерній основі, щодо кожної операції з продажу [219, с. 219]. Належить розробити та затвердити чіткі правила проведення рекуцій, починаючи від оприлюднення інформації про його проведення, закінчуючи оформленням його результатів, в тому числі порядок формування стартової ціни, кроку редукацію, мінімальну кількість учасників, розпорядження непроданими на редукації товарами та транспортними засобами комерційного призначення тощо.

3. Облікові та звітні (розділ XI Порядку роботи складу митного органу): *а) СФО зобов'язані вести облік: оперативно-аналітичний* (вилучення та приймання на зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення передбачає їх обов'язковий оперативний облік фіскальним органом протягом усього часу до моменту повернення власникові (уповноваженій ним особі) або передачі іншим органам державної влади чи розпорядження в порядку, установленому законодавством); *складський* (передбачає внесення інформації про товари, транспортні засоби комерційного призначення, розміщені на СФО, до спеціальних книг (книг складського обліку), що ведуться в паперовому або електронному вигляді, на підставі первинних прибуткових документів); *бухгалтерський* (передбачає відображення інформації про вилучені та прийняті на зберігання товари, транспортні засоби комерційного призначення на позабалансових рахунках «Активи на відповідальному зберіганні» митниці на підставі поданих до відділу фінансів, бухгалтерського обліку та звітності відповідно до графіка документообігу реєстрів з первинними документами, що засвідчують факт відповідної операції); *б) звітність за результатами діяльності СФО* складається відповідальною посадовою особою відділу фінансів, бухгалтерського обліку та звітності на підставі первинних прибуткових документів у книгах обліку.

2.4.3. Особливості правового статусу складу тимчасового зберігання

З метою створення сприятливих умов та скорочення часу проведення митного контролю й митного оформлення фіскальним органом може прийматися рішення про організацію СТЗ, що належать транспортно-експедиційним організаціям, які переміщують

товари і транспортні засоби через митний кордон України, чи іншим підприємствам, зі створенням зони митного контролю в межах таких складів [224, с. 1]. Як СТЗ можуть використовуватися відповідним чином облаштовані складські приміщення, резервуари, криті та відкриті майданчики, призначені для зберігання товарів і транспортних засобів. Товари гуманітарної допомоги для їх тимчасового зберігання з дозволу відповідного фіскального органу можуть розміщуватися на складах організацій – отримувачів гуманітарної допомоги. При цьому керівник організації – отримувача гуманітарної допомоги забезпечує ведення обліку товарів, що розміщуються на складі цієї організації та випускаються з нього, в порядку, передбаченому для СТЗ.

Під *тимчасовим зберіганням товарів і транспортних засобів під митним контролем* слід розуміти заходи митного контролю, відповідно до яких товари й транспортні засоби зберігаються під митним контролем у спеціально виділених і об'єднаних приміщеннях, резервуарах, на майданчиках. Крім того, відповідно до Спеціального додатку А Р. 2 Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р., *тимчасове зберігання товарів* – це також зберігання товарів під митним контролем на об'єктах або в закритих чи відкритих приміщеннях, встановлених митною службою до представлення декларації про товари. За стандартним правилом, визначеним зазначеною Конвенцією, митна служба дозволяє створення тимчасових складів у всіх випадках, коли вона вважає це необхідним для забезпечення задоволення потреб торгівлі. Рекомендоване ж правило для країн-учасниць полягає у тому, що тимчасове зберігання повинно дозволятися стосовно всіх товарів, незалежно від їхньої кількості, країни походження чи країни відправлення. Проте небезпечні товари, товари, що можуть зашкодити іншим товарам, чи товари, що вимагають спеціальних умов зберігання, повинні допускатися до тимчасового зберігання лише на складах, спеціально обладнаних та призначених компетентними органами для прийняття таких товарів [200; 201]. У науковій літературі обґрунтовується комплексний характер правовідносин з тимчасового зберігання, урегульованих нормами цивільного, господарського, а також спеціальними нормами митного права. Наголошується, зокрема, на тому, що «зберігання» як міжгалузеве поняття в контексті митного оформлення товарів має свої особливості (застосовується до іноземних товарів, переміщуваних через митний кордон, а також митне оформлення щодо котрих не завершено), внаслідок чого, –

пропонується «тимчасове зберігання товарів» перейменувати на «тимчасове митне зберігання», процедура якого складається із сукупності митних операцій, спрямованих на зберігання та підготовку переміщуваних митною територією країни товарів та/або транспортних засобів задля забезпечення здійснення їх митного оформлення та митного контролю [225; с. 12-13].

Територія складу є невід'ємною частиною митної території України, на ній діє законодавство України, а в межах території СТЗ утворюється зона митного контролю. Одна лише застереження, – на СТЗ утворюються постійні, а на складах організацій – отримувачів гуманітарної допомоги – тимчасові (на час тимчасового зберігання на них під митним контролем товарів гуманітарної допомоги) зони митного контролю. *СТЗ* – це відповідним чином облаштовані приміщення та/або криті чи відкриті майданчики, резервуари, холодильні чи морозильні камери, призначені для тимчасового зберігання товарів під митним контролем до поміщення їх у митний режим. СТЗ можуть бути *закритого* (призначається виключно для зберігання утримувачем складу товарів, що належать йому) та *відкритого* (призначається для зберігання товарів, що належать будь-яким особам) типів. Правовою основою функціонування сучасних вітчизняних СТЗ є: МКУ (ст.ст. 201-206), Положення про склади тимчасового зберігання, затверджене наказом МФУ від 28.05.2012 р. [226], Наказ МФУ від 28.05.2012 р. «Про затвердження форми Акта про проведення огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, магазинів безмитної торгівлі, територій вільних митних зон та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи» [227]. *Перелік вимог до відкриття й експлуатації СТЗ* є доволі широким. На підставі аналізу чинного законодавства, виділимо та систематизуємо їх.

1. Статусоутворюючі та організаційні: а) *до особи утримувача.* Утримувачем СТЗ може бути суб'єкт господарювання, у власності, користуванні якого перебувають складські об'єкти (складські приміщення, холодильники, морозильники, універсальні холодильні камери, резервуари, елеватори, відкриті та/або криті майданчики, придатні для зберігання товарів і транспортних засобів) СТЗ. У той же час, утримувачем складу організації – отримувача гуманітарної допомоги, може бути лише організація, дані про яку внесено до Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги і у власності, користуванні якої

перебуває склад організації – отримувача гуманітарної допомоги; *б) щодо типу СТЗ*. Тип залежить від призначення такого складу (ст. 437 МКУ). При призначенні складу виключно для зберігання утримувачем складу товарів, що належать йому, утворюється СТЗ *закритого типу*, а при призначенні для зберігання товарів, що належать будь-яким особам – *відкритого типу*; *в) до розташування* (п.п. 2.1.-2.3. Положення про склади тимчасового зберігання). СТЗ розташовується на митній території України, окрім території пунктів пропуску через державний кордон України для міжнародного чи міждержавного автомобільного сполучення. СТЗ може мати: одну поштову адресу, якщо він складається з одного або декількох складських об'єктів; декілька поштових адрес, якщо він складається з декількох складських об'єктів, що мають різні поштові адреси та огорожені нерозривно по периметру території СТЗ. Якщо СТЗ складається з декількох складських об'єктів, дозволяється використовувати територію, прилеглу до одного з цих складських об'єктів як прилеглу територію до СТЗ; *г) до обладнання* (п.п. 2.4.-2.5. Положення про склади тимчасового зберігання). Утримувач СТЗ повинен забезпечити: наявність прилеглої до СТЗ території з твердим покриттям, обладнаної для стоянки транспортних засобів; цілодобову охорону складських об'єктів або функціонування на них охоронної сигналізації; обладнання складських об'єктів ґратами на вікнах (за їх наявності); функціонування протипожежної сигналізації на складських об'єктах (крім функціонування такої сигналізації на відкритих майданчиках), наявність засобів пожежогасіння; наявність повірених засобів для зважування товарів (з урахуванням специфіки товарів), а на СТЗ, призначеному для зберігання наливних чи насипних товарів, – повірених засобів обліку таких товарів і контролю за ними; наявність рампи, оглядового майданчика, навантажувально-розвантажувальної техніки (з урахуванням специфіки СТЗ); можливість проведення навантажувально-розвантажувальних робіт на СТЗ або на прилеглий до складу територію; наявність і функціонування системи відеоспостереження за всіма воротами або дверними отворами складу, через які здійснюється ввезення та/або вивезення товарів, в'їздом і виїздом з прилеглої до складу території, фіксування такого відображення для виявлення несанкціонованого доступу до товарів і транспортних засобів, що перебувають під митним контролем, а також ведення архіву відеозаписів системи відеоспостереження; безперешкодний доступ посадових осіб митниці до системи відео спостереження тощо. Умови обладнання та технічні характеристики до

систем відеоспостереження СТЗ наведені в додатку 2 до зазначеного Положення. Тимчасове зберігання товарів, ввезених на митну територію України як гуманітарна допомога, здійснюється з дозволу митного органу за таких умов: дані про утримувача – суб'єкта господарювання повинні бути внесені до Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги; наявності цілодобової охорони або функціонуючої охоронної сигналізації, засобів пожежогасіння; обладнання не менше ніж двома засобами нанесення забезпечення, один із яких повинен перебувати у віданні митниці, другий – у віданні утримувача; *г) щодо порядку відкриття СТЗ.* Відповідно до ст. 437 МКУ, митниця, в зоні діяльності якої розташовані відповідні складські об'єкти СТЗ, надає дозвіл на відкриття та експлуатацію СТЗ відкритого або закритого типу. Відтак відкриття СТЗ здійснюється в дозвільному порядку. Підприємство, яке має намір отримати відповідний дозвіл, подає до митниці заяву про надання дозволу на відкриття та експлуатацію СТЗ. Форма заяви та перелік документів, що до неї додаються визначено п.п. 3.1.-3.2. Положення про склади тимчасового зберігання. Заява про надання дозволу реєструється митницею. Розгляд її здійснюється у строк, що не перевищує 15 робочих днів з дня реєстрації. З метою перевірки відомостей про складські об'єкти, їх розташування та облаштування митниця протягом 10 робочих днів із дня реєстрації заяви про надання дозволу проводить у присутності уповноваженої посадової особи заявника огляд та фотографування складських об'єктів, прилеглої території та перевірку відповідності складських об'єктів відомостям, зазначеним у доданих до заяви документах. За результатами огляду складається акт. За результатами розгляду заяви про надання дозволу та з урахуванням відомостей, зазначених у акті огляду, митниця приймає рішення про надання дозволу, що оформлюється наказом митниці [228]; *д) щодо внесення інформації про відкриття СТЗ до реєстру утримувачів СТЗ, а також надання підприємству – заявникові (утримувачеві) витягу з реєстру.* Протягом одного робочого дня з дня видання наказу митниці про надання дозволу митниця засобами відомчої електронної пошти надсилає ДФСУ лист-подання про внесення даних про СТЗ до реєстру. До листа-подання додаються електронні копії: акта огляду, фотографій складських об'єктів, зроблених під час їх огляду. ДФСУ протягом 1 робочого дня з дня отримання листа-подання митниці про внесення даних до реєстру вносить запис про СТЗ до реєстру та повідомляє це митницю. Реєстраційний номер СТЗ в реєстрі формується ЄАІС ДФСУ автоматично. Митниця

письмово повідомляє заявника про включення СТЗ до реєстру у строк, що не перевищує 1 робочого дня з дня отримання повідомлення, шляхом надсилання заявнику витягу з реєстру, сформованого за допомогою ЄАІС ДФСУ. Ведення реєстру СТЗ здійснюється відповідно до п.п.6.1.-6.9. Положення про склади тимчасового зберігання; *е) щодо взаємовідносин утримувача з іншими особами.* Варто зауважити, що прямі приписи мають місце лише в частині правового регулювання взаємовідносин утримувача СТЗ відкритого типу з особами, які розміщують товар на складі. Відповідно до ст. 438 МКУ, такі взаємовідносини визначаються відповідним договором.

2. Товаророзпорядчі: *а) щодо порядку розміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення на СТЗ* (ст.ст. 202, 439 МКУ, п.п. 7.1.-7.6. Положення про склади тимчасового зберігання). Відповідно до ст. 202 МКУ, єдиним документом, необхідним для розміщення товарів на тимчасове зберігання під митним контролем, є уніфікований документ за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, що містить опис цих товарів на підставі товаросупровідних документів. Однак, відповідно до п.7.1. Положення про склади тимчасового зберігання, для розміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення на СТЗ до фіскального (митного) органу подаються крім цього також: товаротransпортні документи (коносамент (Bill of Lading), авіаційна вантажна накладна (Air Waybill), міжнародна автомобільна накладна (CMR), залізнична накладна (СМГС і ЦМ)). Рішення про розміщення товарів на СТЗ приймає уповноважена посадова особа підрозділу митного оформлення, у зоні діяльності якого розташований такий склад, – невідкладно після перевірки поданих документів та встановлення факту дотримання усіх вимог. Прийняте посадовою особою фіскального (митного) органу рішення про розміщення товарів на складі засвідчується відбитком штампа „Під митним контролем” відповідної посадової особи. Щодо ж до загальних обмежень на розміщення товарів на СТЗ, то: (1) попри те, що за загальним правилом на СТЗ можуть розміщуватися будь-які товари, все ж небезпечні товари, товари, що можуть зашкодити іншим товарам, або товари, що потребують спеціальних умов зберігання, можуть розміщуватися тільки на СТЗ, які мають відповідні умови для зберігання таких товарів; (2) не допускається розміщення на СТЗ товарів, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, якщо до закінчення строку їх придатності залишається

менше одного місяця; (3) не підлягають передачі на тимчасове зберігання підприємствам товари, що зберігаються виключно фіскальними органами; (4) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, може визначати також перелік окремих видів товарів, які передаються на тимчасове зберігання під митним контролем лише на СФО; *б) щодо порядку зберігання товарів, транспортних засобів комерційного призначення на СТЗ* (ст. 440 МКУ, п.п. 7.10, 7.14, 7.15. Положення про склади тимчасового зберігання). Утримувач СТЗ повинен забезпечити окреме зберігання різних партій товарів. Товари, що можуть завдати шкоди іншим товарам, або ті, що потребують особливих умов зберігання, повинні зберігатись на/в спеціально пристосованих для цього складських об'єктах. Товари гуманітарної допомоги можуть зберігатись у транспортному засобі, у якому вони були доставлені; *в) щодо строків тимчасового зберігання товарів* (ст. 204 МКУ, п.п. 7.11.-7.13 Положення про склади тимчасового зберігання). Загальний строк тимчасового зберігання товарів під митним контролем становить 90 календарних днів. Товари, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, можуть перебувати на тимчасовому зберіганні під митним контролем у межах строку збереження їх якостей, які дають можливість використовувати такі товари за призначенням, але не більше 90 календарних днів.

Загальний строк тимчасового зберігання товарів (90 календарних днів) за заявою власника або уповноваженої ним особи може бути продовжений (але не більше ніж на 30 днів) фіскальним органом, за дозволом якого товари були розміщені на складі. Якщо особа, яка зберігає товари на СТЗ відкритого типу, не є утримувачем цього складу, її заява про продовження строку тимчасового зберігання зазначених товарів попередньо погоджується з утримувачем складу. У разі відмови у продовженні строку тимчасового зберігання фіскальний орган зобов'язаний невідкладно, письмово або в електронній формі, повідомити власника товару або уповноважену ним особу про причини і підстави такої відмови. До закінчення строків зберігання товари, що перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем, повинні бути: задекларовані власником або уповноваженою ним особою до відповідного митного режиму; або передані власником чи уповноваженою ним особою, утримувачем СТЗ, організацією – отримувачем гуманітарної допомоги відповідному фіскальному органу для зберігання та/або розпорядження; або відправлені під митним

контролем до інших фіскальних органів для їх подальшого митного оформлення; або вивезені за межі митної території України;

г) щодо операцій з товарами, які перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем (ст. 203 МКУ). Власник товарів, що перебувають на тимчасовому зберіганні під митним контролем, або уповноважена ним особа з дозволу фіскального органу можуть проводити з цими товарами лише такі операції: прості складські операції, необхідні для забезпечення збереження цих товарів: переміщення товарів у межах складу з метою раціонального розміщення, чищення, провітрювання, створення оптимального температурного режиму зберігання, сушіння (у тому числі із створенням потоку тепла), захист від корозії, боротьба із шкідниками, інвентаризація; огляд та вимірювання; усунення пошкодження упаковки; взяття проб та зразків; підготовка товарів до продажу (відчування) і транспортування: сортування, пакування, перепакування, маркування, навантаження, вивантаження, перевантаження та інші подібні операції;

г) щодо розпорядження товарами, які зберігаються на СТЗ під митним контролем, у разі зупинення дії або анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію СТЗ (ст. 441 МКУ). Так, у разі зупинення дії або анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію СТЗ розміщення нових партій товарів на цьому складі не дозволяється. Протягом 30 днів з дня анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію СТЗ товари, які зберігаються на цьому складі під митним контролем, повинні бути переміщені під митним контролем їх власником, уповноваженою ним особою або утримувачем СТЗ на інший СТЗ або на СФО чи заявлені у відповідний митний режим.

3. Облікові та звітні (ст. 440 МКУ): *а)* утримувач СТЗ веде облік товарів, що розміщуються, зберігаються на складі й випускаються з нього, в системі електронного обліку товарів на СТЗ, що містить таку інформацію: відомості про розміщення товару на складі; кількість товару, розміщеного на складі; вартість товару, розміщеного на складі; відомості про випуск товарів із складу; кількість товару, випущеного зі складу; вартість товару, випущеного зі складу; дата закінчення терміну тимчасового зберігання товару; дата закінчення терміну тимчасового зберігання товарів, продовженого митним органом. Утримувач СТЗ забезпечує доступ посадових осіб митного органу до інформації, що міститься в системі електронного обліку товарів на складі; *б)* утримувач СТЗ щомісяця до 5

числа місяця, що настає за звітним, подає фіскальному (митному) органу звіт про рух товарів на складі за попередній місяць за формою, наведеною в додатку 7 до Положення про склади тимчасового зберігання. Структура та формат передавання даних розміщуються на веб-сайті ДФСУ в Інтернеті за адресою www.customs.gov.ua. Звіт заповнюється утримувачем складу за допомогою програмного забезпечення та подається у паперовому вигляді разом з його електронною копією або подається виключно в електронному вигляді за наявності в утримувача цифрового електронного підпису. Посадова особа фіскального (митного) органу приймає та перевіряє звіт, поданий утримувачем складу. У разі надання звіту в паперовому вигляді посадова особа фіскального (митного) органу засвідчує його своїм підписом і проставляє дату перевірки. Після перевірки звіту посадова особа митного органу вносить інформацію до відповідного програмно-інформаційного комплексу ЄАІС ДФСУ.

Крім цього, керівник організації – отримувача гуманітарної допомоги (при розміщенні на складах зазначеної організації товарів гуманітарної допомоги для їх тимчасового зберігання з дозволу відповідного фіскального органу) забезпечує ведення обліку товарів, що розміщуються на складі цієї організації та випускаються з нього, в порядку, передбаченому для СТЗ, а також щоквартальне подання фіскальному органу звіту про рух товарів на складі за формою, що встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Фіскальний орган має право вимагати подання позачергового звіту (ст. 201 МКУ).

Митниця відповідно до п.п.5,6 ч.1 ст. 336 та ст.343 МКУ здійснює контроль за дотриманням утримувачем СТЗ усіх наведених вимог. Контроль за діяльністю СТЗ здійснюється шляхом проведення посадовими особами митниці огляду складських об'єктів СТЗ, у тому числі перевірки функціонування систем відеоспостереження, обліку товарів на складі відповідно до Розділу V «Порядок контролю за провадженням діяльності складів тимчасового зберігання» Положення про склади тимчасового зберігання (п.п.5.1.-5.7).

2.4.4. Вільна митна зона

Вільна митна зона (ВМЗ), відповідно до ст. 130 МКУ, – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозяться на територію ВМЗ та вивозяться з цієї території за межі митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД, а українські товари ввозяться на

територію ВМЗ із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання (товари, поміщені в митний режим ВМЗ, протягом усього строку перебування у цьому режимі перебувають під митним контролем). Як бачимо, законодавець визначає ВМЗ, передусім, як певний митний режим. За своєю суттю режим ВМЗ належить до економічних режимів, які характеризуються більш гнучким використанням митно-правових інструментів регулювання й виступають свого роду результатом адаптації митного механізму до різноманітних потреб учасників ЗЕД. Особливі ознаки економічних режимів полягають у тому, що вони мають економічне значення й обґрунтування, призначені для використання у особливих ситуаціях, пов'язаних із вирішенням практичних завдань участі в міжнародному розподілі праці й відкритті національних ринків, у створенні додаткових можливостей для розвитку промисловості, торгівлі тощо, і мають умовний та цільовий характер. За загальним правилом, економічні митні режими, надаючи певні економічні вигоди, дозволяють використовувати товар тільки в суворо встановлених цілях, на що треба отримати дозвіл, який при цьому видається тільки за наявності економічної обґрунтованості за умови дотримання користувачем встановленого порядку його використання, і дають бенефіціару заздалегідь відомі економічні вигоди й переваги шляхом отримання пільг у формі повного або часткового звільнення від сплати мита, а також незастосування заходів економічної політики. В юридичній літературі виділяють такі найважливіші складові митного режиму ВМЗ: (а) територія, на якій діє режим; (б) загальні правила (або загальний порядок) переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через територію ВМЗ; (в) система загальних пільг, що стосуються ввезення на територію ВМЗ, вивезення за її межі окремих видів товарів і предметів; (г) загальні засади й особливості митного контролю; (ґ) специфіка митного оформлення; (д) закріплення на законодавчому рівні різних видів митних платежів, якими обкладаються товари при переміщенні через межі ВМЗ, та їх особливості; (е) загальні правила користування товарами та іншими предметами, які знаходяться під дією митного режиму; (є) строк діє режиму [229, с. 4-6, с. 17-18]. Відтак, до характерних рис режиму ВМЗ відносяться: екстериторіальність (її територія знаходиться поза митною територією України); ВМЗ розміщені, як правило, на невеликих ділянках, огорожених по периметру; порядок переміщення товарів через територію ВМЗ передбачає надання певних пільг суб'єктам, які господарюють у ній; сутність цих пільг зводиться до

того, що при цьому не застосовуються заходи тарифного й нетарифного регулювання; запровадження режиму, здебільшого, на території відповідних типів С(В)ЕЗ. К. В. Бережна пропонує у зв'язку з цим доктринальне визначення ВМЗ як митного режиму, згідно з яким іноземні товари розміщуються та використовуються у відповідних територіальних межах чи приміщеннях (місцях) без стягнення мита та податків, а також без уживання заходів економічної політики, а вітчизняні товари розміщуються та використовуються на умовах митного режиму експорту. Такі зони, наголошує авторка, створюються державами в односторонньому порядку на підставі власного внутрішнього законодавства, а різновидами ВМЗ є: порто-франко – вільні порти, вільні склади, вільні гавані (при ввезенні іноземних та вітчизняних товарів у ВМЗ мито та податки не стягуються, а при вивезенні їх з таких територій держави мито та податки стягуються і застосовуються заходи економічної політики залежно від походження товару) [230].

У той же час, згідно зі ст. 430 МКУ, ВМЗ – це також відповідним чином облаштована територія або склад, що призначені для зберігання товарів під митним контролем, їх переробки та/або виробництва нових товарів. Тим самим підкреслюється *подвійна (дуалістична) природа ВМЗ. З одного боку, ВМЗ є спеціально облаштованою територією або складом, що призначені для зберігання товарів під митним контролем, а з іншого – митним режимом.* Афанасьєва О. О. переконана, що такий підхід дає можливість зрозуміти сутність цієї правової категорії [231, с. 173-180], оскільки ВМЗ – це поняття, по-перше, територіальне (місцеве) з впливаючими звідси питаннями юрисдикції, по-друге, режимне, що передбачає особливі правила регулювання порядку ввезення і вивезення товарів та інших предметів, по-третє, функціональне, – вказаний спеціальний режим устанавлюється для досягнення конкретних цілей у відповідній сфері.

ГКУ (ст. 401), визначивши С(В)ЕЗ як частину території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України (на території С(В)ЕЗ можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів), до одного із типів таких зон відніс ВМЗ і порти (ст.403). Аналогічним чином регулюється це питання і за ЗУ від 13.10.1992 р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (ст. ст. 1, 3) [232]. Відтак, поняття

«ВМЗ» є тісно пов'язаним із поняттям «С(В)ЕЗ». ВМЗ – це, як вже зазначалось, один із митних режимів, який характеризується певними умовами, вимогами й обмеженнями. Митний режим ВМЗ пов'язаний з іншою правовою категорією – режимом С(В)ЕЗ, є вторинним стосовно цього поняття. Таким взаємозв'язок, на думку О. О. Афанасьєвої, виявляється в тому, що обидва режими – це прояви спеціального правового режиму як особливого порядку правового регламентування певних суспільних відносин, що встановлюється стосовно конкретного кола суб'єктів або сфери їх діяльності й відрізняється від загального (національного) режиму пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, зумовленою публічним інтересом, який знаходить свій прояв у всіх елементах механізму цього режиму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони чи додаткові підстави юридичної відповідальності. Саме спеціальний правовий режим установлює інші правила регулювання тієї чи іншої діяльності, поведінки, закріплює інші (на відміну від загального, але однакове) коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків національних та іноземних суб'єктів права щодо одного й того ж об'єкта правової регламентації. А оскільки законодавство України передбачає певні пільги й преференції при здійсненні підприємницької діяльності, ввезенні товарів та територію С(В)ЕЗ й вивезенні за її межі, то вільний митний режим слід вважати преференційним (пільговим), доходить висновку авторка [231, с. 173-175].

Аналізуючи співвідношення понять «ВМЗ» та «С(В)ЕЗ», вчені, здебільшого, доходять висновків, що: 1) поняття «С(В)ЕЗ» значно ширше ніж поняття «ВМЗ», хоча території їх, як правило, однакові, тобто межі С(В)ЕЗ одночасно є і межами відповідної ВЕЗ; 2) правовий режим С(В)ЕЗ передбачає не тільки правовий режим, встановлений законодавством України з метою регламентування відносин, які виникають у зв'язку з переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон України між митним органом і особами, що їх переміщують, але й встановлює спеціальний правовий режим господарської діяльності, тобто регулює взаємовідносини суб'єктів господарювання з іншими органами держави і встановлює особливості дії законодавства України на території С(В)ЕЗ. Крім цього, у спеціальних окремих законах для кожної С(В)ЕЗ встановлюються вимоги щодо створення ВМЗ, види товарів, дозволених до ввезення у таку зону, а також характер операцій, що здійснюються з товарами у межах зони. У цих законах також визначаються вимоги щодо

організації роботи ВМЗ, обов'язки органів управління ВМЗ по виконанню вимог митного законодавства під час здійснення митного контролю [233; 234; 235]. Однак, варто зауважити, що висловлений підхід вже не може бути оцінений на сьогодні як безспірний, оскільки більшість досліджень з цієї тематики проводились до набрання чинності новим МКУ, коли створення митних зон (на той час – «спеціальних митних зон») у кожному разі потребувало прийняття окремого закону. Відповідного ж до ст. 430 МКУ, лише відкриття ВМЗ промислового типу здійснюється окремими законами України (це правило не поширюється на ВМЗ комерційного та сервісного типів, відкриття яких здійснюється тепер в дозвільному порядку).

Правовою основою функціонування ВМЗ в Україні є, передусім, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р., ГКУ, глави 21 та 62 МКУ, ЗУ від 13.10.1992 р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», Порядок відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу, а також Правила провадження діяльності з відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу, затверджені наказом МФУ від 30.05.2012 р. [236]. Виділимо та систематизуємо **основні (як загальні, так і спеціальні) вимоги** щодо відкриття й експлуатації ВМЗ.

1. Статусоутворюючі та організаційні: *а) щодо типу ВМЗ* (ст. 430 МКУ). ВМЗ можуть бути *комерційного* (створюються з метою забезпечення вільного зберігання товарів без обмеження строків), *сервісного* (створюються з метою забезпечення вільної діяльності підприємств з ремонту, модернізації, будівництва повітряних і річкових суден, інших плавучих засобів, їх складових частин) та *промислового* (створюються для цілей переробки (виробництва) товарів на територіях відповідних типів С(В)ЕЗ) *типів*. Відкриття ВМЗ комерційного і сервісного типів здійснюється відповідно до положень Гл. 62 МКУ, а також Порядку відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу, Правил провадження діяльності з відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу. Відкриття ВМЗ промислового типу здійснюється окремими законами; *б) щодо порядку відкриття ВМЗ*. ВМЗ можуть створюватися у пунктах пропуску через державний кордон України, на територіях морських і річкових портів, аеропортів, на залізничних станціях та на територіях підприємств, а також в інших місцях, у яких можливо

забезпечити режим ВМЗ. Відкриття та експлуатація ВМЗ залежно від її типу потребує:

- (1) *прийняття та набрання чинності окремим законом України* (для відкриття ВМЗ промислового типу), що ним визначатиметься: статус такої зони; її територія; термін, на який вона створюється; особливості застосування законодавства України на її території; особливості оподаткування товарів та послуг; перелік вимог щодо створення ВМЗ; види товарів, дозволених до ввезення в таку зону; характер операцій, що здійснюються з товарами в межах зони; вимоги щодо організації роботи ВМЗ; обов'язки органів управління зони з виконання вимог митного законодавства під час здійснення митного контролю тощо;
- (2) *отримання дозволу для провадження діяльності з відкриття та експлуатації ВМЗ* (для зон комерційного та сервісного типів). Для отримання заяви підприємство-резидент до митниці, у зоні діяльності якої розташовані відповідна територія або склад, має подати заяву із доданими до неї документами (засвідченими заявником їх копіями) за переліком, що визначений Порядком відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу. Заява приймається та реєструється митницею відповідно до Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів АРК, місцевих органах виконавчої влади, затвердженій постановою КМУ від 30.11.2011 р. [237]. Рішення за такою заявою приймається начальником митниці або уповноваженою ним особою протягом 20 робочих днів з дня її надходження та оформляється шляхом проставлення ним на заяві резолюції щодо надання дозволу та внесення заявника до Реєстру утримувачів ВМЗ комерційного або сервісного типів або відмови у наданні дозволу. Під час розгляду заяви митницею: перевіряються відомості, зазначені в поданих документах, завірених копіях документів; проводиться огляд території або складу, де передбачається створення ВМЗ, зі складанням акта. Дозвіл видається безоплатно та діє безстроково (ст. 411 МКУ). Відкриття та експлуатація ВМЗ комерційного або сервісного типу відноситься до тих видів діяльності, контроль за провадженням яких здійснюється фіскальними органами (ДФСУ) відповідно до ст. 404 МКУ. Набуття права на провадження зазначеної діяльності (відкриття та експлуатація ВМЗ комерційного та сервісного типів) без отримання відповідного дозволу не допускається (ст. 405 МКУ). О. О. Афанасьєвою той факт, що митний орган у тій чи іншій ситуації видав дозвіл на використання режиму ВМЗ, з одного боку, розглядається як свідоцтво відповідності операцій, які належить здійснити, й

регламентації даного режиму, а з другого – він установлює вимоги й умови, що стосуються використання режиму, а відтак, – дозвіл на його застосування може видаватися тільки особам, які виконали всі пов’язані з цим вимоги або надали необхідні гарантії щодо забезпечення належного використання режиму й дотримання встановленого порядку здійснення операцій, що допускаються регламентацією режиму [231, с. 176-180].

Крім зазначених **загальних вимог**, чинне законодавство містить і низку **спеціальних** – *щодо ВМЗ комерційного та сервісного типів: а) до особи їх утримувача*, – ним може бути лише суб’єкт господарювання-резидент. При цьому, варто звернути увагу на певну невідповідність між п. 1.2. Порядку відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу, яким дається визначення терміну «утримувач» як підприємства-резидента (саме як підприємства, тобто юридичної особи), із подальшим текстом відповідного нормативно-правового акту, яким допускається надання дозволу на відкриття ВМЗ комерційного та/або сервісного типів і фізичним особам – підприємцям; *б) внесення інформації про відкриття ВМЗ комерційного та/або сервісного типів до Реєстру утримувачів ВМЗ комерційного або сервісного типу, а також надання підприємству – заявникові (утримувачеві) витягу з реєстру*. У разі прийняття рішення про надання дозволу уповноважена начальником митниці посадова особа митниці не пізніше наступного робочого дня за днем прийняття відповідного рішення вносить до Реєстру таку інформацію: найменування митниці, якою прийнято рішення; найменування заявника (найменування юридичної особи або прізвище, ім’я, по батькові фізичної особи - підприємця); код або номер заявника (ідентифікаційний код юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків чи номер та серія паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади і мають відмітку у паспорті)); адреса заявника (місцезнаходження юридичної особи або місце проживання фізичної особи - підприємця); тип та адреса ВМЗ; загальна площа ВМЗ; перелік операцій з товарами, поміщеними у митний режим ВМЗ, що будуть здійснюватись у ВМЗ (для ВМЗ сервісного типу); загальна площа та/або об’єм (для резервуарів), що буде використовуватись для зберігання товарів, поміщених у митний режим ВМЗ (для ВМЗ комерційного типу). Про внесення цієї інформації до Реєстру митниця того самого дня

повідомляє ДФСУ засобами електронної пошти. Не пізніше 1 робочого дня, що настає за днем отримання повідомлення митниці, уповноважена посадова особа присвоює ВМЗ реєстраційний номер у Реєстрі згідно з п.п.2.6.,2.7. Порядку відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу. Витяг з Реєстру оформлюється на бланку митниці та не пізніше 3-го робочого дня з дня прийняття рішення про надання дозволу видається заявнику (уповноваженій заявником особі) або надсилається йому рекомендованим листом; *в) щодо взаємовідносин утримувача ВМЗ з іншими особами:* (1) взаємовідносини утримувача ВМЗ комерційного або сервісного типу з особами, які розміщують товари у цих зонах, визначаються відповідним договором; (2) взаємовідносини утримувача ВМЗ комерційного або сервісного типу з фіскальним органом визначаються затвердженою начальником відповідного органу та погодженою утримувачем ВМЗ Процедурою експлуатації такої зони (ст. 431 МКУ); *з) щодо змісту, розгляду та погодження Процедури експлуатації ВМЗ* (ст. 431 МКУ, п. 2.9. Порядку відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу та п. 2.2.5 Правил провадження діяльності з відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу). Процедурою експлуатації ВМЗ встановлюється: перелік категорій посадових осіб, які мають право доступу у ВМЗ; особа керуючого ВМЗ; мінімальна кількість посадових осіб фіскального органу, які будуть залучені до здійснення митного контролю та митного оформлення; режим роботи ВМЗ; терміни подання утримувачем ВМЗ звітів про рух товарів у ВМЗ; інші вимоги та умови, пов'язані з функціонуванням ВМЗ. Протягом 3-ох робочих днів із дня прийняття рішення про надання дозволу заявнику (уповноваженій заявником особі) видається або надсилається йому рекомендованим листом для розгляду та погодження Процедура експлуатації такої ВМЗ. Вона розглядається заявником протягом 3-ох робочих днів з дня її отримання. За результатами розгляду до митниці заявником надається або надсилається рекомендованим листом погоджена Процедура експлуатації ВМЗ або заява щодо обґрунтованих зауважень до такої Процедури. Рішення за заявою щодо зауважень до Процедури експлуатації ВМЗ приймається митницею протягом 3-ох робочих днів з дня її отримання. У разі задоволення такої заяви митницею затверджується, а заявником погоджується Процедура експлуатації ВМЗ у строк, що не перевищує 3-ох робочих днів з дня отримання заявником такого рішення митниці; *г) до облаштування території або*

складів, які можуть використовуватись при провадженні діяльності з відкриття та експлуатації ВМЗ (ст. 431 МКУ, п.п. 5.1-5.7. Порядку відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу). Територія або склад, які можуть використовуватись при провадженні діяльності з відкриття та експлуатації ВМЗ, повинні бути облаштовані: огорожено; засобами освітлення у темну пору доби; пропускним(и) пунктом(ами); системою відеоспостереження; охоронною сигналізацією; приміщенням(и) для розміщення посадових осіб митного (фіскального) органу та контролюючих органів (за потреби); приміщеннями, резервуарами, холодильними чи морозильними камерами, критими чи відкритими майданчиками (відповідно до операцій, які будуть здійснюватися з товарами у ВМЗ); засобами, необхідними для проведення митного контролю товарів (з урахуванням специфіки товарів), які будуть переміщуватись через межі ВМЗ (засоби обліку товарів (ваги, лічильники тощо), оглядова рампа (естакада, майданчик), навантажувально-розвантажувальна техніка).

2. Товарні та товаророзпорядчі:

а) щодо допуску товарів на територію ВМЗ, дотримання умов поміщення товарів у митний режим ВМЗ, а також переміщення товарів між територіями ВМЗ (ст.ст. 434, 132, 134 МКУ). На територію ВМЗ можуть ввозитися будь-які іноземні та українські товари як із за меж митної території України, так і з митної території України, крім товарів, заборонених до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через територію України, товарів, що надходять в Україну як гуманітарна допомога, а також товарів, перелік яких визначається КМУ. небезпечні товари, товари, що можуть зашкодити іншим товарам, або товари, що вимагають спеціальних умов зберігання, допускаються на територію ВМЗ тільки за наявності на ній відповідних умов для зберігання таких товарів. Реалізація та/або споживання іноземних товарів на території ВМЗ забороняється. Товари можуть бути розміщені у ВМЗ комерційного типу без вивантаження їх з транспортних засобів.

При цьому, з аналізу митного законодавства вбачається також залежність умов поміщення товарів у митний режим ВМЗ від національної належності, країни походження товарів (українські чи іноземні): (1) поміщення українських товарів у митний режим ВМЗ для цілей оподаткування вважається експортом цих товарів; (2) іноземні товари, що ввозяться на територію ВМЗ, допускаються на зазначену територію з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами. За загальним правилом, поміщення товарів у митний

режим ВМЗ, а також зміна цього митного режиму здійснюються органом ДФСУ, у зоні діяльності якого знаходиться така зона. Товари, що перебувають на території ВМЗ у митному режимі ВМЗ, або товари, вироблені на території цієї зони, можуть бути вивезені повністю або частково на територію іншої ВМЗ, за умови виконання митних формальностей, передбачених МКУ для митних режимів транзиту та ВМЗ;

б) щодо передачі права власності на товари, поміщені у митний режим ВМЗ, а також розпорядження товарами, що знаходяться на території ВМЗ (ст.ст. 134, 139, 436 МКУ). Дозволяється передача права власності лише на товари, поміщені у митний режим ВМЗ. Інформація про власника таких товарів надається фіскальному органу під час поміщення зазначених товарів в інший митний режим відповідно до ч. 1 ст. 137 МКУ. У разі зупинення дії або анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію ВМЗ *комерційного* або *сервісного типу* розміщення нових партій товарів у цій зоні не дозволяється. Протягом 90 днів з дня анулювання дозволу на відкриття та експлуатацію ВМЗ *комерційного* або *сервісного типу* товари, які перебувають у цій зоні, повинні бути переміщені під митним контролем їх власником, уповноваженою ним особою або утримувачем ВМЗ в іншу ВМЗ чи заявлені в інший митний режим. Так само, протягом 90 днів від дати скасування митного режиму ВМЗ на території ВМЗ *промислового типу* поміщені в митний режим ВМЗ товари, що знаходяться на території цієї зони, повинні бути переміщені власником або уповноваженою ним особою на територію іншої ВМЗ, реекспортовані чи задекларовані до іншого митного режиму;

в) щодо строків перебування товарів у митному режимі ВМЗ на території такої зони. За загальним правилом, встановленим ст. 133 МКУ, товари можуть перебувати в митному режимі ВМЗ на території ВМЗ протягом усього часу функціонування відповідної ВМЗ;

г) щодо митного статусу товарів, які поміщуються в митний режим ВМЗ. Відповідно, митний статус залежить від того, є ці товари українськими, іноземними чи виготовленими (виробленими, одержаними) у ВМЗ, оскільки, за загальним правилом:

- (а) іноземні товари, поміщені у митний режим ВМЗ, зберігають статус іноземних товарів;
- (б) українські товари, поміщені у митний режим ВМЗ, отримують статус іноземних товарів;
- (в) товари, виготовлені (вироблені, одержані) у ВМЗ, мають статус іноземних товарів та

вважаються такими, що поміщені у митний режим ВМЗ (ст. 136 МКУ). Як виняток з правила, українські товари, що не використовуються у виробничих та інших господарських операціях і необхідні для забезпечення функціонування підприємств, розташованих на території ВМЗ, а також українські товари, що використовуються у виробничих та інших господарських операціях і не витрачаються при цьому, допускаються на такі території (випускаються з них) з письмовим інформуванням фіскального органу без зміни їх митного статусу та поміщення у митні режими;

г) щодо операцій, які можуть проводитися з товарами, поміщеними у митний режим ВМЗ, а також відходів (залишків), які утворилися в результаті здійснення операцій з товарами у ВМЗ (ст.ст. 131, 138 МКУ). Обсяг, характер та перелік таких операцій залежить від типу зони: (1) операції з поміщеними у митний режим ВМЗ товарами, що знаходяться на територіях ВМЗ *комерційного типу*, обмежуються лише простими складськими операціями, необхідними для забезпечення збереження цих товарів (переміщення товарів у межах ВМЗ з метою раціонального розміщення, чищення, провітрювання, створення оптимального температурного режиму зберігання, сушіння (у тому числі із створенням потоку тепла), захист від корозії, боротьба із шкідниками, інвентаризація), також допускаються подрібнення партій, формування відправлень, сортування, пакування, перепакування, маркування, навантаження, вивантаження, перевантаження та інші подібні операції; (2) з поміщеними у митний режим ВМЗ товарами, що знаходяться на територіях ВМЗ *сервісного типу*, дозволяється здійснення операцій, пов'язаних із ремонтом, модернізацією, будівництвом повітряних, морських і річкових суден, інших плавучих засобів, їх складових частин, а також операцій, зазначених у частині першій цієї статті, необхідність у яких виникла у зв'язку з експлуатацією ВМЗ цього типу; (3) переліки видів товарів, які можуть бути поміщені у митний режим ВМЗ з метою розміщення на територіях ВМЗ *промислового типу*, та виробничих операцій, які можуть здійснюватися з такими товарами, визначаються окремими законами України для кожної такої ВМЗ. Відходи (залишки), що утворилися в результаті здійснення операцій з іноземними товарами у ВМЗ і мають господарську цінність та/або можуть бути утилізовані, у разі вивезення за межі ВМЗ підлягають поміщенню в цьому стані у відповідний митний режим. Інші відходи, з дозволу фіскального органу, підлягають видаленню відповідно до законодавства України.

3. Облікові та звітні (ст. 435 МКУ): а) утримувач ВМЗ або особи, які здійснюють операції з товарами на території цієї ВМЗ, повинні *вести облік всіх іноземних та українських товарів, що перебувають у зазначеній ВМЗ*. Будь-які зміни, що відбуваються з товарами в межах території ВМЗ, повинні відображатися в облікових документах. Облік товарів у ВМЗ ведеться з використанням звичайних правил складського обліку; б) утримувач ВМЗ або особи, які здійснюють операції з товарами на території цієї зони, *щомісячно подають фіскальним органам звіт про рух товарів у ВМЗ за попередній місяць* за формою, що встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику (ДФСУ). Фіскальні органи мають право вимагати подання позачергового звіту не частіше, ніж один раз на рік.

Для утримувачів ВМЗ *комерційного та сервісного типів* додатково встановлюються **спеціальні вимоги** (Р.ІІ Правил провадження діяльності з відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу): *а) щодо забезпечення безперешкодного доступу посадових осіб митного (фіскального) органу до первинних документів та реєстрів бухгалтерського та складського обліку товарів при проведенні ними перевірки обліку товарів, що знаходяться на території ВМЗ; б) щодо ведення бухгалтерського та складського обліку всіх іноземних та українських товарів, що перебувають у ВМЗ, з групуванням товарів за такими ознаками: іноземні; українські, що не використовуються у виробничих та інших господарських операціях і необхідні для забезпечення функціонування ВМЗ; українські, що використовуються у виробничих та інших господарських операціях і не витрачаються при цьому; відходи (залишки), що утворилися в результаті здійснення операцій з іноземними товарами у ВМЗ і мають господарську цінність та/або можуть бути утилізовані; інші відходи, які підлягають видаленню відповідно до законодавства України; в) щомісячно у терміни, встановлені у Процедурі експлуатації ВМЗ, подавати митному (фіскальному) органу, у зоні діяльності якого розташована ВМЗ, звіт про рух товарів у такій зоні за формою, що встановлюється МФУ.*

2.4.5. Вантажний митний комплекс

ВМК – це ділянка території з комплексом будівель, споруд, інженерно-технічних засобів і комунікацій, необхідних для здійснення контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон

України (ст. 442 МКУ). При цьому, суб'єкт господарювання – утримувач ВМК повинен обов'язково забезпечувати не лише надання посередницьких послуг з декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України, але і надання послуг зі зберігання товарів, що переміщуються через митний кордон України, і транспортних засобів комерційного призначення, виконання навантажувально-розвантажувальних робіт (ст. 443). Відтак, утримувач ВМК при його відкритті надає у встановленому порядку приміщення для розміщення СФО, передбаченого МКУ, та підрозділів фіскальних (митних) органів для здійснення митного оформлення товарів за принципом «єдиного вікна»; забезпечує приміщення для розміщення посадових осіб органів державного контролю для здійснення ними передбачених законодавством видів контролю (крім митного контролю), передбачених МКУ, за принципом «єдиного офісу»; забезпечує розміщення підприємств, що здійснюють декларування товарів і транспортних засобів (митних брокерів) та інших підприємств, що забезпечують функціонування ВМК (фінансових установ, закладів харчування та тимчасового проживання); забезпечує функціонування СТЗ відкритого типу; забезпечує функціонування митного складу відкритого типу; забезпечує функціонування складу митного органу. На ВМК також можуть бути обладнані місця для надання додаткових (в тому числі, супутніх до складських) послуг.

Функціонування ВМК розглядається здебільшого як підприємницька діяльність, що полягає в створенні умов для прискорення товаропотоку через митний кордон України, підґрунтям якого є відповідні технічні та технологічні умови, на підставі яких проектується, будується та оснащується ВМК [240]. Його утримувач виступає своєрідним посередником між фіскальним (митним) органом та учасником зовнішньоекономічних операцій. В межах ВМК утворюється зона митного контролю.

Основною метою створення ВМК є: підвищення ефективності митного та інших видів державного контролю, митного оформлення товарів і транспортних засобів шляхом комплексного використання об'єктів ВМК (комплексу будівель, споруд, інженерно-технічних засобів і комунікацій тощо); поліпшення екологічного стану на митному кордоні й у місцях митного оформлення на митній території України; створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та збільшення пропускної спроможності пунктів пропуску через державний кордон України. Відтак, до завдань ВМК належать: скорочення часу простою

транспортних засобів та прискорення вантажообігу шляхом скорочення часу на перевантаження з одного транспортного засобу на інший; зниження вартості перевезень вантажів; наближення якості послуг, що надаються, до рівня міжнародних стандартів; забезпечення стягнення максимуму митних платежів і зборів, передбачених чинним законодавством. Кількість ВМК у відповідному транспортному вузлі, місця їх розташування, технічне оснащення, пропускна спроможність залежать від таких факторів, як то: вид транспорту, вид вантажу, кількість пунктів перевалки вантажів тощо. Проблемним в організації терміналів, ВМК є виконання вимог організаційного, технологічного характеру, недостатній рівень технічного оснащення, а також недотримання прав і законних інтересів суб'єктів ЗЕД в процесі надання їм відповідних послуг. Крім того, рівень облаштування ВМК є неоднаковим. Так, одні ВМК мають все необхідне для проведення митного контролю та митного оформлення: добре обладнані приміщення для роботи посадових осіб контрольних служб, належним чином обладнані складські приміщення, оглядові майданчики, сучасне обладнання для навантажувально-розвантажувальних операцій тощо, а в інших – взагалі відсутні окремі складові інфраструктури або ж вони обладнані з порушенням вимог чинного законодавства. Інфраструктура будь-якого ВМК має відповідати певному стандарту [241]. А, отже, було б доцільним закріплення на законодавчому рівні (зокрема, МКУ) норми щодо обов'язкових характеристик, елементів ВМК (наприклад, конструкція огорожі по всьому периметру території ВМК має виключати будь-яку можливість несанкціонованого проникнення сторонніх осіб на територію ВМК або несанкціонованого доступу до товарів, що перебувають під митним контролем). Інфраструктуру ВМК мають складати належним чином обладнані приміщення служб контролю, представників ТППУ, а також приміщення суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють декларування товарів і транспортних засобів, страхування вантажів, надання транспортно-експедиційних послуг; місця для здійснення навантажувально-розвантажувальних операцій; місця для проведення огляду товарів, що обслуговуються комплексом; обладнані системами відеоспостереження за рухом товарів митний склад відкритого типу та СТЗ відкритого типу; забезпечені цілодобовою охороною місця для стоянки автотранспорту; пункт технічного обслуговування вантажного автотранспорту; пункт громадського харчування та медичний пункт. Митниця, в зоні

діяльності якої функціонує ВМК, має право встановлювати додаткові вимоги до його облаштування.

На сьогодні відкриття та експлуатація ВМК регулюється переважно тими підзаконними нормативно-правовими актами, які були прийняті задовго до набрання чинності новим МКУ, а тому існує нагальна потреба в оновленому, сучасному й ефективному правовому регулюванні зазначеного виду діяльності. Йдеться, зокрема, про такі нормативно-правові акти, як: Порядок відкриття вантажного митного комплексу, автопорту, автотермінала, затверджений наказом Державної митної служби України від 20.10.2003 р. [242], Типове положення про вантажний митний комплекс як спеціалізовану митну організацію, затверджене наказом Державної митної служби України від 31.07.2007 р. [243], Єдиний порядок функціонування системи відеоспостереження та територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів, митних ліцензійних складів і складів тимчасового зберігання, затверджений наказом Державної митної служби України від 1.10.2010 р. [244]. Мають місце поодинокі спроби оновлення правової основи функціонування ВМК, однак, жодна з них ще не увінчалась успіхом [245]. В юридичній літературі наголошується також, що, з огляду на потребу в забезпеченні дотримання законних прав та інтересів суб'єктів ЗЕД та у виконанні завдань, покладених на ВМК, нагальним є перехід від регламентації посередницького ринку митних послуг, у тому числі й тих, що надаються ВМК, відомчими актами, – до законодавчого регулювання зазначених відносин [241]. Визначимо та систематизуємо перелік основних *вимог* щодо відкриття й експлуатації ВМК.

1. Статусоутворюючі та організаційні: а) *щодо порядку відкриття ВМК.* Відкриття й функціонування ВМК здійснюються в дозвільному порядку, за погодженням із ДФСУ. Утримувач ВМК подає фіскальному (митному) органу, у зоні діяльності якого розташовано об'єкти комплексу, письмову заяву про намір відкрити ВМК. До заяви додаються документи, перелік яких визначено п. 6 Порядку відкриття вантажного митного комплексу, автопорту, автотермінала. Заява розглядається фіскальним (митним) органом протягом 30 днів з дня її надходження. У разі прийняття начальником територіального фіскального (митного) органу рішення про доцільність відкриття ВМК до ДФСУ надсилається лист-запит з результатами проведеного аналізу, до якого додаються заява та додані до неї документи, проект

технологічної схеми митного контролю й митного оформлення на ВМК. України. ДФСУ в строк, що не перевищує 30 календарних днів, погоджує (не погоджує) питання відкриття ВМК і письмово повідомляє про це митний орган та заявника. Необхідною умовою для отримання дозволу на відкриття та експлуатацію ВМК, відповідно до ст. 408 МКУ, є наявність у суб'єкта господарювання – утримувача ліцензії на здійснення митної брокерської діяльності, дозволів на відкриття та експлуатацію СТЗ відкритого типу та на відкриття та експлуатацію митного складу відкритого типу. Згідно зі ст. 406 МКУ (п. 3), дозволи на провадження певних видів діяльності, зазначених у п.п.3-6 ст. 404 (відкриття та експлуатація МС; відкриття та експлуатація ВМЗ комерційного або сервісного типу; відкриття та експлуатація СТЗ; відкриття та експлуатація ВМК), надаються митницями, в зонах діяльності яких розташовані відповідні території. Приміщення, резервуари, холодильні чи морозильні камери, криті чи відкриті майданчики, які можуть використовуватися при провадженні цих видів діяльності, з обов'язковим подальшим повідомленням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи. Відповідні дозволи діють безстроково, надаються та переоформляються безоплатно ²¹; *б) до особи їх утримувача*, – ним може бути лише суб'єкт господарювання (юридична особа – спеціалізована митна організація) – резидент (п. 2 Порядку відкриття вантажного митного комплексу, автопорту, автотермінала; п.1.2. Типового положення про вантажний митний комплекс як спеціалізовану митну організацію); *г) до облаштування ВМК* (ст. 445 МКУ), які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Суб'єкт господарювання – утримувач зобов'язаний забезпечити наявність та функціонування системи відеоспостереження за входом (вїздом) та територію комплексу та виходом (виїздом) з неї, процедурою здійснення митного контролю з фіксацією такого відображення для ведення відповідного архіву, а також безперешкодний доступ посадових осіб фіскальних органів до зазначеної системи

²¹ Як бачимо, має місце на сьогодні ряд колізій та неузгодженостей за змістом МКУ й Порядку відкриття вантажного митного комплексу, автопорту, автотермінала. Щодо останнього, то нагальною у зв'язку з цим видається необхідність викладення його в новій редакції або прийняття нового Порядку відкриття та експлуатації (функціонування) ВМК. Федотова І. О. у зв'язку з цим наголошує, – попри визначення ВМК у Гл. 64 «Відкриття та експлуатація вантажного митного комплексу» МКУ як суб'єкта митних правовідносин, реально ВМК не можуть нормально функціонувати у правовому полі [246]. У розділі XXI «Перехідні положення» п. 6 МКУ визначено, що протягом трьох місяців з дня набрання чинності МКУ провадження видів діяльності, зазначених у п.п. 2-6 ст. 404 МКУ, може здійснюватися на підставі відповідних документів дозвільного характеру, чинних станом на останній день місяця, що настає а місяцем, в якому опубліковано МКУ. Відтак із вересня 2012 р., переконана авторка, ВМК не можуть нормально здійснювати свою діяльність, а тому важливим та необхідним є вирішення питання завершення нормативного врегулювання порядку відкриття та функціонування ВМК, як важливих суб'єктів надання митних послуг та як об'єктів митної інфраструктури [246].

відеоспостереження. Організаційні вимоги щодо облаштування територій ВМК, автопортів, автотерміналів системами відеоспостереження, а також вимоги до технічних характеристик систем відеоспостереження визначено Єдиним порядком функціонування системи відеоспостереження на територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів.

2. Облікові та звітні (ст. 446 МКУ), відповідно до яких утримувач ВМК зобов'язаний:

а) вести облік товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що обслуговуються комплексом, і щоквартально подавати відповідному фіскальному органу звіт про такі товари, транспортні засоби за формою та у порядку, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову та митну політику; б) забезпечити наявність та функціонування електронного обліку товарів і транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються територією ВМК, і безперешкодний доступ до системи такого обліку посадових осіб фіскальних органів.

Таким є на сьогодні перелік чинних легальних вимог до відкриття й експлуатації ВМК на території України. Натомість на законодавчому рівні належить визначити нові вимоги до функціонування ВМК, згрупувавши їх на чотири групи: *організаційні, технічні, технологічні й вимоги до надання послуг* [247], оскільки основною проблемою функціонування ВМК на сучасному етапі є різний рівень технічного оснащення. Так, якщо деякі ВМК забезпечені сучасними технічними засобами митного контролю та логістичним обладнанням, що значно спрощує та прискорює митно-логістичні процедури, то окремі з них не створюють необхідних умов для якісного обслуговування суб'єктів ЗЕД. Така ситуація сприяє формальному підходу до проведення митного контролю, до задоволення потреб клієнтів. Для вирішення даної проблеми, як наголошують О. Я. Коцюк та Н. О. Лужанська, необхідно розробити належну нормативно-правову базу щодо оснащення ВМК і встановити відповідність митної інфраструктури України європейським стандартам, визначити якість обслуговування суб'єктів ЗЕД під час виконання митних операцій [247]. До переліку *організаційних вимог*, яким повинен відповідати ВМК, належить віднести: наявність приміщень для розміщення підрозділів фіскальних (митних) органів для здійснення митного оформлення товарів за принципом «єдиного вікна»; наявність приміщень для посадових осіб державних органів для санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фіто санітарного, екологічного, радіологічного, гемологічного контролю за принципом «єдиного офісу»;

забезпечення розміщення підприємств, що здійснюють декларування товарів і транспортних засобів (митних брокерів) та інших підприємств, що забезпечують функціонування ВМК (фінансових установ, закладів харчування та тимчасового проживання); забезпечення функціонування СТЗ відкритого типу; забезпечення функціонування митних складів відкритого типу; надання комплексу транспортно-логістичних послуг при виконанні митних процедур; сервісне та інформаційне забезпечення суб'єктів ЗЕД; дотримання вимог нормативно-правових актів у галузі митної справи; професійна підготовка персоналу ВМК; ресурсне забезпечення експлуатації об'єктів ВМК, фінансування витрат на утримання та облаштування ВМК; якісне повне та своєчасне обслуговування суб'єктів підприємницької діяльності. Для прискорення процесу митної переробки вантажів пропонуються до впровадження такі *технологічні вимоги* до функціонування ВМК: функціонування зони митного контролю; наявність стоянки для затриманих транспортних засобів; сервісна зона; комплекс адміністративних та господарських споруд; при перевезенні експортно-імпортних вантажів; організація супроводження, охорони вантажів; страхування вантажів; складування вантажів та забезпечення їх збереження; надання складу для тимчасового зберігання вантажів, митного складу; посередницька діяльність митного брокера та митного перевізника; співробітництво з транспортно-експедиторськими підприємствами, в тому числі й іноземними, при наданні послуг з перевезення експортних, імпортних і транзитних вантажів; надання комплексу митно-логістичних послуг суб'єктам ЗЕД (резидентам та нерезидентам); справляння митних платежів; здійснення відповідними державними органами видів контролю, передбачених МКУ та іншими законодавчими актами України, до закінчення митного оформлення. У той же час, ефективності виконання митних процедур у межах ВМК може бути досягнуто шляхом впровадження ряду *технічних вимог*: обладнання навантажувально-розвантажувальними засобами; наявність технічних засобів митного контролю; створення власних складських площ, у тому числі для товарів, збереження яких потребує спеціальних умов; наявність та функціонування електронного обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються територією ВМК та безперешкодний доступ до системи електронного обліку посадових осіб фіскальних (митних) органів; наявність та функціонування контрольно-пропускної системи при в'їзді та виїзді з ВМК, обладнаної шлагбаумами, засобами автоматичного зчитування даних реєстраційних номерних знаків

транспортних засобів та електронними вагами з можливістю автоматичного внесення інформації про реєстраційний номер транспортного засобу та його загальну вагу до системи електронного обліку товарів і транспортних засобів; наявність та функціонування стаціонарних приладів радіаційного контролю транспортних засобів і вантажів при в'їзді на територію ВМК з можливістю збору інформації у приміщенні поста екологічного контролю; наявність та функціонування контрольно-пропускної системи для осіб з метою унеможливлення несанкціонованого доступу сторонніх осіб та територію ВМК; наявність та функціонування системи відеоспостереження за всією територією ВМК, в'їздом та виїздом з нього, фіксацією такого відображення для ведення відповідного архіву, а також з метою унеможливлення несанкціонованого вилучення з території ВМК товарів і транспортних засобів, що перебувають під митним контролем; наявність та функціонування системи здійснення неруйнівного контролю вантажів і транспортних засобів; наявність каналів і засобів зв'язку для функціонування фіскальних (митних) органів та інших державних органів; наявність рампи, естакади, оглядових майданчиків, оглядової кімнати, боксу для поглибленого огляду; безперешкодний доступ посадових осіб фіскальних (митних) органів до системи відеоспостереження. Важливим є також *визначення переліку послуг*, які повинні надаватися та *встановлення єдиних тарифів на ці послуги*, що будуть розповсюджуватися на всі ВМК України. Узгодження цим питань між ДФСУ і утримувачами ВМК призведуть до підвищення ефективності функціонування даного об'єкту митної інфраструктури та митного контролю щодо товарів та транспортних засобів.

2.5. Особливості функціонування акцизного (податкового) складу

Одним із шляхів удосконалення контролю за виробництвом і обігом спирту, а також алкогольних напоїв, повноти нарахування та сплати з них акцизного податку в Україні є функціонування системи акцизних складів, з наданням їм всіх ознак, які притаманні таким структурам у країнах ЄС. Так, відповідно до ст. 4 Директиви Ради Європейських співтовариств 92/12/ЄЕС від 25.02.1992 р. «Про загальні положення стосовно виробів (товарів), що підлягають акцизному збору, а також утримання, переміщення та контролю таких виробів» [248], *акцизний (податковий) склад* визначено як місце, де товари, які підлягають оподаткуванню акцизним збором, виробляються, обробляються, зберігаються,

утримуються та видаються згідно з домовленостями про зупинення податку уповноваженим управляючим складом під час здійснення його діяльності відповідно до певних умов, встановлених компетентними органами держави-члена, на території якої розташовано це склад. Розвиток акцизного оподаткування в країнах ЄС проходить у рамках наявних інтеграційних процесів, які вимагають здійснення гармонізації національних законодавств і коригування законодавства держав-членів ЄС до положень відповідних директив. Щодо специфічного акцизного оподаткування, то вирішення проблем його гармонізації у ЄС було відображено в цілому ряді директив: три Директиви Ради, присвячені гармонізації структури акцизних зборів на мінеральні масла (Директива Ради 92/81/ЄЕС), на алкогольні напої (Директива Ради 92/83/ЄЕС) та тютюн (Директива Ради 92/78/ЄЕС), Директиви про зближення рівня ставок зборів на алкогольні напої (Директива Ради 92/84/ЄЕС), на сигарети (Директива Ради 92/79/ЄЕС) та інші тютюнові вироби (Директива Ради 92/80/ЄЕС) [249, с. 111-128; 250, с. 98]. Загальна мета гармонізації специфічного акцизного оподаткування в країнах ЄС визначається трьома складовими: встановлення фіскальної нейтральності в самій фінансовій системі ЄС, спрощення умов торгівлі для зовнішніх та внутрішніх агентів, а також створення умов для ефективного функціонування внутрішнього ринку ЄС. Вторинне законодавство ЄС, яке регулює акцизний збір, має структуру, що характеризується наявністю горизонтальних (охоплюють основні аспекти правового регулювання всіх категорій підакцизних товарів без поділу їх на групи) та вертикальних (здійснюють правове регулювання по категоріях підакцизних товарів, встановлюючи їх структуру, мінімальний рівень ставок акцизного збору та способи його розрахунку) директив. Водночас, основною директивою, яка регулює функціонування специфічних акцизів у країнах ЄС, є Директива Ради Європейських співтовариств 92/12/ЄЕС від 25.02.1992 р. «Про загальні положення стосовно виробів (товарів), що підлягають акцизному збору, а також утримання, переміщення та контролю таких виробів». Вона є горизонтальною (регулює загальний режим виробництва, зберігання, обігу та моніторингу підакцизних товарів), базовою для країн-членів ЄС щодо норм, принципів і стандартів справляння акцизних зборів, а також визначає порядок застосування ставок податку.

Загальними принципами оподаткування акцизними зборами алкогольних напоїв і тютюнових виробів у країнах ЄС є такі: акцизний податок сплачується у державі

призначення, якщо товари, випущені для споживання в одній державі ЄС, спрямовуються до іншої держави ЄС для комерційного використання; акцизний податок сплачується у державі придбання товарів, якщо товари купуються приватними особами для особистого користування та перевозяться ними до іншої держави ЄС; обіг підакцизних товарів у режимі призупинення оподаткування відбувається між акцизними складами [251]. При цьому необхідною умовою при використанні правил переміщення підакцизних товарів під *режимом призупинення оподаткування* є застосування єдиного супровідного (адміністративного або комерційного) документа, а у разі, коли одержувач підакцизних товарів не є уповноваженим управляючим складом або зареєстрованим торговцем, додається також документ, який вміщує відомості про адресу офісу відповідних податкових органів держави – члена призначення, а також дату та номер платіжного документа або документа, що підтверджує одержання оплати таким офісом. Режим призупинення оподаткування для підакцизних товарів, які відправляються на експорт ліцензованим управляючим складом, що має постійне місце здійснення своєї діяльності в державі-члені, припиняється підтвердженням, яке видається митними органами щодо фактичного перетину кордону підакцизними товарами. Крім вже згаданої директиви, процедура використання режиму призупинення оподаткування визначена регламентами Комісії ЄС № 31/96 від 10.01.1996 р. щодо сертифікату звільнення від акцизного збору та № 2719/92 від 11.09.1992 р. щодо супровідних адміністративних документів для руху підакцизних товарів при режиму призупинення акцизу [250, с. 98].

В Україні історично поняття «*акцизний склад*» було введено ЗУ від 18.11.2004 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», а також визначено його як приміщення, в яких здійснюється виробництво спирту етилового, та місця зберігання спирту, розташовані на державному підприємстві, яке виробляє етиловий спирт [252]. На сьогодні ж ПКУ (п.п. 14.1.6. п. 14.1. ст. 14) [150] *акцизний склад* визначено як спеціально обладнані приміщення на обмеженій території, розташовані на митній території України, де під контролем постійних представників контролюючого органу розпорядник акцизного складу провадить свою господарську діяльність шляхом вироблення, оброблення (перероблення), змішування, розливу, пакування, фасування, зберігання, одержання чи видачі спирту етилового, горілки та

лікero-горілочних виробів. При цьому, має місце уточнення, що приміщення відокремлених підрозділів розпорядника акцизного складу, які використовуються ним виключно для пакування, фасування, зберігання, одержання чи видачі маркованих марками акцизного податку горілки та лікero-горілочних виробів, відвантажених з акцизного складу, а також для здійснення оптової та/або роздрібно́ї торгівлі відповідно до отриманої розпорядником акцизного складу ліцензії, *не є акцизним складом*. Крім зазначеного, функціонування акцизних складів регулюється також ЗУ від 19.12.1995 р. «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [253], оскільки система акцизних складів, разом із механізмом використання спеціальних марок акцизного податку, належить до інструментів такого регулювання, – приміщення, в яких здійснюється виробництво спирту етилового, та місця зберігання спирту, розташовані на державному підприємстві, яке виробляє спирт етиловий, вважаються *акцизним складом*. *Акцизним складом* також вважаються виробничі приміщення на території суб'єкта господарювання, де суб'єктом господарювання виробляється, обробляється (переробляється) горілка та лікero-горілочні вироби, та його складські приміщення, в яких зберігається, одержується чи відправляється горілка та лікero-горілочні вироби (ст. 2). В розумінні ж Порядку роботи представників органів державної податкової служби на акцизних складах та податкових постах, затвердженого наказом ДПАУ від 11.01.2011 р. [254], *акцизні склади* – спеціально обладнані приміщення на обмеженій території, де провадиться господарська діяльність шляхом вироблення, оброблення (перероблення), змішування, розливу, пакування, фасування, зберігання, одержання чи видачі спирту етилового, горілки та лікero-горілочних виробів (п.1.1.).

В літературі щодо визначення поняття та сутності акцизного складу мають місце різні підходи, оскільки: з одного боку *акцизний склад* визначається як *приміщення* на обмеженій території, де виробляються, обробляються, змішуються, розливаються, пакуються, зберігаються, отримуються чи видаються підакцизні товари [255], а з іншого – як *спеціальний податковий режим*. Під *режимом акцизного складу*, в свою чергу, розуміється комплекс мір та заходів податкового контролю, здійснюваного фіскальними органами щодо алкогольної продукції з моменту завершення її виробництва та/або надходження на склад до моменту її відвантаження (передачі) покупцям [199, с. 19-20].

Аналіз чинного законодавства в частині регулювання діяльності акцизних складів дозволяє виділити такі *особливості їх функціонування*: **(1)** акцизний склад – це, найперше, місце, де товари, які підлягають оподаткуванню акцизом, виробляються, обробляються, зберігаються, утримуються та видаються (тобто місце провадження господарської діяльності). Відтак, акцизний склад – це не суб'єкт, а лише структурний підрозділ та/або приміщення суб'єкта господарювання, в яких здійснюється виробництво спирту етилового, а також місця зберігання спирту, розташовані на державному підприємстві, яке виробляє спирт етиловий; виробничі приміщення на території суб'єкта господарювання, де ним виробляється, обробляється (переробляється) горілка та лікєро-горілчані вироби, а також його складські приміщення, в яких зберігається, одержується чи відправляється горілка та лікєро-горілчані вироби; **(2)** акцизні склади є невід'ємною складовою механізму здійснення контролю представниками ДФСУ за виробництвом та обігом спирту етилового, спирту етилового денатурованого (спирту технічного), біоетанолу, горілки і лікєро-горілчаних виробів на підприємствах, де використовується спирт, отриманий за нульовою ставкою акцизного податку; **(3)** акцизні склади повинні бути обладнані витратомірами – лічильниками обсягу виробленого спирту етилового, які зареєстровані в Єдиному державному реєстрі витратомірів – лічильників обсягу виробленого спирту етилового [256]. Відпуск спирту етилового без наявності витратоміра – лічильника обсягу виробленого спирту етилового забороняється; **(4)** на акцизних складах постійно діють представники органу ДФСУ за місцем розташування таких акцизних складів. Податковий пост утворюється на території підприємств, де використовується спирт за нульовою ставкою акцизного податку для виробництва: (а) продуктів органічного синтезу, які не містять у своєму складі більш як 0,1% залишкового етанолу, та відвантаження спирту виробникам проводиться у межах квот, встановлених КМУ; (б) лікарських засобів (у тому числі компонентів крові та вироблених з них препаратів), крім лікарських засобів у вигляді бальзамів і еліксирів, та відвантаження спирту виробникам проводиться у межах квот, встановлених КМУ; (в) виноградних та плодово-ягідних виноматеріалів і суслу; (г) бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, (г) етил-трет-бутилового етеру, інших добавок на основі біоетанолу; (д) біопалива. Орган ДФСУ за місцем розташування акцизного складу та податкового поста призначає свого представника (представників) на таких складах та постах, що здійснює

(здійснюють) постійний безпосередній контроль за дотриманням встановленого порядку відпуску спирту, сплатою акцизного податку та цільовим використанням спирту;

(5) представники органів ДФСУ на акцизних складах під час ввезення чи відвантаження спирту етилового, горілки та лікєро-горілочаних виробів роблять відмітки на товарно-транспортній накладній («В'їзд/Виїзд дозволено», особистий підпис, час в'їзду/виїзду та показники пробігу транспортного засобу, реквізити акта про відвантаження і прийняття спирту етилового). Такі товарно-транспортні накладні мають реєструватися в Єдиному реєстрі товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв [256], а наявність накладної з відмітною є обов'язковим при транспортуванні не тільки горілки та лікєро-горілочаних виробів, а й спирту етилового [257];

(6) інвентаризація спирту етилового на акцизному складі, у тому числі інвентаризація на перше число кожного місяця, проводиться також у присутності представника контролюючого органу (ДФСУ) на акцизному складі. Якщо за результатами інвентаризації виявлено втрати спирту етилового, що перевищують норми, то підприємство – платник сплачує акцизний податок, виходячи з розміру таких втрат та ставки акцизного податку, що діє на дату складання акта інвентаризації;

(7) відповідні органи ДФСУ контролюють роботу акцизних складів та податкових постів та згідно з наданою інформацією таких постів проводять аналіз діяльності підприємства щодо цільового використання спирту та обсягів виробництва продукції з його вмістом. Органи ДФСУ, представники яких діють на акцизних складах і контрольних постах підприємств – виробників спирту та алкогольної продукції, у разі необхідності, але не рідше одного разу на місяць направляють до оперативних підрозділів головних управлінь ДФСУ лужби, її центрального офісу, інформацію стосовно діяльності спиртових заводів та підприємств – виробників алкогольної продукції для проведення аналізу криміногенної ситуації у вказаній сфері [258];

(8) розпорядник акцизного складу або уповноважена особа підприємства зобов'язаний(а): 1) надавати постійному представнику органу ДФСУ окреме приміщення, яке відповідає санітарно-гігієнічним нормам, обладнане телефоном, а також вжити заходів для запобігання несанкціонованому втручанню в роботу представника органу ДФСУ і використанню службової та іншої інформації, що зберігається представником органу ДФСУ на акцизному складі або підприємстві; 2) встановлювати та підтримувати у належному стані необхідні замки, пломби, лічильники чи інші подібні пристрої, які можуть

бути затребувані постійним представником органу ДФСУ з метою забезпечення цільового використання спирту та повноти сплати належної суми акцизного податку із спирту, горілки та лікєро-горілочаних виробів, що виробляються на акцизному складі або підприємстві; 3) забезпечувати облік наявності та руху сировини, спирту та водно-спиртових розчинів у незавершеному виробництві горілки та лікєро-горілочаних виробів і готової продукції, розміщених на акцизному складі або підприємстві; (4) надавати постійному представнику органу ДФСУ достовірну інформацію щодо наявності та руху сировини, спирту та водно-спиртових розчинів у незавершеному виробництві горілки та лікєро-горілочаних виробів і готової продукції, а також відповідні документи первинного, бухгалтерського обліку та звітності для ознайомлення (ст. 230 ПКУ).

Загалом, порівнюючи вітчизняне податкове (акцизне) законодавство із законодавством ЄС, необхідно відзначити, що в нашій законодавчій базі відсутнє таке поняття, як *«режим припинення оподаткування»*. Сфера застосування акцизних складів в Україні зведена до місць виробництва і зберігання етилового спирту, горілки і лікєро-горілочаних виробів.

Висновки до Розділу II

Склади можуть розглядатися як: (а) *суб'єкти підприємницької діяльності, що мають статус організації* (наприклад, товарний сертифікований склад); (б) *відповідно облаштовані об'єкти* (наприклад, СФО); (в) *як спеціальні режими зберігання товарів* (наприклад, режим МС). Таке різноманіття підходів до складів і серед вчених, і з боку законодавця не сприяє встановленню чіткого переліку ознак, особливостей правового статусу відповідних суб'єктів господарювання. Очевидно, що поняття «склад» є багатогранним та багатофункціональним, вимагає диференційованого підходу, що власне й унеможлиблює його уодноманітне визначення та розуміння. Склади можна *класифікувати* за різними критеріями: *за характером виконуваних функцій* (постачальницькі, виробничі, розподільчі,клади готової продукції, оптово-посередницькі, торговельні та ін.); *за формою власності* (державні, комунальні, колективні, приватні, спільні); *за формою користування* (індивідуального, спільного та загального користування); *за видом та характером, асортиментними особливостями матеріальних цінностей, що підлягають зберігання на складі – об'єктів складування* (універсальні, спеціалізовані, вузькоспеціалізовані, комбіновані,

неспеціалізовані, змішаного зберігання); *за призначенням об'єктів складування* (склади продукції виробничо-технічного призначення та склади товарів народного споживання); *за ступенем механізації (автоматизації) вантажопереробки* (немеханізовані, механізовані, комплексно-механізовані, автоматизовані, автоматичні); *за транспортними умовами та/або умовами розміщення* (пристаневі або портові, прирейкові, неприрейкові (внутрішньоміські)). Склади, як об'єкти, можуть бути додаткового класифіковані: *за розмірами корисної складської площі, складського об'єму та місткості* (малі, середні, великі); *за конструктивними особливостями* (закриті, напівзакриті, відкриті); *за поверховістю та/або висотністю* (одноповерхові низьковисотні, середньовисотні, багатоповерхові висотні); *за температурним режимом чи утепленістю* (неутеплені (неопалювані), утеплені (опалювані) та склади-холодильники); *за класовістю* (склади класів А, В, С, D). В основу чинного законодавства покладено поділ складів за їх спеціалізацією та/або технічною побудовою, що визначає режим зберігання товарів на: *загальнотоварні та спеціалізовані*.

Склади мають велике *економічне (господарське) значення* яке буде різнитися залежно від того чи є склад: (а) складом загального користування; (б) складом спільного користування, призначеним для експлуатації його обмеженим (наперед визначеним) колом осіб; (в) складом індивідуального користування. В першому та другому випадках склади рятують товаровиробників (продавців) або покупців від необхідності мати й облаштовувати власні складські приміщення. Завдяки спеціальному технічному оснащенню професійний склад краще, ніж інші зберігачі, забезпечить не тільки кількісне, але і якісне зберігання товару. Складське зберігання полегшує товарообіг, так як розпорядження товаром, що перебуває на зберіганні, є можливим без його переміщення зі складу. Неабияке значення складів і при кредитуванні суб'єктів торговельної діяльності з огляду на можливість передачі в заставу товарів, які перебувають на зберіганні. В третьому випадку склад є призначеним виконувати функцію накопичення товарних запасів, забезпечення безперебійного виробничого процесу, і в цьому полягає його переважаюче значення. З господарсько-правової точки зору основними *функціями складів* є: (а) *зберігально-охоронна* (основне призначення складів, – надання ними послуг зі зберігання матеріальних цінностей та/або забезпечення їх схоронності, у той же час, метою створення складів (зокрема, товарних) може бути не лише забезпечення зберігання переданих речей, а й створення умов, за яких під час

перебування товарів на складі їх господарський оборот міг би тривати); (б) *приймально-розподільча* (забезпечення прийому та видачі матеріальних цінностей з їх кількісною та якісною перевіркою, включаючи оформлення відповідної документації, виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, перевірку тари і упаковки, переміщення і розміщення, розподіл матеріальних цінностей по приміщеннях та/або спеціально обладнаних місцях складу тощо); (в) *накопичувальна* (виконання завдання та/або забезпечення потреби накопичення запасів, як сировини, так і готової продукції); (г) *координаційна* (забезпечення координації діяльності окремих господарюючих суб'єктів з огляду на можливість формування асортименту, проведення продажів готової продукції зі складу, застави товарів, що перебувають на складі шляхом передачі складських документів тощо).

Вважаємо, що *товарний склад* на законодавчому рівні (ЦКУ, ГКУ, ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва») належить визначити як, — комерційну чи некомерційну господарську організацію, створену у будь-якій організаційно-правовій формі, а також фізичну особу — підприємця, що здійснює в межах загальної або виключної компетенції складське зберігання товарів та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, за плату. Таке визначення дозволить розширити коло суб'єктів, які можуть здійснювати складське зберігання та надавати послуги, пов'язані з ним, у формі товарного складу, за рахунок включення до їх числа (1) фізичних осіб — підприємців, та (2) суб'єктів некомерційного господарювання якщо: (а) обсяг наявної у них правоздатності передбачає можливість провадження складської діяльності; (б) така діяльність для них спрямована на досягнення цілей, задля досягнення котрих вони й створені; (в) це прямо не заборонено їх установчими документами. Пропонована новація вимагатиме також внесення змін у ч. 2 ст. 936 ЦКУ, за якою товарний склад є професійним зберігачем, — її потрібно буде викласти в такій редакції, аби професійним зберігачем визнавалася особа, для якої зберігання є її основною статутною (професійною) діяльністю. *Товарні склади можна класифікувати за різними критеріями: за наявністю/відсутністю спеціалізації* (універсальні (загальнотоварні) та спеціалізовані (відомчі)); *за типом* (закритого та відкритого типів); *за характером зберігання* (добровільного та обов'язкового зберігання); *за порядком створення* (товарні склади, створення яких не передбачає спеціальних вимог, тобто створюються в загальному порядку, та товарні склади, створення яких передбачає отримання спеціального дозволу,

ліцензії, отримання сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання тощо, тобто створюються в спеціальному порядку). *Специфіка зберігання в товарному складі* може бути виражена в тому, що мають місце особливі: (а) суб'єкт; (б) об'єкт; (в) характер формалізації відповідного договору. Об'єктом зберігання в товарному складі є не будь-який об'єкт матеріального світу (рід), а саме рід, що має ознаки товару. *Товар* може бути визначено як продукт праці, що має вартісний характер (споживчу та мінову вартість) і цінову визначеність, є оборотоздатним, призначеним для подальшої реалізації, а не для споживання. Слово «товар» у контексті складського зберігання вжито законодавцем аби підкреслити: (а) особливу оборотоздатність речей, що передаються на зберігання до складу; (б) характер участі товарного складу в майновому обороті, котрий, зокрема, може бути виражено в праві розпоряджатися товарами, якщо останню умову передбачено норматив-правовим актом та/або договором. У підвищеному ступені оборотоздатності складованих речей полягає, на нашу думку, визначальна якість зазначеного виду зберігання.

З огляду на те, що іррегулярне (знеособлене) зберігання набирає розповсюдження в товарному обороті, однозначного вирішення потребує питання щодо того, хто повинен вважатися в таких випадках власником речей, які перебувають на зберіганні (відповідне питання є ключовим і від нього залежить зміст відносин, які складаються між учасниками при іррегулярному зберіганні). Наш підхід до вирішення зазначеної проблеми полягає в тому, що передані речі при іррегулярному зберіганні, подібно до зберігання звичайного, передаються поклажодавцем зберігачеві тільки у володіння, а значить, їх власником продовжує залишатися поклажодавець. Звідси, – пропозиція доповнити чинне законодавство нормою, яка б передбачала, що: у випадках, коли на зберігання передано рід, визначену родовими ознаками, а в договорі прямо передбачено режим знеособленого зберігання, то речі одного поклажодавця можуть змішуватися з речами того ж роду та тієї ж якості інших поклажодавців, але при цьому зберігачеві передаються лише правомочності з володіння знеособленими речами, а поклажодавцеві повертається рівна чи визначена сторонами за договором кількість речей того роду та тієї ж якості. Така пропозиція впливає з того, що поклажодавець, передаючи речі на зберігання, не переслідує мети передачі майна у власність, а тільки в тимчасове володіння, а особливий порядок повернення товарів з іррегулярного зберігання обумовлений його властивостями.

Поняття «зерновий склад» пропонується визначити як *суб'єкта господарювання, що має у власності або у користуванні (оренда, лізинг) зерносховище та надає або планує надавати фізичним і юридичним особам послуги зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно*, з подальшим внесенням відповідних змін до ст. 1 «Визначення термінів» ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні». Таке визначення дозволить розв'язати ряд проблем, пов'язаних: (а) з обов'язковою на сьогодні участю зернового складу в ГФ; (б) позбавленням законодавцем не власників (орендарів, лізингоотримувачів), зокрема тимчасових користувачів зерносховищ можливості провадити складську діяльність на ринку зерна. *Класифікація зернових складів* можлива: *за розташуванням (місцезнаходженням) (лінійні, пристаневі, глибинні); за характером надаваних послуг (заготівельні, перевалочні, базисні, портові, виробничі та ін.)*. До особливостей правового статусу зернового складу можна віднести те, що: (а) *зерновий склад* за приписами чинного законодавства визнається суб'єктом підприємництва, тоді як місце, що спеціально обладнане для зберігання зерна визначається як зерносховище; (б) зерновий склад, відповідно до укладених договорів складського зберігання із суб'єктами ринку зерна гарантує забезпечення якості та дотримання нормативів природних втрат зерна протягом терміну його зберігання; (в) зерновий склад має отримати право на здійснення діяльності, предметом якої є надання послуг зі зберігання зерна з видачею складських документів на зерно шляхом участі в ГФ. До найбільш важливих проблем, пов'язаних із участю зернових складів у ГФ можна віднести: обов'язковість такої участі; співвідношення її з альтеративними формами гарантування зобов'язань в загальній системі гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно; наявність двох категорій учасників (учасники та тимчасові учасники) без законодавчо визначеної різниці між їхніми правовими статусами; наявність трьох видів внесків, обов'язкових для обох категорій учасників (вступні, регулярні та спеціальні) без визначення порядку (формули, алгоритму тощо) їх нарахування та використання; невизначеність умов та порядку здійснення відшкодування вартості зерна володільцям складських документів; неперсоніфікованість відповідальності за псування та/або іншу втрату зерна, що знаходиться на зберіганні; необхідність прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються регулювання різних аспектів функціонування ГФ, його

Адміністративної ради та порядку здійснення повноважень щодо ведення публічного реєстру зернових складів та ін.

Розширення зовнішньоторговельних відносин, підвищення ролі та відповідальності фіскальних органів у регулюванні цього процесу стало поштовхом до розвитку нових видів послуг у галузі митної справи. Серед таких послуг важливе місце посідає *митне складування, здійснюване на складських об'єктах із різним правовим (митним) режимом*. Для зберігання товарів, які вже пред'явлено для оформлення, але митне оформлення яких ще не здійснено, або митне оформлення вже здійснено, але фактично товар ще не вивезено, і створюються МС, СФО, а також СТЗ. Саме ці три види складів використовуються в переважній більшості випадків у період здійснення митного оформлення товару. Вони набули популярності, значного поширення в практиці надання складських послуг. Окрім зазначених видів складів, відповідно до господарського та/або митного законодавства України, до складської інфраструктури зі спеціальним митним статусом може бути також віднесено: ВМЗ та ВМК.

Одним із перспективних напрямів гармонізації законодавства України, що регулює функціонування акцизного податку, є запровадження *системи акцизних складів* на всіх підприємствах, які беруть участь у виробництві підакцизної продукції до моменту сплати акцизного податку до бюджету. *Акцизний склад* – це, найперше, місце, де товари, які підлягають оподаткуванню акцизом, виробляються, обробляються, зберігаються, утримуються та видаються (тобто місце провадження господарської діяльності). Акцизний склад – це не суб'єкт, а лише структурний підрозділ та/або приміщення суб'єкта господарювання, в яких здійснюється виробництво спирту етилового, а також місця зберігання спирту, розташовані на державному підприємстві, яке виробляє спирт етиловий; виробничі приміщення на території суб'єкта господарювання, де ним виробляється, обробляється (переробляється) горілка та лікєро-горілчані вироби, а також його складські приміщення, в яких зберігається, одержується чи відправляється горілка та лікєро-горілчані вироби. Акцизні склади є невід'ємним елементом механізму здійснення контролю представниками ДФСУ за виробництвом та обігом спирту етилового, спирту етилового денатурованого (спирту технічного), біоетанолу, горілки і лікєро-горілчаних виробів на підприємствах, де використовується спирт, отриманий за нульовою ставкою акцизного податку.

РОЗДІЛ III.

СКЛАДСЬКІ ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ ТА СКЛАДСЬКІ ДОКУМЕНТИ В УКРАЇНІ

3.1. Поняття, особливості та види складських договорів

Складські договори розглядаються в літературі як одна з переважаючих підстав виникнення складських (зберігальних) зобов'язань. Класифікуються зберігальні зобов'язання як такі, що можуть виникати на підставі: (а) договору зберігання (в тому числі складського) або іншого договору, в якому зберігання є супутнім обов'язком; (б) особливого статусу особи; (в) дії закону щодо осіб, що завдяки правомірним вчинкам заволоділи чужим майном; (г) ініціативи у надзвичайних ситуаціях; (г) прямого припису закону; (д) рішень суду, актів слідчих органів, адміністративного акту [130, с. 5-7]. На нашу думку, складські договори насправді не є єдиною підставою виникнення й господарських зобов'язань зі складського зберігання, оскільки такі зобов'язання можуть виникати в силу прямого припису закону, як це має місце, наприклад, у випадках зберігання товарів (в тому числі підакцизних) на акцизному складі, СФО тощо. Крім того, наприклад, у МКУ безпосередньо не зазначена правова підстава виникнення господарського зобов'язання зі зберігання у режимі МС, тому тут можна лише припустити, що підставою виникнення зберігальних складських правовідносин у режимі МС можуть бути або договір складського зберігання (наприклад, у випадках зберігання товарів, що пропускаються через митну територію за зовнішньоекономічними контрактами) або адміністративний акт (наприклад, у випадках прийняття на зберігання речей, які були предметом митного правопорушення).

На нашу думку, *господарські складські договори* – це такі господарські договори, за якими зберігання є основним або додатковим обов'язком, що виступають підставою виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання, а також договори, що є обслуговуючими (допоміжними) щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів. Відтак, – найбільш логічним та доцільним, на нашу думку, є умовний *поділ складських господарських договорів*, в цілях даного дослідження, *на дві групи: основні та обслуговуючі (супутні)*. До *першої групи*, вважаємо, належить віднести передусім договір складського зберігання, який займає центральне місце. Загалом же, це група договорів, де

зберігання є основним або додатковим обов'язком (основним – у договорі складського зберігання, а додатковим, наприклад, – у договорах перевезення, оренди, поставки, дистрибуції та ін.). В літературі також звертається увага на те, що зобов'язання зі зберігання може бути як *складним*, так і *змішаним*. При складному зобов'язанні зберігання може становити невід'ємну частину єдиного складного договору. Це стосується, наприклад, договору перевезення. У такому випадку зобов'язання про зберігання виявляється іманентним природі конкретного складного договору. З цієї причини обов'язок зі зберігання перетворюється на конститутивну ознаку відповідного договору. Стосовно змішаного договору розрізняються, у свою чергу, два варіанти, залежно від того, яке місце в ньому займає зберігання. При першому варіанті зберігання обслуговує основне зобов'язання сторони в договорі. Обов'язок однієї сторони зберігати майно іншої сторони виникає не як основний обов'язок, складова мета самого договору, а лише як супутній, додатковий обов'язок. С. Ю. Кужко зазначає, що на відміну від складного договору, при якому зберігання, зливаючись з іншими елементами договору, підпорядковується єдиному, встановленому для нього правовому режиму (в даному випадку – правовому режиму, передбаченому Гл. 66 ЦКУ), при змішаному договорі вступає в силу ст. 628 ЦКУ. З неї слідують безпосередня дія у відповідній частині змішаного договору норм про договір зберігання (якщо інше, як зазначено в наведеній статті ЦКУ, не впливає з угоди сторін або суті змішаного договору) [259, с. 8]. У кожному разі такі договори виступають підставою виникнення складських (зберігальних) зобов'язань, оскільки зобов'язання зі складського зберігання товарно-матеріальних цінностей можуть виникати, крім договору складського зберігання, також за іншими господарськими договорами. Однак, в межах нашого дослідження основні складські договори ми розглянемо на прикладі саме господарського договору складського зберігання. Детальний аналіз інших основних складських договорів виходитиме за межі предмету нашого дослідження, оскільки неможливо дати ані вичерпного їх переліку, ані вичерпної їх характеристики. *До другої групи*, на нашу думку, можна віднести такі договори, як: застави товару, прийнятого на складське зберігання; страхування товару, прийнятого та складське зберігання; виконання вантажно-розвантажувальних, пакувальних робіт; договори з надання супутніх до зберігання послуг (сушіння, очищення, маркування товару тощо) та ін. Такі договори за своєю суттю не є підставою для виникнення основного

зберігального зобов'язання. Вони є обслуговуючими щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів, тобто пов'язаними з ними. Вичерпного переліку їх також навести неможливо, як неможливо навести й повного переліку усіх можливих супутніх складських послуг. Тому розглянемо цю групу договорів на прикладі тих обслуговуючих (супутніх) складських договорів, які найчастіше зустрічаються у практиці господарювання.

3.1.1. Господарський договір складського зберігання як основний складський договір

Відповідно до ч. 3 ст. 294 ГКУ, зберігання у товарному складі здійснюється за договором складського зберігання. До регулювання відносин, що впливають зі зберігання товарів за договором складського зберігання, застосовуються відповідні положення ЦКУ. За *договором складського зберігання* товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності (ст. 957 ЦКУ). Зазначене визначення договору складського зберігання дає підстави для висновку, що вказаний договір є *двостороннім, оплатним та реальним*.

В контексті *презумпції реальності* (вона ґрунтується на тому, забезпечити схоронність товару склад може лише тоді, коли він буде йому переданий), окремі автори виділяють навіть таку ознаку договорів складського зберігання, як факт передачі товару в добровільному порядку зберігачеві на зберігання²². Однак, слід зазначити, що презумпція реальності договору складського зберігання має й виняток: за ЦКУ (ч. 2 ст. 936) договором зберігання може бути передбачений обов'язок зберігача прийняти річ на зберігання у майбутньому, якщо останній здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач).

²² За цією ж ознакою проводять розмежування договорів складського зберігання та договорів охорони, котрі також є різновидом договорів про надання послуг. Договір зберігання та договір охорони мають єдину мету – схоронність товарно-матеріальних цінностей. Їх подібність визначається й ознакою оплатності. Разом із тим, в основі зазначених договорів – різні засоби досягнення кінцевої мети. За договором зберігання товар перебуває у володінні зберігача та переноситься до його господарської сфери; якщо ж фзичні властивості виключають можливість такого переносу, то зберігання унеможлиблюється. При охороні ж товар не виходить з володіння власника, а передається лише для охорони, при якій виконуються лише технічні функції зі збереження товару. Не менше подібних рис має договір складського зберігання з орендою, однак основна відмінність їх полягає в тому, що в першому випадку певна товарно-матеріальна цінність передається для забезпечення її схоронності, а в другому – для отримання іншою особою корисних властивостей із неї. Різниця між договором складського зберігання та договором позики полягає в іншому, зокрема – зустрічному наданні. Крім зазначеного, договір складського зберігання також окремі автори відносять до групи змішаних договорів, оскільки в них поєднуються власне складське зберігання та позика (складське зберігання з правом розпорядження товаром, котре виникає між товарним складом та товароволодільцем, є, значною мірою, позиковим зобов'язанням, оскільки економічну вигоду від передачі майна отримує зберігач) [260].

Відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦКУ договір є відплатним, якщо інше не передбачено договором, законом або не впливає з суті договору. У ст. 946 ЦКУ передбачається, що плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання. А тому *оплатність* договору складського зберігання є також загальним правилом.

Договір складського зберігання належить до *двосторонніх*, що означає – зобов'язання зі складського зберігання є взаємними, де існують певні права та обов'язки обох сторін. Зберігач зобов'язаний забезпечити зберігання товару і повернути його іншій стороні, яка, в свою чергу, зобов'язана після закінчення строку, зазначеного зберігачем, взяти назад зданий нею на зберігання товар і відшкодувати зберігачеві витрати, необхідні для зберігання товару, та збитки, завдані його властивостями, коли зберігач, приймаючи товар на зберігання, не знав і не повинен був знати про ці властивості. Обов'язком поклажодавця є також оплата зберігачеві винагороди, розмір якої визначений договором або затверджений у встановленому законом порядку таксами, ставками, тарифами.

Договір складського зберігання відноситься за своєю правовою природою до договорів зберігання, що, у свою чергу, за правовою природою є договорами про надання послуг, а відтак, на нього можуть поширюватися норми гл. 63 «Послуги. Загальні положення» ЦКУ, оскільки послуга зберігача зі складського зберігання є такою, що споживається у процесі її здійснення, не призводить до виникнення певного матеріалізованого новоствореного об'єкта. Важливою в контексті викладеного є норма ст. 954 ЦКУ, згідно з якою положення глави про зберігання застосовуються також до зберігання, яке здійснюється на підставі закону, якщо інше ним не встановлено. Тобто маються на увазі ті зобов'язання зі зберігання, які виникають безпосередньо на підставі як норм ЦКУ, так і норм інших законів. У такій редакції ст. 954 хоча й не визначає конкретних законних підстав зберігання, але є необхідною. Адже вона дозволяє заповнити правовий вакуум у врегулюванні такого зберігання шляхом субсидіарного застосування норм гл. 66 ЦКУ до відносин, які виникають поза договорами зберігання. Так, наприклад, у ЦКУ закріплені численні випадки виникнення зберігальних обов'язків у сторони за іншими договорами, крім складського зберігання. За ст. 667 ЦКУ продавець зобов'язаний, якщо право власності переходить до покупця раніше від передання товару, зберігати останній, не допускаючи його погіршення. У ст. 690 ЦКУ передбачено ситуацію, коли покупець відмовляється від прийняття товару. У такому разі покупець

зобов'язаний забезпечити його схоронність, негайно повідомивши продавця про відмову від прийняття товару. У ЦКУ прямо встановлено в ст. 841 обов'язок підрядника вживати усіх заходів до зберігання майна, переданого йому замовником. Відповідно до ст. 824 ЦКУ, перевізник відповідає за зберігання вантажу, багажу, пошти. З наведеного випливає, що перевізник за договором перевезення зобов'язується не лише перевезти вантаж, багаж, пошту, а й водночас бере на себе обов'язок щодо зберігання майна. Ст. 1021 ЦКУ встановлює обов'язок комісонера зберігати майно комітента. Особа, яка володіє предметом застави, зазначається у ст. 587 ЦКУ, зобов'язана, якщо інше не встановлено договором, вживати заходів, необхідних для зберігання предмета застави. Зберігальні обов'язки можуть впливати і з інших договорів, навіть тоді, коли це прямо не записано [261, с. 562]. Це означає, що зберігальні зобов'язання можуть бути як самостійним предметом договірної зобов'язання, так і додатковим обов'язком іншого зобов'язання. Тому можна припустити, що у ст. 954 ЦКУ очевидно, випадково не було застережено про можливість поширення правил про договір зберігання на зберігальні правовідносини, які виникають за іншими договорами. Наразі необхідність у існуванні такого застереження є незаперечною. При вирішенні цієї проблеми необхідно також враховувати, що у багатьох актах законодавства поняття «послуги» вживається у загально-правовому значенні, що обумовлює можливість включення до них правовідносин, реалізація яких завершується створенням певного матеріалізованого об'єкта або призводять до споживання наданої послуги. Однак, під дію ст. 901 ЦКУ мають підпадати відносини перевезень, експедирування, зберігання, страхування, доручення та інші договірні відносини, у результаті реалізації яких відбувається споживання послуги в юридичному значенні.

Деталізоване доктринальне визначення поняття договору складського зберігання пропонується Н. О. Новокшеновою, – *за договором складського зберігання* товарний склад приймає від поклажодавця товари та зобов'язується їх повернути в схоронності за першою вимогою пред'явника складських документів, а поклажодавець зобов'язується оплатити послуги зберігача та відшкодувати йому витрати. В такому визначенні, вважає авторка, враховані найбільш важливі елементи, що складають зміст відповідного поняття [64, с. 6-9, с. 125-138]. До ознак же договору зберігання, яким за своєю правовою природою і є договір зберігання на товарному складі (складського зберігання) авторка відносить такі: (1) договір

зберігання відноситься до групи зобов'язань, спрямованих на надання послуг; (2) ціллю договору зберігання є забезпечення схоронності речі на протязі всього строку її зберігання; (3) поклажодавець передає зберігачеві правомочності з володіння при здачі об'єкта на зберігання; (4) на відміну від оренди, правомочності з користування зберігач може здійснювати лише в інтересах поклажодавця, а не у власних інтересах, тому він і не є власником плодів, продукції та доходів, отриманих за час зберігання; (5) правомочності з розпорядження у зберігача можуть виникати лише у випадках передбачених законом чи договором (зберігач, розпоряджаючись річчю, повинен передусім діяти в інтересах поклажодавця, і лише потім – у своїх власних інтересах); зберігач ніколи не стає власником речі, переданої на зберігання (навіть у випадках зберігання зі знеособленням); (7) зустрічне майнове надання є додатковою ознакою договору зберігання, оскільки сам договір може носити як оплатний, так і безоплатний характер [260].

І. В. Кравченко також здійснила спробу систематизувати та викласти повний перелік ознак договору зберігання на товарному складі: (1) він завжди може бути лише двостороннім та оплатним; (2) залежно від домовленості сторін може бути як реальним, так і консенсуальним; (3) укладається як на певний, чітко визначений строк, так і «до запитання» [166, с. 28]; (4) визнається договором приєднання, оскільки одна сторона (товарний склад) диктує свої умови, а інша сторона має погодитися з пропозицією, або ж, у іншому разі, договір не відбудеться (це означає, що товарний склад самостійно встановлює правила, інструкції та тарифи, у відповідності з котрими й здійснюються всі господарські операції, пов'язані з прийняттям, зберіганням та видачею товарів, а також оплатою послуг товарного складу). Виняток складають лише ті товарні склади, щодо котрих є прямий припис закону. Не зважаючи на це, складське зберігання зберігає характер договірного відношення, оскільки обмеження волі контрагентів не заходить настільки далеко, аби можна було говорити про відсутність обопільної згоди, що складає основу договору [132, с. 10-13].

Д. О. Матвеев зазначає, що за *договором складського зберігання* зберігач (в особі товарного складу) зобов'язується за винагороду зберігати товари, передані йому товароволодільцем (поклажодавцем), та повернути ці товари у схоронності. Ознаками договору, з огляду на таке його визначення, є: (а) двосторонність; (б) імперативна оплатність; (в) реальність; (г) переважаюча строковість; (г) письмова форма договору, підтверджувана виданням складського свідоцтва [262, с. 4-7]. *Класифікуються*

договори складського зберігання за різними критеріями [131, с. 7]: (1) за суб'єктом, що надає послуги зі зберігання товарів: а) договір зберігання на товарному складі загального користування; б) договір зберігання на сертифікованому товарному складі; в) договір зберігання на відомчому складі; (2) за режимом зберігання: (а) договір зберігання на товарному складі товарів роздільно; (б) договір зберігання на товарному складі зі знеособленням; (в) договір зберігання РЕПО при переданні товару у власність з подальшим його зворотнім викупом.

У ч. 2 ст. 294 ГКУ закріплено поняття *складу загального користування*, який виступає товарний склад, що, відповідно до закону, інших нормативно-правових актів або дозволу зобов'язаний приймати на зберігання товари від будь-якої особи (товароволодільця). Особливість договору складського зберігання за участю складу загального користування полягає в тому, що такий *договір є публічним* (ст. 633 ЦКУ). Це означає, що товарний склад названого виду зобов'язаний надавати послуги зі зберігання кожному, хто до нього звернеться, і не має права надавати переваги одній особі перед іншою щодо укладення договору зберігання, а також стосовно розміру оплати за зберігання, крім випадків, передбачених актами законодавства. За загальним правилом, відмова товарного складу загального користування від укладення публічного договору не допускається. Підставою для відмови в укладенні договору може бути лише неможливість його укладення, обумовлена причинами об'єктивного характеру (наприклад, відсутність необхідного устаткування для зберігання певних видів товару чи інші технічні причини). Якщо відмова товарного складу від укладення договору є необґрунтованою, то в силу положень ст. 633 ЦКУ останній має відшкодувати збитки, заподіяні такою відмовою. Це стало підставою для обґрунтування в правовій науці підходу [141, с. 8-10; 167, с. 12-13], за котрим однією зі специфічних ознак договору складського зберігання є те, що він належить також до групи договорів приєднання, оскільки формуляри та інші стандартні правила, котрі розробляє товарний склад (зокрема, загального користування), приймаються іншою стороною не інакше як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому. Поряд з цим, має місце й інша точка зору, за якою договір складського зберігання не є договором про приєднання, оскільки зазначена вище характеристика не відповідає тим умовам, на яких дійсно укладається зазначений договір. У договорі складського зберігання зберігачем, яким є товарний склад, виробляються тільки

загальні умови, які містяться у правилах зберігання, конкретні ж умови договору зберігання встановлюються сторонами за взаємною згодою.

Можна виділити такі *особливості та/або ознаки договору складського зберігання* як різновиду зберігання, що зумовлені потребою спростити та пришвидшити товарний обіг.

✓ *Суб'єктний склад*. Особливості стосуються передусім зберігача – ним виступає товарний склад – господарська (комерційна) організація, що на професійних засадах провадить у якості підприємницької діяльності зберігання товарів та надання допоміжних, пов'язаних зі зберіганням, послуг. Це – спеціальний суб'єкт, без якого немає складського зберігання як такого. Сторонами договору, відповідно, є товарний склад та поклажодавець. Поклажодавцями за договором складського зберігання, у свою чергу, як наголошує на тому О. С. Коломацька [139, с. 5-8, с. 98-121], можуть бути лише ті господарюючі суб'єкти, для котрих ті речі (товарно-матеріальні цінності), що зберігаються на складі, є товаром і, передусім, являють собою інтерес в плані їх подальшої реалізації (перепродажу). При цьому поклажодавець може володіти правом розпорядження цими товарами, що впливає з належного поклажодавцю права власності, господарського відання чи оперативного управління товарами, поміщеними на склад, а також з договорів доручення, комісії, агентського договору чи договору довірчого управління майном. Лише за таких умов приписи чинного законодавства, якими регулюється оборот складських свідоцтв (простого та подвійного), порядок розпорядження товаром, що перебуває на зберіганні в товарному складі через передання складського документу, можуть бути реалізовані в практиці господарювання. Поклажодавець за договором складського зберігання тих чи інших товарів, як вбачається з аналізу його законодавчого врегулювання, не може мати обмежень на здійснення угод, спрямованих на відчуження таких товарів. І. В. Кравченко натомість висловила за внесення законодавчих коректив з ціллю розширити коло поклажодавців за договором зберігання на товарному складі, – визнати ними як фізичних, так і юридичних осіб без будь-яких обмежень за організаційно-правовою формою, якщо це не суперечить цілям та завданням їх діяльності, змісту установчих документів. За такого підходу поклажодавцями змогли б виступати і фізичні особи, що не мають статусу суб'єкта підприємницької діяльності, і юридичні особи, основною метою котрих не є отримання прибутку

(некомерційні організації) [132, с. 10-11]. Поклажодавці також не повинні мати жодних обмежень щодо здійснення операцій, спрямованих на відчуження товару.

✓ *Спрямованість на забезпечення господарської діяльності* учасників договірних відносин – матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, зберігання виготовленої ними продукції, координація товаропотоків та ін. Призначення конструкції договору складського зберігання полягає не лише у створенні можливості для товароволодільця забезпечити схоронність належних йому товарів. Інше, не менш важливе завдання, мета поміщення товару на товарний склад, – забезпечити можливість його використання в господарському обороті через відчуження (продаж), не вдаючись при цьому до додаткових заходів для його збереження та/або організації транспортування. Інструментом досягнення цієї мети слугує інститут складських свідоцтв. Новокшоновна Н. А. щодо цього зазначає, що загальною метою договорів зберігання є забезпечення схоронності речі з моменту передачі її до моменту зворотної видачі. Ціль же договору складського зберігання можна охарактеризувати, з однієї сторони, як забезпечення схоронності передаваних на зберігання товарів, а з іншої, – як створення умов при котрих, під час знаходження товарів на складі, їх оборот міг би продовжуватися. Наряду з цим, економічна мета складського зберігання полягає в тому, що товарний склад не лише вчиняє дії зі зберігання товарів, але й проводить із ними певні роботи [260]. А. О. Котелевська також звертає увагу на те, що предмет договору зберігання в товарному складі обов'язково має бути пов'язаним з підприємницькою діяльністю поклажодавця (товароволодільця). При цьому, на думку авторки, речі, які передаються на зберігання, не обов'язково навіть повинні визнаватися «товаром», тобто речами, продаж яких може здійснюватися в рамках здійснення підприємницької діяльності (не можна ставити під сумнів природу договору складського зберігання та/або виданого складського свідоцтва лише на тій підставі, що предметом є те ті речі, які призначені поклажодавцем для перепродажу) [263, с. 9-10].

✓ *Поєднання майнових* (безпосереднє надання послуги складського зберігання, її оплата тощо) *та організаційних* (визначення порядку приймання передачі товару, забезпечення тих чи інших умов зберігання товарів, способів їх складування та ін.) *елементів*. Співвідношення організаційних та майнових елементів у договорі залежить від строку його дії: короткострокові та разові договори характеризуватимуться превалюванням майнових

елементів, у середньострокових такі елементи будуть середньозваженими, а в довгострокових – переважатимуть організаційні. Так, наприклад, О. С. Коломацька виділяє навіть *організаційний договір у сфері складського зберігання*, під яким пропонує розуміти такий, що укладається між товарним складом та поклажодавцем довгостроковий договір, в якому визначаються окремі умови зберігання товару, передбачається обов'язок товарного складу приймати на зберігання товар від поклажодавцю, обов'язок поклажодавцю помістити товар на зберігання, відповідальність сторін. Авторка зазначає, – якщо договір складського зберігання є консенсуальним та оформляє довгострокові відносини сторін при розміщенні товарів на зберігання, в такому випадку припинення строку зберігання окремої партії товарів не буде розглядатись як підстави для припинення договору в цілому [138, с. 4-6].

✓ *Оплатний характер.* Договір складського зберігання, за загальним правилом, є оплатним – поклажодавець зобов'язаний оплатити послуги зберігання (ст. 957 ЦКУ, ст. 20 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва»). М. І. Брагінський, до прикладу, вважає ознаку оплатності конститутивною для договору складського зберігання [264, с. 755-756].

Оплата послуг товарного складу є основним обов'язком поклажодавця. Розмір плати за зберігання, строки та порядок її внесення встановлюються у договорі. ЦКУ не містить спеціальних норм, які б регулювали виконання вказаного обов'язку поклажодавцем за договором складського зберігання. Більше того, в ЦКУ неоднозначно вирішена проблема оплатності та безоплатності зберігання загалом, оскільки ст. 946 ЦКУ надає право юридичним особам передбачати безоплатність зберігання установчими документами або договором. Належить погодитися з Е. М. Грамацьким у тому, що при вирішенні цього питання є доцільним законодавчо закріпити загальну презумпцію оплатності зберігання, якщо інше не передбачено договором, законом, спеціальними правилами окремих видів зберігання, установчими документами юридичної особи [130, с. 6-7]. Крім того: (а) ч. 1 ст. 946 ЦКУ доцільно було б доповнити відповідним застереженням про те, що плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання або тарифами, ставками тощо, затвердженими нормативно-правовими актами (наприклад, як це має місце у випадку зберігання на складі фіскального (митного) органу, відповідно до Порядку відшкодування витрат на зберігання товарів та транспортних засобів на складах митних

органів, Порядку обчислення сум витрат у справах про порушення митних правил та їх відшкодування, а також Розмірів відшкодувань за зберігання на складах митних органів товарів і транспортних засобів, затверджених наказом МФУ від 15.06.2012 р. [215]); (б) в ч. 2 ст. 946 ЦКУ не встановлено достатніх критеріїв для визначення розміру плати при достроковому припиненні договору зберігання, а відтак він має визначатися пропорційно фактичній тривалості терміну зберігання, як це, наприклад, має місце за ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», що ним встановлено декілька спеціальних правил, що мають на меті врегулювати здійснення оплати за договором складського зберігання зерна. Зокрема, відповідно до ст. 28 цього закону, якщо зберігання зерна припинилося достроково не з вини зернового складу, то він має право на пропорційну частину плати. Якщо поклажодавець після закінчення строку дії договору складського зберігання зерна не забрав зерно назад, він зобов'язаний внести плату за весь фактичний час його зберігання.

Не менш важливим є і те, що ч. 4 ст. 28 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» передбачає, як виняток із загального правила, що договором складського зберігання зерна може бути передбачено безоплатне зберігання зерна. При цьому, у разі безоплатного зберігання зерна, власник зерна зобов'язаний відшкодувати зерновому складу здійснені ним витрати на зберігання зерна, якщо інше не встановлено договором (ч. 2 ст. 30). Для того, щоб договір складського зберігання зерна був безоплатним, про це має бути чітко зазначено в договорі. У зв'язку з цим від договору безоплатного складського зберігання слід відрізняти оплатний договір, в якому ціна не вказана. В останньому випадку поклажодавець не може бути звільнений від обов'язку оплатити послуги зберігача.

✓ *Порядок укладення.* Для договору складського зберігання передбачена письмова форма (ст. 957 ЦКУ). В письмовій формі укладається, як правило, будь-який господарський договір, не лише складського зберігання (ч. 1 ст. 181 ГКУ, ст. 208 ЦКУ), що зумовлено низкою чинників і, насамперед, необхідністю ведення бухгалтерського обліку та звітності суб'єктами господарських правовідносин, захистом інтересів сторін договору. Повна письмова форма договору – єдиний документ, підписаний сторонами (ч. 1 ст. 181 ГКУ, ч. 2 ст. 207 ЦКУ), до якого додаються супроводжуючі процес його укладення документи: підписаний сторонами текст договору з усіма додатками, протокол розбіжностей (якщо він мав місце), протокол узгодження розбіжностей (якщо розбіжності узгоджувалися і між

сторонами було досягнуто компромісу щодо спірних умов договору), судові рішення (якщо спір передавався на розгляд судовим органам).

О. С. Коломацька, виходячи з практики укладення договорів складського зберігання наголошує на тому, що підписання товарним складом та поклажодавцем договору саме як окремого документу, наряду з оформленням та видачею складського документу, є доцільним як для консенсуального договору, так і при реальній конструкції договору складського зберігання [138, с. 15-16]. Е. М. Грамацький також звертає увагу на те, що ст. 937 ЦКУ не вимагає у всіх випадках, коли обов'язковою є письмова форма, укладати договори зберігання у вигляді єдиного письмового документа, який підписується сторонами, оскільки вона вважається дотриманою також тоді, коли прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем. Тут необхідно відзначити, що її зміст не узгоджується зі ст. 207 ЦКУ, оскільки в ст. 937 ЦКУ перераховуються прирівнювані до письмової форми договору односторонньо видані зберігачем документи, але не згадуються прирівнювані до договору у вигляді єдиного письмового документа, підписаного сторонами, інші форми взаємного волевиявлення сторін, що може створити враження, що ст. 207 ЦКУ не розповсюджується на договір зберігання. Щоб уникнути таких сумнівів, бажано було б, на думку автора, відповідний абзац ч. 1 ст. 937 ЦКУ викласти в такій редакції: «Письмова форма договору вважається дотриманою у разі його вчинення відповідно до вимог ст. 207 Кодексу, а також, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем» [130, с. 12-14].

У ч. 1 ст. 937 ЦКУ міститься також спеціальне застереження про те, що договори зберігання, в яких зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання в майбутньому, має бути укладений у письмовій формі, незалежно від вартості речі, що має бути передана на зберігання. Даною нормою не визначаються особливості суб'єктного складу таких зберігачів. Тому її, очевидно, необхідно тлумачити в контексті змісту ч. 2 ст. 936 ЦКУ, за якою право укладати консенсуальні договори зберігання надається саме професійним зберігачам. Конструкція ч. 1 ст. 938 ЦКУ може дати підстави і для розширеного тлумачення кола зберігачів, а тому, з метою уникнення двозначності, не зайвим було б внести до змісту ст. 937 ЦКУ застереження з приводу того, що правило про обов'язковість письмової форми

договору зберігання з обов'язком прийняти річ на зберігання у майбутньому стосується лише професійних зберігачів, передбачених ч. 2 ст. 936 ЦКУ.

З викладеного вбачається, що письмова форма договору зберігання за умовами чинного законодавства вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складським документом. Схожа норма міститься у ч. 3 ст. 26 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», згідно з якою договір складського зберігання укладається в письмовій формі, що підтверджується видачею власнику зерна складського документа. Типова форма договору складського зберігання зерна закріплена постановою КМУ від 11.04.2003 р. [169], цією ж постановою закріплено Порядок випуску бланків складських документів на зерно, їх передачі та продажу зерновим складам, а також затверджено їх зразки. А. О. Котелевська не погоджуючись з таким станом речей, заперечує та вказує на те, що складський документ (зокрема, складське свідоцтво) є не формою договору складського зберігання, а лише доказом наявності складських договірних відносин та свідченням, відображенням конкретних умов договору [263, с. 15]. Д. О. Матвеев вбачає характерну особливість договору складського зберігання в тому, що видаване складське свідоцтво, підтверджуючи прийняття товару на складське зберігання та письмову форму даного договору, не заміняє собою договору як окремого письмового документа, виступаючи тим самим в якості забезпечувального та підтверджувального (доказового) інструмента. Подібна процедура, властива складському зберіганню, є покликанною забезпечити реалізацію прав поклажодавця та впливає з вимог щодо обов'язкового ведення бухгалтерського обліку, викликана необхідністю вказувати додаткові умови зберігання, визначається характером зберігання, що допускає виконання інших, пов'язаних з ним послуг, а також зумовлюється триваючими відносинами сторін. Відтак, автор вказує на змішаний характер договору складського зберігання, відзначаючи при цьому, що зміст договору складського зберігання неприпустимо змішувати з правовим змістом складського свідоцтва, а складське свідоцтво в якості документа не є тотожним договору складського зберігання [262, с. 4-7]. Закріплюючи умови договору, товаророзпорядчі документи, що ними є складські свідоцтва, не є його формою, оскільки, залежно від конкретної ситуації, сторони договору не можуть зафіксувати засобом використання та заповнення бланку товаророзпорядчого документа ті умови, котрим не відповідають встановлені законом реквізити товаророзпорядчого документа. За відсутності

самостійного документа – договору складського зберігання, зазначений товаророзпорядчий документ буде мати доказове значення для факту укладення договору, при цьому сторони не зможуть посилалися на наявність умов, не зафіксованих у бланку документа [265, с. 9]. А. М. Демчук також наполягає на тому, що складські свідоцтва не є формою договору і ототожнювати їх з договором неможливо, адже письмова форма договору є фіксацією його умов, гарантує домовленість сторін договору і можливість вимоги належного виконання умов, обумовлених контрагентами. Правовий же зміст товаророзпорядчого документа зводиться не до простої фіксації умов договору, що є основою видачі цього документа, а полягає в можливості розпоряджатися товаром без його фізичного переміщення. Крім того, подвійне складське свідоцтво, так само як і просте, засвідчуючи укладення договору зберігання на товарному складі, не може повністю його замінити, оскільки повністю усі умови цього договору не можуть бути зафіксовані його бланком, виходячи із законодавчого визначення реквізитів складського свідоцтва [131, с. 8]. Відтак доцільним та цілком обґрунтованим видається укладення зберігачем і поклажодавцем договору складського зберігання як окремого документа разом з оформленням і видачею складського документа.

Таким чином, за загальним правилом, установленим чинних законодавством, видача будь-якого складського документа прирівнюється до письмової форми договору, оскільки поклажодавець виражає власну волю укласти договір шляхом прийняття відповідного документа в обмін на передані на зберігання товари. У той же час, відповідно до ст. 26 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні, договір складського зерна є публічним договором, типова форма якого затверджується КМУ, а ч.3 ст. 957 ЦКУ не виключає можливості укладення сторонами договору зберігання у вигляді окремого письмового документа. Ч. 4 ст. 179 ГКУ передбачає, що при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі типового договору, затвердженого КМУ, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. Отже, де-юре, затверджений КМУ типовий договір зберігання зерна має бути орієнтиром для всіх суб'єктів господарювання, що його укладають, і більш того, такі суб'єкти зобов'язані не відступати від змісту такого типового договору, а мають право лише конкретизувати його умови. Однак, навіть побіжне поверхнєве ознайомлення з текстом відповідного типового договору, недвозначно свідчить про те, що ефективно, успішно

використовувати такий договір як типовий, не маючи можливості доповнити чи змінити його умови, неможливо (він потребує ґрунтованих доопрацювань).

Крім того, за наявності двох окремих документів: договору складського зберігання та складського свідоцтва – виникає низка суто практичних питань, які, на жаль, не знайшли свого вирішення на законодавчому рівні: (1) законодавство не урегульовує питання співвідношення положень, визначених у свідоцтві та договорі. Що буде, якщо в цих положеннях виявляться протиріччя? Положення в якому документі: свідоцтві чи договорі матимуть переважну силу? Який порядок усунення протиріч? Як вирішуються питання відшкодування збитків, завданих одній зі сторін, внаслідок таких протиріч?; (2) законодавство не визначає, яку силу матиме договір у разі відчуження складського свідоцтва. Чи такий договір слід передати новому власнику разом із свідоцтвом? Чи повинен договір бути переукладений на ім'я нового власника? Чи можуть, у разі відчуження свідоцтва, змінюватися положення договору за згодою зберігача та нового власника свідоцтва? Чи може на положення такого договору посилається покупець свідоцтва, якщо він не брав участі в укладанні договору? Чи може на положення договору посилається зберігач у вирішенні спірного питання з володільцем свідоцтва, який придбав це свідоцтво та не є стороною договору зберігання?; (3) через неврегульованість зазначених питань покупець складського свідоцтва опиняється у становищі заручника обставин, передбачених договором зберігання, наприклад, у разі придбання ним свідоцтва на товарній біржі. Купуючи товар, на який видано складське свідоцтво, покупець не може знати всіх обставин й умов зберігання та видачі товару, зазначених у договорі. Чи може він у такому разі відмовитися від виконання договору зберігання, якщо в ньому є положення, не зазначені в свідоцтві? Чи може покупець свідоцтва розірвати договір купівлі-продажу свідоцтва, мотивуючи це тим, що йому не були відомі всі обставини, пов'язані з товаром, на який було видано складське свідоцтво й укладено договір зберігання. На кожне з перелічених питань немає, загалом, відповідей у законодавстві, а тому видається доцільним та необхідним їх законодавче урегулювання.

Відповідно до ст. 638 ЦКУ, договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними є мови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї зі сторін має бути досягнута згода. Відповідно до ч. 3 ст. 180 ГКУ, істотними (тобто такими, які сторони

зобов'язані погодити у будь-якому разі та включити у договір) є предмет, ціна та строк дії договору.

Умови про предмет у господарському договорі загалом, як і в договорі складського зберігання зокрема, повинні визначати вид, загальну характеристику та якість послуги (в даному випадку – складської, тобто послуги зі зберігання товарів на товарному складі). Крім предмету, як зазначає О. С. Коломацька, істотною умовою договору складського зберігання належить визнати і об'єкт зберігання, оскільки без його визначення, прямої вказівки на нього, договір складського зберігання не може вважатися укладеним [139, с. 33-35]. Це зумовлюється самою природою договору, його спрямованістю на забезпечення схоронності конкретних товарів, що передаються зберігання. Н. А. Новокшопова також наголошує на тому, якщо предметом договору виступає послуга зі зберігання, тобто діяльність зберігача, спрямована на забезпечення схоронності товару, то об'єктом договору складського зберігання ті речі, для яких характерними є всі властивості товару: товар – продукт людської діяльності; він є призначеним задовольняти потреби людини, тобто наділений споживчою вартістю; слугує для обміну чи продажу, тобто має мінову вартість (відсутність хоча б однієї з ознак позбавляє речі якості товару). Крім того, на зберігання приймаються товари з урахуванням їх оборотоспроможності, профілю складу та вимог законодавства [167, с. 15-16]. Особливості зберігання товарів визначаються також за режимами зберігання: зі знеособленням чи окремо. Режим зберігання має бути визначено сторонами в договорі. Вид самих речей (індивідуально-визначені чи визначені родовими ознаками) може справляти вплив на режим зберігання, але не може визначати його імперативно.

Ціна визначається в порядку, визначеному ГКУ (ст.ст. 198-191), і, як правило, є вільною, встановлюється за взаємною згодою сторін договору. Нагадаємо, що в ст. 957 ЦКУ прямо вказано, що за договором складського зберігання товарний склад зобов'язується зберігати товар за плату.

В господарському договорі складського зберігання, на відміну від цивільно-правового договору зберігання (відповідно до ч. 2 ст. 938 ЦКУ, якщо строк зберігання в договорі не встановлений і не може бути встановлений, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення, а тому невизначеність у цивільно-правовому договорі строку зберігання не призводить до визнання договору неукладеним),

досягнення згоди сторін щодо строку дії договору є обов'язковим. Ю. С. Соловйова наполягає також на тому, що істотною умовою зазначеного договору належить визнати й умову про строк передачі товару (речі) на зберігання, – у випадку, коли договір складського зберігання є консенсуальним, необхідним є точне визначення моменту передачі товару на зберігання. Натомість, відсутність точного строку передачі товару на зберігання буде сприяти виникненню збитків у зберігача, а унеможливити таку ймовірність може визнання строку передачі речі на зберігання істотною умовою договору складського зберігання [141, с. 4-5].

Законом та/або окремими підзаконними нормативно-правовими актами можуть також встановлюватися додаткові істотні умови щодо спеціальних видів договорів складського зберігання (залежно від якісних характеристик окремих груп товарів такою додатковою умовою, наприклад, якість товару, що поміщається на товарний склад). Нарешті, істотними визнаються й всі ті умови складського зберігання, щодо котрих досягнуто згоди за волевиявленням однієї за сторін. До таких, наприклад, можуть відноситися умови про температуру, при котрій мають зберігатися поміщені на склад товари, якщо для поклажодавця є важливим дотримання цієї умови в ході зберігання (наприклад, при зберігання швидкопсувних продуктів харчування).

✓ *Зміст договору* складського зберігання. Це питання є дискусійним в правовій науці. Найбільшого поширення при цьому набула позиція, відповідно до котрої під змістом будь-якого договору (не лише складського зберігання) належить розуміти сукупність умов, щодо котрих досягнуто згоди сторін (такі умови традиційно поділяються на три категорії: істотні, звичайні та випадкові). За такого підходу права та обов'язки сторін не входять до складу змісту договору, а є лише елементами зобов'язального правовідношення, що виникло на підставі юридичного факту у вигляді відповідного договору. Існує й інша точка зору, за якою до змісту договору наряду з умовами, щодо котрих було досягнуто згоди, включаються права та обов'язки сторін договору. І, нарешті, є і третя точка зору за котрою, лише права та обов'язки сторін складають зміст договору складського зберігання. Як результат оцінки співвідношення умов та прав і обов'язків у договорі, більш обґрунтованою видається позиція, за якою умови договору характеризують його статистику, а права і обов'язки – його динаміку (лише за допомогою наявності у сторін відповідних прав та обов'язків можлива реалізація умов договору).

Права та обов'язки сторін за договором складського зберігання. В юридичній літературі обґрунтовано загальну класифікацію прав та обов'язків сторін на: (а) загальні права та обов'язки, що стосуються будь-яких договорів зберігання; (б) права та обов'язки, що характерні для відносин, які формуються у зв'язку зі зберіганням товарів на товарному складі; (в) спеціальні права та обов'язки для окремих різновидів складського зберігання; (г) супутні щодо зберігання права та обов'язки [139, с. 6-9]. Н. О. Новокшенова натомість виділяє окремо: (1) права та обов'язки товарного складу, які поділяються, в свою чергу, на групи: (а) з прийняття товарів на зберігання; (б) із забезпечення схоронності товарів; (в) з видачі товарів поклажодавцю; (г) з надання додаткових послуг, пов'язаних зі складським зберіганням; (2) права та обов'язки товароволодільця, які можна поділити на такі групи: (а) з передачі у встановлений строк товарів на зберігання; (б) з виплати винагороди та відшкодування витрат зберігачеві; (в) зі своєчасного прийняття товару назад [167, с. 16-18]. А. М. Демчук пропонує поетапну класифікацію прав і обов'язків сторін залежно від динаміки договірних відносин: 1) права і обов'язки сторін щодо передання, приймання товару на товарний склад; 2) права і обов'язки сторін щодо забезпечення схоронності товару на складі; 3) права і обов'язки сторін щодо розпорядження товаром, що зберігається на товарному складі; 4) права і обов'язки сторін щодо видачі та прийняття товару; 5) інші права й обов'язки сторін [131, с. 7-8]. Прийнято їх також поділяти на дві основні групи: (1) права та обов'язки, що стосуються приймання, умов зберігання та видачі товару; (2) права та обов'язки з їх розпорядження товарами, що зберігаються на товарному складі [266, с. 711-719].

Перша група – це *права та обов'язки, що стосуються приймання, умов зберігання та видачі товару*. Прийняття товарів на складське зберігання означає безпосереднє отримання зберігачем товарів від товароволодільця чи органу транспорту, що здійснював їх доставку до складу, в строки та у порядку, визначених договором та/або законом. Зазвичай договір складського зберігання є реальним, тобто приймання-передача товару на зберігання – це необхідний елемент укладення договору. Обов'язок товароволодільця передати товар на зберігання характеризується двома особливостями: (а) він носить умовний характер та втрачає силу, якщо поклажодавець скористається наданою йому можливістю заявити зберігачеві про свою відмову від його послуг (для звільнення від відповідальності, товароволоділець має заявити про свою відмову у «розумний строк»); (б) зберігач є

позбавленим права вимагати від поклажодавця передачі зазначеного в договорі товару. Зрозуміло, що поклажодавець має точно виконати свій обов'язок не лише за кількістю та строками, але за видами та сортами товарів, що було передбачено договором. Зберігач вправі відмовитися від прийняття на зберігання товарів, що їх не було передбачено договором, а при прийнятті таких товарів до зберігання, він може не зараховувати їх в рахунок виконання відповідного договору, якщо самим договором не передбачено інше. У зв'язку з цим неабиякого значення набуває належне оформлення приймально-передавальної документації, а також зазначення в ній найменувань товарів. Варто також зауважити, що на товароволодільцеві лежить обов'язок попередити зберігача при передачі товару на зберігання про його небезпечні властивості.

Як правило, товарний склад зобов'язаний за свій рахунок *оглянути товар* при прийнятті на зберігання для визначення його кількості та зовнішнього стану. Під час зберігання товарний склад зобов'язаний надавати поклажодавцеві можливість оглянути товар або його зразки протягом усього часу зберігання, а якщо предметом зберігання є речі, визначені родовими ознаками, – взяти проби та вжити заходів, необхідних для забезпечення його схоронності. При поверненні товару товарний склад або поклажодавець мають право вимагати його огляду та перевірки якості. Витрати, пов'язані з оглядом речей, несе сторона, яка вимагала огляду та перевірки. Якщо при поверненні товару він не був спільно оглянутий або перевірений товарним складом та поклажодавцем, поклажодавець має заявити про нестачу або пошкодження товару у письмовій формі одночасно з його одержанням, а щодо нестачі та пошкодження, які не могли бути заявлені при звичайному способі прийняття товару, – протягом трьох днів після його одержання. У разі відсутності заяви поклажодавця вважається, що товарний склад повернув товар відповідно до умов договору (ст. 959 ЦКУ). Таким чином, з викладеного випливає, що процес зберігання та товарному складі складається з трьох *етапів*: (1) приймання товару; (2) його зберігання; (3) повернення поклажодавцю. *На першому етапі* огляд товарів здійснюється товарним складом, який зобов'язаний провести його за свій рахунок, визначити кількість товарів та зовнішній стан. Така перевірка має важливе значення, адже якщо при поверненні товару поклажодавець стверджуватиме, що під час зберігання сталася втрата чи пошкодження товарів, результати первісного огляду товарів можуть допомогти у встановленні вини товарного складу або навпаки стати доказом його

невинуватості у втраті чи пошкодженні товарів. Слід зауважити, що йдеться не про звичайні норми природного псування окремих видів товарів. Необхідність закріплення за поклажодавцем права оглядати товар *протягом другого етапу*, тобто під час усього строку зберігання, обумовлена тим, що він повинен мати можливість здійснювати контроль за станом товару, зданого зберігачу, що дозволяє своєчасно виявити наявність втрати недостачі чи псування товарів (ч. 2 ст. 959 ЦКУ). Особливим є контроль при зберіганні речей, визначених родовими ознаками. Головна особливість цього виду зберігання полягає в тому, що товарний склад зобов'язується повернути не ту саму річ, а лише однорідну, такої ж якості, у тій же кількості. У випадку подібного зберігання товарний склад надає поклажодавцю право оглядати зразки товарів, брати їх проби. Щодо огляду *на останньому етапі*, тобто під час повернення його поклажодавцю, то, якщо при прийманні товару його огляд та перевірку якості зобов'язаний провести товарний склад, то на завершальному етапі такий обов'язок може покладатися і на товарний склад, і на поклажодавця, залежно від того, яка зі сторін договору вимагає такої перевірки [261, с. 590-591].

Крім того, товарний склад має право самостійно *змінювати умови зберігання товарів*, якщо це потрібно для забезпечення їх схоронності. Щоправда, змінивши вказані умови, він зобов'язаний повідомити про це поклажодавця (ч. 1 ст. 960 ЦКУ). Наведена норма свідчить про те, що товарний склад є більш вільним у виборі способів зберігання, ніж інші зберігачі. Зокрема, на відміну від норм ст. 945 ЦКУ, які встановлюють загальні правила щодо зміни умов зберігання та передбачають обов'язок зберігача негайно повідомити поклажодавця про необхідність зміни умов зберігання речі і отримати його відповідь (небезпека втрати, нестачі або пошкодження речі зобов'язує зберігача змінити спосіб, місце та умови її зберігання, не чекаючи відповіді поклажодавця), ч. 1 ст. 960 ЦКУ встановлює, що товарний склад має право вжити необхідних заходів самостійно і лише потім повідомити про них поклажодавця. При цьому слід підкреслити те, що, на відміну від ст. 945 ЦКУ, вказана норма взагалі не передбачає відповіді поклажодавця на дії товарного складу щодо зміни умов зберігання. Це пояснюється тим, що товарний склад здійснює свою діяльність зі збереження товарів професійно і краще, ніж поклажодавець може визначити, які умови необхідні для збереження товару. У разі виявлення пошкодження товару склад зобов'язаний негайно скласти акт і того

ж дня повідомити про це поклажодавця (ч. 2 ст. 960 ЦК). Несвоєчасність таких дій є порушенням договору зберігання на товарному складі.

З викладеного вбачається, що для належного виконання обов'язку з забезпечення схоронності, зберігач (товарний склад) має дотримуватися таких вимог: (а) зберігати товарно-матеріальні цінності, передані на зберігання, роздільно, якщо інше не передбачено договором; (б) не користуватися товарами, прийнятими на зберігання, а також не передавати їх у користування третіх осіб без згоди на те поклажодавця; (в) невідкладно повідомити поклажодавця про необхідність зміни умов зберігання товару, передбачених договором, задля забезпечення якнайкращої схоронності товару; (г) не передавати без згоди товароволодільця товари на зберігання третім особам, тобто виконати зобов'язання самостійно; (г) не розпоряджатися на власний розсуд переданими на зберігання товарами. Зберігач може себе убезпечити від негативних наслідків, пов'язаних із псуванням та пошкодженням товарів, шляхом їх страхування за власний рахунок (такий договір товарний склад укладає, як правило, на користь товароволодільця, але за свій рахунок, щоб у випадку втрати чи пошкодження товару збитки було компенсовано страхувальником).

Товарний склад зобов'язаний *повернути майно поклажодавцеві або особі, зазначений ним як одержувач*, зерно – у стані, передбаченому договором складського зберігання та законодавством. На практиці момент укладення договору зберігання часто не співпадає з моментом передачі товару на склад. Тому можливою є ситуація, коли договір був укладений, проте поклажодавець не передав на зберігання майно, обумовлене договором. Зазначена ситуація врегульована спеціально ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», – зерновий склад, який зобов'язався взяти зерно на зберігання у передбачений договором складського зберігання зерна строк, немає права вимагати передання йому цього зерна на зберігання (ст. 29). Разом із тим, власник зерна, який не передав його на зберігання у визначений договором строк, зобов'язаний відшкодувати зерновому складу збитки, завдані йому в зв'язку з тим, що зберігання не відбулося, якщо він у розумний строк не попередив останнього про відмову від договору зберігання. Поклажодавець зобов'язаний забрати майно (товар) з товарного складу після закінчення строку зберігання. Натомість, як зауважує Е. М. Грамацький, в законі мало би бути закріплене право поклажодавця вимагати повернення майна (речі, товару) у будь-який момент до обумовленого договором строку і

водночас обов'язок забрати товар в момент сплину терміну зберігання (ст. 948 ЦКУ) [130, с. 11-13]. Ю. С. Соловійова пішла у своїх наукових пошуках далі, – вона обґрунтовує право зберігача вимагати від поклажодавця, аби він забрав свій товар назад. Більше того, в силу аналогічності наслідків для зберігача, авторка обґрунтовує необхідність поширити положення про те, що зберігач вправі, за скінченням звичайного для даних обставин строку зберігання товару, вимагати від поклажодавця забрати його назад, не лише для випадків, коли строк був визначений моментом вимоги (запиту на повернення) товару, але й для ситуацій, коли строк зберігання договором не передбачено і не може бути чітко визначено, виходячи з його особливих умов [141, с. 4-5]. Згідно з ч.ч. 1, 2 ст. 31 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», зерновий склад зобов'язаний письмово за сім днів до закінчення строку зберігання попередити поклажодавця про закінчення строку зберігання зерна попередити поклажодавця про закінчення строку зберігання та запропонувати термін витребування зерна. Якщо ж поклажодавець у запропонований зерновим складом термін не забрав зерно, зерновий склад має право продати його на конкурсних засадах. Кошти, одержані від продажу зерна, передаються поклажодавця зерна за вирахуванням сум, належних зерновому складу, у тому числі його витрат щодо продажу зерна.

Другу групу прав та обов'язків сторін за договором складського зберігання становлять *права та обов'язки з їх розпорядження товарами, що зберігаються на товарному складі*. Так, якщо предметом договору виступають речі, визначені родовими ознаками, то товарний склад може мати право розпоряджатися ними. При цьому до таких відносин сторін застосовуються положення про договір позики, а час та місце повернення товарів визначаються загальними положеннями про зберігання (ст. 958 ЦКУ). Відповідно до ч. 1 ст. 1046 ЦКУ, за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Отже, якщо товарний склад має право розпоряджатися речами, визначеними родовими ознаками, до нього переходить право власності на товар. Поклажодавець має право вимоги до складу про видачу товару відповідної якості і кількості у строк і в місці, які визначені договором чи нормативним актом. Враховуючи те, що ст. 958 ЦКУ не встановлює, на якій підставі у товарного складу

виникає право розпоряджатися товаром, слід зробити висновок, що вказане право може виникати в силу договору або акта законодавства. Крім того, право на розпорядження товарами може виникати внаслідок володіння складським та заставним свідоцтвом. Так, відповідно до ст. 963 ЦКУ володілець складського ти заставного свідоцтва має право розпоряджатися товаром, що зберігається на товарному складі. Закон, однак, не згадує про складську квитанцію як про підставу виникнення в складу (зберігача) права розпорядження товаром.

Окремо варто звернути увагу на *відповідальність за договором складського зберігання*. Річ у тім, що ЦКУ не містить спеціальних норм щодо відповідальності сторін за договором складського зберігання. Відтак, слід зробити висновок, що відповідальність за порушення сторонами договірних зобов'язань настає відповідно до ст.ст. 950-952 ЦКУ, що визначають загальні положення щодо зберігання. В ч. 1 ст. 950 ЦКУ закріплено принцип відповідальності зберігача на загальних підставах. Між тим, з огляду на те, що договір зберігання належить до категорії договорів про надання послуг, ЦКУ (наприклад, ст. 614) передбачає винятки з загального правила про необхідність усіх чотирьох елементів (умов, підстав) для застосування до порушника мір відповідальності. Це повною мірою стосується і договору зберігання. Так, ч. 2 ст. 950 ЦКУ встановлюється відповідальність професійного зберігача за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо він не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця. Свого часу, ще ст. 418 ЦК УРСР було передбачено, що організація, яка здійснює схов в силу своєї діяльності, звільняється від відповідальності за втрату, нестачу і пошкодження майна, викликаних непереборною силою. Розбіжності в регулювання цих відносин, – лише у визначенні суб'єктного складу зберігачів та у тому, що чинний ЦКУ покладає на професійного зберігача обов'язок доводити наявність непереборної сили.

Щодо загальних умов звільнення від відповідальності товарного складу, то:

- (а) товарний склад звільняється від відповідальності, якщо доведе, що втрата (нестача) або пошкодження товарів сталися внаслідок непереборної сили, тобто надзвичайних і непередбачуваних за цих умов обставин;
- (б) товарний склад звільняється від відповідальності за втрату (нестачу) або пошкодження прийнятих на зберігання товарів, якщо доведе, що

втрата, нестача або пошкодження сталися внаслідок властивостей товарів, про які товарний склад не знав і не міг знати, приймаючи річ на зберігання; (в) товарний склад звільняється від відповідальності у разі умислу або грубої необережності самого поклажодавця, що полягло за собою втрату (нестачу) або пошкодження товарів, прийнятих на зберігання.

За загальним правилом, зберігач несе відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання умов договору за умови: (а) протиправності його діянь (наприклад, порушення обов'язку повернути поклажодавцеві у схоронності річ або відповідну кількість речей такого самого роду та такої самої якості); (б) наявності збитків, завданих поклажодавцеві, у формі втрати (нестачі), знецінення, пошкодження товару; (в) причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) зберігача і негативними наслідками у поклажодавця. Не є обов'язковим повний склад правопорушення в договірному зобов'язанні у тому разі, коли відповідальність спрямована не на відшкодування збитків, яких може і не бути, а на стягнення передбаченої договором неустойки. Для стягнення неустойки достатньо встановити лише факт винного порушення договору зберігачем. З невідомих причин законодавець не встановив відповідальності зберігача за прострочення передачі речі поклажодавцеві, за самовільне користування майном тощо. Між тим такі порушення можуть мати місце на практиці. Тому є підстави розширити сферу застосування мір відповідальності до зберігача, передбачивши в ст. 950 ЦКУ норму про те, що зберігач несе відповідальність також за невиконання (неналежне виконання) інших обов'язків.

Товарний склад, як професійний зберігач, несе відповідальність і при відсутності вини. Водночас, межі відповідальності товарного складу до певної міри звужені порівняно з загальними правилами, встановленими для суб'єктів підприємницької діяльності. У ст. 951 ЦКУ визначається розмір відповідальності зберігача за незбереження майна. Так, збитки, завдані поклажодавцеві втратою (нестачею) або пошкодженням речі, відшкодовуються зберігачеві: у разі втрати речі – у розмірі її вартості; у разі пошкодження речі – у розмірі суми, на яку знизилася її вартість. Якщо ж внаслідок пошкодження речі її якість змінилася настільки, що вона не може бути використана за первісним призначенням, поклажодавець має право відмовитися від цієї речі і вимагати від зберігача відшкодування її вартості. Положення ст. 951 ЦКУ фактично встановлюють обмежену відповідальність зберігача за незбереження майна, оскільки вони передбачають відшкодування лише певної частини

прямих збитків поклажодавцеві і не передбачають відшкодування йому втрат, понесених у зв'язку з незбереженням речі та неодержаних доходів (упущеної вигоди). Загалом же, аналіз змісту норм щодо відповідальності зберігача дає підстави для висновку про наявність у розробників ЦКУ та законодавця наміру обмежити розмір відповідальності зберігача фактичними втратами, пошкодженням речі у зв'язку з особливостями зберігального правовідношення. Е. М. Грамацький, наприклад, у зв'язку з цим переконаний, що доцільно покласти на професійних зберігачів відповідальність за незбереження майна у повному обсязі за наявності в їх діях вини. Така пропозиція не встановлює для них надмірних вимог щодо їх розміру відповідальності, адже, за загальним правилом, боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторів завдані цим збитки (ст. 632 ЦКУ). Маються на увазі всі види збитків, у тому числі й упущена вигоди. Відтак, ст. 951 ЦКУ автор пропонує доповнити ч. 3 такого змісту: «Професійний зберігач відшкодовує поклажодавцеві завдані втратою (нестачею), пошкодженням речі збитки у повному обсязі» [130, с. 17].

Разом із тим, особливості відповідальності сторін за договором складського зберігання зерна врегульовано ст.ст. 33, 34 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» за втрату, нестачу чи пошкодження зерна, прийнятого на зберігання, зерновий склад несе відповідальність на підставах, передбачених законодавством. Зерновий склад звільняється від відповідальності за втрату, нестачу і пошкодження зерна, викликаних непереборною силою. За втрату, нестачу чи пошкодження прийнятого на зберігання зерна після того, як настав обов'язок поклажодавця взяти це зерно назад, зерновий склад несе відповідальність лише за наявності з його боку умислу чи грубої необережності. Збитки, завдані поклажодавцеві втратою, нестачею чи пошкодженням зерна, відшкодовуються зерновим складом: (а) за втрату та нестачу зерна – у розмірі вартості втраченого або такого, що його не вистачає, зерна; (б) за пошкодження зерна – у розмірі суми, на яку знизилася його вартість. У разі, коли внаслідок пошкодження якості зерна змінилася настільки, що воно не може бути використано за первісним призначенням, поклажодавець має право відмовитися від нього і зажадати від зернового складу відшкодування вартості цього зерна.

Основними, переважаючими формами відповідальності за договором складського зберігання є: відшкодування збитків (в тому числі як реальні збитки, так і упущена вигода), а також стягнення неустойки (штрафу, пені).

3.1.2. Обслуговуючі (супутні) складські господарські договори

Що ж до другої групи складських договорів, то надання їх вичерпного переліку, як вже зазначалось, не представляється можливим, як і неможливо чітко описати, перерахувати всі ймовірні додаткові (суміжні зі складськими) послуги, що можуть надаватися складами. Найчастіше в практиці господарювання зустрічаються такі договори, як: страхування товару, прийнятого та складське зберігання; застави товару, прийнятого на складське зберігання тощо. Їх і розглянемо детальніше.

Договір страхування товару, прийнятого на зберігання. Страхування розглядається на сьогодні як один із перспективних способів повноцінного захисту бізнесу, пов'язаного з товарообігом і тривалим зберіганням товарів на складах. У страхуванні зацікавлені як утримувачі складів, оскільки вони приймають товари на зберігання, так і самі підприємства, що довіряють свої товарні ресурси складам та розраховують їх отримати назад у повній схоронності. Зазвичай укладення такого договору є правом, а не обов'язком складу і лише сертифікований товарний склад, відповідно до ст. 15 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва», повинен застрахувати товар, прийнятий на зберігання, від ризиків втрати, загибелі, нестачі або пошкодження в порядку, встановленому ЗУ «Про страхування», якщо інше не передбачено договором складського зберігання. Якщо договір не передбачає страхування товару, на складському свідоцтві робиться напис «Без страхування».

Договір страхування товару, прийнятого складом на зберігання є за своєю природою різновидом страхового договору. Останній, з економічної точки зору, становить собою особливий вид діяльності, спрямований на збереження будь-яких матеріальних благ (в тому числі й товарів) від стихійних руйнівних явищ, але оскільки одна особа без допомоги іншої захистити свій інтерес не в змозі, то вона звертається за допомогою до іншої особи або до групи осіб, які володіють спеціальними засобами та професійно займаються цією діяльністю [267, с. 69]. З правової точки зору, *договір страхування* – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується

сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору (ст. 16 ЗУ «Про страхування»).

Договору страхування товару, прийнятого складом на зберігання, як і будь-якому іншому страховому договору загалом, є найбільш характерними такі *особливості* як: (1) *двосторонність*, – наявність зустрічних зобов'язань обумовлює наявність взаємних прав та обов'язків сторін, проте не отожднює значимість договірних зобов'язань сторін між собою. Завжди існує головне зобов'язання, яке визначає особливості правовідносин в цілому, і другорядне, що забезпечує його реалізацію. У договорі страхування головним виступає зобов'язання страховика перед страхувальником щодо реалізації страхового інтересу, який виконується виплатою страхової суми (страхового відшкодування) при настанні страхового випадку. Зустрічним до основного є зобов'язання страхувальника перед страховиком щодо сплати страхової премії у встановлені договором строки. Зобов'язання в договорі страхування є взаємними; (2) *оплатність*, – згідно з договором страхувальник сплачує страховику премію, а страховик здійснює страхову виплату; (3) *реальність або консенсуальність договору*, – вирішальним чинником для визначення реальності чи консенсуальності договору страхування є визначення моменту його укладення. Якщо, згідно з умовами договору страхування він набуває чинності з моменту внесення першого страхового платежу, то за загальним правилом договір страхування є реальним, оскільки згідно зі ст. 18 ЗУ «Про страхування», до внесення першого страхового платежу він не набуває чинності, якщо інше не передбачено договором страхування. Проте, якщо договором страхування передбачено інше, а саме набрання чинності з моменту укладення (підписання договору), то за таких умов договір страхування стає консенсуальним; (4) *не є договором під умовою*, – визнати такий договір угодою, укладеною під умовою, неможливо через зміст й значення категорії «угода під умовою». Умова, як додаткова згода припускає існування головних правовідносин, які можуть існувати і за ненастання умови. При страхуванні, навпаки, невизначеність є істотним елементом страхової угоди, відсутність чи ненастання якої тягне неможливість існування страхової угоди; (5) *ризиковість*, – полягає в тому, що страховику невідомо, чи буде він виконувати свої обов'язки за договором, а також коли саме і в якому обсязі. Так само ризикує і страхувальник, який, сплачуючи внески за договором, не впевнений щодо отримання страхового відшкодування. В договорі страхування від ризику

залежить виконання обов'язків страховиком, але не страхувальником, який сплачує страхові внески незалежно від настання страхового випадку; (6) *казуальність*, наявність мети і матеріальної основи має зберігатись протягом усього строку існування угоди, що обов'язковою умовою для дійсності цієї групи договорів. У страховому договорі сильніше, ніж у будь-яких інших угодах, простежується необхідність дотримання відповідності між основою і самими правовідносинами; (7) *строковість* [268, с. 69-76]. Окремі автори виділяють ще додатково такі особливості як: самостійність договору страхування, договір страхування – це договір на користь третьої особи; договір страхування не є договором приєднання [269, с. 150-154].

Згідно зі ст. 37 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», зерновий склад також повинен застрахувати зерно, прийняте на зберігання за простим або подвійним складським свідоцтвом, від ризиків випадкової загибелі, пошкодження або втрати за рахунок коштів покладавця. Логіка в тому, щоб убезпечити власника зерна або особу, що має намір придбати зерно із використанням складських квитанцій, від ризику втрати такого зерна. В той же час, існує низка протиріч і неузгодженостей, основними з яких є такі: (а) неузгодженість законодавчих норм щодо обов'язковості страхування, зокрема відсутність аналогічної норми у базовому ЗУ «Про страхування», а також деякі інші неузгодженості, де-факто, роблять страхування на зерновому складі необов'язковим: (1) ст. 7 ЗУ «Про страхування» передбачає види обов'язкового страхування, що ж до страхування товару, який знаходиться на зберіганні, зокрема зерна, така форма не обов'язкова; (2) відповідно до ст. 7 ЗУ «Про страхування», для здійснення обов'язкового страхування КМУ встановлює порядок і правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум і максимальні розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків, – стосовно страхування зерна, переданого на зберігання, таких правил КМУ не встановив; (3) хоча ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» зобов'язує зерновий склад застрахувати зерно, передане на зберігання під просте або подвійне складське свідоцтво, проте законодавство не передбачає будь-якої відповідальності за невиконання даної норми; (4) ст.ст. 962, 965 ЦКУ та ст.ст. 38, 41 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» передбачають вимоги до простих та подвійних складських свідоцтв, без дотримання котрих вони не можуть вважатися складськими свідоцтвами [179],

– вимоги даних статей не передбачають, що у свідоцтвах в обов’язковому порядку повинні бути заповнені графи про страхування; **(б)** страхування здійснює зерновий склад за рахунок коштів покладавця, причому не передбачене навіть ознайомлення покладавця з умовами страхового договору, розмірами оплати тощо, що створює передумови для зловживань; **(в)** при подальшому використанні складських документів значну роль відіграє не стільки сам факт наявності страхування, скільки довіра до відповідної страхової компанії; існують випадки коли, наприклад, банківські установи кредитують власників складських документів лише за умови страхування зерна певними компаніями, що викликають у них довіру; отже, формальне страхування зерна (для виконання норм закону) може спричинити додаткові витрати на подальше страхування в іншій страховій компанії; **(г)** страхування, як правило, здійснюється від ризиків, що мають зовнішню природу (пожежа тощо), в той час, як ринок страхування відповідальності третіх осіб при складському зберіганні зерна нерозвинутий, а вартість таких послуг висока; отже – страхування не дає гарантій відшкодування вартості зерна при зловживаннях органів управління зернових складів; **(г)** зерновий склад має певні інтереси щодо страхової компанії, яка буде страхувати зерно, що на ньому зберігається – зерновий склад не може страхувати зерно у кількох страхових компаніях одночасно, що пов’язано зі знеособленим зберіганням зерна; **(д)** застрахувати майно, яке передається у заставу, зобов’язує заставодавця ст. 10 ЗУ «Про заставу».

З огляду на викладене, доцільно виключити відповідну норму щодо обов’язковості страхування з ст. 37 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», залишивши питання страхування на розсуд зернового складу, покладавця та фінансово-кредитних установ.

Договір застави товару, прийнятого на зберігання. Заставу товарів, прийнятих на зберігання товарним складом розглядають подекуди як різновид застави товарів у обороті (розд.ІІІ ЗУ від 2.10.1992 р. «Про заставу» [270]). Застава, як відомо є одним із способів забезпечення виконання зобов’язань, а предметом застави можуть бути майно та/або майнові права. До *особливостей* цього виду договору можна віднести такі: **(а)** застава товарів в обороті або переробці, так само як і іпотека, не передбачає передачі предмета застави у володіння заставодержателя. Тому інколи цей вид застави в юридичній літературі називається ще іпотекою рухомості; **(б)** предметом договору є речі, визначені родовими

ознаками (сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо²³). Договір застави товарів в обороті або у переробці повинен індивідуалізувати предмет застави шляхом зазначення знаходження товарів у володінні заставодавця чи їх розташування в певному цеху, складі, іншому приміщенні або іншим способом, достатнім для ідентифікації сукупності рухомих речей як предмета застави. В літературі часом можливість індивідуалізації майна при такому виді застави ставиться під сумнів, оскільки за заставодавцем залишається право змінювати склад та натуральну форму майна, переданого в заставу, за умови його заміни іншим товаром в межах зазначеної в договорі загальної вартості предмета застави [271]. При визначенні предмета застави в договорі про заставу товарів повинні бути зазначені найменування товарів, їх вид, сорт, стандарт, якому повинна відповідати якість товарів, а також форма складування (в рулонах, мішках, діжках, ящиках тощо). У договорі може бути зазначений асортимент товарів, якими заставодавець може замінити наявні в момент укладення договору товари. Головна ознака, якій мають відповідати всі товари, що передаються в заставу – це їх повна оборотоздатність. Оскільки склад заставленого майна – це сукупність його кількісних і якісних характеристик, то зміна складу заставлених товарів означає фізичну зміну одного товару на інший, при цьому кількість і якість змінюватися не можуть, тобто новий товар повинен мати аналогічні характеристики. Отже у договорі необхідно визначати межі складу та натуральної форми предмета застави;

(в) оскільки особливістю застави товарів в обороті є їх постійна змінність, необхідно звернути увагу на чітку визначеність кількісних та якісних характеристик двох видів товарів:

(1) товарів, які на момент укладення договору перебувають у володінні заставодавця;

(2) товари, які по мірі набуття їх заставодавцем стають предметом застави [272, с. 150-153];

(г) право заставодавця змінювати склад і натуральну форму майна, переданого в заставу, означає також можливість, розпоряджатися заставленим майном без згоди заставодержателя. У договорі про заставу товарів у обороті може бути обмежене право розпорядження заставодавця заставленим майном, зокрема, шляхом зазначення умов, що стосуються складу і натуральних форм майна, переданого в заставу. У кожному разі, право заставодавця

²³ Перелік цей не є вичерпним, оскільки законодавець лише навів приклади у ч. 1 ст. 40 ЗУ «Про заставу» видів товарів в обороті або у переробці, які досить часто виступають в якості заставного майна. У сфері підприємництва це є, здебільшого готова продукція та/або запаси, тобто активи, які утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою [3].

розпоряджатися товаром відображає сутність застави товарів у обороті. Розпоряджаючись товаром, який у заставі, заставодавець здійснює комерційну діяльність, отримує прибуток і має можливість погасити з неї заборгованість перед кредитором. Не має сенсу брати (видавати) кредит під заставу товарів у обороті, якщо купівля-продаж заставленого товару відбувається епізодично або не є професійною діяльністю боржника. Таким чином, при заставі товарів в обороті або у переробці заставодавець зберігає за собою право володіти, користуватися та розпоряджатися предметом застави. Заставодавець, як уже зазначалось, може безперешкодно реалізовувати заставлені товари. У разі відчуження заставлених товарів заставодавець зобов'язаний замінити їх іншими товарами тієї ж або більшої вартості. Зменшення вартості заставлених товарів дозволяється тільки у випадках, якщо це здійснено за домовленістю сторін щодо погашення частки початкової заборгованості. Продані товари перестають бути предметом застави, а ті, які набуваються заставодавцем (товари того ж роду та якості або інші товари, види яких передбачені договором), навпаки, стають, заставним забезпеченням з моменту виникнення на них права власності. Відповідно принцип «право слідує за річчю незалежно від переходу права власності на неї» до цього виду застави не застосовується; (г) право заставодержателя на отримання задоволення з вартості заставленого майна безпосередньо залежить від дій заставодавця з дотримання умов договору про заставу товарів у обороті. При заставі товарів в обороті право застави має зобов'язальний характер, воно, за своєю правовою природою, є привілеєм щодо інших кредиторів заставодавця по стягненню, що звернене на виділене певним чином заставодавцем майно. Особливість полягає в тому, що привілейоване становище заставодержателя знаходиться в залежності від виконання заставодавцем покладених на нього обов'язків.

Статтею 43 ЗУ «Про заставу» визначено, що в разі відчуження заставлених товарів заставодавець зобов'язаний замінити їх іншими товарами такої ж або більшої вартості. Зменшення вартості заміненних товарів допускається тільки у випадках, коли це здійснено за домовленістю сторін щодо погашення частки початкової заборгованості. Отже, фактично при заставі товарів у обороті заставодавець бере на себе зобов'язання підтримувати певний рівень товарних залишків у кожний окремий момент часу. Однак, виникає ряд питань: яким чином кредитор може проконтролювати рівень товарних залишків і що робити у випадку невиконання заставодавцем зобов'язання з підтримання зазначеного рівня товарних

залишків? Якщо друге питання носить більше організаційний характер (найімовірніше, що зниження вартості товарних залишків матиме наслідком дострокове виконання зобов'язання), то механізм контролю можна побудувати за рахунок можливостей, які надає застава зерна на зерновому складі. На цьому наголошує й А. Селютін [273, с. 28-29].

У договорі застави визначаються суть, розмір та строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, опис предмета застави, а також інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута угода. Опис предмета застави в договорі застави може бути поданий у загальній формі (вказівка на вид заставленого майна тощо)²⁴. Договір застави повинен бути укладений у письмовій формі, а недотримання – тягне за собою недійсність договору. Крім того, застава рухомого майна, яким є товар, може бути зареєстрована відповідно до закону²⁵. ЗУ 2.09.1993 р. «Про нотаріат» (ст.55) встановлює, що угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання нотаріусу документів, які підтверджують право власності відчужувача (заставадателя) на це майно [274]. С. Дунаєвська, з огляду на викладене, обґрунтовує висновок [275, с. 88-92]: якщо до нотаріуса звертається власник рухомого майна, яке не підлягає реєстрації, з проханням посвідчити договір про відчуження чи заставу такого майна, цей договір має бути посвідчений і без надання власником нотаріусу якихось документів, які б підтверджували його право власності на це майно (вимога нотаріуса про надання таких документів є неправомірною).

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про заставу», застава майна може здійснюватися також шляхом передачі товаророзпорядчого документа (коносаменту, складського свідоцтва – варанта тощо) кредиторів. Із трьох видів складських документів до товаророзпорядчих належить лише просте складське та подвійне складське свідоцтва. Саме тому п. 2 ст. 961 ЦКУ визначає, що товар, прийнятий на зберігання за простим або подвійним складськими свідоцтвом, може бути предметом застави протягом строку зберігання товару на підставі застави цього свідоцтва. Відповідно до ст. 14 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва», товар, прийнятий на зберігання за подвійним складським свідоцтвом,

²⁴ При укладанні договору застави за згодою сторін або на вимогу однієї із сторін може бути проведена аудиторська перевірка достовірності та повноти балансу або фінансового стану відповідної сторони договору застави та оцінка предмета застави відповідно до законодавства.

²⁵ Чинним законодавством не передбачена обов'язкова реєстрація всіх видів рухомого майна. Реєстрації підлягають транспортні засоби, автомобільні машини і механізми, човни, залізничні вагони, мисливська, спортивна, газова, а також деякі типи пневматичної зброї, деякі види цінних паперів тощо.

може бути предметом застави протягом строку його зберігання. Оцінка товару, який є предметом застави, здійснюється відповідно до закону. Застава товару, прийнятого на зберігання за подвійним складським свідоцтвом, виникає після відокремлення і передачі заставної частини складського свідоцтва (заставного свідоцтва) від заставодавця заставодержателю з моменту укладення відповідного договору застави. При оформленні застави заставодавець надає заставодержателю виписку з реєстру складських свідоцтв про те, що подвійне складське свідоцтво є дійсним і не втрачалося. Строк дії виписки з реєстру складських свідоцтв становить 3 календарних дні, упродовж яких товарний склад припиняє операції щодо зазначених у ній товарів та сертифікатів. Заставодержатель повинен протягом 3 робочих днів письмово проінформувати склад, який видав подвійне складське свідоцтво, про прийняття товару в заставу. Протягом строку застави товару відновлення прав за втраченим подвійним складським свідоцтвом заборонено. Таким чином, складська квитанція не є товаророзпорядчим документом, й утримуючи її, кредитор не може бути впевненим, що покладавець не розпорядиться зерном, не повідомивши про це кредитора. Зазначене підтверджується тим, що і за ст. 37 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні», зерно, прийняте на зберігання за простим або подвійним складським свідоцтвом, може бути предметом застави протягом строку зберігання зерна шляхом застави відповідного свідоцтва.

В літературі прийнято, з огляду на викладене, виділяти в окрему групу *особливості застави зерна, що зберігається на зерновому складі* [273, с. 28-29]: **(1)** у заставу можна передати лише зерно, що зберігається на підставі складського свідоцтва (простого або подвійного). Чи означає це, що коли укладення договору складського зберігання посвідчене складською квитанцією, його застава неможлива? Отже, якщо тлумачити норми закону буквально, то, плануючи заставу зерна, його власнику слід заздалегідь подбати про те, щоб мати саме складське свідоцтво. Дуже важливо пам'ятати, що тільки застава зерна за простим або подвійним складським свідоцтвом породжує правові наслідки застави зерна на зерновому складі і надає можливість належним чином забезпечити виконання основного договору; **(2)** на відміну від заставлених товарів у обороті, вільний продаж яких їх власником вочевидь дозволений законом, заставлене зерно, що зберігається на зерновому складі, не може бути відчужене без відома заставодержателя, оскільки зерновий склад не видасть або не переоформить зерно на нового власника без пред'явлення йому складського свідоцтва;

(3) предметом застави зерна, що зберігається на зерновому складі, може бути лише зерно, що фактично доставлене на цей склад, адже лише в цьому випадку можна отримати складське свідоцтво. Зерно, що буде придбане, або навіть зерно, що вже придбане, але не доставлене на склад, не може бути заставлене в порядку, що передбачений ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні, а тому й не надає відповідних переваг.

У разі отримання кредиту за заставним свідоцтвом обидві частини подвійного складського свідоцтва на зерно повинні містити найменування (ім'я) і місцезнаходження (місце проживання) юридичної особи (громадянина), що видала кредит, дату видачі і розмір кредиту, умови, на яких він виданий, і підпис уповноваженого працівника юридичної особи (громадянина), завірений печаткою юридичної особи, при її наявності (нотаріусом). Термін видачі кредиту не повинен перевищувати терміну зберігання зерна.

За загальним правилом, володілець заставного свідоцтва має право вимагати від зернового складу продати заставлене зерно та виплатити йому суму кредиту, у випадку, якщо на момент настання терміну погашення кредиту, забезпеченого заставою зерна, такий кредит не погашений. Так, якщо закінчився термін погашення кредиту, зазначеного у заставному свідоцтві, зерновий склад, відповідно до ч. 5 ст. 39 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» зобов'язаний продати зерно у порядку, встановленому законодавством для продажу заставленого майна, за письмовою вимогою володільца заставного свідоцтва. Крім цього, ст. 42 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» визначає, що застава зерна, зданого на зберігання за простим складським свідоцтвом, здійснюється шляхом передачі заставодавцю цього свідоцтва за передавальним написом (індосаментом). При цьому, у разі застави зерна, зданого на зберігання за простим складським свідоцтвом, до простого складського свідоцтва застосовуються правила, встановлені до заставного свідоцтва. Тобто у випадку непогашення суми кредиту, забезпеченого заставою зерна, прийнятого на зберігання за простим складським свідоцтвом, володілець простого складського свідоцтва має право вимагати від зернового складу продажу зерна та виплати йому суми кредиту. У той же час, чіпкого механізму та порядку реалізації заставленого зерна законодавством не передбачено. Ч. 6 ст. 20 ЗУ «Про заставу» встановлює, що звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачено законом або договором. Вже згадана нами норма ст. 39 ЗУ «Про зерно та ринок

зерна в Україні» якраз і підпадає, на нашу думку, під застереження «якщо інше не передбачено законом». Більш детальний механізм і порядок реалізації заставленого майна слід, на сьогодні, передбачати саме у договорі застави, а потім, з посиланням на положення такого договору, звертатися до зернового складу з вимогою реалізації відповідного товару. На договір також вказує й ч. 7 ст. 20 ЗУ «Про заставу», – реалізація заставленого майна, на яке звернено стягнення, провадиться державним виконавцем на підставі виконавчого листа суду або наказу господарського суду, або виконавчого напису нотаріусів у встановленому порядку, якщо інше не передбачено цим законом чи договором. У відповідних положеннях договору можна передбачити і мінімальну ціну реалізації, і місце реалізації (наприклад – товарна біржа), і будь-які інші особливості механізму реалізації. Проте, постає запитання: як може зерновий склад реалізувати заставлене зерно, якщо заставоутримувач має лише другу частину подвійного складського свідоцтва, а перша частина знаходиться у заставодавці (він же поклададавець)? Насправді, якщо заставодавець передасть належну йому першу частину подвійного складського свідоцтва для реалізації зерна, то проблем не виникне [179], проблема може виникнути, якщо він буде утримувати її у себе. В цьому разі законодавством чітко не визначено механізму реалізації заставленого майна. Відсутність обумовленого порядку реалізації заставленого майна у договорі призведе до того, що такий порядок буде визначати суд. Відтак, вважаємо, що є доцільним на законодавчому рівні визначити порядок реалізації зерна у разі невиконання заставадавцем своїх зобов'язань.

Таким чином, за наслідками проведеного аналізу вимог чинного законодавства, а також на прикладі застави такого товару як зерно вбачається, що: (а) застава зерна, що зберігається на зерновому складі, є досить привабливим інструментом для кредитора, оскільки дозволяє контролювати кількість зерна, що є в заставі, та здійснювати звернення стягнення на предмет застави без участі заставадавця та без рішення суду або залучення виконавців; (б) видача складського свідоцтва породжує зобов'язання зернового складу, в тому числі перед потенційним кредитором, отже, кредитор не має необхідності отримувати від зернового складу додаткові гарантії; (в) застава зерна, що зберігається на зерновому складі засобом передачі складського свідоцтва, є відносно більш надійним забезпеченням кредиту, ніж застава зерна в обороті за загальними правилами законодавства про заставу.

Як вже зазначалось, навести повний та вичерпний перелік допоміжних складських договорів не представляється можливим, бо скільки є суміжних зі складськими (допоміжних) послуг: пакування, маркування, сортування, комплектація тощо – стільки може бути й окремих допоміжних договорів. Крім того, залежно від потреби ці види супутніх послуг та робіт можуть бути як самостійними, так і комплексними (змішаними) предметами договору у сфері складського господарства (складського договору).

3.2. Складські документи

На сьогодні, відповідно до ст. 961 ЦКУ та ст. 37 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» можна виділити такі три основних *види складських документів*: (1) складська квитанція; (2) просте складське свідоцтво; (3) подвійне складське свідоцтво. Складські документи мають наряду з майново-правовим змістом (служать для передачі майнових прав – права власності та права застави), також і зобов’язально-правовий зміст, що полягає в праві вимагати товар (основне зобов’язання) у його безпосереднього володільця (товарного складу), а також вправі вимагати відшкодування завданих збитків у випадку загибелі товару (додаткове зобов’язання). Характерними *ознаками складських документів* є: 1) видаються товарним складом на підтвердження прийняття товару на зберігання; 2) для них встановлено форму з відповідними реквізитами (стандартизований та формалізований документ); 3) прості та подвійні складські свідоцтва є неемісійними паперами, що випускаються в документарній формі поштучно і закріплюють за їхнім володільцем індивідуальних обсяг прав; 4) посвідчують майнові права; 5) для них властива можливість передання прав, що впливають із цих документів, іншим особам (окрім складської квитанції) [131, с. 3-4]. Можна також виділити *декілька способів їх використання в господарському обороті*: як товаророзпорядчих документів для передачі права власності на товар (зокрема, зерно) без його фізичного переміщення при господарських (комерційних) операціях; як застави при отриманні банківського кредиту; як один із механізмів поставки товару за строковими контрактами.

Класифікувати складські документи можна за рівноманітними критеріями. Так, *залежно від виду товарів, що розміщуються на складі*, складські документи підлягають поділу на такі, що: (а) видаються на індивідуально визначенні товари (наприклад, подвійне

складське свідоцтво на колекцію витворів мистецтва та ін.), та (б) видаються на товари, що визначені родовими ознаками (просте складське свідоцтво на нафту, зерно та ін.). *Залежно від строку зберігання товарів на складі* складські документи можуть бути строкові і безстрокові. Крім того, на думку С. Ю. Кужко, *за критерієм наявності або відсутності ознак цінного паперу* складські документи поділяються на документи, що є за своєю природою цінними паперами – подвійне та просте складські свідоцтва, та документи, що не є такими – складська квитанція. Відповідно, можливість використання таких складських документів істотно відрізняється залежно від того, до якої групи буде віднесено той чи інший документ [259, с. 9]. А. М. Демчук, залежно від наявності або відсутності в складських документів ознак, притаманних для цінних паперів, класифікує їх на: (а) документи, що за своєю природою не є товаророзпорядчими паперами – складська квитанція, і (б) документи, що мають такі ознаки – подвійне і просте складські свідоцтва [131, с. 4].

Розглянемо кожен із видів складських документів більш детально.

Складська квитанція є документом, який засвідчує укладення договору зберігання, кількість та зовнішній стан прийнятого товару. Після прийняття товару товарний склад видає поклажодавцю квитанцію-розписку, яка означає, що товар ним прийнятий і дозволяє отримати товар зі складу. Складська квитанція є також документом первинним, який фіксує факти здійснення господарських складських операцій, зокрема прийняття товару на склад.

Особливості видачі складських квитанцій встановлюються підзаконними нормативними актами. Зокрема, відповідно до п.п. 3.2.-3.5. Положення про обіг складських документів на зерно, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики від 27.06.2003 р. [184], підставою для видачі складської квитанції на зерно є угода про зберігання зерна, укладена між зерновим складом і поклажодавцем, та факт прийняття зерна на зберігання. Оригінал першого примірника складської квитанції вручається поклажодавцю. Оригінал другого примірника складської квитанції зберігається зерновим складом. При витребуванні зерна складська квитанція повертається поклажодавцем зерновому складу в обмін на документ, який посвідчує відвантаження зерна складом. На повернутій складській квитанції та на її другому примірнику, який зберігався на зерновому складі, проставляються відміпки «Погашено», про що робиться відповідний запис у Реєстрі складських документів на зерно. Погашені оригінали складських квитанцій та їх другі примірники зберігаються на зерновому

складі протягом трьох років з дня їх погашення. Отже, особливість складської квитанції полягає в тому, що вона є необоротним документом, відповідно, – не може передаватися шляхом вчинення передавального напису (індосаменту), а також за своєю природою не наділена ознаками товаророзпорядчого документу.

Простим свідоцтвом товарного складу є документ, що видається товарним складом з метою засвідчення факту прийняття на зберігання від товарного складу. Просте складське свідоцтво є підставою для одержання товару від товарного складу.

Просте складське свідоцтво, як строго формалізований документ, повинно містити передбачені законодавством реквізити, тобто обов'язкові відомості, наявність яких є необхідно для визнання документа дійсним. Одним із таких обов'язкових реквізитів простого складського свідоцтва є те, що воно видане *на пред'явника* (ст. 965 ЦКУ). Якщо на зберігання приймається товар, яки визначений родовими ознаками, то у простому складському свідоцтві робиться відповідний запис. У випадку переходу права власності на товар, що зберігається на товарному складі, просте складське свідоцтво передається за актом приймання-передачі. Зберігач (товарний склад) повинен передати товар особі, що пред'явила просте складське свідоцтво. Згідно зі ст. 21 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва», володілець простого складського свідоцтва має право розпоряджатися товаром, прийняти на зберігання за цим свідоцтвом. Передача прав, встановленим простим складським свідоцтвом, здійснюється шляхом його передачі іншому держателю за зробленим на простому складському свідоцтві передавальним написом. Відповідно до ч. 2 ст. 961 ЦКУ товар, прийнятий на зберігання за простим або подвійним складським свідоцтвом, може бути предметом застави протягом строку зберігання товару на підставі застави цього свідоцтва. При цьому просте складське свідоцтво вилучається у поклажодавця і перебуває у володінні заставодержателя. У разі, якщо володілець простого складського свідоцтва має намір передати товар у заставу, просте складське свідоцтво повинно бути погашено, а замість нього сертифікований склад видає подвійне складське свідоцтво та вносить відповідні зміни в реєстр складських свідоцтв. Іншими обов'язковими реквізитами є найменування та місцезнаходження товарного складу, що прийняв товар на зберігання; номер свідоцтва за реєстром товарного складу; найменування і кількість прийнятого на зберігання товару – число одиниць та/або товарних місць та/або міра (вага, об'єм) товару;

дата видачі свідоцтва; підпис уповноваженої особи. Документ, який не відповідає зазначеним вимогам, не має сили простого складського свідоцтва.

Подвійне складське свідоцтво складається з двох частин: складського свідоцтва (свідоцтва про власність) та заставного свідоцтва (варанта). Частини подвійного свідоцтва можуть зберігатися як разом, так і окремо. Подвійне складське свідоцтво є іменним.

Складське свідоцтво засвідчує належність товару конкретній особі, визначає його основні ознаки, обов'язки поклажодавця і засвідчує прийняття товару на зберігання товарним складом. Заставне свідоцтво (варант) є документом, який використовується для передачі товару у заставу. Він засвідчує право застави, видається заставодержателю, який може передати його іншим особам за передавальним написом (індосаментом). У складському свідоцтві робиться запис про суму та строк застави.

Складське свідоцтво і заставне свідоцтво можуть передаватися за передавальним написом (індосаментом) разом чи окремо. При з'єднанні свідоцтв право на одержання товару є безумовним, тобто склад не може вимагати від особи – одержувача товару вчинення якихось дій, за виключенням тих, що передбачені у самому документі (наприклад, внесення плати за зберігання). Наявність обох частин свідоцтва в руках однієї особи свідчить про право власності цієї особи на зданий до товарного складу товар та необтяженість його правами третіх осіб. Товарний склад зобов'язаний при видачі товару одержати обидві сторони складського свідоцтва від поклажодавця. За відсутності варанта товар повинен бути виданий, якщо володілець складського свідоцтва надасть квитанцію про оплату всієї суми боргу за заставним свідоцтвом.

Подвійне складське свідоцтво є суворо формалізованим документом і повинно містити передбачені законодавством реквізити, наявність яких є необхідною умовою для визнання свідоцтва дійсним. ЦКУ (ч. 2 ст. 962) встановлює обов'язкові реквізити, що повинні однаково бути вказаними в кожній частині подвійного складського свідоцтва: (а) у складському свідоцтві; (б) у заставному свідоцтві. Такими реквізитами, зокрема, є: найменування та місцезнаходження товарного складу, що прийняв товар на зберігання; номер свідоцтва за реєстром товарного складу; найменування юридичної особи або ім'я фізичної особи, від якої прийнято товар на зберігання, її місцезнаходження або місце проживання; найменування і кількість прийнятого на зберігання товару – число одиниць та/або товарних місць та/або міра

(вага, об'єм) товару; строк, на який прийнято товар на зберігання, або вказівка на те, що товар прийнято на зберігання до запитання; розмір плати за зберігання або тарифи, на підставі яких вона обчислюється, та порядок її сплати; дата видачі свідоцтва. Кожна з двох частин подвійного складського свідоцтва повинна також містити ідентичні підписи уповноваженої особи. Відсутність обов'язкових реквізитів, передбачених ст. 962 ЦКУ тягне за собою нікчемність подвійного складського свідоцтва.

Просте і подвійне складське свідоцтво є *товаророзпорядчими документами*. Суть простого і подвійного складського свідоцтва як товаророзпорядчого документа полягає в тому, що, розпоряджаючись ним, власник тим самим розпоряджається товаром, що зберігається на товарному складі. Згідно з ч. 2 ст. 961 ЦКУ, як вже зазначалось, товар, прийнятий на зберігання за простим або подвійним складським свідоцтвом, може бути предметом застави протягом строку зберігання на підставі застави його свідоцтва.

Відповідно до ст. 963 ЦКУ, нагадаємо, володілець складського та заставного свідоцтва має право розпоряджатися товаром, що зберігається на товарному складі. Володілець лише складського свідоцтва має право розпоряджатися товаром, але цей товар не може бути взятий зі складу до погашення кредиту, виданого за заставним свідоцтвом. Володілець лише заставного свідоцтва має право застави на товар на суму відповідно до суми кредиту та відсотків за користування ним. У разі застави товару відмітка про це робиться на складському свідоцтві. Наведені норми ЦКУ потребують пояснення [266, с. 716]. Справа в тому, що у разі, коли на підтвердження прийняття товару товарний склад видає подвійне складське свідоцтво, можливими є три ситуації: (1) обидві частини подвійного складського свідоцтва можуть перебувати в одній особі (володільця); (2) володілець може мати лише складське свідоцтво, відокремлене від заставного; (3) володілець може мати лише заставне свідоцтво. При цьому повноваження володільців складського та заставного свідоцтв щодо розпорядження товарами, які зберігаються на складі, є різними. Розпоряджатися товаром у повному обсязі, відповідно до ч. 1 ст. 963 ЦКУ, має право володілець подвійного складського свідоцтва, тобто складського та заставного (варанта). Володілець складського свідоцтва може взяти товар зі складу лише після погашення кредиту, виданого за заставним свідоцтвом. Хоча він може продати, обміняти товар, розпорядитися ним у інший спосіб, здійснивши на ньому передавальний напис (індосамент). При цьому складське свідоцтво передається новому

набувачу товару, однак товар лишається на складі. Необхідність закріплення такої правової норми обумовлена тим, що наявність лише складського свідоцтва вказує на таке: у його володілця існує непогашене зобов'язання перед третьою особою, яке забезпечене товаром, визначеним у свідоцтві. Таким чином, зазначена норма спрямована передусім на захист інтересів кредитора за зобов'язанням [261, с. 596-597]. Отже можливість одержання товару лише за складським свідоцтвом залежить від сплати суми боргу за заставним свідоцтвом.

Належить зауважити, що аналогічні правила передбачені й іншими актами законодавства. Так, відповідно до п. 7.2. Положення про обіг складських документів на зерно, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики від 27.06.2003 р., власнику складського свідоцтва (частина А), який не має заставного свідоцтва (частини Б), але вніс суму боргу за ним, зерновий склад видає зерно в обмін на складське свідоцтво за умови надання разом з ним документів, що підтверджують сплату суми боргу за заставним свідоцтвом. При цьому документи додаються до заяви, оформленої у письмовій формі. У заяві в обов'язковому порядку вказуються причини відсутності заставного свідоцтва. Зерновий склад має право на перевірку наданих документів, що підтверджують сплату суми боргу за заставним свідоцтвом. Час перевірки не повинен перевищувати одного дня з дня подання заяви. Власник товару може заставити його, передавши за індосаментом складське свідоцтво. У складському свідоцтві робиться запис про суму та строк застави. Володілець заставного свідоцтва набуває права застави на товар у розмірі виданого за заставним свідоцтвом кредиту та відсотків по ньому. Складське та заставне свідоцтва можуть передаватися разом або окремо за передавальними написами (ст. 964 ЦКУ). Відтак, найважливішими якостями простого та заставного складських свідоцтв є їх *оборотоздатність*.

Особливості передачі складських та заставних свідоцтв на окремі товари, передбачені актами чинного законодавства. Так, відповідно до п.п. 5.1.–5.9. Положення про обіг складських документів на зерно, складське свідоцтво (частина А) і заставне свідоцтво (частина Б) подвійного складського свідоцтва можуть передаватися разом або окремо за передавальними написами встановленої форми, які робляться на зворотному боці частин подвійного складського свідоцтва. У разі, якщо на зворотному боці подвійного складського свідоцтва (його частини) не вміщується передавальний надпис, робиться алонж. Тільки

неперервний ряд заповнених передавальних написів є доказом переходу прав за подвійним складським свідоцтвом (або його частинами) до вказаного останнім у передавальних написах індосата – особи, що прийняла права вимоги і зобов'язання за подвійним складським свідоцтвом (або його частинами). Передавальний напис на складському та заставному свідоцтвах подвійного складського свідоцтва виконується українською мовою. Він повинен містити назву юридичної особи або ім'я громадянина, що стали новими власниками складського свідоцтва або заставного свідоцтва, місцезнаходження юридичної особи або місце проживання громадянина, дату здійснення індосаменту та підпис уповноваженого працівника юридичної особи (громадянина), завірений печаткою юридичної особи, при її наявності (нотаріусом). Закреслений індосамент вважається недійсним. Індосамент повинен бути нічим не обтяженим. Будь-які записи про обмеження його умов вважаються недійсними. Індосамент, що передбачає право на одержання частини зерна, зазначеного в складському свідоцтві, або передачу права на одержання частини боргу за заставним свідоцтвом, є недійсним. Не допускається включення в текст індосаменту будь-яких застережень, приписок, доповнень. При здійсненні чергового індосаменту не допускається внесення змін у текст попередніх індосаментів, текст самого складського або заставного свідоцтва.

Передавальний напис є дійсним, якщо заповнені всі його реквізити і він виконаний з дотриманням відповідних вимог. Якщо подвійне складське свідоцтво або його частина передається новому власнику без передачі зерна в заставу, то в місцях індосаменту, позначених як «Дані, що заповнюються в обов'язковому порядку новим власником складського свідоцтва при передачі товару в заставу», ставиться прочерк у вигляді двох паралельних ліній при заповненні за допомогою технічних засобів, або двох ліній, близьких до паралельних, при виконанні передавального напису вручну. Якщо в подвійному складському свідоцтві заставне свідоцтво (частина Б) не відокремлене від складського (частини А), то передавальний напис робиться тільки на складському свідоцтві (частині А). Особа, яка відокремлює та передає заставне свідоцтво (частину Б) іншій особі, залишається власником складського свідоцтва (частини А) і здійснює передавальні написи на обох частинах подвійного складського свідоцтва про передачу заставного свідоцтва (частини Б). Ці написи мають бути ідентичними на обох частинах подвійного складського свідоцтва.

Будь-які операції із заставним свідоцтвом (частиною Б) будуть недійсними, якщо при відокремленні заставного свідоцтва (частини Б) від складського свідоцтва (частини А) не було вчинено запису про зобов'язання за заставним свідоцтвом на обох частинах подвійного складського свідоцтва. У разі передачі простого складського свідоцтва новому власнику без отримання кредиту передавальний напис на зворотному боці цього свідоцтва не заповнюється, а саме свідоцтво передається новому власнику. Передача простого складського свідоцтва є підтвердженням передачі прав на зерно. У разі застави зерна, зданого на зберігання за простим складським свідоцтвом, передавальний напис здійснюється на самому простому складському свідоцтві, до якого застосовуються правила, установлені для заставних свідоцтв (частини Б), та на його дублікаті, до якого застосовуються правила, установлені для складських свідоцтв (частини А). Ці написи мають бути ідентичними. Будь-які операції з простим складським свідоцтвом, до якого застосовуються правила, установлені для заставних свідоцтв (частини Б), будуть недійсними, якщо при здійсненні передавального напису не було вчинено запису про зобов'язання за заставним свідоцтвом на простому складському свідоцтві та його копії. Передавальні написи, виконані з порушенням зазначених вимог, не можуть бути доказом переходу прав за складськими документами.

Понад 10 років функціонування складських документів на зерно (їх було впроваджено в обіг з 1.08.2003 р.) виявили низку невідповідностей, проблем практичного застосування окремих норм розд. 5 Положення про обіг складських документів на зерно, особливо в частині правил вчинення індосаментів та переходу прав власності при їх вчиненні. Так, п.5.5 Положення встановлює, що в разі передачі нерозділеного подвійного складського свідоцтва на зерно новому володільцю (тобто передачі прав власності на зерно, що зберігається за цим складським документом) індосамент вчиняється лише на складському свідоцтві (частині А подвійного складського свідоцтва на зерно). При цьому можливим є виникнення наступної колізії. Наприклад, суб'єкт підприємницької діяльності «В» здав на зерновий склад зерно, на яке отримав подвійне складське свідоцтво. Далі суб'єкт «В» передає права власності суб'єкту «С», при цьому вчиняючи індосамент на користь суб'єкта «С» лише на складському свідоцтві (частині А). Потім суб'єкт «С» для отримання кредиту відокремлює частину Б від частини А, передає частину Б кредитній установі «К» і згідно з вимогами п. 5.6. Положення, вчиняє індосамент на користь установи «К» на обох частинах А і Б подвійного складського

свідоцтва на зерно. Можливими далі є два варіанти розвитку подій: (1) установа «К» не приймає в якості застави від суб'єкта «С» частину Б, оскільки в ній відсутній індосамент від суб'єкта «В» (першого власника документа, на якого цей документ був виписаний первинно зерновим складом), а відповідно до п.5.3. Положення, – тільки неперервний ряд заповнених передавальних написів є доказом переходу прав за подвійним складським свідоцтвом (або його частинами) до вказаного останнім у передавальних написах індосата – особи, що прийняла права вимоги і зобов'язання за подвійним складським свідоцтвом (або його частинами); (2) установа «К» приймає в якості застави від суб'єкта «С» частину Б, потім суб'єкт «С» повертає кредит, установа «К» вчиняє на обох частинах А і Б подвійного складського свідоцтва індосаменти на користь суб'єкта «С», який звертається на зерновий склад з вимогою видати зерно, пред'явивши відокремлені частини А і Б подвійного складського свідоцтва на зерно. Зерновий склад вправі відмовити суб'єкту «С» у видачі зерна, оскільки у частині Б невиконана вимога щодо безперервності вчинення індосаментів, так як відсутній індосамент на частині Б від першого володільця документу – «В», на користь суб'єкта «С». З іншого боку, п.5.6. Положення вимагає, – особа, яка відокремлює та передає заставне свідоцтво (частину Б) іншій особі, залишається власником складського свідоцтва (частини А) і здійснює передавальні написи на обох частинах подвійного складського свідоцтва про передачу заставного свідоцтва (частини Б), ці написи мають бути ідентичними на обох частинах подвійного складського свідоцтва. Тут закладено протиріччя. З однієї сторони підтверджується, що особа залишається власником складського свідоцтва (частини А), з іншої – вчинення індосаменту на частині А на користь особи, якій передається і частина Б, робить цю особу повноцінним володільцем обох частин А і Б подвійного складського свідоцтва, а значить і зерна, що зберігається за цим документом. Вчинення індосаментів таким чином не відповідає основному призначенню подвійного складського свідоцтва на зерно як інструмента для спрощеного отримання кредитних коштів, оскільки нівелюється основна перевага даного складського документа – частини А (тобто власником зерна) і заставного свідоцтва – частини Б, є два суб'єкти – позичальник та кредитор, і жоден із них не може отримати зерно зі складу до завершення відносин по кредитному договору. Потребує уточнення норма про те, що закреслений індосамент вважається недійсним (п.5.3. Положення). Також незрозумілими є взаємовідносини між новими володільцями

складських документів на зерно, які стали ними в результаті вчинення індосаменту, та зерновими складами. Адже навіть у тексті індосаменту старий володілець передає, а новий володілець складського документу приймає лише права по договору складського зберігання, а про обов'язки за цим договором мова не йде. Положення не вимагає від нового володільца складського свідоцтва укласти договір зберігання з зерновим складом. В такому разі не зрозуміло, на підставі яких документів зерновий склад може виставляти рахунки новому володільцю за послуги зі зберігання зерна, як їх проводити по бухгалтерському обліку тощо [179]. Потребує вирішення також дискусійне на сьогодні питання можливості використання у заставних операціях простого складського свідоцтва на зерно: (1) просте складське свідоцтво є складським документом на пред'явника, і, згідно з п. 5.7. Положення про обіг складських документів на зерно, у разі передачі простого складського свідоцтва новому власнику без отримання кредиту передавальний напис на зворотному боці цього свідоцтва не заповнюється, а саме свідоцтво передається новому власнику. Передача простого складського свідоцтва є підтвердженням передачі прав на зерно; (2) у разі переходу простого складського свідоцтва на зерно від одного власника до другого декілька разів і спробою останнього власника використати його в якості застави для отримання кредиту з вчиненням індосаменту відповідно до п.5.8. Положення, знову виникає колізія відсутності неперервності вчинених індосаментів від першого володільца простого складського свідоцтва на зерно до останнього, що робить цей документ нелегітимним.

Право одержати товар зі складу мають *дві категорії володільців*: особа, що має складське та заставне свідоцтва; особа, що має складське, але не має заставного свідоцтва. У *першому випадку* товар видається обмін на складське та заставне свідоцтва. Видача товару в *другому випадку* залежить від того, чи виконав володілець свої обов'язки за заставним свідоцтвом. Якщо він вніс суму боргу за заставним свідоцтвом, він надає товарному складу квитанцію про сплату всієї суми боргу за заставним свідоцтвом. У даному випадку видача товару відбувається в обмін на складське свідоцтво та вказану квитанцію.

Товарний склад, що видав товар володільцеві складського свідоцтва, який не має заставного свідоцтва та не сплатив суму боргу за ним, відповідає перед володільцем заставного свідоцтва за платіж усієї суми, забезпеченої за ним. Тобто фактично відбувається заміна боржника у зобов'язанні. Володілець складського та заставного свідоцтв має право

вимагати видачі товару частинами. При цьому в обмін на первісні свідоцтва йому видаються нові свідоцтва на товар, що залишився на складі.

Видавати прості та подвійні складські свідоцтва можуть лише сертифіковані товарні склади. Просте і подвійне складське свідоцтво видається власнику товару чи уповноваженій ним особі сертифікованим складом після прийняття товару на зберігання. При цьому просте чи подвійне складське свідоцтво видається окремо на кожний вид товару, визначений родовими або індивідуальними ознаками. Форма, порядок виготовлення і використання бланків простого і подвійного складських свідоцтв встановлюються законодавством. Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва», сертифіковані склади ведуть реєстр складських свідоцтв. Таким чином, обидва види *складських свідоцтв* (як просте, так і подвійне) – це товаророзпорядчі складські документи на пред'явника або іменні, що посвідчують право власності на товар, який зберігається на сертифікованому складі (ст. 1 ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва»). Доктринальне визначення *складського свідоцтва* пропонується Д. О. Матвєєвим, – це документ, що засвідчує як право володільці розпоряджатися товаром, котрий знаходиться на зберіганні в товарному складі, шляхом його пред'явлення третій особі – контрагенту за договором купівлі-продажу, міни тощо, так і сам факт укладення договору складського зберігання в письмовій формі, а також факт передачі поклажодавцем товару на склад зберігачеві [262, с. 4-6].

Складські свідоцтва мають подвійне призначення: з однієї сторони, вони засвідчують факт прийняття товарним складом товару на зберігання, а з іншої – вони засвідчують право власності на товар, що перебуває на зберігання, та яке може бути переданим третій особі (спільно або окремо від вантажа) шляхом вчинення передавального напису. Складські свідоцтва видаються на підтвердження факту прийняття товару на зберігання, а держатель свідоцтва отримує право розпоряджатися товаром у той час, коли товар перебуває на зберіганні. При цьому, варто зауважити, що держателі простого складського та нерозділеного подвійного складського свідоцтва мають правом розпоряджатися товаром, що перебуває на зберіганні, без будь-яких обмежень. Держатель, натомість, подвійного складського свідоцтва, від якого відокремлено заставне свідоцтво, має «обмежене» право розпорядження товаром, тобто він має право розпоряджатися товаром шляхом розпорядження своїм свідоцтвом,

однак зі складу товар отримати не може до погашення кредиту (виконання взятих на себе обов'язків за кредитним зобов'язанням), в забезпечення котрого й було передано заставне свідоцтво. Держатель заставного свідоцтва, відокремленого від подвійного складського, в свою чергу, має право застави на товар, що є предметом зберігання, в розмірі кредиту, виданого за заставним свідоцтвом, а також відсотків за цим кредитом.

В літературі цілком слушно звертається увага на деякі дискусійні аспекти переходу права власності на товар, що зданий на зберігання під видачу складського свідоцтва. Так, на думку деяких авторів [276, с. 24-32; 277, с. 55], з передачею складського свідоцтва право власності на товар залишається у першого поклажодавця, при цьому суб'єкт права власності змінюється не в момент передачі свідоцтва, а в момент видачі товару зі складу. При цьому, замість первинного поклажодавця власником товару стає «кінцевий» держатель свідоцтва, що отримує товар зі складу. Залишається без відповіді питання, в результаті якої угоди між першим поклажодавцем на «кінцевим» держателем свідоцтва, котрі не перебували між собою ані в договірних, ані в будь-яких інших відносинах, відбувається перехід права власності. На нашу думку, більш правильною є позиція тих науковців, які стверджують, що наявність права власності та можливість його (товару) реалізації, хоч і пов'язані між собою, але – не тотожні [263, с. 16]. Відсутність однієї з правомочностей не позбавляє власника права власності. При передачі (відчуженні) поклажодавцем (товароволодільцем) складського свідоцтва його наступному держателю, останній сплачує за нього певну вартість (однак право власності на товар за наведеною теорією до нового держателя не переходить). Постає запитання: виникає безпідставне збереження з боку першого поклажодавця («власника») чи якась інша форма комерційного кредиту у формі попередньої оплати? Якщо припустити, що власником товару з якоїсь причини залишається перший поклажодавець, то держатель складського свідоцтва не може обтяжити товару правом застави, оскільки заставодавцем може бути лише власник товару або особа, що володіє ним на праві господарського відання. Саме тому висловлене припущення суперечить не лише товаророзпорядчому характеру складського документу, але й загальним положенням чинного законодавства про власність та заставу. Такої ж думки дотримується і Р. Р. Хайбрахманов, – право власності на товар, щодо котрого видано складське свідоцтво чи інший товаророзпорядчий документ, переходить до нового володільця разом із цим

документом. Всі інші позиції щодо визначення моменту переходу права власності на товар суперечать правовій природі товаророзпорядчих документів [265, с. 10].

Правову природу складських свідоцтв можна розкрити через сутність поняття «*товаророзпорядчий документ*» – документ, який підтверджує право власності його держателя на речі, які зазначені в цьому документі, та надає йому право розпоряджатися цими речами шляхом розпорядження самим документом. До товаророзпорядчих документів, за загальним правилом, прийнято відносити: (а) складські свідоцтва; (б) коносамент; (в) накладні на перевезення вантажів [278]. Розпорядчий документ сам по собі, як зазначається в літературі, являє собою річ в обороті [279, с. 212-133]. Відтак, належить розрізняти можливість володіти товаророзпорядчим документом та/або можливість володіти тим товаром, котрий є його «наповненням». На думку О. О. Котелевської, будь-який розпорядчий документ має брати участь в обороті тим же чином, що і річ, щодо котрої він виданий [263, с. 8-9]. У зв'язку з цим, як недолік чинного законодавства можна розглядати відсутність в ньому положень, що регулюють обіг складських свідоцтв, виданих у зв'язку зі зберіганням товарів, обмежених в обороті, оскільки в протилежному разі у суб'єктів господарського обороту виникає можливість «обходу» відповідних норм чинного законодавства, що ними врегульовано особливості обігу речей, обмежених у обороті.

Вітчизняним правом²⁶ не вироблено загальноприйнятого доктринального поняття товаророзпорядчого документа. О. Г. Неверов під *товаророзпорядчим документом* у широкому сенсі пропонує розуміти використовуваний в обороті юридично значимий документ, що представляє товар та одночасно фіксує договір зберігання цього товару. Сутність операцій з товаророзпорядчими документами полягає в тому, що передача такого документу прирівнюється до передачі товару, що знаходиться в процесі зберігання. У зв'язку з тим, між моментом здачі товару зберігачеві (складоутримувачеві), видачі

²⁶ В сучасному торговельному обороті значна частина господарських угод укладається з використанням товаророзпорядчих документів, а їх обіг у кожній з країн супроводжується спеціальним правовим регламентуванням. Товаророзпорядчі документи далеко не всіх країнах світу визнаються цінними паперами у вузькому значенні цього слова (товаророзпорядчими цінними паперами). Так, у країнах англо-американської системи права відсутнє, як правило, поняття «цінні папери», однак, їх аналогом є, так звані «оборотні документи» (negotiable instruments). В англійському праві товаророзпорядчі документи відносяться до рухомого майна, а саме – до категорії, так званих, «речей у вимозі» (choice in action) та є квазіоборотними документами (володілець (держатель) товаророзпорядчого документа не отримує ширшого та кращого права, ніж його попередник). У романо-германській системі права визнання товаророзпорядчих документів цінними паперами зумовлюється тим, що основною характерною ознакою цінного паперу є його зв'язок з вираженням у ньому правом. В німецькому праві, як специфічну ознаку товаророзпорядчого документа виділяють можливість набуття з його допомогою речових прав. Це стає можливим з огляду на те, що теорія товаророзпорядчих документів у Німеччині розроблена на основі концепції подвійного володіння [280, с. 40].

товаророзпорядчого документу та отримання товару, зазначеного в документі, завжди існує певний проміжок часу, виникає можливість розпорядження товаром шляхом укладення угод з товаророзпорядчими документами, символізуючими цей товар, що і визначає роль товаророзпорядчих документів в торговому обороті. Товаророзпорядчий документ являє собою зафіксований на формулярному бланку договір зберігання товарів, в силу якого документодавець зобов'язується видати держателю вказаний в документі товар, та такий, що надає володільцю документа право розпорядження товаром під час його зберігання шляхом зміни кредитора, що має право на отримання товару, засобом передачі документа та/або вчинення передавального напису на ньому [281, с. 7-8]. А. О. Котелевська вважає, що визначати поняття «товаророзпорядчий документ» слід через поняття «цінний папір». Крім того, складські свідоцтва, як і інші товаророзпорядчі документи не є «свідоцтвами про право власності» на товар. Наявність такого документу підтверджує право власності настільки, наскільки може підтвердити це право наявність самої речі у конкретної особи [263, с. 9-12].

Наведені доктринальні визначення товаророзпорядчого документу дають можливість виділити такі його *ознаки* в контексті складського зберігання: (1) приналежність до категорії зобов'язальних паперів, документів, покликаних виконувати функцію заміщення певної речі (товару) в процесі здійснення певних дій (наприклад, складського зберігання), що робить їх особливим об'єктом майнового обороту; (2) товаророзпорядчий документ посвідчує право вимоги щодо свого предмету (товару), який має бути, в свою чергу, індивідуалізованим (являти собою індивідуально-визначену річ або речі, визначені родовими ознаками, але ідентифіковані для цілей конкретного договору складського зберігання); (3) товаророзпорядчий документ не лише засвідчує укладення відповідного договору та виражає його зміст, але й являє собою спосіб оформлення (необхідний та/або достатній) угод з відчуження товарів та/або уступки прав кредитора в зобов'язанні зі складського зберігання. Товаророзпорядчий документ за своєю правовою природою допускає та передбачає можливість розпорядження ним (має властивість виступати об'єктом права). Розпорядження товаророзпорядчим документом означає й розпорядження предметом засвідченого в ньому права (товаром); (4) суб'єкт засвідченого в товаророзпорядчому документі права – формально легітимована особа, у котрої товаророзпорядчий документ знаходиться на законних підставах; (5) передача товаророзпорядчого документа третій особі тягне за собою

крім переходу права вимоги й перехід відповідних обов'язків, що впливають з договору складського зберігання, зафіксованого в товаророзпорядчому документі, а у відповідних випадках – також договору застави; (б) наявність обов'язкових, ідентифікуючих інформацію, що міститься в товаророзпорядчому документі, реквізитів, перелік яких визначається законодавством. Функціями товаророзпорядчих документів є: договірна, доказова та розпорядча.

Таким чином, той факт, що складські свідоцтва є товаророзпорядчими документами, сумнівів не викликає. Однак, сумніви виникають з приводу того, чи можна складські свідоцтва віднести до *товаророзпорядчих цінних паперів*, що ними є цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах (п. 6 ст. 4 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» [282]). Щодо останніх, то чинне законодавством чіпкої класифікації їх не містить, обмежившись застереженням, що особливості емісії та обігу товаророзпорядчих цінних паперів, а також порядок розкриття інформації щодо них визначаються законодавством (ст. 15 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок»). Доктринальне визначення поняття «*товаророзпорядчий цінний папір*» надано Р. Р. Хайбрахмановим – це документ, який засвідчує суб'єктивне право вимоги товару, що виникає в результаті укладення певної угоди, розпорядження котрим прирівнюється до визначення юридичної долі зазначеного в документі товару. Такі цінні папери, звертає увагу автор, є правовою фікцією. Фіктивність знаходить свій вияв у їх особливій економічній функції – формальній заміні реально існуючих товарів, відповідно до котрих такі цінні папери виступають «замінником» товару [265, с. 9]. Н. О. Новокшоновна також визначила *товаророзпорядчий цінний папір*, – це вид цінного паперу, передача котрого при дотриманні встановлених законом правил призводить до передачі товару, що ним забезпечено цей документ [167, с. 15-16]. В розумінні Ю. С. Соловйової, *товаророзпорядчий цінний папір* – це такий вид цінного паперу, наявність та володіння котрим є необхідним для здійснення вираженого в ньому певного майнового права, оскільки при передачі даного документу, відбувається передача втіленого в ньому права [141, с. 17-18].

До *ознак*, що дозволяють характеризувати такі документи як особливу категорію цінних паперів, в літературі відносять такі: (а) предметом суб'єктивного права, посвідченого товаророзпорядчим цінним папером, є товар (потрібно враховувати й існуючі обмеження

щодо об'єктів, які потенційно можуть бути товаром, щодо якого видаються товаророзпорядчі цінні папери); (б) підставою виникнення товаророзпорядчого цінного паперу та закріплюваних ним прав завжди є договір, погодження істотних умов якого знаходить своє відображення і в самому цінному папері (саме тому такі цінні папери мають доказове значення [265, с. 17-18]); (в) суб'єкт посвідченого в товаророзпорядчому цінному папері права – це формально легітимована таким папером особа, котра і є власником відповідного документу; (г) за своєю природою такий цінний папір передбачає та допускає розпорядження собою, тобто є об'єктом права; (г) розпорядження товаророзпорядчим цінним папером передбачає розпорядження й предметом засвідченого в цінному папері права – товаром; (д) уніфікація їхніх форм (бланків); (е) без наявності оригіналу цього документа й володіння ним неможливо здійснити виражене в ньому право [280, с. 68-69]. Як бачимо, цей вид цінних паперів передбачає неможливість повного поширення на них загальних правил випуску (видачі) та обороту цінних паперів без урахування їх товаророзпорядчого характеру.

В літературі з приводу співвідношення складських свідоцтв як товаророзпорядчих документів та цінних паперів точиться запекла дискусія. Так, О. Г. Неверов переконаний, що характерною особливістю товаророзпорядчих документів, за якою вони відрізняються від цінних паперів є, зокрема, те, що за своїм функціональним призначенням вони покликані сприяти прискоренню торговельного обороту та проведенню розрахункових операцій. Відтак, товаророзпорядчі документи належить відрізняти від цінних паперів, плутати їх з котрими є непорозумінням, оскільки вони, за своєю суттю, є не майновим правом вимоги, а договором [281, с. 7-8]. На думку ж А. О. Котелевської, товаророзпорядчі документи, безумовно, відрізняються від «грошових» цінних паперів за своїм функціональним призначенням та правами, вираженими в цих паперах. Однак, ніяк не менше «грошові» цінні папери рвняються й від цінних паперів, що виражають право участі в юридичних особах. Товаророзпорядчі документи та складські свідоцтва зокрема, є казуальними. Вони не наділені основною ознакою цінних паперів – абстрактністю, коли право, виражене в цінному папері, не залежить від угоди, що лежить в основі. Проте, це зовсім не позбавляє товаророзпорядчі документи ознаки публічної достовірності, що означає: особа, яка добросовісно набуває цінний папір, отримує право в тому ж обсязі та вигляді, як воно виражено в відповідному папері. Супроти вимоги такого набувача не можуть бути

протиставленими заперечення, котрі б не були засновані на недійсності паперу, не впливали б його змісту, за винятком тих, котрі засновані на відносинах нинішнього держателя паперу та особи, що є зобов'язаною за ним [263, с. 10-13]. Д. О. Матвеев також наголошує на тому, що складське свідоцтво як товаророзпорядчий документ не є цінним папером в загальноприйнятому сенсі цього слова, не наділений абстрактністю. Складські свідоцтва виступають в якості казуальних документів, що передбачають, – особа, яка виступає в якості добросовісного набувача цінного паперу, наділена правомочністю, передаваною підтвердженням цінним папером в повному обсязі. Складське свідоцтво наділене властивістю літеральності, буквально трактууючою та розуміючою вимоги, зафіксовані в самому документі, при якій не допускається інше (крім буквального) тлумачення такого документа. Поклажодавець свідомо, передаючи товар на складське зберігання, виключає (обмежує) його з господарського обороту, віддаючи на зберігання третій особі, прагнучи забезпечити в такий спосіб схоронність товару, а також, за необхідності, фактично замінюючи переданий на зберігання товар його паперовим еквівалентом – складським свідоцтвом, передбачає проведення всіх інших дій вже з ним. Ефективність складського свідоцтва як цінного, за своєю суттю, паперу полягає в його оригінальності, значно прискорює кредитно-грошові та товарні операції, дозволяє сформувати оптимальну ціну реалізації товарної продукції, зазначає автор [262, с. 6-10].

Відповідно до ч. 2 ст. 195 ЦКУ види цінних паперів та порядок їх обігу встановлюються законом (саме законом, а не іншим нормативно-правовим актом). Відтак, за логікою речей, необхідним є звернення до спеціальних законів, якими є: ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва», «Про зерно та ринок зерна в Україні». Однак, і звернення до відповідних законів чіпкої та прямої відповіді на питання не дає. ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва», хоч і містить загальні визначення кожного зі складських документів: (а) в основу цих визначень кладе термін «документ» (для складської квитанції), «товаророзпорядчий документ» (для складських свідоцтв), (б) обмежується загальним застереженням, наведеним у преамбулі: «...дія цього Закону не поширюється на правовідносини, що виникають стосовно об'єктів нерухомості, електроенергетики, а також правовідносини, пов'язані із зберіганням цінних паперів, їх сертифікатів...» та (в) жоден із складських документів прямо

цінним папером не іменує. ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» (розд. VII «Складські документа на зерно») також не містить прямої вказівки на те, що складські свідоцтва на зерно є товаророзпорядчими цінними паперами. Отже, за формою складські свідоцтва цінними паперами, згідно з чинним законодавством, не визнаються. Водночас, аби з'ясувати, чи є такі свідоцтва цінним папером за своєю суттю, необхідно звернутися визначення поняття та ознак цінних паперів, співвіднести ознаки складських свідоцтв як товаророзпорядчих документів та цінних паперів.

Цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам (ст. 3 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок», ч. 1 ст. 194 ЦКУ, ч. 1 ст. 163 ГКУ).

Легальні та доктринальні визначення цінного паперу дають можливість виділити такі його *ознаки*: (1) цінним папером є документ [283, с. 63; 284, с. 23-24; 285, с. 37-38]. З огляду на визначення складських свідоцтв, що містяться в ст.ст. 961, 962, 965 ЦКУ, ЗУ «Про сертифіковані товарні складі та прості й подвійні складські свідоцтва» (ст.ст. 1, 3, 4 та ін.), ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» (ст. 1, розд. VII (ст.ст. 37, 38 та ін.)), вони безперечно є документами, причому товаророзпорядчими; (2) наявність визначеної законом форми та необхідних реквізитів, перелік яких щодо конкретних видів цінних паперів встановлюється законодавством [284, с. 23-24]. Вимоги щодо форми та обов'язкових реквізитів складських свідоцтв містяться в ст.ст. 962, 965 ЦКУ, ст. ст. 3, 4 ЗУ «Про сертифіковані товарні складі та прості й подвійні складські свідоцтва», ст.ст. 37, 41 ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні». Складські свідоцтва є суворо формалізованими документами, що повинні містити передбачені законодавством обов'язкові реквізити, наявність яких є необхідним для визнання таких свідоцтв дійсними; (3) характеризується можливістю передачі прав, що випливають з нього, іншим особам. Ця ознака знаходить свій вияв насамперед у тому, що складські свідоцтва за визначенням (ст. 1 ЗУ «Про сертифіковані товарні складі та прості й подвійні складські свідоцтва») посвідчують право власності на товар, який зберігається на складі, а відтак надають їхньому держателю право розпоряджатися товаром, вказаним у них. Як вже зазначалось, оборотоздатність є також однією з найважливіших якостей складських свідоцтв

(складське та заставне свідоцтва можуть передаватися разом або окремо за передавальними написами (ст. ст. 963, 964 ЦКУ)); (4) здійснення посвідченого цінним папером суб'єктивного права можливо лише шляхом його пред'явлення [286, с. 205; 287, с. 244; 279, с. 178, с. 202]. В сучасних умовах господарювання зазначена ознака зазнає змін та певних трансформацій (йдеться, зокрема, про бездокументарну форму випуску та обороту ряду цінних паперів). В. В. Чанкін висловив навіть переконання, що застосування складних засобів комунікації, комп'ютерної техніки на ринку цінних паперів повністю виключає необхідність пред'явлення цінних паперів для реалізації передбаченого в них права [288, с. 63]. Втім, і ця ознака, як бачимо, є властивою складським свідоцтвам, які перебувають в обороті у документарній формі, тим більше, що (а) просте складське свідоцтво прямо визначається законодавцем як документ, що видається на пред'явника (ст. 965 ЦКУ); (б) товарний склад видає товари володільцеві складського та заставного свідоцтва (подвійного складського свідоцтва) лише в обмін на обидва свідоцтва разом (ст. 966 ЦКУ); (5) визначає взаємовідносини між особою, яка випустила цінний папір та його власником. І. А. Безклубий виділяючи цю ознаку, вважає, що у цінному папері має бути виражено право, оскільки закріплення взаємним прав і обов'язків у цінному папері є недопустимим [289, с. 33-34]. Так і складські свідоцтва визначають взаємовідносини між товарним складом, що видав цей документ, та його власником (товароволодільцем), який має відповідне право шляхом пред'явлення цього документу складу отримати у схоронності зазначений в ньому товар. Володільць складського та заставного свідоцтва також, наприклад, має право вимагати видачі товару частинами (при цьому в обмін на первісні свідоцтва йому видаються нові свідоцтва на товар, що залишився на складі); (6) передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх випуску; (7) цінному паперу властива ознака публічної достовірності, сутність якої полягає в граничному обмеженні кола тих підстав, які можуть дати право боржникові відмовитися від виконання покладеного на нього обов'язку. Цінний папір, наприклад, не може бути оскаржений боржником з підстав відсутності зобов'язання або недійсності угоди, покладеної в його основу [290, с. 182]. Ознака публічної достовірності означає також, що боржник не має права на заперечення, що виходять з його відносин з ким-небудь з осіб, що були у минулому добросовісними и законними (тобто належним чином легітимізовані) держателем цього цінного паперу [279, с. 177-178].

Наявність усіх зазначених ознак у сукупності дозволяє віднести той чи інший документ до цінних паперів. І за кожною з цих ознак, як бачимо, складські свідоцтва мають підстави бути віднесеними до цінних паперів. Однак, цінний папір повинен мати і формальну ознаку, а саме – належати до кола цінних паперів згідно з прямими приписами чинного законодавства, оскільки відповідно до ч.2 ст. 195 ЦКУ види цінних паперів та порядок їх обігу встановлюються законом, про що вже йшлося. Саме за умови визнання та законодавчою урегульованості документ набуває статусу цінного паперу. На нашу думку, за формальною ознакою (пряма вказівка в законі) складське свідоцтво не є цінним папером, а є лише товаророзпорядчим документом, що підтверджує укладення договору складського зберігання товару, отримання товарним складом (зберігачем) товару, зазначеного в документі, для його зберігання протягом визначеного строку за плату. За цією формальною ознакою цінні папери відрізняють від фінансових інструментів, які знаходяться у господарському обігу, мають ознаки цінних паперів. Але не визнаються такими за законом – сурогатів цінних паперів. Визначення сурогату цінного паперу чинне законодавство не містить. В літературі *сурогат цінного паперу* визначають переважно як фінансовий інструмент, який має призначення та відповідає ознакам цінного паперу, однак не визнається законодавством як такий, не регулюється державою чи в іншому загальновизнаному порядку [291, с. 265]. Водночас, одне з найкращих, на нашу думку, визначень сурогату цінного паперу запропоноване О. В. Кологойдою, – це фінансовий інструмент, що випускається суб'єктами господарювання з метою залучення коштів фізичних та юридичних осіб, має призначення та відповідає ознакам цінного паперу, (а) але не визнаний таким за законом; (б) або належить до цінних паперів, але випущений з порушенням встановлених законодавством вимог щодо форм, змісту або порядку випуску цінного паперу [292, с. 83-92]. Відтак, сурогати цінних паперів можуть бути двох видів. Складські свідоцтва мають всі підстави бути віднесеними до сурогатів цінних паперів першого виду, оскільки мають призначення та відповідають всім ознакам цінних паперів, але не визнані такими за законом.

Варіантів виходу із ситуації, що склалася, видається за можливе виділити на сьогодні два: (1) внести ясність та на законодавчому рівні чітко визначити правовий режим складських свідоцтв як товаророзпорядчих цінних паперів, з огляду на те, що їм і так є властивими всі ознаки цінних паперів, вони є останніми за своєю суттю. Справедливості заради зауважимо,

що пропозиції з цього приводу вже лунають сьогодні зі шпальт юридичних видань. Так, наприклад, пропонується: а) віднести прості та подвійні складські свідоцтва до цінних паперів із відповідним доповненням норми ст. 3 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок», викласти п. 6 ч. 5 ст. 3 в такій редакції: «товаророзпорядчі цінні папери – прості та подвійні складські свідоцтва, цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах»; б) доповнити п. 1 ст. 961 ЦКУ, вказавши, що подвійне складське свідоцтво, кожна з цього частин є ордерними цінними паперами; в) доповнити ст. 5 ЗУ «Про заставу» п. 4: «Товар, прийнятий на зберігання за подвійним чи простим складським свідоцтвом, може бути протягом строку його зберігання предметом застави шляхом застави відповідного свідоцтва» [259, с. 9; 131, с. 11; 293, с. 33-37]; (2) не визнавати на законодавчому рівні складське свідоцтво цінним папером, вважати і надалі його не більше ніж сурогатом цінного паперу, оскільки: а) не завжди фінансовий інструмент, який має призначення та відповідає ознакам цінного паперу, має визнаватися законодавством як такий; б) якщо визнати складські свідоцтва цінними паперами, то те ж саме, за логікою речей, треба буде зробити і щодо інших аналогічних фінансових інструментів, як то: коносаменту, банківських чеків та ін., що не є виправданим. Складське свідоцтво за своєю правовою природою – це сурогат цінного паперу, і це його характерною особливістю.

Крім того, перспективним, як видається, є введення в обіг електронних складських документів (складських документів у бездокументарній формі), що потребує також розробки та прийняття відповідної нормативної бази. Найперше, ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва» доцільно було доповнити нормою такого змісту: *«Складські свідоцтва можуть видаватися у бездокументарній формі, зокрема для торгівлі на біржі, відповідного до затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку»*. Паралельно – розробити та прийняти відповідний порядок.

Висновки до Розділу III

Складські договори є однією з переважаючих підстав виникнення складських (зберігальних) господарських зобов'язань. *Господарські складські договори*, на нашу думку, – це такі господарські договори, за якими зберігання є основним або додатковим обов'язком, що виступають підставою виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання, а

також договори, що є обслуговуючими (допоміжними) щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів. Звідси, – поділ складських господарських договорів, який ми пропонуємо, на дві групи: *основні* та *обслуговуючі (супутні)*. *Перша група* – це група договорів, де зберігання є основним або додатковим зобов'язком (основним – у договорі складського зберігання, а додатковим – у договорах перевезення, оренди, поставки, дистриб'юції та ін.). Такі договори виступають підставою виникнення складських (зберігальних) зобов'язань, оскільки зобов'язання зі складського зберігання товарно-матеріальних цінностей можуть виникати, крім договору складського зберігання, також за іншими господарськими договорами. *Друга група* – це складські договори, що за своєю суттю не є підставою для виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання. Вони є обслуговуючими щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів, тобто пов'язаними з ними. Це такі договори, як: застави товару, прийнятого на складське зберігання; страхування товару, прийнятого та складське зберігання; виконання вантажно-розвантажувальних, пакувальних робіт; договори з надання супутніх до зберігання послуг (сушіння, очищення, маркування товару тощо) та ін.

Господарський договір складського зберігання, на нашу думку, – це такий господарський договір, за яким товарний склад (зберігач) зобов'язується за плату прийняти та зберігати протягом визначеного строку товар, переданий йому іншим учасником господарських відносин – поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності, а поклажодавець зобов'язується оплатити послуги зберігача та відшкодувати йому витрати. До *ознак* такого господарського договору, вважаємо, можна віднести: (1) належність до групи господарських договорів про надання послуг; (2) спрямованість на забезпечення господарської діяльності; (3) поєднання майнових та організаційних елементів; (4) двосторонній (характеризується особливим суб'єктним складом), строковий та оплатний характер; (5) особливий порядок укладення та письмова форма договору, підтверджувана видачею складських документів; (6) істотні умови: (а) предмет (вид та загальна характеристика надаваної складської послуги), об'єкт зберігання, режим зберігання (індивідуалізоване чи знеособлене), (б) вартість послуги зі зберігання та допоміжних (супутніх) послуг, (в) строк зберігання; (в) всі ті умови складського зберігання, щодо котрих досягнуто згоди за волевиявленням однієї зі сторін; (7) презумпція реальності договору

(виняток – договір, яким передбачено обов’язок зберігача прийнято товар на зберігання в майбутньому); (8) ціль – забезпечення схоронності товару протягом всього терміну його зберігання; (9) зміст: (а) права та обов’язки, що стосуються приймання, умови зберігання та видачі товару, (б) права та обов’язки сторін з їх розпорядження товаром, що перебуває на зберіганні.

Існує три основні *види складських документів*: (1) складська квитанція; (2) просте складське свідоцтво; (3) подвійне складське свідоцтво. Складські документи мають наряду з майново-правовим змістом (служать для передачі майнових прав – права власності та права застави), також і зобов’язально-правовий зміст, що полягає в праві вимагати товар (основне зобов’язання) у його безпосереднього володільця (товарного складу), а також вправі вимагати відшкодування завданих збитків у випадку загибелі товару (додаткове зобов’язання). Можна також виділити *декілька способів використання в господарському обороті складських документів*, а саме: як товаророзпорядчих документів для передачі права власності на товар (зокрема, зерно) без його фізичного переміщення при господарських (комерційних) операціях; як застави при отриманні банківського кредиту; як один із механізмів поставки товару за строковими контрактами.

Правову природу складських свідоцтв можна розкрити через сутність поняття «*товаророзпорядчий документ*» – документ, який підтверджує право власності його держателя на речі, які зазначені в цьому документі, та надає йому право розпоряджатися цими речами шляхом розпорядження самим документом. Видається за можливе виділити такі його *ознаки* в контексті складського зберігання: (1) приналежність до категорії зобов’язальних паперів, документів, покликаних виконувати функцію заміщення певної речі (товару) в процесі здійснення певних дій (наприклад, складського зберігання), що робить їх особливим об’єктом майнового обороту; (2) товаророзпорядчий документ посвідчує право вимоги щодо свого предмету (товару), який має бути, в свою чергу, індивідуалізованим (являти собою індивідуально-визначену річ або речі, визначені родовими ознаками, але ідентифіковані для цілей конкретного договору складського зберігання); (3) товаророзпорядчий документ не лише засвідчує укладення відповідного договору та виражає його зміст, але й являє собою спосіб оформлення (необхідний та/або достатній) угоди з відчуження товарів та/або уступки прав кредитора в зобов’язанні зі складського зберігання.

Товаророзпорядчий документ за своєю правовою природою допускає та передбачає можливість розпорядження ним (має властивість виступати об'єктом права). Розпорядження товаророзпорядчим документом означає й розпорядження предметом засвідченого в ньому права (товаром); (4) суб'єкт засвідченого в товаророзпорядчому документі права – формально легітимована особа, у котрої товаророзпорядчий документ знаходиться на законних підставах; (5) передача товаророзпорядчого документа третій особі тягне за собою крім переходу права вимоги й перехід відповідних обов'язків, що випливають з договору складського зберігання, зафіксованого в товаророзпорядчому документі, а у відповідних випадках – також договору застави; (6) наявність обов'язкових, ідентифікуючих інформацію, що міститься в товаророзпорядчому документі, реквізитів, перелік яких визначається законодавством. Функціями товаророзпорядчих документів є: договірна, доказова та розпорядча.

За формальною ознакою (пряма вказівка в законі) складське свідоцтво не є цінним папером, а є лише товаророзпорядчим документом, що підтверджує укладення договору складського зберігання товару, отримання товарним складом (зберігачем) товару, зазначеного в документі, для його зберігання протягом визначеного строку за плату. За наслідками аналізу ознак як цінних паперів загалом, так і товаророзпорядчих цінних паперів зокрема, встановлено, що складські свідоцтва мають всі підстави бути віднесеними до, так званих, сурогатів цінних паперів, оскільки мають призначення та відповідають всім ознакам цінних паперів, але не визнані прямо такими за законом. Виділено два варіанти виходу із ситуації, що склалася: (1) внести ясність та на законодавчому рівні чітко визначити правовий режим складських свідоцтв як товаророзпорядчих цінних паперів, з огляду на те, що їм і так є властивими всі ознаки цінних паперів, вони є останніми за своєю суттю; (2) не визнавати на законодавчому рівні складське свідоцтво цінним папером, вважати і надалі його не більше ніж сурогатом цінного паперу, оскільки: а) не завжди фінансовий інструмент, який має призначення та відповідає ознакам цінного паперу, має визнаватися законодавством як такий; б) якщо визнати складські свідоцтва цінними паперами, то те ж саме, за логікою речей, треба буде зробити і щодо інших аналогічних фінансових інструментів, як то: коносаменту, банківських чеків та ін., що не є виправданим. Складське свідоцтво за своєю правовою природою – це сурогат цінного паперу, і це є його характерною особливістю.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження проведено на основі існуючих правових норм, розгорнутого аналізу вихідних даних концептуального науково-теоретичного характеру, а також практики провадження складської діяльності суб'єктами господарювання – зберігачами. За результатами проведеного дослідження видається за можливе зробити такі висновки.

Економіко-правова сутність складської діяльності, здійснюваної суб'єктами господарювання – складами (їх утримувачами), може бути розкрита через основне їхнє господарське призначення – зберігання запасів. *Запаси підприємства* – це ті його активи, що на даний час ним не використовуються, є власністю підприємства (належать йому на праві господарського відання, оперативного управління), перебувають на його складах, складах постачальників та/або споживачів, а також в інших призначених для цього місцях, утримуються для забезпечення господарської діяльності підприємства: виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), продажу, перепродажу, а також використовуються для управління підприємством. Класифікувати їх можна: *за призначенням* (виробничі та товарні (останні, в свою чергу, поділяються на запаси засобів виробництва й запаси предметів споживання); *за рівнем наявності на підприємстві* (нормативні й понаднормативні); *за відображенням у балансі підприємства* (балансові, позабалансові); *за ступенем ліквідності* (ліквідні, неліквідні); *за походженням* (первинні, вторинні); *за виконуваними функціями* (поточні (циклічні), резервні (страхові, буферні), автономні); *за місцем розміщення* (складські, перехідні (технологічні, транзитні)); *за терміном зберігання* (швидко ліквідні, тривалого зберігання, нетривалого зберігання). *Процес складського зберігання* – це комплекс складських операцій, що здійснюється в певній послідовності: підготовка до складського зберігання (розвантаження, приймання товарів за кількістю та якістю, перевалка їх до місця зберігання на складі); здійснення безпосередньо складського зберігання (підтримання належних умов для забезпечення збереження кількісних та якісних характеристик товару); повернення товару зі зберігання (перевалка товарів до місця навантаження, підготовка до навантаження тощо).

Основні вимоги щодо складів та/або зберігання товарів на складах: організаційні та статусоутворюючі (щодо типу складу; порядку його відкриття та легітимації; порядку організації роботи складу; забезпечення необхідних умов зберігання товарів; облаштування

складу та відповідальності утримувача; температурного та світлового режиму, вологості повітря; закріплення постійних місць за товарами; дотримання товарного сусідства; визначення порядку здійснення охорони та забезпечення безпеки тощо); *товарні та товаророзпорядчі* (щодо дотримання умов поміщення та склад товарів та відпуску їх зі складу, розпорядження ними; статусу товарів, поміщених на склад; строків зберігання; операцій, які можуть проводитись із товарами на складі тощо); *облікові та звітні* (щодо ведення оперативного-аналітичного, складського та бухгалтерського обліку; складання звітності за результатами складської діяльності утримувачами складів); *санітарно-гігієнічні* (забезпечення санітарного догляду, проведення профілактичних засобів, попередження втрат та псування товарів тощо); *технічні* (забезпечення порядку зберігання, дотримання умов та техніки збереження, дотримання техніки безпеки, визначення способів зберігання) тощо.

До *ознак складської діяльності* може бути віднесено такі: 1) це вид господарської діяльності одного суб'єкта господарювання (зберігача), предметом якої є надання складської послуги іншій особі (поклажодавцеві); 2) складське зберігання є предметом господарської діяльності зберігача, провадиться на професійних засадах; 3) провадження цього виду діяльності передбачає не лише забезпечення фізичної схоронності майна (товару), прийнятого на зберігання, але й продовження та забезпечення відповідного господарського його обороту за рахунок надання супутніх (допоміжних) послуг; 4) поклажодавцем (послугоотримувачем) є учасник господарських відносин; 5) необхідність ведення спеціалізованого складського обліку товарно-матеріальних цінностей на складі; 6) провадження такої діяльності на професійних засадах супроводжується обігом складських документів (складської квитанції, простого складського свідоцтва, подвійного складського свідоцтва). За своїм характером та правовою природою, складська діяльність – це є діяльність по забезпеченню схоронності майна. Складська послуга є послугою вартісного характеру, що має цінову визначеність, а також є послугою нематеріального характеру, які (з економічної точки зору) слід розглядати як дію/діяльність, яка є корисною та споживається в процесі її здійснення (виконання). Результат складської послуги, що полягає у забезпеченні схоронності майна (товару), не має упредметненого результату, виявляється в отриманні одним учасником господарських відносин (поклажодавцем) відповідного корисного ефекту

(з поверненням йому збереженого майна (товару)), а також в отриманні іншим суб'єктом господарювання (зберігачем) плати за надану ним складську послугу.

Складську діяльність як зберігання, здійснюване складами загального користування, може бути визначено як таку господарську діяльність суб'єктів господарювання – зберігачів, предметом якої є надання професійних складських послуг з господарською метою (отримання прибутку та/або досягнення іншого соціально-економічного результату) учасникам господарських відносин в їхніх інтересах та за їх рахунок, що супроводжується обігом складських документів та веденням складського обліку. Класифіковано складське зберігання може бути: 1) за правовими підставами здійснення (договірне та недоговірне); 2) за сферами здійснення (у сфері ЗЕД, сільськогосподарського виробництва, торгівлі та ін.); 3) за ступенем обов'язковості (обов'язкове та факультативне); 4) за правовим статусом зберігача (універсальне та спеціалізоване); 5) за засадами здійснення (професійне та непрофесійне); 6) за обов'язковістю сертифікації та/або ліцензування (сертифіковане, ліцензоване, несертифіковане та неліцензоване); 7) за інтересами та потребами (у власних інтересах та для власних потреб; у інтересах та для задоволення потреб інших осіб); 8) за місцем зберігання (на власних складах; у складах загального користування).

Склади можуть розглядатися як: (а) *суб'єкти підприємницької діяльності, що мають статус організації* (наприклад, товарний сертифікований склад); (б) *відповідно облаштовані об'єкти* (наприклад, СФО); (в) *як спеціальні режими зберігання товарів* (наприклад, режим МС). Таке різноманіття підходів до визначення складів і серед вчених, із боку законодавця не сприяє встановленню чіпкого переліку ознак, особливостей правового статусу відповідних суб'єктів господарювання. Очевидно, що поняття «склад» є багатограним та багатофункціональним, вимагає диференційованого підходу, що власне й унеможлиблює його уодноманітне визначення та розуміння. *Класифікувати* їх можна за різними критеріями: *за характером виконуваних функцій* (постачальницькі, виробничі, розподільчі, склади готової продукції, оптово-посередницькі, торговельні та ін.); *за формою власності* (державні, комунальні, колективні, приватні, спільні); *за формою користування* (індивідуального, спільного та загального користування); *за видом та характером, асортиментними особливостями матеріальних цінностей, що підлягають зберіганню на складі* – *об'єктів складування* (універсальні, спеціалізовані, вузькоспеціалізовані,

комбіновані, неспеціалізовані, змішаного зберігання); *за призначенням об'єктів складування* (склади продукції виробничо-технічного призначення та склади товарів народного споживання); *за ступенем механізації (автоматизації) вантажопереробки* (немеханізовані, механізовані, комплексно-механізовані, автоматизовані, автоматичні); *за транспортними умовами та/або умовами розміщення* (пристаневі або портові, прирейкові, неприрейкові (внутрішньоміські)). В основу чинного законодавства покладено поділ складів за їх спеціалізацією та/або технічною побудовою, що визначає режим зберігання товарів на: *загальнотоварні та спеціалізовані*. З господарсько-правової точки зору, основними *функціями складів* є: зберігально-охоронна, приймально-розподільча, накопичувальна, координаційна.

Господарські складські договори – це такі господарські договори, за якими зберігання є основним або додатковим обов'язком, що виступають підставою виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання, а також договори, що є обслуговуючими (допоміжними) щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів. Звідси, – поділ складських господарських договорів на дві групи: *основні та обслуговуючі (супутні)*. *Перша група* – це група договорів, де зберігання є основним або додатковим обов'язком (основним – у договорі складського зберігання, а додатковим – у договорах перевезення, оренди, поставки, дистриб'юції та ін.). Такі договори виступають підставою виникнення складських (зберігальних) зобов'язань, оскільки зобов'язання зі складського зберігання товарно-матеріальних цінностей можуть виникати, крім договору складського зберігання, також за іншими господарськими договорами. *Друга група* – це складські договори, що за своєю суттю не є підставою для виникнення основного складського (зберігального) зобов'язання. Вони є обслуговуючими щодо такого зобов'язання, супутніми щодо основних складських договорів, тобто пов'язаними з ними. Це такі договори, як: застави товару, прийнятого на складське зберігання; страхування товару, прийнятого та складське зберігання; виконання вантажно-розвантажувальних, пакувальних робіт; договори з надання супутніх до зберігання послуг (сушіння, очищення, маркування товару тощо) та ін.

Господарський договір складського зберігання – це такий господарський договір, за яким товарний склад (зберігач) зобов'язується за плату прийняти та зберігати протягом визначеного строку товар, переданий йому іншим учасником господарських відносин – поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності, а поклажодавець зобов'язується

оплатити послуги зберігача та відшкодувати йому витрати. *Ознаки* такого договору: (1) належність до групи господарських договорів про надання послуг; (2) спрямованість на забезпечення господарської діяльності; (3) поєднання майнових та організаційних елементів; (4) двосторонній (характеризується особливим суб'єктним складом), строковий та оплатний характер; (5) особливий порядок укладення та письмова форма договору, підтверджувана видачею складських документів; (6) істотні умови: (а) предмет (вид та загальна характеристика надаваної складської послуги), об'єкт зберігання, режим зберігання (індивідуалізоване чи знеособлене), (б) вартість послуги зі зберігання та допоміжних (супутніх) послуг, (в) строк зберігання; (в) всі ті умови складського зберігання, щодо котрих досягнуто згоди за волевиявленням однієї зі сторін; (7) презумпція реальності договору (виняток – договір, яким передбачено обов'язок зберігача прийняти товар на зберігання в майбутньому); (8) ціль – забезпечення схоронності товару протягом всього терміну його зберігання; (9) зміст: (а) права та обов'язки, що стосуються приймання, умови зберігання та видачі товару, (б) права та обов'язки сторін з їх розпорядження товаром, що перебуває на зберіганні.

Складські документи (складська квитанція, просте та подвійне складське свідоцтво) мають наряду з майново-правовим змістом (служать для передачі майнових прав – права власності та права застави), також і зобов'язально-правовий зміст, що полягає в праві вимагати товар (основне зобов'язання) у його безпосереднього володільця (товарного складу), а також вправі вимагати відшкодування завданих збитків у випадку загибелі товару (додаткове зобов'язання). Перспективним є введення в обіг електронних складських документів (складських документів у бездокументарній формі), що потребує також розробки та прийняття відповідної нормативної бази. Найперше, ЗУ «Про сертифіковані товарні склади та прості й подвійні складські свідоцтва» доцільно було б доповнити нормою такого змісту: *«Складські свідоцтва можуть видаватися у бездокументарній формі, зокрема для торгівлі на біржі, відповідного до затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку»*. Паралельно – розробити та прийняти відповідний порядок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теннент Дж. Управление денежными потоками: как не оказаться на мели / Джон Теннент. – М.: АЛЬПИНА ПАБЛИШЕР, 2014. – 208 с.
2. Болмат Г. А. Економічна сутність і класифікація запасів / Г. А. Болмат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Economics/7_135281.doc.htm.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1736 с.
5. Економічна енциклопедія : у трьох т. / [за ред. С.В. Мочерного]. – Т 1. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – 864 с.
6. Большой экономический словарь / [под. ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики. 2007. – 1472 с.
7. Калинская М. В. Экономическая сущность и классификация запасов, как объекта бухгалтерского учета / М. В. Калинская // Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-suschnost-i-klassifikatsiya-zapasov-kak-obekta-buhgalterskogo-ucheta>.
8. Виробнича логістика / Посилкіна О. В., Сагайдак-Нікітюк Р. В., Доровський О. В., Кубасова Г. В. – Х.: НФаУ, 2009. – 364 с.
9. Василенко В. О. Виробничий (операційний) менеджмент / О. В. Василенко, І. Т. Ткаченко. – К.: ЦУО, 2007. – 532 с.
10. Федак Л. М. Запаси підприємства: сутність та класифікація / Л. М. Федак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 157–162.
11. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: Инфра, 1998. – 479 с.
12. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Из-во полит. лит-ры. – Т. 24 XIV. – С. 156 [690 с.].

13. Козловський В. А. Логистический менеджмент / В. А. Козловский, Э. А. Козловская, Н. Т. Савруков. – СПб.: Политехника, 1999. – 275 с.
14. Савкович В. А. Модели управления запасами / [под ред. М. И. Балашева]. – Мн.: Наука и техника, 1986. – 319 с.
15. Багрій К. Л. Поняття матеріальних запасів підприємства: необхідність їх створення / К. Л. Багрій // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2009. – Випуск IV. Економічні науки. – С. 104–109.
16. Давидов Г. М. Аудит / Г. М. Давидов. – К.: Знання, 2004. – 511 с.
17. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К.: Каравелла, 2004. – 568 с.
18. Живко З. Б. Словник сучасних економічних термінів / З. Б. Живко, О. М. Живко, І. Ю. Живко. – Львів: Край, 2007, 2007. – 384 с.
19. Нашкерська Г. В. Бухгалтерський облік / Г. В. Нашкерська. – К.: ЦНЛ, 2004. – 464 с.
20. Ларина Р. Р. Логистика в управлении организационно-экономическими системами / Р. Р. Ларина, В. Л. Пилюшенко, В. Н. Амитан. – Донецк: Изд. ВИК, 2003. – 329 с.
21. Логістика: теорія та практика / Кислий В. М., Біловодська О. А., Олефіренко О. М., Соляник О. М. – К.: ЦУЛ, 2010. – 360 с.
22. Линдерс М. Р. Управление снабжением и запасами. Логистика. / М. Р. Линдерс. – СПб.: Виктория-плюс, 2002. – 768 с.
23. Класифікація запасів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/gospoper/bo_2_5_2_obliczapasy.html.
24. Любезна І. Роль та значення складського обліку в умовах сьогодення / І. Любезна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=44749>.
25. Шейнброт М. Л. Оперативно-бухгалтерский учет материалом (Сальдовый метод) / М. Л. Шейнброт. – М.: Изд-во Госфиниздат, 1960. – 96 с.
26. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К.: Лібра, 2001. – 840 с.
27. Матросова В. О. Пропозиції щодо покращення організації обліку виробничих запасів на складах підприємства / В. О. Матросова, В. В. Котова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 1. – С. 94–96.

28. Кляцький М. Регістри бухгалтерського обліку для підприємств малого бізнесу / М. Кляцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtkt.com.ua/documents/dovidnyk/rbo/index.html>.
29. Ткаченко Н. М. Теоретико-методологічні проблеми формування бухгалтерського фінансового обліку / Н. М. Ткаченко. – К.: «А.С.К.», 2001. – 348 с..
30. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів : наказ Міністерства фінансів України від 10 листопада 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382876.
31. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
32. Толстенко Д. С. Автоматизация учета сырья и материалов / Д. С. Толстенко, В. Ф. Трунина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sibac.info/2009-07-01-10-21-16/50-2011-12-21-06-47-18/2011-12-21-06-47-43/614-2012-01-17-11-30-35>.
33. Конюхов С. Л. Автоматизація складського обліку засобами спеціалізованих інформаційних систем / С. Л. Конюхов, К. С. Боровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_6_07.pdf.
34. Клімушин П. С. Інформаційні системи та технології в економіці / П. С. Клімушин, О. В. Орлов, А. О. Серенок. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 448 с.
35. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: наказ Міністерства фінансів України від 02 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
36. Котенко Л. М. Удосконалення обліку втрат на підприємствах роздрібної торгівлі / Л. М. Котенко, Т. О. Тарасова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/esprstp_2012_1\(1\)_17.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/esprstp_2012_1(1)_17.pdf).
37. Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів у торгівлі та інструкцій з їх застосування: наказ Міністерства торгівлі СРСР від 02 квітня 1987 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0088400-87>.
38. Васюк Н. В. Послуги зберігання : особливості визначення собівартості / Н. В. Васюк // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 1. – С. 47–51.

39. Пономарьова Ю. З. Логістика / Ю. З. Пономарьова. – К.: ЦНЛ, 2003. – 189 с.
40. Альбеков А. У. Логистика коммерции / А. У. Альбеков, В. П. Федько, О. А. Митько. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 512 с.
41. Гаджинский А. М. Практикум по логистике / А. М. Гаджинский. – М.: Дашков и Ко, 2003. – 205 с.
42. Бородай Д. О. Організація складського господарства на підприємстві та напрями його вдосконалення / Д. О. Бородай // Управління розвитком. – 2014. – № 1. – С. 102–105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_1_44.pdf.
43. Грамацький Е. М. Інститут зберігання майна за новим Цивільним кодексом України / Е. М. Грамацький // Вісник прокуратури. – 2003. – № 5. – С. 98–102.
44. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Ч. 3: Договоры и обязательства / К. П. Победоносцев. – М.: Статут, 2003. – 622 с.
45. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Тула: Автограф, 2001. – 720 с.
46. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 3: Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2002. – 1055 с.
47. Гражданское право / Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. – Т. 2. – 736 с.
48. Иоффе О. С. Избранные труды: В 4 т. Т. III: Обязательственное право / О. С. Иоффе. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2004. – 511 с.
49. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. II. – 864 с.
50. Донець А. Г. Поняття «зберігання», «схоронність», «охорона» та їх співвідношення / А. Г. Донець // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – Випуск 24. – С. 242–252.
51. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37-15>.

52. Донець А. Г. До питання співвідношення договору зберігання та договору схову у цивільному праві України / А. Г. Донець // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 1. – С. 124–127.
53. Цибуленко З. И. Обязательства хранения в советском гражданском праве / З. И. Цибуленко. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1980. – 381 с.
54. Zobov'yzal'ne pravo. Teoriya i praktika / Pod red. O. V. Dzeryi. – K.: Yurinkom Inter. 1998. – 912 с.
55. Цивільне право України: підручник. У 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2 – 552 с.
56. Довбій С. С. Договір охорони майна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; сімейне право; цивільний процес; міжнародне приватне право» / С. С. Довбій. – Х., 2004. – 20 с.
57. Цивільне право України: Договірні та недоговірні зобов'язання / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін.; [за заг. ред. С. С. Бичкової]. – К.: КНТ, 2006. – 498 с.
58. Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД: 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html.
59. Коніщева Н. Й. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств / Н. Й. Коніщева, Н. В. Трушкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4295/st_27_16.pdf?sequence=1.
60. Момоток М. М. Організація складського господарства на сучасному етапі / М. М. Момоток // Управління розвитком. – 2014. – № 8. – С. 117–119.
61. Шканова О. М. Інфраструктура товарного ринку / О. М. Шканова. – К.: ЦНЛ, 2008. – 320 с.
62. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / [наук. ред.: проф. П. Ю. Беленький]. – Львів, 2006. – 308 с.
63. Крикавський Є. В. Глобальна інфраструктура і розвиток регіонів / Є. В. Крикавський // Національні інтереси: зб. наук. пр. – Львів: Українські технології, 2003. – Вип. 8. – С. 65–73.

64. Новокшоновна Н. А. Договор хранения на товарном складе (гражданско-правовой и административно-правовой аспекты): дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.14; 12.00.03 / Новокшоновна Нина Александровна. – М., 2002. – 229 с.
65. Гусак Л. В. Складське господарство: економічний зміст та облікове значення в сучасних умовах господарювання / Л. В. Гусак // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. Ч. 1. – № 53. – С. 75–79.
66. Кузьмина Г. С. Складское хозяйство в логистической системе / Г. С. Кузьмина. – Волгоград: Изд. «ВолГУ», 2006. – 76 с.
67. Демичев Г. М. Складское и тарное хозяйство / Г. М. Демичев. – М.: Высшая школа, 2003. – 294 с.
68. Куницька О. М. Основні тенденції розвитку складської логістики застосування системного підходу до оцінки значення / О. М. Куницька, Л. А. Мандро // Вісник Національного транспортного університету. – 2012. – № 26(2). – С. 186–191 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2012_26\(2\)_38.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vntu_2012_26(2)_38.pdf).
69. Никифорова Н. В. Услуги в системе мировой торговли. Науч.-аналит. обзор / Н. В. Никифорова. – М.: АН СССР ИНИОН отд. европ. стран, 1990. – 63 с.
70. Боуш К. С. Договор хранения в гражданском праве России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / К. С. Боуш. – Волгоград, 2005. – 19 с.
71. Гражданское право. В 3-х томах. Т. 2 / Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2005 – 848 с.
72. Резнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти): монографія / В. В. Резнікова. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. – 706 с.
73. Крикавський Є. В. Логістичне управління / Є. В. Крикавський. – Львів: Вид. нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
74. Аникин Б. А. Логистика / Б. А. Аникин. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 327 с.
75. Гаджинский А. М. Логистика / А. М. Гаджинский. – М.: Информ.-внедр. Центр «Маркетинг», 1999. – 228 с.

76. Родников А. Н. Логистика: Терминологический словарь / А. Н. Родников. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 340 с.
77. Логистика / Б. А. Аникин, А. А. Колобов, И. Н. Омельченко и др. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 352 с.
78. Саркисов С. В. Управление логистикой / С. В. Саркисов. – М.: Акад. нар. хоз-ва, Ин-т бизнеса и делового администрирования, 2001. – 416 с.
79. Луценко І. Концептуальні засади та функції логістики / І. Луценко // Вісник Київського нац. торговельно-економічного ун-ту. – 2003. – № 4. – С. 29–34.
80. Николайчук В. Е. Основы логистики / В. Е. Николайчук. – Д.: Донецк. гос. ун-т, 1999. – 166 с.
81. Каира З. С. Основы логистики / З. С. Каира, А. А. Лукьянченко, А. И. Омелянчук. – Донецк: Донецкая гос. акад. управления, 2003. – 522 с.
82. Рекова Н. Ю. Логістика як система поточкових процесів / Н. Ю. Рекова, О. Г. Ткаченко // Тези доп. V Міжн. наук.-практ. конф. «Маркетинг та логістика в системі менеджменту» (7-9 жовтня 2004 р., м. Львів). – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2004. – С. 274–276.
83. Тридід О. М. Стратегія ефективного логістичного управління промисловими виробництвами / О. М. Тридід, К. М. Таньков // Тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. «Маркетинг та логістика в системі менеджменту» (7-9 жовтня 2004р., м. Львів): Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2004. – С. 319–321.
84. Леманн Дональд Р. Управление товаром / Дональд Р. Леманн, Рассел С. Винер. – М.: Вильямс, 2004. – 624 с.
85. Миротин Л. Б. Эффективная логистика / Л. Б. Миротин, И. Э. Ташбаев, О. Г. Порошина. – М.: Экзамен, 2002. – 160 с.
86. Николайчук В. Е. Теория и практика управления материальными потоками (логистическая концепция) / В. Е. Николайчук, В. Г. Кузнецов. – Д.: Донец. гос. ун-т, 1999. – 413 с.
87. Окландер М. А. Промислова логістика / М. А. Окландер, О. П. Хромов. – К.: ЦНІ, 2004. – 222 с.

88. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
89. Про затвердження Національного класифікатора України (КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ ДК 003:2010): наказ Держспоживстандарту України 28 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433&print=true.
90. Файєр О. А. Поняття професійної діяльності та її структурні елементи / О. А. Файєр // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3. – С. 126–131.
91. Советский энциклопедический словарь / [под ред. А. И. Прохорова]. – М., 1987. – 1600 с.
92. Сластенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Сластенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
93. Киреева Н. С. Складское хозяйство / Н. С. Киреева. – М.: ИЦ «Академия», 2009. – 192 с.
94. Чудаков А. Д. Логистика / А. Д. Чудаков. – Изд-во «Альфа-Пресс», 2008. – 352 с.
95. Назаренко В. М. Транспортное обеспечение внешнеэкономической деятельности / В. М. Назаренко, К. С. Назаренко. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 512 с.
96. Пономарьова Ю. В. Логістика / Ю. В. Пономарьова. – К.: ЦНЛ, 2005. – 328 с.
97. Аутсорсинг логистики 3PL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.andyv.ru/outsorsing-logistiki-3pl.html>.
98. Яхонтов Р. Н. Гражданско-правовое регулирование отношений по хранению имущества : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Р. Н. Яхонтов. – Санкт-Петербург, 2007. – 19 с.
99. Смирнов І. Г. Про створення логістичних парків в Україні / І. Г. Смирнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NPM/Economics/11_11_smirnovi_pro.doc.htm.
100. Толстенкова Ю. В. Шляхи підвищення ефективності складського господарства / Ю. В. Толстенкова, О. Г. Курган // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=74148>.

- 101.** Концепція програми формування мережі логістичних центрів в системі міжнародних транспортних коридорів / Ю. М. Цветков, М. В. Макаренко, О. П. Кутах та ін. – К.: КУЕТТ, 2003. – 109 с.
- 102.** Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24 січня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/51/97-%D0%B2%D1%80>.
- 103.** Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/517-2014-%D0%BF>.
- 104.** Про затвердження Порядку формування, розміщення та проведення операцій з матеріальними цінностями державного резерву : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-97-%D0%BF>
- 105.** Про Порядок відшкодування підприємствам, установам та організаціям витрат, пов'язаних з відповідальним зберіганням матеріальних цінностей державного резерву: постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532-2002-%D0%BF/paran10#n10>.
- 106.** Про деякі питання практики застосування законодавства про державний матеріальний резерв : постанова Пленуму Вищого господарського суду № 11 від 17 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-12>.
- 107.** Постанова Вищого господарського суду України № 14/558 від 12 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13649490>.
- 108.** Тарасюк О. Б. Сутність державного матеріального резервування / О. Б. Тарасюк, О. О. Кас'янова // Актуальні проблеми управління економіки. – 2012. – № 6. – С. 91–95.
- 109.** Директива Ради 2006/67/ЄС від 24 липня 2006 року, що передбачає зобов'язання держав-членів зберігати мінімальні запаси непереробленої нафти та/або нафтопродуктів (Кодифікована версія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europeanlawgroup.com.ua/storage/npa/Energetica/Runok_N_G/ES/67_1.pdf.

110. Тихонов В. Н. Обязательство хранения в силу закона по советскому гражданскому праву : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В. Н. Тихонов. – М., 1990. – 21 с.
111. Бурак І. О. Переваги та недоліки транзитної та складської форми торгівлі / І. О. Бурак // Молодий вчений. – 2014. – № 4. – С. 41–43.
112. Tonndorf H. G. Logistyka w handlu i przemyśle / H. G. Tonndorf. – Krakow, 2001. – 150 s.
113. Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу / О. А. Біловодська. – К.: Знання, 2011. – 495 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12810419/marketing/upravlinnya_ruhom_tovariv#99.
114. Апопій В.В. Організація торгівлі / В. В. Апопій, І. П. Міщук та ін.; [за редакцією Апопія В. В.]. – К.: ЦУЛ, 2009. – 632 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/177342764-marketingorganizatsiya_torgivli__apopiy_vv.html.
115. Хрімлі К. О. Правове регулювання господарсько-торговельної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / К. О. Хрімлі. – К., 2015. – С. 9 [22 с.].
116. Чуев И. Н. Экономика предприятия / И. Н. Чуев, Л. Н. Чуева. – М.: Дашков и Ко, 2009. – 414 с.
117. Экономика предприятия (фирмы) / под ред. О. И. Волкова, О. В. Девяткина. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 601 с.
118. Экономика предприятия / под ред. Н. А. Сафронова. – М.: Юристъ, 1998. – 584 с.
119. Кальченко А. Г. Логістика / Кальченко А. Г. – К.: КНЕУ, 2003. – 284 с.
120. Комарницький І. М. Структуризація складських приміщень як фактор організації логістики на підприємствах / І. М. Комарницький, Н. С. Питуляк // Економічний вісник НГУ. – 2008. – № 4. – С. 92–97.
121. Пашков А. К. Складское хозяйство и складские работы / А. К. Пашков, Ю. Н. Полярин. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 366 с.
122. Костюк О. С. Ефективне функціонування складської системи підприємства / Костюк О. С., Гринів Н. Т., Крук М. В. // Вісник національного університету «Львівська

політехніка». Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2010. – № 691. – С. 59–65.

123. Альбеков А. У. Логистика коммерции / А. У. Альбеков, В. П. Федько, О. А. Митько. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 512 с.

124. Гордон М. П. Логистика товародвижения / М. П. Гордон, С. Б. Карнаухов. – М.: изд-во ЗАО «Центр экономики и маркетинга», 1999. – 196 с.

125. Киршина М. В. Коммерческая логистика / М. В. Киршина. – М.: Изд-во ЗАО «Центр экономики и маркетинга», 2001. – 256 с.

126. Горбенко О. В. Сучасні інформаційні системи в управлінні складом / О. В. Горбенко, Т. Ю. Царенок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Upsal_2010_7_63.pdf.

127. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

128. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

129. Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва : Закону України від 23 грудня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2286-15>.

130. Грамацький Е. М. Договір зберігання у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; сімейне право; цивільний процес; міжнародне приватне право» / Е. М. Грамацький. – К., 2004. – 21 с.

131. Демчук А. М. Договір зберігання на товарному складі (складського зберігання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. М. Демчук. – К., 2015. – 16 с.

132. Кравченко И. В. Договор хранения на товарном складе : проблемы регулирования, квалификации и применения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / И. В. Кравченко. – Москва, 2004. – 27 с.

- 133.** Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1076-14>.
- 134.** Про затвердження Порядку реєстрації військових частин як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах: постанова Кабінету Міністрів України від 3 травня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/749-2000-%D0%BF>.
- 135.** Про затвердження переліку видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил: постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1171-2000-%D0%BF?nreg=1171-2000-%EF&find=1&text=%F1%EA%EB%E0%E4&x=4&y=10>.
- 136.** Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України: наказ Міноборони України 16 липня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0615-97>.
- 137.** Про затвердження Інструкції про організацію обліку, зберігання і видачі стрілецької зброї та боєприпасів у Збройних Силах України: наказ Міноборони України від 29 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0933-05>.
- 138.** Коломацкая А. С. Договор складского хранения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. С. Коломацкая. – Москва, 2004. – 20 с.
- 139.** Коломацкая А. С. Договор складского хранения : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03 / Коломацкая Алена Сергеевна. – М., 2004. – 224 с.
- 140.** Гражданское право: В 4 т. Том 4 : Обязательственное право / [Витрянский В. В. и др.]; отв. ред. Е.А. Суханов. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.
- 141.** Соловьева Ю. С. Договор складского хранения по гражданскому законодательству Российской Федерации (на примере договора хранения зерна и продуктов его переработки) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03

«Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Ю. С. Соловьева. – Краснодар, 2008. – 21 с.

142. Дудко О. С. До питання визначення поняття товарних складів як зберігачів товарів / О. С. Дудко // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 69–70.

143. Гражданское право в вопросах и ответах / Алексеев С. С. и др.; [под ред. С. С. Алексеева]. – М.: Проспект, Екатеринбург: Институт частного права, 2012. – 368 с.

144. Дудко А. С. К вопросу об определении понятия хранения в товарном складе / А. С. Дудко // Правничий часопис Донецького університету. – 2012. – № 2. – С. 189–194.

145. Гражданское право. В 2-х частях. Часть II. / Отв ред. В. П. Мозолин. – М.: Юристъ, 2007. – 927 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/44842/>.

146. Мілаш В. С. Господарське право : Курс лекцій: У 2-х частинах. – Ч. 2./ В. С. Мілаш – Х.: Право, 2008. – 336 с.

147. Власюк Г. В. Напрями вдосконалення обліку операцій з продажу товарів / Г. В. Власюк // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 4. – С. 37–41.

148. Кардаш В. Я. Товарна інноваційна політика / В. Я. Кардаш, І. А. Павленко, О. К. Шафалюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 266 с.

149. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

150. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

151. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.

152. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

153. Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину : Закон України від 15 листопада 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2786-14>.

- 154.** Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення : Міжнародний документ від 13 січня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_182.
- 155.** Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Закон України від 16 жовтня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-14>.
- 156.** Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Міжнародний документ від 18 вересня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_379.
- 157.** Про ратифікацію Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення : Закон України від 18 травня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2566-15>.
- 158.** Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1393-14>.
- 159.** Горбухов В. А. Коммерческое право / В. А. Горбухов. – М.: Ексмо, 2007. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravolib.pp.ua/ponyatie-tovara-17606.html>.
- 160.** Демчук А. М. Періоди розвитку відносин зі зберігання на товарному складі / А. М. Демчук // Перспективы развития науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_6_01.pdf.
- 161.** Демчук А. М. Зберігання на товарному складі зі знеособленням / А. М. Демчук // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 137 [С. 136–140].
- 162.** Брагинский М. И. Договор хранения / И. М. Брагинский. – М.: Статут, 1999. – С. 78–86 [157 с.].
- 163.** Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М.: Юрид. лит, 1975. – С. 498 [880 с.].
- 164.** Ландкоф С. Н. Торговые сделки. Теория и практика. / С. Н. Ландкоф. – Х.: Юрид. изд. НКЮ УССР, 1929. – С. 231 [272 с.].

165. Комментарий к Гражданскому кодексу РФ, части второй (постатейный) / под. ред. О. Н. Садикова. – М.: Норма, 1997. – С. 472 [788 с.].
166. Зимелева М. В. Поклажа в товарных складах / М. В. Зимелева. – М.: Финиздат НКФ СССР, 1927. – 85 с.
167. Новокшопова Н. А. Договор хранения на товарном складе (гражданско-правовой и административно-правовой аспекты): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право», 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н. А. Новокшопова. – Москва, 2002. – 23 с.
168. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1644-14>.
169. Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/510-2003-%D0%BF>.
170. Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулин и др.; [под ред. В. К. Мамутова]. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
171. Щербина В. С. Поняття та види суб'єктів господарського права / В. С. Щербина // Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / [Пацурія Н. Б., Поєдинок В. В., Щербина В. С. та ін.]; за заг.ред. В. С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – С. 84–99.
172. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності: Закон України від 19 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2608-17>.
173. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>.
174. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

175. Пунков С. П. Хранение зерна, элеваторно-складское хозяйство и зерносушение / С. П. Пунков, А. И. Стародубцева. – М.: Агропромиздат, 1990. – 367 с.
176. Стасенко О. М. Підвищення ефективності зберігання зерна / О. М. Стасенко // Збірник наукових праць Полт. держ. академ. – 2012. – Вип. 2(5). Т. 1. – С. 282–288.
177. Про внесення змін до деяких законів України щодо Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно : Закон України від 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5493-17>.
178. Уркевич В. Ю. Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно як учасник аграрних правовідносин / В. Ю. Уркевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/4148/1/Urkevich_343_345.pdf.
179. Система гарантування складських документів на зерно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amdi.org.ua/uk/activity/legislative-initiative/155-insurance-system-warehouse-receipt-for-grain.pdf>.
180. Чекер Я. На ринку зерна новий гравець – Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно / Я. Чекер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kopartners.com.ua/ukr/pr/yaroslav-cheker-na-rinku-zema-noviy-gravec-garantiyniy-fond-vikonannya-zobov'язan-za-skladskimi>.
181. Саблук П. Т. Зерновий ринок України : проблеми та перспективи / П. Т. Саблук // Економіка України. – 1997. – № 5. – С. 4–14.
182. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру: Закон України від 9 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1193-18>.
183. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19 травня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3392-17>.
184. Про затвердження Положення про обіг складських документів на зерно: наказ Міністерства аграрної політики України від 27 червня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0605-03>.

185. Міняйлик Я. Сертифікація зернових складів / Ю. Міняйлик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/agropoltika/1279-sertifikacija-zernovikh-skladiv.html>.
186. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page21>.
187. Указ Президента України від 29 листопада 1996 року «Про державну митну службу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1145/96>.
188. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 24 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15236.html>.
189. Закон України від 04 липня 2013 року «Про внесення змін до Митного кодексу України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405-18/paran6#n6>.
190. Про утворення Державної фіскальної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF>.
191. Положення про Державну фіскальну службу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/postanovi-km-ukraini/63237.html>.
192. Співак І. В. Митний режим як різновид адміністративно-правового режиму / І. В. Співак // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 105–110.
193. Мельник М. В. Митний режим у системі адміністративно-правових режимів / М. В. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/2846/%CC>.
194. Нападистий О. Митний режим в Україні та його види / О. Нападистий // Право України. – 2000. – № 7. – С. 70–73.
195. Козырин А. Н. Таможенные режимы / А. Н. Козырин. – М.: Статут, 2000. – 247 с.
196. Белєвцева В. В. Митні режими та адміністративна відповідальність за порушення у сфері їх дії / В. В. Белєвцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis->

- nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2010_2(5)_3.pdf.
- 197.** Класифікатор митних режимів, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 20 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article;jsessionid=A60BC92EDCDFB1622DB7764CADF73096.app3:1?art_id=3556181&cat_id=1475429.
- 198.** Осадча Н. В. Режим митного складу: алгоритм його використання та шляхи вдосконалення / Н. В. Осадча // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 26–38.
- 199.** Толкушкин А. В. Энциклопедия российского и международного налогообложения / А. В. Толкушкин. – М.: Юристъ, 2003. – 910 с.
- 200.** Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 року (*оновлена Кіотської конвенція*) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
- 201.** Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінній редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 5 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.
- 202.** Про затвердження Порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад» та позбавлення такого статусу : наказ Міністерства фінансів України від 16 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1324-12>
- 203.** Реєстр підприємств, яким надано дозвіл на відкриття та експлуатацію митного складу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/94929.html>.
- 204.** Курило Т. В. Митне право України / Т. В. Курило. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 240 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-11/ua/chapter-718/>.
- 205.** Шершун А. А. Митне оформлення товарів та транспортних засобів / А. А. Шершун. – К.: Кондор, 2005. – 330 с.

- 206.** Порядок ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/428-2012-%D0%BF>.
- 207.** Смирнов І. Логістика митних режимів в Україні в суспільно-географічному вимірі / І. Смирнов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2007. – № 54. – С. 34–36.
- 208.** Дудківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства / М. І. Дудківський. – К.: Знання, 2006. – 462 с.
- 209.** Мельник М. В. Проблема застосування режиму митного складу / М. В. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2889/%CC>.
- 210.** Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / О. П. Гребельник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 696 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/139-mitne-regulyuvannya-zovnshnoekonomchno-dyalnost-grebelnik-o-p.html>.
- 211.** Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби України та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311-2014-%D0%BF>.
- 212.** Дорогих В. М. Органи доходів і зборів як суб'єкти реалізації державної митної справи / В. М. Дорогих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 7 – С. 102–104.
- 213.** Класифікатор митних органів, їх структурних підрозділів, митних організацій, спеціалізованих навчальних закладів та науково-дослідної установи митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-ofomlennya/subektam-zed/reestri-ta-klasifikatori/klasifikatori/vidomchi-klasifikatori-informatsii-z-pi/62554.html>.

- 214.** Про затвердження Порядку роботи складу митного органу : наказ Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1097-12>.
- 215.** Про затвердження Порядку відшкодування витрат за зберігання товарів та транспортних засобів на складах митних органів, Порядку обчислення сум витрат у справах про порушення митних правил та їх відшкодування та Розмірів відшкодувань за зберігання на складах митних органів товарів і транспортних засобів : наказ Міністерства фінансів України від 15 червня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1140-12>.
- 216.** Земляченко Я. В. Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный таможенными органами : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Я. В. Земляченко. – Волгоград, 2005. – 22 с.
- 217.** Щодо питання зберігання товарів на складах митних органів: лист Державної митної служби України від 12 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/ru/documents/oneregulations/17687>.
- 218.** Про затвердження Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2003-%D0%BF>.
- 219.** Рекун В. А. Реалізація товарів і транспортних засобів комерційного призначення органами доходів і зборів України в контексті оновлення митного законодавства / В. А. Рекун // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 217–219.
- 220.** Безкоровайна І. В. Договір комісії в митній справі України / І. В. Безкоровайна // Митна справа. – 2004. – № 6. – С. 40–46.
- 221.** Про затвердження Положення про умови та порядок проведення тендера (конкурсу) з визначення спеціалізованих підприємств – організаторів митних аукціонів: наказ Державної митної служби від 14 лютого 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0820-11>.

222. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1197-18/page3?text=%E7%EC%E5%ED%F8%E5%ED>.
223. Міщенко І. В. Митний редукціон: міф чи реальність? / І. В. Міщенко // Митна справа. – 2013. – № 1. – С. 135–137.
224. Остапчук В. Функціонування складів тимчасового зберігання / В. Остапчук // Таможенная параллель. – 2003. – № 15. – С. 1–6.
225. Еремін В. В. Таможенное оформление как институт российского таможенного права : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / В. В. Еремін – Саратов, 2007. – 26 с.
226. Про затвердження Положення про склади тимчасового зберігання : наказ Міністерства фінансів України від 28 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1307-12>.
227. Про затвердження форми Акта про проведення огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, магазинів безмитної торгівлі, територій вільних митних зон та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи : наказ Міністерства фінансів України від 28 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0981-12>.
228. Щодо дозволів на відкриття та експлуатацію митного складу та складу тимчасового зберігання: лист Державної митної служби України від 31 серпня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: №12/1-12.1/2820 <http://news.dtki.ua/ua/state/zed/20645>.
229. Афанасьєва О. О. Правове регулювання митного режиму спеціальної митної зони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. О. Афанасьєва. - Х., 2011. – 20 с.
230. Бережна К. В. Вільні економічні зони у системі міжнародного митного права / К. В. Бережна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі. Серія «Право» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.stationline.org.ua/pravo/62/8646-vilni-ekonomichni-zoni-u-sistemi-mizhnarodnogo-mitnogo-prava.html>.

231. Афанасьєва О. О. Правове регулювання митного режиму спеціальної митної зони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олена Олегівна Афанасьєва. – Х., 2011. – 207 с.

232. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закону України від 13 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.

233. Афанасьєва О. О. Щодо співвідношення понять «спеціальна (вільна) економічна зона» і «спеціальна митна зона» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/2_afanas_jeva%20o.o2..doc.htm

234. Ківалов С. В. Організаційно-правові аспекти митної справи в Україні : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право» / С. В. Ківалов. – Одеса, 1996. – 50 с.

235. Настюк В. Я. Норми митного права : теорія і практика застосування / В. Я. Настюк. – Харків: Факт, 2003. – 215 с.

236. Про деякі питання відкриття або експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу : наказ Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1048-12>.

237. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>.

238. Кормаков Г. А. Гражданско-правовое регулирование общественных отношений в области таможенного дела : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Г. А. Кормаков. – Казань, 2006. – 23 с.

239. Денисова М. С. Юридические лица как субъекты таможенных правоотношений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.14

«Административное право; финансовое право; информационное право» / М. С. Денисова. – М., 2008. – 20 с.

240. Діяльність вантажних митних комплексів в Україні та країнах Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=12106&chapter=1>.

241. Співак І. В. Вантажний митний комплекс як важливий елемент митної інфраструктури / І. В. Співак // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: Зб. Наук. праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2009. – №2 – 160 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/pravo/32-vantazhnij-mitnij-kompleks-yak-vazhlivij-element-mitnoyi-infrastrukturi-spivak-i-v.html>.

242. Про затвердження порядку відкриття вантажного митного комплексу України : наказ Державної митної служби України від 20 жовтня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1118-03>.

243. Про затвердження Типового положення про вантажний митний комплекс як спеціалізовану митну організацію, затверджене наказом Державної митної служби від 31 липня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6b/pg_gccosz.htm.

244. Про затвердження Єдиного порядку функціонування системи відеоспостереження та територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів, митних ліцензійних складів і складів тимчасового зберігання: наказ Державної митної служби України від 1 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0975-10>.

245. Проект порядку відкриття та функціонування вантажних митних комплексів, розроблений Міністерством фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=347456&cat_id=42320.

246. Федотова І. О. Актуальні питання реалізації прав суб'єктів митних правовідносин на прикладі митних посередників / І. О. Федотова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридический науки». – Том 26. – 2013. – № 2–1 (Ч. 2). – С. 139 [С. 137–142].

- 247.** Коцюк О. Я. Дослідження діяльності вантажних митних комплексів при виконання міжнародних автомобільних перевезень / О. Я. Коцюк, Н. О. Лужанська // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2011. – Вип. 8. – С. 104–107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2011_8_29.pdf; Діяльність вантажних митних комплексів в Україні та країнах Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=12106&chapter=1>.
- 248.** Про загальні положення стосовно виробів (товарів), що підлягають акцизному збору, а також утримання, переміщення та контролю таких виробів: Директива Ради Європейських співтовариств 92/12/ЄЕС від 25 лютого 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_361.
- 249.** Гармонізація податкового законодавства: українські реалії / [Білецька Г. М., Кармаліта М. В., Куц М. О. та ін.]. – К.: Алерта, 2012. – С. 111–128 [222 с.]
- 250.** Коротун В. І. Гармонізація специфічного акцизного оподаткування України до вимог Європейського Союзу / В. І. Коротун // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. – 2010. – Вип. 8. – С. 98 [С. 97–105] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_ekon_2010_8_12.pdf.
- 251.** Excise Duties: Commission provides free on-line access to excise registration number (SEED on-Europa)// IP/06/1400. – Brussels, 16 October 2006. – P. 1.
- 252.** Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 18 листопада 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2189-15?nreg=2189-15&find=1&text=%F1%EA%EB%E0%E4&x=7&y=7>.
- 253.** Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19 грудня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80?nreg=481%2F95-%E2%F0&find=1&text=%F1%EA%EB%E0%E4&x=3&y=7>.
- 254.** Про затвердження Порядку роботи представників органів державної податкової служби на акцизних складах та податкових постах: наказ Державної податкової

адміністрації України від 11 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0160-11>.

255. Бабін І. І. Податкове право / І. І. Бабін. – Чернівці: Рута, 2012. – С. 417–425 [503 с.].

256. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру товарно-транспортних накладних на переміщення спирту етилового та алкогольних напоїв і Порядку ведення Єдиного державного реєстру витратомірів - лічильників обсягу виробленого спирту етилового: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D0%BF>.

257. Про порядок контролю під час відвантаження спирту етилового з акцизного складу : розпорядження Міністерства доходів і зборів України від 1 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/UPR14125.html.

258. Про затвердження Порядку взаємодії між підрозділами територіальних органів Міндоходів щодо організації та контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати платниками акцизного податку : наказ Міністерства доходів і зборів України від 3 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3968-232.html>.

259. Кужко С. Ю. Договір зберігання вантажу у морських портах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. Ю. Кужко. – К., 2015. – 20 с.

260. Новокшонова Н. А. Характерные признаки договора хранения / Н. А. Новокшонова // Вестник ЮУрГУ. Серия: Право. – 2006. – №13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/harakternyye-priznaki-dogovora-hraneniya>.

261. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. / Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Т. В. Боднар та ін.; [за ред. О. В. Дзери]. – К.: Юрінком Інтер, 2005, Т. II. – 1088 с.

262. Матвеев Д. А. Гражданско-правовое регулирование оборота складских свидетельств : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Д. А. Матвеев. – Москва, 2011. – 21 с.

263. Котелевская А. А. Правовое регулирование оборота двойных и простых складских свидетельств : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» // А. А. Котелевская. – Москва, 2006. – 22 с.
264. Брагинский М. И. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2011. – 1055 с.
265. Хайбрахманов Р. Р. Двойное складское свидетельство как ценная бумага : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Р. Р. Хайбрахманов. – М., 2009. – 28 с.
266. Договірне право України. Особлива частина / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; [за ред. О. В. Дзери]. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
267. Страхова право / За ред. Ю. О. Заїки. – К.: Істина, 2004. – 192 с.
268. Мачуський В. В. Правові основи страхування / В. В. Мачуський. – К.: КНЕУ, 2003. – 302 с.
269. Пацурія Н. Б. Страхове право України / Н. Б. Пацурія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 176 с.
270. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
271. Гражданское право. В 2-х томах. Том II. Полутом I. / Под. ред. Е. А. Суханова. – М.: БЕК, 2000. – 704 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/zalog-tovarov-oborote.html>.
272. Дякович М. М. Застава товарів в обороті або переробці / М. М. Дякович // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 150–153.
273. Селютін А. Транзакції на ринку зерна / А. Селютін // Юридична Газета. – 2012. – № 10. – С. 28–29.
274. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/page3>.

275. Дунаєвська С. Застава товарів в обороті та у переробці, а також іншого рухомого майна, що не підлягає реєстрації. Особливості посвідчення договорів застави з таким предметом / С. Дунаєвська // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2004. – № 1. – С. 88–92.
276. Апхолов А. В. Гражданско-правовые основы обращения складских и залоговых свидетельств / А. В. Апхолов // Сибирский юридический вестник. – 2003. – № 2. – С. 24–32.
277. Гудков Ф. А. Складу – товар, свидетельству – ясность / Ф. А. Гудков // Рынок ценных бумаг. – 1997. – № 11. – С. 55.
278. Горбухов В. А. Коммерческое право / В. А. Горбухов. – М.: Эксмо, 2007. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravolib.pp.ua/ponyatie-tovara-17606.html>.
279. Агарков М. М. Основы банковского права. Учение о ценных бумагах. / М. М. Агарков. – М.: БЕК, 1994. – 336 с.
280. Кокин А. С. Товарораспорядительные бумаги в торговом обороте / А. С. Кокин. – М.: Юрайт, 2008. – 254 с.
281. Неверов О. Г. Товарнораспорядительные документы в торговом обороте : дисс. на сосик. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 / Неверов Олег Германович. – М., 2001. – 188 с.
282. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/page?text=%F2%EE%E2%E0%F0%EE%F0%EE%E7%EF%EE%F0%FF%E4>.
283. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. 2. Товар. Торговые сделки. / Г. Ф. Шершеневич. – СПб, 1908. – 625 с.
284. Белов В. А. Ценные бумаги в российском гражданском праве / [под. ред. проф. Е. А. Суханова]. – М.: УКЦ «ЮрИнфоР», 1996. – 448 с.
285. Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні / Я. М. Шевченко, О. М. Малявко, А. Л. Салатко та ін. - Харків: Консум, 1999. – 272 с.
286. Лозовский Л. Ш. Универсальный бизнес-словарь / Л. Ш. Лозовский, Б. А. Райзберг, А. А. Ратновский. – М.: Инфра-М, 1997. – 640 с.
287. Щербина В. С. Господарське право України / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 319 с.

- 288.** Чанкин В. В. Правовые проблемы формирования рынка ценных бумаг / В. В. Чанкин // Правовые проблемы экономической реформы. – Ярославль: ЯрГУ, – С. 63–67.
- 289.** Безклубий І. А. Цінні папери : поняття, зміст, юридичні характеристики / І. А. Безклубий // Право України. – 2001. – № 9. – С. 33–39.
- 290.** Гражданское право / Под. ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – Часть 1. – М.: Статут, 1999. – 784 с.
- 291.** Миркин Я. М. Ценные бумаги и фондовый рынок / Я. М. Миркин. – М.: Перспектива, 1995. – 536 с.
- 292.** Кологойда О. В. Поняття та види сурогатів цінних паперів / О. В. Кологойда // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 2. – С. 83–92.
- 293.** Демчук А. М. Складське свідоцтво як об'єкт цивільного права / А. М. Демчук // Підприємництво, господарство та право. – 2007. – № 2. – С. 33–37.
- 294.** Шешуряк Ю. Заплановано упразднить Гарантійний фонд виконання обов'язків по складским документам на зерно. Предполагается, что внесение таких изменений будет способствовать дальнейшему функционированию рынка зерна / Ю. Шешуряк [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/12/31/139517.htm>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна характеристика форм складського зберігання

<i>Користування послугами складського зберігання, наданими професійним зберігачем</i>	<i>Експлуатація суб'єктом господарювання власного (придбаного, побудованого та/або орендованого) складу</i>
Як відомо, в практиці господарювання є періоди, коли спостерігаються піднесення чи спад продажів. Від цього напряду залежать й періоди піднесення чи спаду накопичення товарів на складі. Професійне складське зберігання товару оплачується поклажодавцем, як правило, по факту виконаного зберігання (наданої складської послуги). Тобто, якщо на даний момент суб'єкт господарювання нічого не зберігає на товарному складі, то і плата з нього не стягується. У той же час, поклажодавець має впевненість у тому, що у нього завжди є місце, до котрого він може завезти на зберігання певне майно (товар).	Експлуатація під склад власного (орендованого) приміщення передбачає оплату всієї площі складу (експлуатаційні витрати, комунальні платежі, податок на нерухомість, орендна плата тощо), незалежно від того наскільки повно та ефективно така площа використовується суб'єктом господарювання.
Професійні зберігачі, як правило, використовують сучасні системи управління складом (WMS та ін.), які дозволяють виконувати найрізноманітніші операції, в тому числі консолідацію товару на складі, аби зменшити займану площу.	Власні склади суб'єктів господарювання – виробників не завжди бувають оснащені сучасними складськими програмами. Як наслідок, вони не завжди мають можливість здійснювати окремі операції, що покликані сприяти економії використання складських місць.
При зберіганні товару на товарному складі суб'єкт господарювання – поклажодавець не несе витрат, пов'язаних із утриманням складу його поточним та/або капітальним ремонтом, підтриманням у стані, придатному для експлуатації в цілому, а також придбанням та ремонтом, технічним обслуговуванням необхідного на функціонування складу обладнання.	Суб'єкт господарювання – товароволоділець мусить витрачатися на ремонт складського приміщення, а також на закупку складського обладнання та техніки.
Співробітники товарного складу, як правило, є спеціально навченим та фахово підготовленим персоналом. А отже, якщо виникає необхідність чи потреба в додатковій обробці товару, для професійного зберігача не складає проблеми забезпечити та	Персонал власного складу суб'єкта господарювання при необхідності виконання додаткових робіт, надання додаткових послуг, не завжди може впоратися з цим завданням. Наслідок, – необхідність звернення до третіх осіб з метою надання

належним чином організувати виконання відповідних робіт.	ними відповідних додаткових послуг, що тягне за собою додаткові витрати та втрати часу.
Важливою характеристикою товарного складу (як професійного зберігача) є здатність (спроможність) оперативно та професійно обробляти вантажі. Головне завдання такого складу – відповідальне складське зберігання. Склад бере на себе повну відповідальність за забезпечення збереження товарно-матеріальних цінностей, прийнятих на зберігання. У випадку ж втрати чи псування товару під час перебування його на складі чи виявлення недостачі, професійний зберігач компенсує завдані поклажодавцеві збитки.	За все, що стосується незадовільної швидкості та/або якості виконуваних робіт, а також псування товару, як в процесі його обробки, так і в процесі його зберігання, відповідальність повністю несе суб'єкт господарювання – товароволоділець.